

A U S P I C I A

Recenzovaný vědecký časopis pro oblast společenských a humanitních věd

Reviewed Scholarly Journal Dealing with Social Sciences

Рецензируемый научный журнал для общественных и гуманитарных наук

VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ
ČESKÉ BUDĚJOVICE

Ročník XV, číslo 2

2018

AUSPICIA

Recenzovaný vědecký časopis pro otázky společenských a humanitních věd.

Založen v r. 2004.

Vydáván Vysokou školou evropských a regionálních studií, České Budějovice, Česká republika

AUSPICIA

A peer-reviewed scholarly journal for questions of the social sciences.

Founded in 2004.

Published by College of European and Regional Studies, České Budějovice, Czech Republic

Rada pro výzkum, vývoj a inovace jako odborný a poradní orgán vlády ČR zařadila recenzovaný vědecký časopis *Auspicia* pro rok 2015 mezi recenzované neimpaktované časopisy, které uvedla v oborech Národního referenčního rámce excelence (NRRE).

V r. 2016 byl recenzovaný vědecký časopis *Auspicia* zařazen do mezinárodní databáze ERIH PLUS.

Adresa redakce: Vysoká škola evropských a regionálních studií, z.ú., Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice, tel.: 00420 386 116 839, auspicia@vsers.eu, předmět: *Auspicia*, <https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia>. Vychází čtyřikrát ročně. Předplatné na rok: 400 Kč. Způsob placení: fakturou (na základě objednávky). Povoleno MK ČR pod ev. č. MK ČR E 14912. Červen **2018**. Časopis je financován VŠERS. **ISSN 1214-4967 (Print), ISSN 2464-7217 (Online)**

Editorial Office Address: Vysoká škola evropských a regionálních studií, z.ú., Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice, tel.: 00420 386 116 839, auspicia@vsers.eu, subject: *Auspicia*, <https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia>. It is published four times a year. The annual subscription fee is 16 €. Payment: by invoice (based on an order). It is approved by MK ČR under reg. Nr. MK ČR E 14912. Juni **2018**. This journal is financed by VŠERS. **ISSN 1214-4967 (Print), ISSN 2464-7217 (Online)**

EDIČNÍ RADA VŠERS · EDITORIAL BOARD OF VŠERS **Předseda ediční rady · Chairman of the Editorial Board**

doc. Ing. Jiří **DUŠEK**, Ph.D.

Členové · Members

doc. JUDr. PhDr. Jiří **BÍLÝ**, CSc.; RNDr. Růžena **FEREBAUEROVÁ**; PhDr. Jan **GREGOR**, Ph.D.; doc. Ing. Marie **HESKOVÁ**, CSc.; PaedDr. Vladimír **KŘÍŽ**; doc. Ing. Oldřich **PEKÁREK**, CSc.; doc. Ing. Ladislav **SKOŘEPA**, Ph.D.; doc. JUDr. Roman **SVATOŠ**, Ph.D.

REDAKCE ČASOPISU AUSPICIA · EDITORIAL OFFICE OF JOURNAL AUSPICIA

Předseda redakční rady · Chairman of the Editorial Board

doc. Ing. Jiří **DUŠEK**, Ph.D.

Šéfredaktor · Editor-in-Chief

PhDr. Jan **GREGOR**, Ph.D.

Výkonný redaktor · Managing Editor

PhDr. Jan **GREGOR**, Ph.D.

Technická redaktorka · Technical Editor

Jana **PÍCHOVÁ**

Redaktoři anglických textů · English Language Editors

Mgr. Richard **ŘÍHA**

PhDr. Christopher Erwin **KOY**, M.A., Ph.D. (*USA*)

Redaktorka ruských textů · Russian Language Editor

Mgr. Jekatěrina **ANISIMKOVA** (*Russia*)

Redaktoři německých textů · German Language Editors

PhDr. Jan **GREGOR**, Ph.D.

Lucie **DREHER**, M.A. (*Germany*)

Členové mezinárodní redakční rady (24) · Members of the International Editorial Board (24)

Ing. Jiří **ALINA**, Ph.D. (*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)

Ing. Monika **BLIŠŤANOVÁ**, Ph.D. (*Vysoká škola bezpečnostného manažérstva, Košice, Slovensko*)

Mgr. Zdeněk **CAHA**, Ph.D., MBA (*Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, ČR*)

Ing. Roman **FIALA**, Ph.D. (*Vysoká škola polytechnická, Jihlava, ČR*)

prof. Igor **GONCHARENKO**, Ph.D. (*University of Civil Protection, Ministry for Emergency Situations of the Republic of Belarus, Minsk, Bělorusko*)

doc. Ing. Aleš **HES**, CSc. (*Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR*)

doc. Ing. Marie **HESKOVÁ**, CSc. (*Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR*)

doc. MUDr. Lenka **HODAČOVÁ**, Ph.D. (*Univerzita Karlova, Hradec Králové, ČR*)

plk. Mgr. Štěpán **KAVAN**, Ph.D. (*Hasičský záchranný sbor Jihočeského kraje, České Budějovice, ČR*)

prof. PhDr. Ján **KOPER**, Ph.D. (*Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, Slovensko*)

Dr. Dmitrij Jevgenjevič **MOSKVIN**, Ph.D. (*Jekatěrinburgskaja akademija sovremennogo iskusstva, Jekatěrinburg, Rossija*)

doc. Ing. Aleksandr Efim **OLARU**, Ph.D. (*Moldavská technická univerzita, Kišiněv, Moldávie*)

doc. Ing. Oldřich **PEKÁREK**, CSc. (*Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR*)

prof. Andrij Borisovič **POČTOVJUK**, Ph.D. (*Kremenčugskij nacionalnyj universitet imeni Michaila Ostrogradskogo, Kremenčug, Ukrajina*)

doc. JUDr. Roman **SVATOŠ**, Ph.D. (*Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR*)

PhDr. Ing. et Mgr. Jan **SVOBODA**, M.A., Ph.D. (*Filosofický ústav AV, Praha, ČR*)

prof. PhDr. Miroslava **SZARKOVÁ**, CSc. (*Ekonomická univerzita, Bratislava, Slovensko*)

prof. Mgr. Peter **ŠTARCHOŇ**, Ph.D. (*Univerzita Komenského, Bratislava, Slovensko*)

doc. Ing. Anna **VAŇOVÁ**, Ph.D. (*Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, Slovensko*)

doc. PhDr. Lukáš **VALEŠ**, Ph.D. (*Západočeská univerzita, Plzeň, ČR*)

PhDr. Jozef **VLČEJ**, Ph.D. (*Stredoeurópska vysoká škola, Skalica, Slovensko*)

Dr Bogdan **WIERZBIŃSKI** (*Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów, Polsko*)

Dr Małgorzata **WOSIEK** (*Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów, Polsko*)

prof. Dr. Vasilij Mironovič **ZAPLATINSKIJ** (*Akademija bezopasnosti i osnov zdorovja, Kijev, Ukrajina*)

OBSAH

1 VEŘEJNÁ SPRÁVA, ŘÍZENÍ

EUROPEIZACE TURECKA BEZ VSTUPU DO EU? NEBO KANDIDÁTSKÝ STÁT TURECKO JAKO PŘÍPAD SUI GENERIS?	9
<i>Helena BAUEROVÁ – Kateřina HÁJKOVÁ</i>	
OBAVY ZAMĚSTNANCŮ Z VYJÁDŘENÍ NÁZORU VE VEŘEJNÉ SPRÁVĚ	26
<i>Martina PECHOVÁ – Ladislav PILAŘ – Michal PROKOP</i>	
DIGITÁLNÍ PROSTŘEDÍ A JEHO VLIV NA KUPNÍ ROZHODOVÁNÍ SPECIFICKÉ SKUPINY ZÁKAZNÍKŮ	34
<i>Aleš HES – Daniela ŠÁLKOVÁ – Marta REGNEROVÁ</i>	
VLIVY TRŽNÍCH UKAZATELŮ NA PRIMÁRNÍ VEŘEJNÉ NABÍDKY AKCIÍ VE VYBRANÝCH ZEMÍCH EU	44
<i>Sylvia PLOTTOVÁ</i>	
SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ ASPEKTY VYSÍLÁNÍ ZAMĚSTNANCŮ	52
<i>Silvia TRELOVÁ</i>	
REGIONÁLNÍ DISPARITY U PROFESE V ODVĚTVĚ ZDRAVOTNÍ A SOCIÁLNÍ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE	62
<i>Erika URBÁNKOVÁ</i>	
DIFERENCIACE MEZD A PLATŮ VE ZDRAVOTNICTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE... ..	71
<i>Erika URBÁNKOVÁ – Petra HOSPODKOVÁ</i>	
VLIV VELIKOSTI MÍSTA BYDLIŠTĚ NA PREVENCI KARDIOVASKULÁRNÍCH ONEMOCNĚNÍ V ČESKÉ REPUBLICE.....	81
<i>Radka PROKEŠOVÁ – Valérie TÓTHOVÁ</i>	
EKONOMICKÁ TEORIE A PAUL ROMER	90
<i>Pavel SZOBI – Marek VOKOUN</i>	

2 BEZPEČNOST

OZNAMOVÁNÍ PŘESTUPKŮ ŘIDIČŮ OVLIVNĚNÝCH JINOU NÁVYKOVOU LÁTKOU NEŽ ALKOHOLEM	98
<i>Michal HOLČAPEK</i>	
KOMPARACE SOUČASNÉHO STAVU A MOŽNOSTÍ ROZVOJE DOBROVOLNÝCH HASIČSKÝCH SBORŮ OBCE V SR A ČR.....	106
<i>Jozefína DROTÁROVÁ – Štěpán KAVAN</i>	
MIGRACE JAKO JEDNA Z PŘÍČIN EXTREMISMU.....	115
<i>Stanislav KRIŽOVSKÝ</i>	
EKONOMIKA KATASTROF.....	123
<i>Jaroslav SLEPECKÝ</i>	
AKTUÁLNÍ TRENDY V ZAMĚSTNÁVÁNÍ VĚZŇŮ.....	130
<i>Mirka WILDMANNOVÁ – Vendula NOVÁČKOVÁ</i>	

3 VYBRANÉ PŘÍSPĚVKY Z DALŠÍCH HUMANITNÍCH OBORŮ

ANALÝZA STUDENTSKÝCH PŘEKLADŮ V HODINĚ ESP – PŘÍPADOVÁ STUDIE 140

Libuše TURINSKÁ

KURIKULÁRNÍ DOKUMENTY OVLIVŇUJÍCÍ VÝUKU ANGLICKÉHO JAZYKA NA STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH V ČESKÉ REPUBLICE..... 149

Věra SLÁDKOVÁ

LEXIKÁLNÍ ODRAZ POMAJDANOVSKÉ KONFRONTACE V INTERNETOVÝCH DISKUSÍCH 179

Elena TOMÁŠKOVÁ

TOMÁŠ A CHARLOTTE GARRIGUE MASARYKOVI: ÚLOHA JEJICH JEDINEČNÉHO VZTAHU V BOJI ZA LEPŠÍ SOCIÁLNÍ PODMÍNKY A PRÁVA ŽEN 195

Helena LUSTOVÁ

BIOLOGIE A SPIRITUALITA V DÍLE DAVIDA HAYE 207

Karim SIDIBE

4 RECENZE

J. DUŠEK ET AL.: MANAGEMENT ROZVOJE REGIONŮ VE STŘEDOEVROPSKÉ PERSPEKTIVĚ..... 217

Jiří ALINA

M. FORET – M. HESKOVÁ – V. LIESKOVSKÁ – D. MELAS: MANAGEMENT INTEGROVANÉ MARKETINGOVÉ A PODNIKOVÉ KOMUNIKACE..... 219

Eva JADERNÁ

RECENZNÍ ŘÍZENÍ PRO Č. 2/2018 221

INFORMACE O ČASOPISU 222

CONTENTS

1 (PUBLIC) ADMINISTRATION

EUROPEANIZATION OF TURKEY WITHOUT JOINING THE EU? OR CANDIDATE COUNTRY TURKEY AS CASE SUI GENERIS?	9
<i>Helena BAUEROVÁ – Kateřina HÁJKOVÁ</i>	
EMPLOYEE FEARS OF EXPRESSING OPINION IN PUBLIC ADMINISTRATION ..	26
<i>Martina PECHOVÁ – Ladislav PILAŘ – Michal PROKOP</i>	
DIGITAL ENVIRONMENT AND ITS EFFECT ON PURCHASING DECISIONS OF SPECIFIC GROUP OF CUSTOMERS	34
<i>Aleš HES – Daniela ŠÁLKOVÁ – Marta REGNEROVÁ</i>	
INFLUENCE OF MARKET INDICATORS ON PRIMARY PUBLIC OFFERING OF SHARES IN SELECTED EU COUNTRIES	44
<i>Sylvia PLOTTOVÁ</i>	
SOCIO-LEGAL ASPECTS OF CROSS-BORDER POSTING OF EMPLOYEES.....	52
<i>Silvia TRELOVÁ</i>	
REGIONAL DISPARITIES OF PROFESSIONS IN HEALTH AND SOCIAL CARE SECTOR IN THE CZECH REPUBLIC.....	62
<i>Erika URBÁNKOVÁ</i>	
WAGES AND SALARIES DIFFERENTIATION IN HEALTHCARE IN THE CZECH REPUBLIC	71
<i>Erika URBÁNKOVÁ – Petra HOSPODKOVÁ</i>	
INFLUENCE OF SIZE OF PLACE OF RESIDENCE ON PREVENTION OF CARDIOVASCULAR DISEASES IN THE CZECH REPUBLIC	81
<i>Radka PROKEŠOVÁ – Valérie TÓTHOVÁ</i>	
ECONOMIC THEORY AND PAUL ROMER.....	90
<i>Pavel SZOBI – Marek VOKOUN</i>	

2 SAFETY

REPORTING OFFENCES OF DRIVERS UNDER INFLUENCE OF OTHER ADDICTIVE SUBSTANCES THAN ALCOHOL.....	98
<i>Michal HOLČAPEK</i>	
COMPARISON OF PRESENT STATE AND POSSIBILITIES FOR DEVELOPMENT OF BASIC TRAINING OF VOLUNTARY FIRE UNITS MEMBERS IN THE SLOVAK REPUBLIC AND THE CZECH REPUBLIC	106
<i>Jozefína DROTÁROVÁ – Štěpán KAVAN</i>	
MIGRATION AS CAUSE OF EXTREMISM	115
<i>Stanislav KRIŽOVSKÝ</i>	
ECONOMICS OF DISASTERS	123
<i>Jaroslav SLEPECKÝ</i>	
CURRENT TRENDS IN EMPLOYMENT OF PRISONERS	130
<i>Mirka WILDMANNOVÁ – Vendula NOVÁČKOVÁ</i>	

3 SELECTED ENTRIES FROM OTHER FIELDS IN THE HUMANITIES

ANALYSING STUDENTS' TRANSLATIONS IN ESP LESSONS – CASE STUDY.. 140
Libuše TURINSKÁ

CURRICULAR DOCUMENTS WITH CONSIDERABLE IMPACT ON TEACHING AND LEARNING ENGLISH AT SECONDARY SCHOOLS IN THE CZECH REPUBLIC 149
Věra SLÁDKOVÁ

LEXICAL REFLECTION OF POSTMAYDAN CONFRONTATION IN INTERNET DISCOURSE..... 179
Elena TOMÁŠKOVÁ

THOMAS AND CHARLOTTE GARRIGUE MASARYK: THEIR UNIQUE RELATIONSHIP IN SUPPORT OF BETTER SOCIAL CONDITIONS AND LEGAL RIGHTS FOR WOMEN 195
Helena LUSTOVÁ

BIOLOGY AND SPIRITUALITY IN DAVID HAY'S CONCEPT 207
Karim SIDIBE

4 REVIEWS

J. DUŠEK ET AL.: MANAGEMENT OF REGIONAL DEVELOPMENT IN CENTRAL EUROPEAN PERSPECTIVE 217
Jiří ALINA

M. FORET – M. HESKOVÁ – V. LIESKOVSKÁ – D. MELAS: MANAGEMENT OF INTEGRATED MARKETING AND CORPORATE COMMUNICATION..... 219
Eva JADERNÁ

REVIEWING PROCESS FOR No 2/2018..... 221
INFORMATION ON JOURNAL..... 223

1 VEŘEJNÁ SPRÁVA, ŘÍZENÍ

EUROPEIZACE TURECKA BEZ VSTUPU DO EU? NEBO KANDIDÁTSKÝ STÁT TURECKO JAKO PŘÍPAD SUI GENERIS?

Europeanization of Turkey without Joining the EU? Or Candidate Country Turkey as Case Sui Generis?

Helena BAUEROVÁ – Kateřina HÁJKOVÁ

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Cílem předloženého textu je analýza europeizace Turecka v kontextu politiky rozšiřování Evropské unie (EU). Turecko bude zkoumáno z hlediska vnitropolitického vývoje dominantně v letech 1999–2017 s historizujícím přesahem, který reaguje na dlouhodobé budování vztahů s Evropským společenstvím, resp. EU. Turecko bude analyzováno z hlediska připravenosti na vstup do EU, a proto budou sledovány projevy top-down a down-top europeizace v oblastech policy a politics, resp. tři vývojové fáze – europeizace, slabá europeizace a deeupeizace Turecka. Vstupním předpokladem výzkumu jsou hypotézy 1. Turecko je aktivnějším partnerem ve vztahu k EU, a to zejména po roce 2015, kdy se jasně projevuje down-top europeizace; 2. EU ustupuje požadavkům Turecka v kontextu zajištění evropské vnitřní bezpečnosti.

Klíčová slova: Turecko – europeizace – deeupeizace – Evropská unie – politika rozšiřování

ABSTRACT: The aim of the contribution is to analyze Europeanization of Turkey in the context of the European Union (EU) enlargement policy. The case of Turkey will be examined from the internal political development point of view, predominantly in the period 1999-2017 with a historicist overlap responding to a long-term relationship building with the European Community, or EU. Turkey will be analyzed in terms of its preparedness for joining the EU and therefore any top-down and down-top Europeanization signs in the areas of policy and politics, or three development phases - Europeanization, weak Europeanization and de-Europeanization of Turkey – will be observed. There are 2 hypothesis forming the basis of the research: 1. Turkey is a more active partner in relation to the EU, especially after 2015, when there were clear down-top signs of Europeanisation; 2. The EU reduces the requirements for Turkey in the context of ensuring European internal security.

Key words: Turkey – europeanization – de-Europeanization – European Union – enlargement policy

ÚVOD

Politika rozšiřování Evropské unie (dále jen EU) je jednou ze zahraničních politik EU, která se aktuálně z hlediska reálného rozšiřování od roku 2013 nerozvíjí (poslední stát, který vstoupil do EU, bylo Chorvatsko). I přesto, že stávající předseda Evropské komise J. C. Juncker prohlásil, že v nejbližší době není rozšíření EU o nové členské země reálné, probíhají v kandidátských i potenciálně kandidátských státech harmonizační změny, které mají tyto státy EU přiblížit. Evropská unie stále více dbá na kondicionalitu a přistupuje ke státům se zájmem o vstup velmi individuálně. Na druhé straně, každý ze států usilujících o vstup, realizuje přístupový proces, dle vlastních možností. Politické, ekonomické, společenské, případně zahraničně politické aspekty výrazně ovlivňují vztahy přistupujícího státu a EU. Ze skupiny států se zájmem o vstup do EU vystupuje v současné době Turecko, jehož vztah k EU formuje realita migrační krize. V kontextu zajištění a ochrany vnitřní bezpečnosti jedná EU s Tureckem aktivněji. Zároveň Turecko využívá svoji pozici a snaží se vyjednat zvláštní podmínky a výhody předcházející samotnému vstupu do EU. S ohledem na výše uvedené, se text článku zaměřuje na realitu jedné z kandidátských zemí – Turecka, konkrétně na změny, které prodělalo v posledních sedmnácti letech (od roku 1999 do roku 2017).

Jedním z nástrojů jak studovat změny v kandidátské zemi je teorie europeizace. Ve většině případů kandidátských států probíhá europeizace ve směru top-down, protože tyto státy mají malou, ne-li žádnou možnost ovlivnit dění v EU. V případě Turecka se zdá být situace opačná, minimálně odlišná. Zejména po vypuknutí migrační krize můžeme, dle našeho soudu, pozorovat opačný směr europeizace, tedy europeizaci down-top. Turecko vyvíjí na EU tlak a využívá vyděračského potenciálu, aby si vynutilo ze strany EU větší ústupky, výhody nebo minimálně shovívavý postoj k turecké realitě. S ohledem na výše uvedené se domníváme, že Turecko před migrační krizí podléhalo více top-down europeizaci. Od roku 2015 můžeme sledovat změnu v down-top europeizaci. Pro potvrzení uvedené hypotézy, rozdělujeme text článku do **dvou hlavních časových částí**:

1. Analýza vnitropolitického a společenského vývoje do roku 1999 ve vztahu k europeizaci, která ukáže zejména hlavní motivy Turecka přiblížit se evropské integraci, resp. bude demonstrovat změnu postoje Turecka po roce 1999.
2. Vnitropolitický a společenský vývoj od roku 1999 do 2017. Zvolené časové rozdělení kopíruje významný moment determinující vztah mezi Tureckem a Evropskou Unií. V roce 1999 získalo Turecko status kandidátské země na vstup do EU.

Analýza europeizace Turecka bude probíhat pouze na úrovni analýzy připravenosti

země na vstup do EU. Speciálně se zaměříme na období před a po roce 2015, konkrétně na projevy down-top europeizace, kde chceme demonstrovat, jak Turecko ovlivňuje přístupový proces a samotné chování Evropské unie. Domníváme se, že před rokem 2015 byl vliv Turecka na chování EU minimální. Chceme demonstrovat ne/připravenost Turecka na vstup do EU v dílčích oblastech (viz níže) a zároveň poukázat na reakce EU. Autorky si jsou vědomy, že se jedná o velmi široké téma, které není možné detailně pojmut v rámci jednoho odborného textu. Chceme se proto selektivně zaměřit na dílčí segmenty výzkumu. Konkrétně se bude jednat o výzkum v následujících oblastech: a) policy, zde budeme zkoumat roli politických elit v Turecku; jak interpretují evropská témata; prezentují snahy přijmout nebo odmítnout vstup do EU. Dále budou sledovány změny chování elit v přístupu k EU, resp. možné změny chování ve vztahu k pozici jakou v politickém systému zastávají (vládnoucí elity – opozice). Jak se formuje vztah EU vůči Turecku, a jak se proměňuje v kontextu přístupových jednání a migrační krize. B) budeme analyzovat optikou europeizace oblasti politics, tedy chování politických stran v Turecku. Europeizaci budeme sledovat v oblasti programatiky politických stran, změnami v organizaci strany, změnou vzorců politické soutěže, nastavením vztahů mezi vládou a politickými stranami, vztahy politických stran na národní úrovni (vazby politických stran na ideologicky spřízněné strany), do jaké míry akceptují politické strany vstup do EU (Ladrech 2010; srov. Hloušek 2004).

Vstupní hypotézou článku je předpoklad, že Turecko aktuálně (od roku 2015) ovlivňuje přístupový proces do EU více než v minulosti. Turecko aktivně formuje vztah s EU ve smyslu down-top europeizace. Naopak EU je ochotna Turecku ustupovat v kontextu zajištění evropské vnitřní bezpečnosti. V minulosti (zejména v období 1999-2015) Turecko takovým vlivem nedisponovalo. V souvislosti s hypotézami se nabízí několik výzkumných otázek: Pokračuje v Turecku europeizace i po roce 2015? Má Turecko stále zájem o vstup do EU?

Proces rozšiřování EU z pohledu Turecka jako potenciálního člena

Evropská unie se od doby vzniku rozšířila celkem sedmkrát a zahrnuje dnes celkem 28 členských zemí. Každá z přístupujících zemí musela ovšem nejprve splnit předem daná pravidla, aby se mohla stát řádným členským státem. Podmínky členství formulují Kodaňská kritéria a po jejich splnění je vztah mezi kandidátským státem a EU formován prostřednictvím přístupových rozhovorů (Evropa 2017).

Turecký příklad přibližování se EU však jasně ukazuje, že proces přistoupení je dlouhodobou záležitostí, která je determinována řadou okolností politického, ekonomického i zahraničně-politického charakteru. První kontakt navázalo Turecko s Evropským

hospodářským společenstvím (EHS) již v roce 1959, kdy požádalo o přidružení k EHS. Hlavním motivem byla snaha ukázat na pozici Turecka na evropském kontinentu a posílit tak kooperaci s evropskými státy. Kontextuálně je třeba vnímat vliv studené války, vstup Turecka do NATO, americkou rozvojovou pomoc, které se odrazily v růstu výkonnosti turecké ekonomiky. V neposlední řadě zájem o evropskou integraci podnítilo také řecké jednání s EHS o hlubší integraci.

Z hlediska Evropského společenství byl přístup Turecka interpretován kladně, především z důvodu zachování rovnováhy a bezpečnosti ve východním Středomoří. Také s ohledem na vznik Evropského sdružení volného obchodu (European Free Trade Area, EFTA) se Společenství snažilo rozšířit „sféry vlivu“ v Evropě, která by potenciálně vedle Turecka zahrnovala také Řecko. Rozhovory o přidružení přerušily vnitro a mezinárodně politické události v Turecku. Invaze na Kypr a vojenský převrat v zemi v roce 1960 zmrazily vzájemné vztahy. Dominantní silou se stala turecká armáda, jež dočasně zastavila činnost politických stran, zatkla vládní představitele a vytvořila novou vládu (Türsan 2004: 80).¹ Po obnově jednání (v roce 1961) uzavřelo Turecko s EHS tzv. Ankarskou asociační dohodu (12. září 1963, vstoupila v platnost 1. prosince 1964) a následně dodatkový a finanční protokol. Oba dokumenty měly být základem pro vytvoření celní unie. I přes asociační charakter dohody, není možné říci, že by Ankarská dohoda vytvářela právní základ pro členství Turecka v Evropských společenstvích (ES).² Asociační smlouva předpokládala postupnou integraci rozdělenou do tří fází (přípravná, přechodná a konečná), jež měly být zakončeny plným členstvím. Turecko vnímalo fázovou harmonizaci jako pomalou, navíc jednání s EHS bylo zpochybněno „zobecněným preferenčním systémem, který EHS vztáhla na většinu středomořských zemí“ (Molek 2003: 184). Kladným výsledkem Ankarské dohody byla sada jednání zahájených v roce 1968, jejichž výsledkem bylo v roce 1970 přijetí dodatku stanovujícího fungování celní unie.

¹ Činnost politických stran byla zakázána od 27. května 1960 do 13. ledna 1961.

² Dohoda konkrétně stanovila: „*Jakmile bude dosaženo dostatečného pokroku v rámci působení této Smlouvy z pohledu tureckého oprávnění, představující plné přijetí závazků vyplývajících ze Smlouvy zřizující Evropská společenství, smluvní strany přezkoumají možnost tureckého vstupu do Společenství*“ (Ankara agreement, čl. 8).

V 70. a 80. letech vztah mezi Tureckem a ES ochladl, k hlavním faktorům patřila politická změna v Řecku, jež se stalo konkurentem v oblasti obchodu s textilním zbožím a zemědělskými komoditami, které začaly směřovat na evropský trh. Dále mělo vliv přiblížení Turecká Španělska a Portugalska integračnímu procesu. V Turecku rostly ekonomické problémy a vedly k vnitropolitické nestabilitě v zemi (Kadlecová 2005). Nejvýznamnějším zlomem byla kyperská krize, kdy Řecko vpádem na Kypr a vyhlášením Kyperského ostrova za součást vlastního území vyprovokovalo Turecko k vojenské operaci motivované ochranou místní turecké menšiny. Turecké obsazení severní části Kypru (1974) interpretovala ES velmi negativně a až do roku 1986 byla asociační jednání zastavena (Loužek 2017).

K oživení vztahů mezi dochází podáním nové oficiální žádosti o členství v roce 1987. Období po přijetí Jednotného evropského aktu a situace spojená s ukončením Studené války nebyla příznivá pro další rozšiřování Společenství. ES bylo oslabeno vstupem Španělska a Portugalska v roce 1986; dominantním cílem integrace se stal ekonomický cíl – budování vnitřního trhu. Reakce Evropské rady (1989) na přistoupení Turecka byla negativní, potvrzena byla pouze možnost budoucího přidružení. Oficiálními důvody zamítnutí žádosti bylo neplnění politických a ekonomických kritérií (byla zdůrazňována ekonomická zaostalost a HDP na obyvatele představující zhruba třetinu průměru ES), sociálně-kulturní a náboženské odlišnosti a historicky daný specifický vývoj politického systému země. Konkrétněji pak porušování lidských práv v zemi, turecká přítomnost na Kypru a problematické vztahy se sousedním Řeckem (Molek 2003: 184).

V počátcích 90. let 20. století se vztahy mezi Tureckem a EU navrátily k Ankarské dohodě, která se stala základem spolupráce. Přidružení k EU se stalo kontroverzním tématem turecké politické scény (Chiriatti, nedatováno: 3). Nacionalisté se obávali především ztráty národní suverenity; otázkou byl také postoj evropských, křesťanských států vůči muslimskému obyvatelstvu v Turecku (Kadlecová 2005). Přiblížení se evropské integraci přineslo začlenění Turecka do Euro-středomořského partnerství vycházejícího ze spolupráce s EU v oblasti politické, ekonomické a socio-kulturní. Negativní postoj vůči EU posílil po uznání Kypru jako státu (1997), se kterým EU zahájila přístupová jednání (Ata 2017: 106). Zásadní pro budoucí vztahy mezi Tureckem a EU bylo zasedání Evropské rady v Helsinkách, kde byla stanovena nová strategie přijímání států do EU a Turecku byl oficiálně přidělen status kandidátské země. Na summitu v Kodani o tři roky později evropští lídři konstatovali, že Turecko „*na své cestě k plnění podmínek kodaňských kritérií značně pokročilo a to jej zásadně přiblížilo k momentu zahájení rozhovorů o vstupu do EU*“ (Kadlecová 2005).

Europeizace Turecka nebo separátní Erdoganova politika?

Významným aktérem, ovlivňujícím proces europeizace po roce 1999, je vládnoucí strana, Strana spravedlnosti a rozvoje (AKP). Při interpretaci procesu přibližování se EU lze souhlasit s procesem střídání částečné europeizace, silné europeizace a deeuropizace jako o ní hovoří např. Yilmaz (2015). I přes výše uvedená historizující fakta (sledující zpomalující proces přistoupení) je zřejmé, že novodobý vztah mezi EU a Tureckem formuje politika premiéra a posléze prezidenta Erdogana. Proces europeizace nejen že prochází vlnami zájmu a odklonu od EU, ale zřetelně se projevuje role domácí elity ve formování charakteru vztahu mezi EU a Tureckem. EU se snaží, jako v případě zemí střední a východní Evropy, příp. zemí Západního Balkánu, aplikovat princip kondicionality. Turecký přístupový proces však probíhá odlišně, protože EU, zejména na začátku 21. století, změnila rétoriku a plnohodnotné členství Turecka začala zaměňovat za speciální nebo alternativní partnerství, jež je pro tureckou stranu neakceptovatelné (zejména po roce 2015 viz níže).

V souhrnu na sebe v Turecku narážejí dvě reality svázané s přístupovým procesem:

1. Turecko sleduje primární vlastní zájmy a tyto jsou podmíněny charakterem vládnoucí elity;
2. EU neodmítá Turecko jako kandidátský stát, ale zároveň naráží na neochotu členských států akceptovat Turecko jako plnohodnotného člena EU. Dá se říci, že oba aktéři EU i Turecko hovoří o vstupu do EU, ale zároveň vedou velmi selektivní politiku, která plnohodnotný přístup (prozatím) vylučuje.

Z výše uvedených důvodů chceme v následující části textu ukázat, jak probíhá proces de/europeizace v Turecku ve 21. století. Zásadní pro zahájení intenzivního procesu europeizace bylo získání statusu kandidátského státu v roce 1999 na summitu v Helsinkách. V následujícím období, které lze ohraničit rokem 2004/2005 probíhá v Turecku v řadě oblastí proces europeizace. Turecko prochází fází reformace v oblasti ústavních změn týkajících se lidských práv, svobody vyjadřování, změn v armádě apod. Zásadní jsou ústavní reformy z roku 2001 a 2004. Optikou europeizace je možné sledovat silný tlak vycházející z EU směřující k naplnění Kodaňských kritérií spojený s finanční podporou, jež zvyšovala prestiž Evropy mezi obyvateli Turecka a legitimizovala ekonomické reformy v Turecku (Chiriatti, nedatováno: 7). Z hlediska politické elity Turecka je třeba pozorovat chování vládních stran. První vlna reformem byla provedena stranami, které všechny neměly proevropský charakter. Koaliční vláda byla složená z Demokratické strany levice (DSP), Národní akční strany (MHP) a Vlastenecké strany (ANAP) nevylučovala vstup do EU, ale každá ze stran měla dílčí výhrady ke změnám potřebným pro vstup do EU (Yilmaz 2015: 4). Proevropská nálada podpořená přijetím

přístupového partnerství mezi Evropskou komisí a Tureckem vedla ke zřízení Generálního sekretariátu pro EU záležitosti, jež měl harmonizovat činnost veřejných institucí s evropskými pravidly.³ Ještě v roce 2001 vydal Sekretariát první Turecký národní program představující politické i ekonomické změny vedoucí ke vstupu do EU (Müftüler-Baç, 2016: 63). Program strukturou kopíruje Kodaňská kritéria a odkazuje na dílčí změny, které budou provedeny (Ministry for EU Affairs, 2001). Vůli k reformám podpořil také nový turecký prezident Ahmet Necdet Sezer, který souhlasil s eliminací vlivu armády a reformami zejména v oblasti lidských práv. V Turecku bylo přijato (mezi léty 2001–2004) celkem 34 nových ústavních článků a 5 legislativních balíčků.⁴ Dle konstatování EU, Turecko naplnilo politickou část Kodaňských kritérií, a bylo připraveno na zahájení přístupových rozhovorů (Ata, 2017: 107).⁵ Celkově je možné říci, že vládní politika v Turecku byla po roce 1999 významně nakloněna vstupu do EU (Ovali 2015: 1).

K dalším změnám dochází v Turecku pod vlivem nově vzniklé Strany pokroku a spravedlnosti (AKP), která vyhrála předčasné volby v roce 2002. AKP⁶ je od vzniku spojena s osobou bývalého starosty Istanbulu – Recepem Tayyipem Erdoganem. Při interpretaci politiky AKP je třeba sledovat proměnu stanovených cílů, resp. vnímání integrace Turecka do EU. Po volbách v roce 2002 disponovala AKP dvou třetinovou většinou mandátů a významně začala ovlivňovat vývoj v Turecku. Z hlediska vztahu k EU je možné stranu AKP (po roce 2002) označit jako proevropskou, nakloněnou dílčím reformám přibližujícím Turecko europeizačním standardům (OSCE, 2002). Zároveň je třeba ukázat (v tomto období) na snahu strany oslabit radikální proislámský profil, který se stal základem volebního úspěchu AKP. Vstup do EU vystupoval po roce 2002 jako hlavní cíl turecké politiky a také nástroj jak oslovit veřejnost ze strany AKP.

Vládní kabinet AKP zahájil úspěšné ekonomické, politické i zahraničně-politické reformy, které se odrazily v ekonomickém růstu Turecka.⁷ Například již v roce 2000 byl zahájen dialog s Řeckem, který mezi léty 2002–2008 vedl k navázání významných ekonomických vztahů podpořených EU (Kutlay 2009: 112-115). Pozitivní vnímání EU v Turecku bylo cíleně posilováno vládní politikou, která odkazovala na reálnou finanční pomoc

³V roce 2011 byl Generální sekretariát přeměněn na Ministerstvo pro evropské záležitosti.

⁴ Ústavní reforma přinesla změny v postavení kurdské menšiny; byl přijat zákaz trestu smrti, došlo k reformám v oblasti soudnictví a veřejné správy.

⁵ Přístupové rozhovory byly zahájeny v roce 2005, viz níže.

⁶ Ideovým základem strany je zrušená Strana ctnosti.

⁷ Turecko se stalo dynamickou ekonomikou, která mezi léty 2000–2011 pomyslně poskočila z 26. místa na 16. nejsilnější ekonomiku na světě (Aksu 2012: 13).

přicházející právě z evropských zdrojů.⁸ Aktivity EU byly spojeny s podporou reformních snah a ve své podstatě legitimizovaly politiku vlády a pomáhaly jí překonávat odpor opozice (Börzel – Soyaltin 2012: 13). Pozitivní vnímání proevropských reforem otevřeně podporovala vládní garnitura. Premiér Erdoğan v počátcích (po roce 2003) vládnutí odkazoval na výhody vstupu do EU.⁹

Dobu vlády DSP, MHP a ANAPu (1999-2002) a první vládní období AKP (2002-2007)¹⁰ lze interpretovat jako dobu silně pro europeizační, spojenou s řadou reformních změn, které zasahovaly širokou řadou oblastí. Za zlomový lze pokládat rok 2005, kdy se EU rozhodla zahájit přístupové rozhovory. Aktivní přibližování Turecka k EU však narušila pozice členských států EU, které vyvíjely významný tlak zpochybňující naplnění Kodaňských kritérií a nastolily otázku, zda je Turecko geograficky v Evropě. Zejména Německo, Rakousko a Francie projevíly zájem o vytvoření specifického partnerství s Tureckem, jež by nahradilo plnohodnotné členství v EU (Yilmaz 2015: 6; Aksu 2015: 14). Odklon od EU poznamenal také vývoj vztahů mezi Tureckem a Kyprem, jehož jižní část vstoupila v roce 2004 do EU. Turecko v roce 2004 podepsalo protokol doplňující Ankarskou dohodu, kterým de-fakto uznalo Kyperskou republiku, ale oficiální politika nadále negovala existenci pro řecké Kyperské republiky (Ovali 2015: 17). Nezměněný vztah ke Kypru dokládá nerespektování dodatečného protokolu, jež EU v roce 2006 otevřeně kritizovala a ukončila rozhovory v 8 přístupových kapitolách (Ata 2017: 113).¹¹ Negativní ohlasy v členských státech a tlak EU na změnu zahraniční politiky Turecka, ovlivnily vyjednávání mezi EU a Tureckem, a proto po roce 2005 můžeme sledovat postupné upadání reformních snah. Reformy sice probíhaly, nicméně se buď zastavily anebo pokračovaly velmi omezeně. Otázkou zůstává, jak účelová byla politika premiéra Erdogana před rokem 2005, zda byla skutečně motivována vstupem do EU nebo snahou nastavit nový politický systém, který by mohl ovládnout prostřednictvím eliminace opozice a sekulárního charakteru státu.

⁸ Konkrétně se jednalo o finanční pomoc při zemětřesení v roce 1999 a následná finanční pomoc v době ekonomické krize v Turecku v letech 2000 a 2001 (Kadlecová, 2005).

⁹ Konkrétně uvedl: „Zvyšujeme životní standart našich lidí a zlepšujeme demokracii v Turecku, abychom mohli vstoupit do EU“ (cit. dle Müftüler-Baç, 2016: 98).

¹⁰ Dominantně lze hovořit o období do roku 2005, kdy byly zahájeny přístupové rozhovory. Po roce 2005 dochází k pozvolnému odklonu od reforem (viz níže).

¹¹ Přístupové kapitoly byly otevírány velmi pomalu, a to zejména pro nesouhlas některého ze stávajících členských států EU, např. Řecka, Kypru, Francie nebo Německa (Müftüler-Baç, 2016: 67-69).

Proti změnám se stavěly dvě nejsilnější opoziční uskupení - armáda a Republikánská lidová strana¹² (CHP). Republikánská strana sice otevřeně nestála proti vstupu do EU, ale vyjadřovala výraznou skepsi k přístupovým rozhovorům; byla skeptická zejména ke změnám, které se dotýkaly národní jednoty a sekulárního charakteru státu (Částek – Janáčková, 2007: 2-5; Börzel – Soyaltin 2012: 15). Kritičnost CHP vůči vládě stoupala zejména po roce 2005, kdy se spojila se silným euroskepticismem a nacionalismem a vedla ke sblížení s armádou.

Role armády je v Turecku neopomenutelná, protože vystupuje jako ochránkyně sekulárního charakteru Turecka. Odmítání ústavních změn armádou je proto logické, protože reformní návrhy významně eliminovaly vliv armády ve společnosti i politice, a to zejména v kontextu jejího historicky silného postavení (Aksu 2012: 12). Zejména po roce 2005 můžeme sledovat protievropský tlak vycházející z nového generála turecké armády Buyukanita. Vedení armády nesouhlasilo s reformami, jež byly podpořeny EU a otevřeně vedly k utlumení vlivu armády v Turecku. Nová armádní garnitura odkazovala na hlavní úkol, kterým je ochrana státu sekulárního charakteru a odmítala dialog s Kurdy, které označovala za teroristy (BBC, 2006); kritizovala EU a NATO za podporu teroristických organizací, které narušují suverenitu Turecka (Aytalar 2006; Eligur 2010: 252-254). Z formálního hlediska můžeme skutečně, po roce 2005, pozorovat oslabování vlivu armády na politické dění, který vrcholí armádním převratem, represemi vůči členům armády a jejím podřízením prezidentovi (viz níže). V kontextu europeizace tento trend znamená eliminaci důležitého aktéra v Turecku, který nepodporuje vstup do EU. Strana AKP se sice zvolna odvrací od evropského integračního projektu a přibližuje se zájmům armády (nesměřovat Turecko do EU), nicméně sekulární tendence armády jsou neslučitelné s proislámskými zájmy AKP. Vyústěním napětí mezi vládou (prezidentem) a armádou je odstranění armády jako reálného aktéra ovlivňujícího politické dění v zemi.

Po roce 2005 můžeme pozorovat postupný odklon od přibližování se EU, a to i přesto, že strana AKP v roce 2007 obhájila silný mandát s příslibem pokračovat v zahájených reformách. Tyto však již neodpovídaly požadavkům EU. Odklon od europeizace v duchu vládní politiky podpořilo zvolení nového prezidenta Güla ze strany AKP (v roce 2007), který reformní snahy podporoval¹³ (Ata 2017: 115). Společně s politickými změnami se Turecko stále více vracelo k symbolům islámu, což vedlo k prohloubení rozdílů a ke zvýšenému napětí ve společnosti. Napětí vyvolalo přijetí kontroverzního ústavního dodatku (2008), jež dovolil

¹² Jedná se o nejstarší stranu v moderní historii Turecka vázanou na osobu Mustafy Kemala.

¹³ Volba prezidenta byla spojena s demonstracemi a také jasnou prezentací armády odmítající sekulární tendence vládnoucí strany. Prezident byl zvolen legislativním tělesem. Nicméně posléze byl přijat nový volební zákon, který stanovil přímou volbu prezidenta obyvateli Turecka. Zákon byl poprvé použit v roce 2014 při zvolení Erdogana do funkce prezidenta Turecka (Müftüler-Baç 2016: 100-101).

ženám nosit šátek na univerzitách. Vládní AKP interpretovala změnu jako posílení práv tureckých žen. Na druhou stranu sekulární část společnosti poukazovala na účelové manipulování s ústavními principy a na snahu islamizovat Turecko (Ayman – Knickmeyer, 2008).¹⁴ Vyústěním reformních snah AKP bylo navržení nové ústavy v roce 2010 a přijetí demokratizačního balíčku v roce 2013. Nová ústava předpokládala změny v oblasti omezení vlivu armády ve státu, reformy soudního systému. Reformní návrh byl ospravedlněn nutností opustit původní ústavu z roku 1982 a snahou vyhovět požadavkům EU.¹⁵ Ústava byla konec přijata po referendu, ve kterém se 58 % voličů vyslovilo pro přijetí změn (Yilmaz 2015: 8; Ata 2017: 115). Druhé období (2006-2011/2012) můžeme spojit s částečnou europeizací, která je ovlivněna islamizací, stagnací proevropských reforem. Zároveň EU opustila aktivní politiku vedenou vůči Turecku, hlavní dialog s Tureckem je spojen s kritikou ukazující na neschopnost plnit úkoly vyplývající z projednaných kapitol.

Po roce 2011 jsou změny v Turecku prováděny ve smyslu deeuropizace, kterou realizuje AKP, jejíž pozice je legitimizována volební výhrou, která přinesla straně 50 % hlasů všech voličů (Yilmaz 2015: 9). Vládní strana sledovala vlastní cíle, které často vylučovaly vstup nebo přiblížení se EU. Politický systém Turecka zvolna směřoval k autoritativnímu režimu omezujícímu svobodu vyjadřování (Müftüler-Baç 2016: 87), protože byly přijaty reformy, které se týkaly zejména soudního systému (byly přijaty čtyři balíčky opatření); svobody vyjadřování a médií¹⁶ (byl přijat zákon o televizním a rozhlasovém vysílání); Akční plán proti organizovanému zločinu, který se dotýkal zejména korupce. Všechny uvedené změny prezentovala AKP jako snahu demokratizovat a reformovat Turecko. Nicméně většina změn režim odkláněla od demokracie. S opozicí byla vedena řada soudních procesů (jednalo se o novináře, reportéry, obchodníky, veřejně činné osoby a příslušníky armády), obviňujících je ze spiknutí proti vládě (Müftüler-Baç 2016: 103). Odchýlení se od EU demonstruje známý kontroverzní zákon omezující počet dětí; zákon o limitu počtu císařských řezů při narození dětí; zákon o zákazu alkoholu – omezující reklamu na alkohol a zvyšující ceny alkoholu. Nový školní zákon zřídil střední školy s náboženským zaměřením. Odklon od EU se posílil v druhé polovině roku 2012, kdy Turecko oznámilo eliminaci vztahů s EU v době předsednictví Kypru

¹⁴ Na kontroverzní změny reagoval generální prokurátor Kasačnického soudu, který podal žádost na zrušení vládní strany AKP a zakázání činnosti vybrané skupině politiků, protože narušují sekulární charakter státu. Strana AKP nakonec zrušena nebyla, Ústavní soud odmítl v tajném hlasování stranu zrušit. Strana AKP disponovala silnou veřejnou podporou a také mezinárodní společenství včetně EU vnímalo zrušení AKP negativně, a to zejména s ohledem na probíhající reformy (Euractive 2008).

¹⁵ Ústavní reforma byla napadena opozicí a Ústavní soud část navržených změn narušujících nezávislost soudního systému zrušil.

¹⁶ Např. v roce 2011 přestal v Turecku fungovat Twitter (Müftüler-Baç 2016: 87).

(Seufert 2012). Vztahy mezi EU a Tureckem byly nově založeny na mechanismu spolupráce (v roce 2012), jenž reagoval na dlouhodobé zmrazení vzájemných vztahů. EU po roce 2011 nerealizovala vůči Turecku aktivnější politiku a odkazovala na skutečnost, že po roce 2006 se neuzavřela žádná projednávaná kapitola a žádná nová kapitola nebyla otevřena od roku 2010 (Aksu 2012: 15). Reformy byly prováděny bez dialogu a vlivu opozičních stran a dalších relevantních aktérů v Turecku.

Evropská unie nevyklučovala plnohodnotné členství Turecka v EU, ale ukazovala na pasivitu a nerespektování „evropských hodnot“ (European Commission 2012). Turecko sledovalo novým partnerstvím zejména dva cíle – zajistit bezvízový vstup obyvatelům Turecka do prostoru EU a stát se mediátorem mezi EU a Iránem (Ananicz 2012). Rétorika turecké politické scény stále více ukazovala na odklon od EU a neochotu přizpůsobit se podmínkám přicházejícím z Evropy. V roce 2013 demonstroval Erdogan odklon od EU v projevu spojeném s kritikou demonstrací, které propukly v Istanbulu a následně celé zemi. Obyvatelé protestovali proti výstavbě obchodního domu v centru Istanbulu a policie proti nim použila vodní děla a slzný plyn. Představitelé AKP obvinili z vyprovokování nepokojů západní svět a EU (Ovali 2015: 19). Opozice reagovala na násilnosti obviněním skupiny ministrů AKP z korupce. Erdogan obvinil soudce a policii z vládního převratu a zavedl exekutivní kontrolu soudního systému a médií zastřešenou vytvořením Ministerstva pro soudnictví. Evropská unie proto od roku 2013 otevřeně kritizovala porušování ústavy z roku 2010 za nedodržování dělby moci (Müftüler-Baç 2016: 106). Autoritativní znaky v systému převládly zejména od zvolení Erdogana prezidentem v historicky první přímé volbě a následně přijetím ústavní změny¹⁷ (v roce 2017, viz níže), která významně posílila pozici prezidenta. Opozice v Turecku odkazovala na porušování lidských práv a snahu Erdogana a jeho strany autoritativně ovládnout Turecko (Tisdall 2013). Po neúspěšném pokusu o vojenský převrat (2016) byly v zemi zesíleny represe vůči odpůrcům režimu. Prezident uzavřel část univerzit, vyhlásil výjimečný stav a pronásledoval údajné odpůrce režimu a požadoval obnovení trestu smrti pro strůjce převratu (Amnesty International 2016). Postupný odklon od EU je možné sledovat také ve vztahu k menšině Kurdů, která je dlouhodobě diskriminována a spojována s terorismem. I přes negativní vývoj v zemi se veřejnost odklání od ideje integrace do EU. Uvedenou skutečnost

¹⁷ Ústavní změny byly přijaty v referendu. Nová ústava zrušila parlamentní režim a vytvořila prezidentský systém s dominantní rolí prezidenta. Prezident je volen ve stejných volbách jako legislativní těleso; byla zrušena funkce předsedy vlády; prezident má vliv v oblasti soudní moci (více viz např. International Foundation for Electoral Systems 2017).

dokládají průzkumy veřejného mínění, které ukazují pokles veřejné podpory vstupu do EU ze 70 % na 30 % (Ata 2017: 116).

Z hlediska vztahu k EU je v posledním období, od doby arabského jara (2013) a dominantně pak v době migrační krize (2015) vztah mezi EU a Tureckem determinován migrační politikou. Po vypuknutí občanské války v Sýrii se přes řecko-tureckou hranici dostával velký počet ilegálních migrantů do EU. Do popředí jednání se dostala vízová liberalizace spojená s readmisní dohodou s Tureckem, která byla projednávána již od roku 2003 (Ata 2017: 117-118). Základem budoucích vztahů mezi EU a Tureckem se staly *Visa Roadmap* (European Commission, 2013) stanovující povinnosti a obsah reform, kterých by mělo Turecko dosáhnout před vízovou liberalizací; a Readmisní dohoda mezi Tureckem a EU (European Union, 2014) stanovující pravidla přebírání osob. K obnovení jednání o vízové liberalizaci došlo v průběhu migrační krize, v roce 2015, kdy byl uzavřen *EU-Turkey Action Plan* (European Commission 2015).

V kontextu europeizace projevuje EU větší zájem o Turecko než v předcházejícím období. Evropská unie koná pravidelné summity s Tureckem a pokračuje v přístupových jednáních (např. na konci roku 2015 byla otevřena 17 kapitola týkající se ekonomické a měnové politiky). Evropská unie nadále poukazuje na nedostatky, pro které není možné Turecko označit jako demokratický stát a přijmout jej do skupiny členských států (viz výše). Zároveň si EU uvědomuje, že Turecko je státem, který může snížit počet nelegálních migrantů, kteří přes Řecko směřují do schengenského prostoru. U uvedeného důvodu EU přistoupila na turecký plán řešení migrační krize,¹⁸ za který Turecko požaduje vízovou liberalizaci a zrychlení přístupového jednání. Liberalizace je ze strany EU podmíněna dílčími změnami vyplývajícími z *Visa Roadmap*; ve vztahu ke vstupu do EU požaduje EU zejména vyřešení vztahů s Kyprem (Kubátová, 2016). Po vojenském převratu došlo ke zmrazení vztahů, protože Evropský parlament schválil zastavení přístupových rozhovorů až do stabilizace situace v Turecku (European Parliament, 2016). Evropská komise v kontextu převratu odkázala v hodnotící zprávě na nedodržování lidských práv, slabý soudní systém a nefunkčnost právního systému (European Commission, 2016). Odmítavý postoj vůči Turecku se prohloubil po přijetí ústavních změn v dubnu 2017, kdy Evropská komise označila Turecko za autoritativní režim (Pierini 2016). Z pozice Turecka je EU kritizována za pasivitu a nedostačující pomoc při boji s terorismem. Turecký prezident s vědomím silné pozice Turecka v kontextu migrační krize (2017) hovořil o tom, že Turecko nepotřebuje vstup do EU, ale EU potřebuje Turecko (Reuters

¹⁸ Plán navrhoval, že každý nelegální žadatel o azyl ze Sýrie zachycený na řeckých ostrovech bude kompenzován přesídlením jednoho obyvatele Sýrie z Turecka (BBC 2016).

2017). Aktuálně je proto možné vztah mezi Tureckem a EU interpretovat jako down-top europeizaci. Turecko si uvědomuje silnou pozici vyplývající z migrační krize a uzavřené dohody o eliminaci počtu migrantů. EU na jedné straně ukazuje na nedostatky Turecka, které brání dalšímu jednání o přistoupení; zároveň se obává zmrazení vzájemných vztahů, protože Turecko potřebuje jako partnera momentálně chránícího jihovýchodní schengenskou hranici před přílivem migrantů. Do situace zasahují členské státy EU (zejména Belgie, Dánsko, Francie, Německo, Rakousko a Velká Británie), které vstup Turecka do EU otevřeně odmítají (Deutsche Welle 2017).

Třetí období, po roce 2013, je jasně neseno ve znamení deuropeizace. Reformy prováděné v Turecku nejsou motivovány vstupem do EU, ale snahou prezidenta Erdogana ovládnout politický systém a zlikvidovat opozici. Turecko využívá výjimečné geografické pozice v kontextu migrační krize k vynucení vízové liberalizace a urychlení vstupu do EU. V posledním období, na sklonku roku 2017 je jasný absolutní odklon od europeizace, kdy Turecko odmítá vstup do EU. Na druhé straně EU vstup Turecka do EU nevyklučuje, ale hlavní zájem slučuje s řešením migrační krize, kde je Turecko neopomenutelný hráč.

ZÁVĚR

Turecké přibližování evropské integraci probíhá již od konce 50. let a bylo/je ovlivněno vnitropolitickou realitou Turecka, tak také realitou vývoje integračního procesu. Z historické perspektivy je zřejmý zájem EU o Turecko vyplývající z Ankarské dohody (1963). Vzájemný vztah následně ovlivnil: 1. stagnující vývoj integračních snah (krize společenství v 60. letech a euroskleróza v 70. a první polovině 80. let); 2. zahraniční politika Turecka ve vztahu ke Kypru a nepříznivý ekonomický vývoj. Dynamika se do evropsko-tureckých vztahů vrací až po roce 1986, ale Evropské společenství ukazuje na řadu politických, ekonomických i společenských problémů, pro které není možné Turecko jako členský stát akceptovat. Po ukončení studené války nabírá politika rozšiřování novou dynamiku a Turecko je na konci 90. let zařazeno do skupiny kandidátských států na členství v EU. Z hlediska europeizace je možné konstatovat, že od počátku sledovaného období byl vztah Turecko-ES ovlivněn top-down europeizací. Turecko vystupovalo jako žadatelský stát, usilující o vstup, ale nedisponovalo ambicí ani silou samo významně evropskou integraci ovlivňovat. Evropské společenství vnímalo Turecko jako jednoho z partnerů ze skupiny zemí v oblasti Středozemního moře.

Zisk statusu kandidátského státu (1999) nastartoval europeizační proces v Turecku, který probíhal v oblastech vymezených Kodaňskými kritérii. Turecko přistoupilo na reformní změny a v euroskeptické části společnosti došlo vlivem aktivnější politiky EU, spojené hlavně s finanční podporou, k posunu. Téma evropské integrace se stalo populárním a prolulo se s vládní politikou. Po roce 2002 jsou evropská témata navázána na aktivity strany AKP a premiéra Erdogana. Všechny proevropské reformy jsou interpretovány jako nutné pro přiblížení se EU a zároveň mají odklonit Turecko od starých pořádků. Pozitivní turecko-evropský vztah vrcholí v roce 2005 zahájením přístupových rozhovorů. V letech 1999-2005 můžeme v Turecku sledovat europeizaci vycházející ze zájmu politické elity (strany AKP, premiéra a prezidenta). Tato se spojuje se zájmem EU o Turecko, a proto je možné v tomto období hovořit o top-down europeizaci. Nabízí se také interpretace účelové europeizace vedené politickými elitami sledujícími primárně vlastní zájem, eliminaci opozice.

Po roce 2005 k pozvolnému odklonu od evropské integrace, a to jak ze strany Turecka, tak také EU. V případě EU se projevuje vliv členských států, které se obávají akceptovat Turecko jako členský stát. Turecko negativně vnímá vstup Kypru do EU (2004) a nerespektuje protokol o uznání Kyperské republiky. Ze strany EU dochází ke zpomalení přístupových rozhovorů a Turecko zvolna zastavuje reformní politiku. Při interpretaci reformy je třeba sledovat následky reformy, protože tyto ústí v eliminaci opozice: 1) armády, jejíž vliv je snížen ústavní reformou, kterou Turecko vyhovělo požadavkům EU a 2) opozičních stran, prostřednictvím nového volebního zákona. Reformy po roce 2005 zvolna odklánějí Turecko o demokracie a posunují zemi k autoritativnímu režimu s dominantní pozicí prezidenta. Druhé období (2005/06–2011/12) je dobou částečné europeizace, kdy Turecko provádí reformy selektivně bez ohledu na požadavky EU. Hlavním motivem k reformám bylo nadále sledování zájmů AKP.

Ve třetím období, můžeme pozorovat v Turecku budování autoritativního režimu, jež je završené přijetím ústavy v roce 2017. Vládní politika odstranila reformami veškerou opozici, resp. eliminovala její reálný vliv na politické i veřejné dění. Zejména po neúspěšném vojenském převratu se vystupňovalo násilí proti opozici, které ukázalo reálný vliv vlády a prezidenta Erdogana na politický systém. EU kritizovala Turecko a právě v době krize ukazovala na reálné nedostatky bránící vstupu do jejích struktur.

Od roku 2015 je vztah mezi EU a Tureckem determinován realitou migrační krize. Evropská unie potřebuje Turecko jako partnera eliminujícího počet migrantů přicházejících do Evropy. Agenda migrace se stala hlavním tématem jednání, ve kterém EU přijímá návrhy Turecka na řešení krize. Migrační otázky jsou ze strany EU vyčleněny z procesu přistoupení do

EU, a to zejména po podepsání *Visa Roadmap* stanovujícího podmínky vízové liberalizace s Tureckem. EU akceptovala turecké podmínky, ale ve vztahu k politice rozšiřování nadále upozorňuje na odklon Turecka od evropských standardů. Ke zmrazení vztahů došlo po vojenském puči a po přijetí nové ústavy (2017) je Turecko orgány EU označeno jako autoritativní stát. Zejména členské země EU odmítají s Tureckem nadále jednat. Poslední období europeizaci vylučuje, dochází k deeuropizaci, která vrcholí tureckým odmítnutím vstupu do EU. Evropská unie však nadále vede s Tureckem dialog, protože je neopomenutelným hráčem při řešení migrační krize.

S ohledem na úvodu vymezené hypotézy konstatujeme, že Turecko i přes nedodržování pravidel vymezených EU významně ovlivňuje (po roce 2015) přístupový proces. Zejména akceptací tureckého plánu na řešení migrační krize můžeme sledovat down-top europeizaci v oblasti migrační politiky. EU ustupuje dílčím požadavkům Turecka, ale naráží na odpor členských států odmítajících podřídit se tureckým požadavkům. Po roce 2015 a dominantně po roce 2017 nemá Turecko zájem o vstup do EU, tento byl zúžen na liberalizaci vízové povinnosti.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. AKSU, K. (2012): A Historical Background to Turkey-Europe Relations. In: Aksu, K. (ed.): *Turkey-EU Relations. Power, Politics and the Future*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 1–18.
2. Amnesty International (2016): *Turkey 2016/2017*. [cit. 10.10.2017]. Dostupný z <https://www.amnesty.org/en/countries/europe-and-central-asia/turkey/report-turkey/>.
3. ANANICZ, S. (2012): *Cyprus presidency and Turkey's relations with the European Union*. In: OSW Commentary. [cit. 10.10.2017]. Dostupný z <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2012-06-26/cyprus-presidency-and-turkeys-relations-european-union>.
4. Ankara Agreement. [cit. 10. 10. 2017]. Dostupný z https://www.ab.gov.tr/114_en.html.
5. ATA, F. K. (2017): EU-Turkey Relations (1999-2016): Conditionality at Work? In: Ercan, P. G. (2017): *Turkish Foreign Policy. International Relations, Legality and Global Reach*. Cham: Palgrave Macmillan, 105-127.
6. AYMAN, Z. – KNICKMEYER, E. (2008): *Ban on Head Scarves Voted Out in Turkey*. *Washington Post Foreign Service*, 10th February 2008. [cit. 10.11.2017]. Dostupný z <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/02/09/AR2008020900832.html>.
7. AYTALAR, A. (2006): *İrtica tehdidi var önlem alın*. *Hürriyet*. [cit. 17.11.2017]. Dostupný z <http://www.hurriyet.com.tr/irtica-tehdidi-var-onlem-alin-5189959>.
8. BBC (2016): *Migrant Crisis: EU and Turkey plan one-in, one out deal*. [cit. 12.11.2017]. Dostupný z <http://www.bbc.com/news/world-europe-35749837>.
9. BBC (2006): *Turkish general vows to rout PKK*. [cit. 17.11.2017]. Dostupný z <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5294438.stm>.

10. BÖRZEL, T. A. – SOYALTIN, D. (2012): Europeanization in Turkey. Stretching a Concept to its Limits? In: *Working Paper KFG*, No 36, The Transformative Power Europe, 2–24.
11. CHIRIATTI, A. (nedatováno): The Europeanisation of Turkey and the Economic Crisis: new direction in national foreign policy. In: *EISA*. [cit. 10.11.2017]. Dostupný z www.eisa-net.org/.../CHIRIATTI%20-%20The%20Europeanizati.
12. ČÁSTEK, M. – JANÁČKOVÁ, A. (2007): Turecko – volby 2007. In: *Parlamentní institut, Vybraná témata* 15, 1–15.
13. Deutsche Welle (2017): *EU brushes off Germany's call to end Turkey membership talks*. [cit. 10.09.2017]. Dostupný z <http://www.dw.com/en/eu-brushes-off-germanys-call-to-end-turkey-membership-talks/a-40426216>.
14. ELIGUR, B. (2010): *The Mobilization of Political Islam in Turkey*. New York: Cambridge University Press, 214-284.
15. EurActiv.cz (2017): *Vztahy EU a Turecka*. [cit. 07.08.2017]. Dostupný z WWW: <http://euractiv.cz/factsheet/rozsireni-eu/vztahy-eu-a-turecka-000141/>.
16. Euractive (2008): *Proces zrušení vládní Strany Spravedlnosti a rozvoje v Turecku*. [cit. 12. 12. 2017]. Dostupný z <http://euractiv.cz/nazory/budoucnost-eu/proces-o-zruseni-vladni-strany-spravedlnosti-a-rozvoje-v-turecku/>.
17. Europa (2017). *Rozšíření*. [cit. 06.08.2017]. Dostupný z WWW: https://europa.eu/european-union/topics/enlargement_cs.
18. European Commission (2012): *Turkey 2012 Progress Report*. [cit. 14.11.2017]. Dostupný z https://www.avrupa.info.tr/sites/default/files/2016-11/tr_report_2012_en_0.pdf.
19. European Commission (2013): *Road Map: Towards a Visa-Free Regime With Turkey* (2013), [cit. 10.12.2017]. Dostupný z https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-is-new/news/news/docs/20131216-roadmap_towards_the_visa-free_regime_with_turkey_en.pdf.
20. European Commission (2015): *EU-Turkey Joint Action Plan*. [cit. 10.12.2017]. Dostupný z http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-5860_en.htm.
21. European Commission (2016): *Turkey 2016 Report*. [cit. 12.10.2017]. Dostupný z ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_turkey.pdf.
22. European Parliament (2016): *Freeze EU Accession Talks with Turkey until it halts repression, urge MEPs*. [cit. 13.10.2017]. Dostupný z <http://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20161117IPR51549/freeze-eu-accession-talks-with-turkey-until-it-halts-repression-urge-meps>.
23. European Union (2014): *Agreement between EU and the Republic of Turkey on the Readmission of persons residing without authorisation (2014)*: [cit. 10.12.2017]. Dostupný z [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:22014A0507\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:22014A0507(01)).
24. HLOUŠEK, V. (2004): Proces europeizace a politické strany v kandidátských zemích. In: *Sociální studia*. Brno: FSV, roč. 1, č. 1, 93–108.
25. International Foundation for Electoral Systems (2017): *Elections in Turkey. 2017 Constitutional Referendum*. [cit. 23.09.2017]. Dostupný z <http://www.ifes.org/faqs/elections-turkey-2017-constitutional-referendum>.
26. KADLECOVÁ, A. (2005): Turecko na cestě do EU: proces s otevřeným koncem [online]. *Centrum pro studium demokracie a kultury* [cit. 30.08.2017]. Dostupný z <https://old.cdk.cz/rp/clanky/269/turecko-na-cestech-do-eu-proces-s-otevrenym-koncem/>.

27. KUBÁTOVÁ, E. (2016): *Jak vypadá dohoda mezi EU a Tureckem*. [cit. 12.12.2017]. Dostupný z <http://www.bbc.com/news/world-europe-35749837>.
28. KUTLAY, M. (2009): A Political Economy Approach to the Expansion of Turkish-Greek Relations: Interdependence or Not? In: *Perceptions*, 91–119.
29. LADRECH, R. (2010): *Europeanization and national politics*. New York: Palgrave Macmillan.
30. LOUŽEK, M. (2017): *Evropská integrace z pohledu teorie veřejné volby*. Praha: Karolinum.
31. Ministry for EU Affairs (2001): *National programmes for the Adoption of the Acquis 2001*. [cit. 10.10.2017]. Dostupný z https://www.ab.gov.tr/_195_en.html.
32. MOLEK, P. (2003): 6. Lucemburská skupina: Polsko, Česká republika, Maďarsko, Slovinsko, Estonsko, Kypr, (Turecko). In: Fiala, P. – Pitrová, M. (eds.): *Rozšiřování ES/EU*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, s. 184.
33. MÜFTÜLER-BAÇ, M. (2016): *Divergent Pathways: Turkey and the European Union. Re-Thinking the Dynamics of Turkish-European Union Relations*. Opladen: Verlag Barbara Budrich.
34. OSCE (2002): *Turkey. Parliamentary Elections, 3 November 2002: Final Report*. [cit. 30.09.2017]. Dostupný z <http://www.osce.org/odihr/elections/66036>.
35. OVALI, A. S. (2015): The Global Financial Crisis and De-Europeanization of Turkish Foreign Policy. In: *Hellenic Studies*, 23 (1).
36. PIERINI, M. (2016): Domestic Political Trends are Pushing Turkey Toward a Societal Setup That is Incompatible with EU and the Western Standards. In: *Carnegie Europe*. [cit. 08.11.2017]. Dostupný z <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/66408>.
37. Reuters (2017): Erdogan: Turkey no longer needs EU membership but will not abandon talks. [cit. 12.12.2017]. Dostupný z: <http://www.dw.com/en/erdogan-turkey-no-longer-needs-eu-membership-but-will-not-abandon-talks/a-40771731>.
38. SEUFERT, G. (2012): *Turkey's Cyprus Policy in the Context of Nicosia's Presidency of the European Council*. Berlin: German Institut for International and Security Affairs, 1–8.
39. TISDALL, S. (2013): Turkish Opposition Leader Condemns „dictator“ Erdogan. *The Guardian*, 15.02.
40. TÜRSAN, H. (2004): *Democratisation in Turkey: The Role of Political Parties*. Peter Lang.
41. YILMAZ, G. (2016): From Europeanization to De-Europeanization. The Europeanization Process of Turkey in 1999-2004. *Journal of Contemporary European Studies*, vol. 21, is. 1.

Studie byla vydána v rámci projektu Interního grantového systému MUP č. E02-53 „*Europeizace vztahů EU a Turecka v kontextu politiky rozšiřování a migrační krize*“ financovaného z podpory MŠMT na specifický vysokoškolský výzkum v letech 2017–2018.

ADDRESS & ©

PhDr. Helena BAUEROVÁ, Ph.D.
 Mgr. Kateřina HÁJKOVÁ
 Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií
 Metropolitní univerzita Praha
 Dubečská 900/10, 100 31 Praha 10 – Strašnice
helena.bauerova@mup.cz
kaha11@seznam.cz

OBAVY ZAMĚSTNANCŮ Z VYJÁDŘENÍ NÁZORU VE VEŘEJNÉ SPRÁVĚ

Employee Fears of Expressing Opinion in Public Administration

Martina PECHOVÁ – Ladislav PILAŘ – Michal PROKOP

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Komunikace je nástroj, který umožňuje v organizaci realizovat základní manažerské funkce, jakými jsou plánování, organizování, vedení lidí a kontrola. Nezbytnou součástí komunikace je zpětná vazba. Pokud v organizaci existují bariéry, které vytváří obavy zaměstnanců z vyjádření názoru, snižuje se tím tak informační přenos, který může být důležitý pro efektivní řízení organizace. Cílem příspěvku je identifikovat bariéry, které brání vyjádření zaměstnanců v oblasti veřejné správy. Pro výzkum byl použit vzorek 127 respondentů. Pro identifikaci bariér byla použita metoda strukturálního modelování na základě výsledků explorativní faktorové analýzy. Na základě těchto výsledků lze identifikovat dva nejdůležitější faktory: (1) Postoj nadřízeného s důsledkem usnadnění vyjádření vlastního názoru a (2) Postoj vedoucího úřadu s důsledkem zvýšení počtu vyjádření vlastního názoru.

Klíčová slova: mlčení zaměstnanců – obavy zaměstnanců – vyjádření názoru – veřejná správa

ABSTRACT: Communication is a tool that enables organizations to implement essential managerial functions such as planning, organizing, managing people, and controlling. Feedback is a necessary part of communication. If there are any barriers in the organization created by employees' fears of expressing opinions, it can reduce information transfer, which can influence the organization efficiency. The main objective of the paper is to identify barriers that impede free expression of employees in the public administration sector. For the purposes of the research, the sample of 127 respondents was used. The method of structural modeling based on the results of exploratory factor analysis was applied to identify barriers. On the basis of the obtained results, two most important factors could be identified: (1) Position of the supervisor resulting in facilitating the expression of own opinion; and (2) Position of the headquarters leading to the increase in a number of expressed opinions.

Key words: employees' silence – employees' concerns – expressing opinion – public administration

ÚVOD

Zaměstnanci, jako nositelé know-how, znalostí a dovedností, jsou považováni za nejdůležitější kapitál společností (Pasban – Nojedah 2016). S ohledem na pozitivní vývoj ekonomické situace a rekordně nízkou nezaměstnanost v ČR, která se v průběhu roku 2017 pohybuje okolo hranice 3 % (ČSÚ 2017), dochází na trhu práce k výraznému převisu poptávky pracovních míst nad nabídkou. Hledání nových zaměstnanců začíná být čím dál složitější a firmy často aktivně hledají nové pracovní síly v řadách konkurence. Tato skutečnost zvyšuje tlak na udržení současných pracovních sil ve společnostech, a to jak v soukromém, tak ve

veřejném sektoru. Identifikace potřeb zaměstnanců a jejich naplňování je jedním z hlavních determinantů jejich spokojenosti a cestou k jejich udržení. Pro pracovní motivaci mají největší význam sociální potřeby, kam lze zařadit potřeby sebe-realizace, uznání, aktivity nebo sounáležitosti ke kolektivu (Maslow 2013).

K uspokojování těchto potřeb vede vzájemná komunikace, kde je nutné respektovat takzvaný „hlas pracovníků“. Tento výraz je české odborné terminologii neznámý. Výraz „hlas pracovníků“ se vztahuje k právu pracovníků vyslovovat se k záležitostem, které se jich v jejich podniku či organizaci týkají, a spolu-rozhodovat o nich. Zahrnuje celou škálu procesů a struktur, které umožňují a někdy opravňují pracovníky k tomu, aby se přímo nebo nepřímo podíleli na rozhodování organizace (Armstrong 2007). Účelem „hlasu pracovníků“ je podle Marchingtona a kolektivu (2001) zřetelné vyslovování individuální nespokojenosti, které má za cíl společně s managementem dát do pořádku problémy nebo předejít zhoršování vztahů; zvýraznění kolektivity organizace, které nabízí jakousi mocenskou protiváhu vůči managementu; přispění k rozhodování managementu, kdy dochází k zlepšení v organizaci práce, kvalitě a produktivitě a demonstrování vzájemnosti a vztahů spolupráce, kde je cílem dosáhnout dlouhodobé života-schopnosti a rozvoje podniku a jeho zaměstnanců.

V praxi má vzájemná komunikace mezi podniky, které reprezentují řídicí pracovníci, a zaměstnanci řadu bariér. Zaměstnanci svého hlasu nevyužívají a raději mlčí. Tuto situaci definují zahraniční zdroje jako „podnikové ticho“. „Podnikové ticho“ je negativní jev, kdy zaměstnanci mlčí a zadržují své názory a myšlenky týkající se otázek o jejich práci nebo pracovišti, které by mohli zlepšit organizační aktivity nebo vytvořit nové postupy, produkty či služby (Acaray – Akturan 2015). Existují dva hlavní faktory tvorby „podnikového ticha“. Za prvé je to situace, kdy zaměstnancům nestojí za námahu mluvit o problémech či záležitostech a za druhé přesvědčení zaměstnanců, že vyjadřovat své názory je nebezpečné, kdy se domnívají, že za to mohou být potrestáni (Morrison – Milliken 2001). „Ticho“ nemusí nastat jen v rámci organizace jako takové, ale může vzniknout i v pracovních týmech. Toto „ticho“ může být nakažlivé mezi členy týmu (Greenberg – Edwards 2009).

Mlčení zaměstnanců je vlastně formou komunikace, která v sobě zahrnuje řadu poznání, emocí a záměrů. Má dva různé významy v závislosti na motivu zaměstnance - „klid“, nebo „souhlas“. „Klidové mlčení“ je důsledkem averzivního stavu vědomí, v němž pracovník vědomě tají své obavy, informace nebo názory o podnikových záležitostech. I když ví že by jeho hlas mohl zlepšit situaci, tak raději mlčí. Věří, že kdyby promluvili o svých obavách, mělo by to pro něj negativní důsledky. Pro „klidové mlčení“ je typická vysoká kognitivní disonance a obavy. „Souhlasné mlčení“, naopak vyjadřuje poslušné přijetí organizačních podmínek a

vyznačuje se lhostejností a beznadějí (Greenberg – Edwards 2009).

„Souhlasné ticho“ může být zároveň předzvěstí odchodu pracovníka, kdy vzdal naději na zlepšení neuspokojivé situace na pracovišti. Pracovník svůj pocit beznaděje skrývá a nevyjadřuje. Vyjadřování svých nesouhlasů mu přijde marné. Jakmile zaměstnanci přestanou vyjadřovat svoje názory a obavy, může být jen otázkou času, kdy odejdou z pracoviště (Greenberg – Edwards 2009).

MATERIÁL A METODIKA

Cílem příspěvku je identifikovat bariéry, které brání vyjádření zaměstnanců v oblasti veřejné správy. Pro výzkum byl použit vzorek 127 respondentů. Respondenti byli osloveni pomocí elektronického dotazníkového šetření. Dotazník obsahoval 26 uzavřených otázek, na které respondenti odpovídali na základě Likertovy škály (1 - rozhodně souhlasím; 5 - rozhodně nesouhlasím). Struktura dotazníku byla převzata z výzkumu Vakola (2005) - Antecedents and consequences of organisational silence. Na základě explorativní faktorové analýzy byly extrahovány dva důležité konstrukty na straně nezávislé: 1. Postoj nadřízeného, 2. Postoj vedoucího úřadu. Na základě strukturálního modelování byly tyto dva konstrukty vloženy do programu SPSS AMOS 21, kde na základě modelování byl sledován vliv těchto konstruktů na oblast vyjadřující obavy zaměstnanců z vyjádření názoru na základě korelace a regrese.

VÝSLEDKY

Na základě výsledků strukturálního modelování lze identifikovat dva základní faktory, které mají vliv na obavy zaměstnanců z vyjadřování názoru: (1) postoj vedení úřadu, (2) postoj nadřízeného k názorům podřízených.

Snadnost vyjádření názoru

Tab. č. 1: Vliv vnímání ticha na snadnost vyjádření názoru zaměstnancem.

	Odhad	S.E.	C.R.	P
Snadnost vyjádření názoru <---> Postoje vedení úřadu	0,537	0,074	3,647	***
Snadnost vyjádření názoru <--- Postoje vedení úřadu	0,224	0,113	1,79	0,073
Snadnost vyjádření názoru <---> Postoje nadřízeného	0,684	0,097	5,243	***
Snadnost vyjádření názoru <--- Postoje nadřízeného	0,503	0,095	3,826	***
Snadnost vyjádření názoru <---> Komunikace s kolegy	0,354	0,044	1,634	0,102
Snadnost vyjádření názoru <--- Komunikace s kolegy	-0,057	0,289	0,436	0,663
Snadnost vyjádření názoru <---> Sdílení informací zaměstnancům - změny, vývoj, plány a cíle	0,438	0,065	2,035	0,062
Snadnost vyjádření názoru <--- Sdílení informací zaměstnancům - změny, vývoj, plány a cíle	0,173	0,147	1,255	0,209

*** $p < 0,001$; <---> hodnota odhadu nestandardizovaného regresního koeficientu, <--- hodnotu korelace mezi faktory založené na standardizaci kovariance

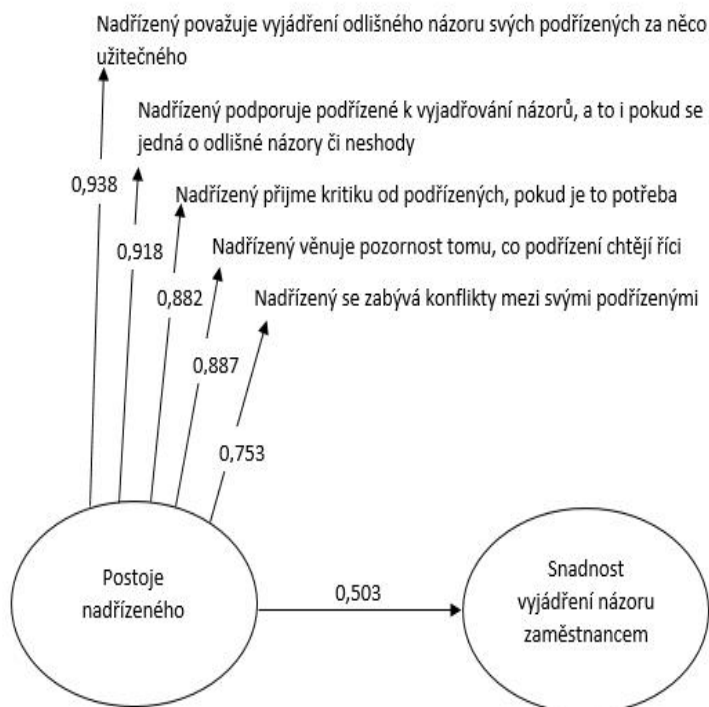
Zdroj: Dotazníkové šetření.

Na základě výsledků tohoto modelu lze říci, že postoj nadřízeného má vliv na snadnost vyjádření názoru ($r = 0,684$). Lze tak zamítnout nulovou hypotézu – Postoje nadřízeného nemá vliv na snadnost vyjádření názorů a potvrdit hypotézu alternativní: Postoje nadřízeného má vliv na snadnost vyjádření názorů. V oblasti postoje nadřízeného na bariéry vyjádření názorů lze nalézt signifikantní hodnotu pouze v této jedné oblasti.

Následně byla provedena konfirmativní faktorová analýza, která identifikovala strukturu konstruktů postoj nadřízeného ve vztahu k snadnosti vyjádření názoru zaměstnancem (viz obr. č. 1).

V oblasti postoje nadřízeného jde v modelu vlivu na snadnost vyjádření názoru zaměstnancem o následující faktory: (A) nadřízený se zabývá/nezabývá konflikty mezi svými podřízenými, (B) nadřízený věnuje/nevěnuje pozornost tomu, co jeho/její podřízení chtějí říci, (C) nadřízený přijme/nepřijme kritiku od svých podřízených, pokud je to potřeba, (D) nadřízený podporuje/nepodporuje své podřízené k vyjadřování názorů a to i pokud se jedná o odlišné názory či neshody, (E) nadřízený považuje/nepovažuje vyjádření odlišného názoru či neshody svých podřízených jako něco užitečného. Tyto faktory mají vliv především na snadnost vyjádření názoru zaměstnancem.

Obr. č. 1: Model vlivu postoje nadřízeného s manifestními proměnnými na snadnost vyjádření názoru zaměstnancem.

Četnost vyjádření názoru

V oblasti postoje vedení na bariéry vyjádření názorů lze nalézt signifikantní hodnotu pouze v oblasti četnost vyjádření názoru viz následující tabulka. Na základě výsledků tohoto modelu lze říci, že postoj vedení úřadu má vliv na četnost vyjádření názoru ($r = 0,679$). Lze tak zamítnout nulovou hypotézu – Postoje vedení úřadu nemá vliv na četnost vyjádření názorů a potvrdit hypotézu alternativní: Postoje vedení úřadu má vliv na četnost vyjádření názorů.

Tab. č. 2: Vliv vnímání ticha na četnost vyjádření názoru zaměstnancem.

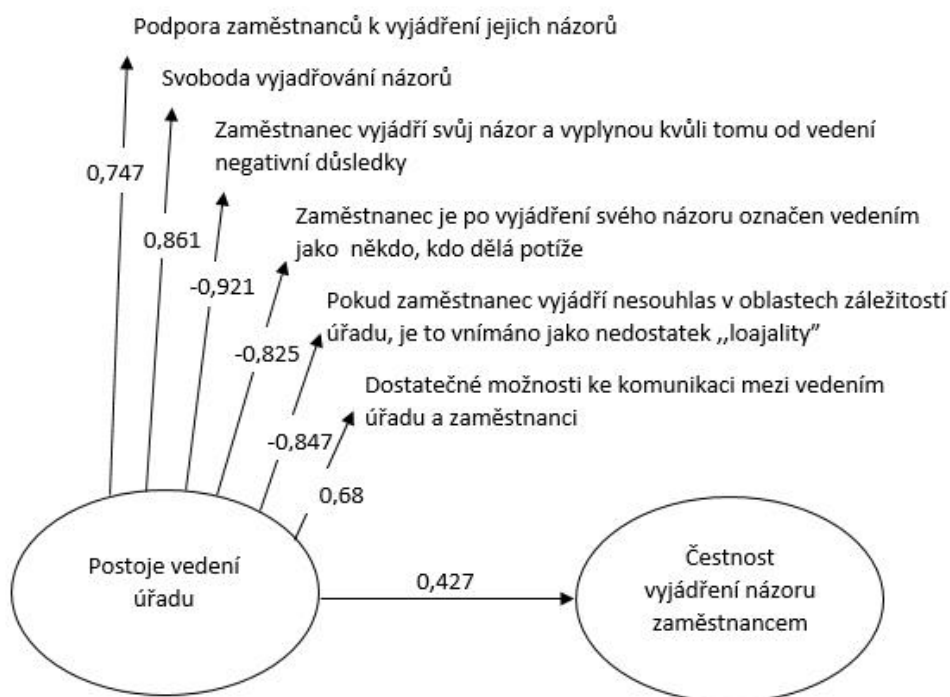
	Odhad	S.E.	C.R.	P
Četnost vyjádření názoru < --- > Postoje vedení úřadu	0,679	0,098	5,243	***
Četnost vyjádření názoru <--- Postoje vedení úřadu	0,427	0,134	2,46	0,014
Četnost vyjádření názoru < --- > Postoje nadřízeného	0,516	0,059	2,127	0,063
Četnost vyjádření názoru <--- Postoje nadřízeného	0,158	0,098	0,993	0,321
Četnost vyjádření názoru < --- > Komunikace s kolegy	0,438	0,065	2,043	0,074
Četnost vyjádření názoru <--- Komunikace s kolegy	-0,121	0,33	0,701	0,483
Četnost vyjádření názoru < --- > Sdílení informací zaměstnancům - změny, vývoj, plány a cíle	0,328	0,044	1,585	0,113
Četnost vyjádření názoru <--- Sdílení informací zaměstnancům - změny, vývoj, plány a cíle	0,04	0,144	0,241	0,81

*** $p < 0,001$; <---> hodnota odhadu nestandardizovaného regresního koeficientu, <--- hodnotu korelace mezi faktory založené na standardizaci kovariance

Zdroj: Dotazníkové šetření.

Na základě tohoto modelování lze z oblasti postoj vedení úřadu na četnost vyjádření názoru zaměstnancem definovat nejvýznamnější faktory: (A) vedení úřadu podporuje/nepodporuje, aby jeho zaměstnanci vyjádřili svůj nesouhlas, pokud jde o záležitosti úřadu, (B) vedení úřadu podporuje/nepodporuje svobodu vyjadřování názorů zaměstnanců, (C) jestliže zaměstnanec vyjádří nesouhlas, pokud jde o otázky úřadu, v němž pracuje, mohou tím pro něj vyplynout/nevyplynout negativní důsledky od vedení, (D) pokud zaměstnanec nesouhlasí se záležitostmi úřadu, může/nemusí to být vnímáno jako nedostatek „loajality“ vůči vedení úřadu. Tyto faktory mají vliv především na frekvenci vyjadřování zaměstnance směrem k vedení.

Obr. č. 2: Model vlivu postoje vedení úřadu s manifestními proměnnými na snadnost vyjádření názoru zaměstnancem.

DISKUSE

Na základě provedených analýz lze identifikovat, že postoj vedoucího nadřízeného a postoj vedení úřadu má vliv na vyjádření názoru ve veřejné správě, ale s různým důsledkem. V oblasti postoje nadřízeného lze identifikovat vliv především na snadnost vyjádření názoru zaměstnancem. Nejdůležitějším je zde schopnost nadřízeného akceptovat odlišný názor svých podřízených a považovat tento odlišný názor za užitečnou zpětnou vazbu společně s aktivní podporou tohoto vyjadřování. Této schopnosti lze dosahovat například na základě aplikace

základních pravidel leadershipu, nebo aplikování motivačně-hodnotících pohovorů s aktivní zpětnou vazbou.

Vedení úřadu má v této oblasti nejvýznamnější vliv na četnost vyjádření názoru. Na základě faktorové struktury pak lze identifikovat, že zaměstnanec musí vnímat bezpečné prostředí při vyjádření názoru a je zde nutné nastavit rámcová pravidla, aby na základě vyjádření svého názoru nevyplývaly pro zaměstnance negativní důsledky a neznevažovala se jeho loajalita, což jsou nejdůležitější faktory identifikované v této oblasti.

ZÁVĚR

Na základě aplikace předešlého výzkumu Vakola (2005) do oblasti veřejné správy je možné identifikovat dva základní konstrukty, které mají vliv na odbourání obavy zaměstnanců z vyjádření názoru. Jde především o vliv na snadnost vyjádření názorů, kde je nejdůležitějším faktorem přímý nadřízený a jeho podpora z hlediska podpory zaměstnanců z vyjádření odlišného názoru, což nadřízený aktivně podporuje jako něco užitečného. Druhým důležitým faktorem je vedení úřadu, který má vliv na četnost vyjádření odlišného názoru, a to především v oblastech podporující rámcová pravidla a podnikovou kulturu, kde odlišný názor není považován za vyjadřování neloajálnosti k danému úřadu s negativním důsledkem pro zaměstnance.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ACARAY, A – AKTURAN, A (2015): The Relationship between Organizational Citizenship Behaviour and Organizational Silence. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* [online]. 207: 472-482 [cit. 2017-09-26]. DOI: 10.1016/j.sbspro.2015.10.117. ISSN 18770428.
2. ARMSTRONG, M. (2007): *Řízení lidských zdrojů: nejnovější trendy a postupy*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1407-3.
3. ČSÚ (2017): Zaměstnanost, nezaměstnanost [online] Praha: ČSÚ [cit. 2017-09-24]. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/zamestnanost_nezamestnanost_prace>
4. GREENBERG, J. – EDWARDS, S. (2009): *Voice and silence in organizations*. UK: Emerald Group Publishing Limited. ISBN 978-1-84855-212-8.
5. MARCHINGTON, M at al. (2001): *Management Choice and Employee Voice*. Londýn: Sage Publishing. ISBN 0022-1856-2004-00143-X.
6. MASLOW, A. H. (2013): *Theory of human motivation*. S.l.: Black Curtain Press. ISBN 9781627554671.
7. MORRISON, E. - MILLIKEN, F. (2009): Organisational silence: a barrier to change and development in pluralistic world. *Academy of Management Review*, 25, 4, 706–725. ISSN 0363-7425.
8. PASBAN, M – NOJEDEH, S. H. (2016). A Review of the Role of Human Capital in the Organization. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* [online]. 230: 249–253 [cit. 2017-09-26]. DOI: 10.1016/j.sbspro.2016.09.032. ISSN 18770428.

9. VAKOLA, M. – BOURADAS, D. (2005). Antecedents and consequences of organisational silence: An empirical investigation. *Employee Relations*, 27(5), 441–458. DOP:10.1108/01425450510611997

Tento článek vznikl v rámci projektu Rozšíření a podpora transferu technologií a znalostí na ČZU realizací aktivit "proof-of-concept", reg. č. CZ.07.1.02/0.0/0.0/16_023/0000111 KZ12, který je spolufinancován Evropskou unií prostřednictvím Operačního programu Praha – pól růstu ČR.

ADDRESS & ©

Ing. Martina PECHOVÁ
Ing. Ladislav PILAŘ, MBA, Ph.D.
Ing. Michal PROKOP
Katedra řízení
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita v Praze
Kamýcká 129, 165 21 Praha 6
Czech Republic
xpecm113@studenti.czu.cz
pilarl@pef.czu.cz
Prokopm@pef.czu.cz

DIGITÁLNÍ PROSTŘEDÍ A JEHO VLIV NA KUPNÍ ROZHODOVÁNÍ SPECIFICKÉ SKUPINY ZÁKAZNÍKŮ

Digital Environment and its Effect on Purchasing Decisions of Specific Group of Customers

Aleš HES – Daniela ŠÁLKOVÁ – Marta REGNEROVÁ

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Digitalizace společnosti souvisí s novými informačními a komunikačními technologiemi. Představuje jednu z klíčových komponent změn ve společnosti. Přináší převratné změny ve společnosti, které lze nazvat revolučními, jak uvádí P. Kyselka (2015). Digitální technologie včetně internetu se stávají každodenní součástí lidí v jakékoli životní roli. Tedy i pro zákazníka-spotřebitele, který nakupuje a spotřebovává produkty k uspokojení svých specifických potřeb a regeneraci fyzických i duševních sil. Jaké možnosti v digitálním prostředí má zákazník-spotřebitel s určitým zdravotním omezením pro udržení kvality svého života? Je využití internetu v kupním rozhodovacím procesu pro spotřebitele se specifickými potřebami determinované určitým zdravotním omezením (bezlepková dieta) přínosem? Tyto otázky jsou zkoumány a analyzovány v předkládaném článku včetně návrhu pro zlepšení současného stavu v digitálním prostředí.

Klíčová slova: digitalizace – kupní rozhodování – zákazník – spotřebitel – bezlepková dieta

ABSTRACT: Society digitization is influenced by new information and communication technologies. It is one of the key components of changes in the society. The essential changes in the society it brings can be called revolutionary, as stated by P. Kyselka (2015). Digital technologies, including the Internet, become everyday part of people's lives in any role, and thus even for a consumer-customer who buys and consumes products to meet their specific needs and to regenerate physical and mental strength. What are the possibilities in the digital environment for customer-consumers with certain medical restrictions to maintain the quality of their lives? Is the use of the Internet in the purchasing decision process for consumers with specific needs determined by certain medical restrictions (gluten-free diet) a benefit? These questions are examined and analyzed in the contribution, including suggestions for improving the current state in the digital environment.

Key words: digitalization – purchasing decisions – customer – consumer – gluten-free diet

ÚVOD

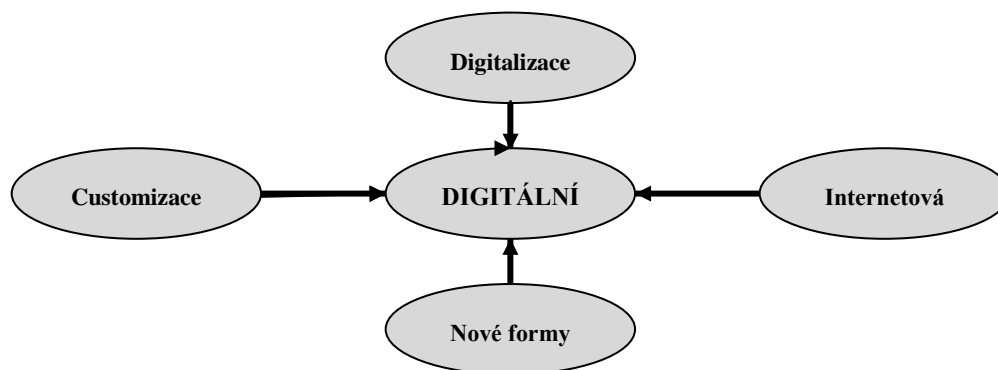
Digitalizace společnosti prostřednictvím svých informačních sítí vytváří flexibilnější nejen hospodářské a společenské vztahy, ale umožňuje vytvářet vhodné podmínky pro operativní propojení dalších systémů (Lévy 2000) ve společnosti. Dosažení pokroku přispívá k posílení vnímání globálního prostoru (Robertson 1992). Jinými slovy, globální prostor rozšiřuje možnosti při rozhodování o nákupu zboží zákazníkům-spotřebitelům pro uspokojování svých potřeb. V digitálním věku také dochází ke změnám životního stylu lidí (Roubal 2015), který je podmíněn kvalitou vnějších životních podmínek

ve společnosti globalizovaného světa a vnitřními faktory, které spočívají v samotném jedinci s jeho konkrétními, individuálními prioritami, potřebami a hodnotami (psycho-emocionální aspekty).

Technologický pokrok, exploze rozšíření internetu a jejich využití v praxi vyvolaly významné změny ve světové ekonomice. Tyto změny se postupně promítají do všech sfér života společnosti včetně systému obchodu. P. Kotler et al. (2007: 174) v této souvislosti uvádí: „světovou ekonomiku utváří mnoho sil“ a **hlavními silami** (obr. č. 1), které utváří a formují internetový (digitální) věk, jsou:

- Digitalizace a konektivita (digitální informace a konektivita-telekomunikační síť)
- Internetová exploze (www síť a internetové prohlížeče včetně připojení prostřednictvím mobilních telefonů)
- Nové formy prostředníků (e-business, e-commerce, e-marketing)
- Customizace (firma převezme iniciativu a upraví tržní nabídku) a customerizace (firma nechá návrh marketingové nabídky na jednotlivých zákaznících, kteří se tak stanou aktivními spolupracovníky).

Obr. č. 1: Hlavní síly formující digitální (internetový) věk.

Zdroj: P. Kotler et al. (2007): *Moderní marketing*.

Tyto síly formující digitální věk ovlivnily a ovlivňují vzájemné vazby mezi nabídkou a poptávkou, ale nejen mezi prodávajícími a kupujícími, ale i výrobci, kteří se současně často stávají i prodávajícími (e-shopy). Aby firmy v digitálním prostředí prosperovaly nebo i přežily, musí tomu přizpůsobit své marketingové strategie.

„E-commerce a internet přináší kupujícím i prodávajícím mnoho výhod.“ (Kotler 2007: 182). Nakupování po internetu je pohodlné, příjemné, může se odehrávat z místa pobytu, nemusí se prodírat dopravní kolonou, hledat místo pro zaparkování, procházet mezi regály apod. Zákazník si ze svého pohodlí může prohlížet katalogy se zbožím (tištěné či na obrazovce), porovnávat ceny zboží, internet umožňuje kupujícím přístup do celého světa a tím i větší a širší výběr.

Internet a digitální technologie se staly nedílnou součástí života (životního stylu) lidí v jakémkoli – pracovním či osobním – postavení. Tedy i pro spotřebitele, který se rozhoduje, nakupuje a spotřebovává produkty k uspokojení svých potřeb nebo potřeb svých členů rodiny a k regeneraci fyzických i duševních sil. S využitím internetu má i zákazník-spotřebitel, který je vázán zdravotním omezením, nové možnosti při rozhodování o nákupu potravin včetně hotových jídel v systému „vnitřní obchod“¹⁹.

METODIKA A CÍL

Cílem článku je ukázat, jak se promítají změny vyvolané procesem digitalizace do rozhodování o nákupu specifické skupiny spotřebitelů s potřebou potravin pro bezlepkovou dietu. Otevírá digitalizaci další možnosti pro zlepšení nabídky, lepší dostupnost potravin a přispívá k souladu nabídky s potřebami a poptávkou specifické skupiny zákazníků-spotřebitelů s bezlepkovou dietou? Ovlivňuje digitalizace kupní rozhodování této zákaznické skupiny?

Východiskem pro zpracování článku byla dostupná literatura, odborné články a interní i externí statistické údaje. Metodika k dosažení cíle spočívá v rozboru primárních a sekundárních dat, které byly získány studiem odborných a vědeckých studií našich i zahraničních autorů, vlastním výzkumem (dotazníkové šetření, individuálními rozhovory, hloubka a šířka sortimentu na e-shopech) a diskusí při jednání na vědeckých konferencích.

Protože kategorie bezlepková dieta je souhrnně ve vědecké literatuře zpracována a publikována převážně z medicinského (lékařského) hlediska (Šálková – Eichler 2017), nikoli z hlediska dostupnosti potravin pro tuto dietu v systému vnitřní obchod, byla v metodologickém přístupu problematika bezlepkové diety propojena s každodenními poznatky (znalostmi) lidí s potřebou potravin pro tuto dietu. Jak uvádí J. Hendl (2012) ve vědeckém zkoumání a poznávání jsou pracovní postupy založeny na znalostech uspořádaných podle paradigmaticky stanovených kritérií, které jsou systémově uspořádány především v písemné formě. Poznávání a postup každého jedince-zákazníka-spotřebitele, které uplatňuje v běžném

¹⁹ „Vnitřní obchod“ jako systém zahrnující velkoobchod, maloobchod, pohostinství (veřejné stravování) a cestovní ruch.

životě při každodenním rozhodování, vychází ze znalostí uspořádaných podle subjektivní důležitosti. Tento postup je převážně založen na ústně komunikovaných poznacích a znalostech. Uvedené rozdíly v metodologickém přístupu byly respektovány v hledání odpovědi na otázku, které vymezují stanovený cíl v předkládaném článku.

Primární sběr informací pro účely zjištění nabídky a dostupnosti potravin (včetně jejich ceny) pro bezlepkovou dietu v digitálním prostředí byl proveden průzkumem realizovaným na internetu v e-shopech. Navazuje na předchozí výzkum dostupnosti potravin pro bezlepkovou dietu v klasických prodejnách - superetech, supermarketech, hypermarketech, v prodejnách smíšeného zboží, zdravé výživy (Hes – Nagyová – Regnerová – Kleinová – Sedliaková 2014) a v provozovnách společného stravování²⁰.

Primární i sekundární data byla analyzována a komparována. Získané informace byly zpracovány, vyhodnoceny a použity v předkládaném článku. Metoda indukce-dedukce byla využita k hledání odpovědi, zda z pravidelnosti zkoumaných jevů (dostupnost potravin pro bezlepkovou dietu u náhodně vybraných spotřebitelů s touto dietou) lze odvodit obecné pravidlo platné pro jevy na jiném místě a v jiném čase (dostupnost potravin pro bezlepkovou dietu obecně).

VÝSLEDKY A DISKUSE

Celiakie je autoimunitní onemocnění sliznice tenkého střeva, které si neumí poradit s bílkovinou gluten neboli lepkem, je známé nejčastěji pod pojmem celiakie. V ČR s tímto onemocněním žije asi 50 až 120 tis. občanů (spotřebitelů), vyjádřeno v procentech jde asi o 0,5–1,2 % obyvatelstva²¹. Z tohoto počtu je pouze 10–15 % léčeno, ostatní nejsou doposud diagnostikováni. Lidí s tímto onemocněním stále přibývá, vyléčit zcela nelze a největším problémem je včasná a především správná diagnostika tohoto onemocnění (Măki – Collin 1997). Pro uváděnou skupinu spotřebitelů s diagnostikou autoimunitního onemocnění celiakií stále zůstává jediným „lékem“ bezlepková dieta.

²⁰ Tento výzkum proběhl ve dvou etapách v rámci Interní grantové agentury (Průzkum nabídky potravin vhodných pro zákazníky s nesnášenlivostí lepku v maloobchodě r. č. 20121027 a Dostupnost stravování pro celiaky v provozovnách pohostinství v ČR a jejich společenská odpovědnost vůči sledované skupině spotřebitelů r. č. 20141033) na Katedře obchodu a financí PEF ČZU v Praze 6-Suchbát v letech 2012–2015.

²¹ Přesné údaje nejsou k dispozici, nezjišťuje je žádná zdravotnická ani státní instituce, nejsou vedeny ani na ČSÚ. Uvedený údaj je proveden odhadem podle dílčích údajů z řady institucí a organizací, ve kterých se lidé s tímto onemocněním setkávají, získávají informace a další. Tyto údaje jsou běžně komentovány v masmédiích ČR.

Skupina spotřebitelů s bezlepkovou dietou představuje vzhledem k jejich potřebám a stále rostoucímu počtu důležitý zákaznický segment pro výrobce, distributory, prodejce i provozovatele pohostinství. V návaznosti na zmíněný výzkum v letech 2012–2015 v metodice byl v období od února do května roku 2017 proveden průzkum, který byl zaměřen na e-shopy. Ve 30 náhodně vybraných specializovaných e-shopech s bezlepkovými potravinami v České republice (ČR) a Slovenské republice (SR) byla zmapována:

- nabídka potravin pro bezlepkovou dietu,
- způsob jejich distribuce,
- sortimentní šíře a hloubka u vybraných základních druhů: mouka, těstoviny, sladkosti, kaše a nápoje včetně ceny.

Získané údaje byly vyhodnoceny pomocí Microsoft Excel 10 ve formě popisné statistiky a následně zpracovány do tabulky a grafu. V následující tabulce je uvedeno 14 e-shopů, které v součtu položek vybraných pěti druhů potravin pro bezlepkovou dietu nabízejí 100 a více položek.

Tab. č. 1: Počty položek vybraných potravin pro bezlepkovou dietu ve vybraných e-shopech.

Specializované bezlepkové e-shopy	mouka	těstoviny	sladkosti	kaše	nápoje	součet položek
dia-potraviny.cz	111	28	72	52	73	336
spolu-bez-lepku.cz	44	55	103	85	7	294
dibeo.eu	61	20	62	21	53	217
bezlepkova-dieta.eu	26	39	68	15	5	153
celiakshop.cz	50	29	22	49	0	150
celiatica.cz	35	78	9	17	2	141
balviten.cz	32	29	41	20	10	132
bezgluten.cz	25	23	64	12	1	125
bezlepku.net	28	30	50	9	1	118
celidia.cz	22	27	31	11	15	106
probiocelia.cz	26	24	25	24	6	105
bezlepkovaprodejna.cz	22	21	43	12	6	104
havita.cz	53	26	3	16	2	100
Celkem	535	429	593	343	181	

Zdroj: Průzkum a vlastní zpracování.

V souhrnu nabídky vybraných prodejců lze zjistit největší hloubku sortimentu u skupiny „sladkosti“ jejichž bezlepková varianta je v součtu nejčetnější (593 položek) následuje skupina

„mouka“ (535 položek). Naopak nejmenší hloubka byla zaznamenána u sortimentní skupiny „nápoje“ (181 položek), to vyplývá z faktu, že většina nápojů je ze své podstaty bezlepková.

Jeden ze zásadních problémů prodeje prostřednictvím internetu je způsob distribuce, protože jde o potraviny (často s kratší dobou trvanlivosti), o nákup menšího množství a cenu přepravy. Sledované e-shopy ji řeší podobnými způsoby. Nejčastější variantou pro přesun zboží ke spotřebitelům je využití přepravních společností PPL, GLS, DPD, Geis a dalších, některé v kombinaci s možností doručení prostřednictvím České pošty. Dále jsou také využívány sítě výdejních míst, které jsou určeny přímo pro e-commerce jako je Zásilkovna a Uloženka.

V realizovaném průzkumu byla dále sledována cena vybraných druhů potravin pro bezlepkovou dietu, konkrétně nejčastěji poptávané: chléb, čerstvé pečivo, sušenky, mouka a instantní výrobky ve sledovaných e-shopech v ČR a SR. V tab. č. 2 jsou uvedeny průměrné hmotnosti maloobchodních balení, ve kterých jsou bezlepkové potraviny prodávány spotřebitelům, dále průměrné ceny v Kč za balení jednotlivých sortimentních položek potravin pro bezlepkovou dietu a pro srovnatelnost jsou přepočtené v Kč/kg hmotnosti.

Tab. č. 2: Průměrné ceny potravin pro bezlepkovou dietu na e-shopech ČR a SR.²²

POLOŽKY ČR, SR	Průměrná hmotnost balení (g)		Průměrná cena balení (Kč)		Průměrná cena za 1 kg (Kč)	
	ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR
Chléb	381,04	346,07	63,25	79,75	191,64	250,05
Čerstvé pečivo	218,00	238,51	52,57	73,12	276,15	353,53
Sušenky	142,12	135,79	54,65	56,49	430,31	426,17
Mouka	570,53	690,48	72,70	82,14	157,49	129,75
Instantní výrobky	225,33	231,89	48,37	60,94	322,87	536,51

Zdroj: Průzkum a vlastní zpracování.

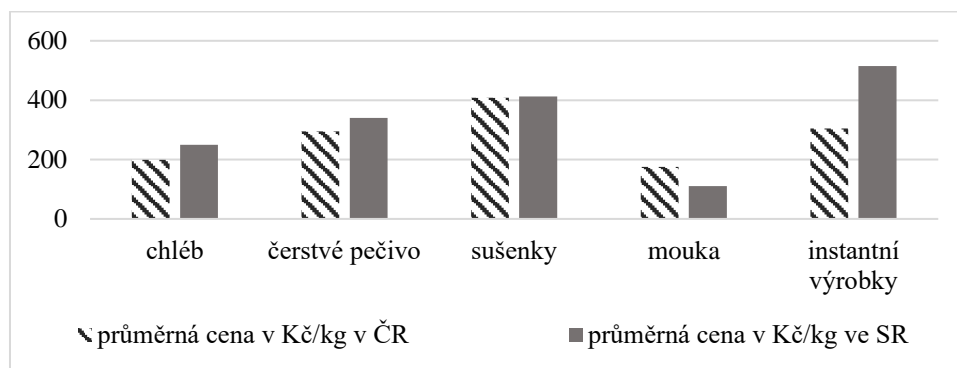
Nejlevnější sortimentní skupinou potravin pro bezlepkovou dietu v e-shopech ČR i SR je mouka (157,49 a 129,75 Kč/kg). Jde o základní surovinu pro přípravu bezlepkových jídel. Přesto bezlepková mouka je 8-10x vyšší než cena mouky obsahující lepek (cca 15 Kč/kg) a cena bezlepkového chleba 5-7x vyšší než u chleba s lepkem (cca 35 Kč/kg).

Nejvyšší průměrná cena v ČR byla zjištěna u položky „sušenky“ (430,31 Kč/kg), ve SR u položky „instantní výrobky“ (536,51 Kč/kg).

V následujícím grafu je porovnána cena uvedených 5 druhů bezlepkových potravin ve sledovaných e-shopech v ČR a SR. Je viditelné, že určité rozdíly v cenách existují.

²² Ceny v e-shopech SR byly přepočteny z EUR na Kč podle aktuálního kurzu ČNB.

Graf č. 1: Ceny potravin pro bezlepkovou dietu v ČR a SR ve sledovaných e-shopech.

Zdroj: Výzkum a vlastní zpracování.

Z grafického zobrazení průměrných cen v Kč/kg sortimentních skupin potravin pro bezlepkovou dietu je zřejmé, že cena skupin chléb, čerstvé pečivo a instantní výrobky je vyšší ve sledovaných e-shopech SR, oproti tomu u mouky a sušenek je průměrná cena v Kč/kg vyšší ve sledovaných e-shopech ČR.

Z realizovaného průzkumu lze konstatovat, že pro celiaky existuje celá řada e-shopů specializovaných na prodej bezlepkových potravin, jejichž nabídka je poměrně široká. U jednotlivých druhů potravin jsou uvedeny i další informace, například tipy na použití, návod pro zpracování či skladování. Byly také zjištěny i větší rozdíly v cenách potravin pro bezlepkovou dietu mezi ČR a SR a vysoká cena těchto potravin i v e-shopech ve srovnání s cenami potravin s lepkem.

U většiny vybraných sortimentních skupin bezlepkových potravin na e-shopech byla zjištěna uspokojivá hloubka sortimentu. To nasvědčuje skutečnosti, že skupina spotřebitelů-celiaků je pro prodejce potravin i na e-shopech významným zákaznickým segmentem, kterému se e-shopy snaží poskytnout uspokojivou nabídku.

V diskuzi je důležité zmínit, že potravinami pro bezlepkovou dietu a jejich dostupností v maloobchodních prodejnách se v posledních letech zabývá M. Burden et al. (2015), který ve výzkumu provedeném ve Velké Británii uvádí dobrou dostupnost bezlepkových potravin v běžných, kvalitních supermarketech a na e-shopech. Cena těchto potravin je podstatně vyšší. Diskontní a nízko-rozpočtové prodejny, kde nakupují nižší socioekonomické třídy, bezlepkové potraviny téměř nenabízí. Špatná dostupnost pro tyto sociální skupiny a vyšší náklady na bezlepkové potraviny pravděpodobně negativně ovlivňují dodržování bezlepkové diety u těch socioekonomických tříd, které mají nižší příjmy (Burden et al. 2015). V důsledku vyšších cen bezlepkových potravin nezbytných pro bezlepkovou dietu by mělo být zvaženo vytvoření

vnitrostátních dotovaných programů na podporu pacientů s celiakií (Lambert – Ficken 2016).

Bezlepková dieta má však na pacienty s celiakií i negativní dopad. Lee et al. (2012) uvádí spojitost s dodržováním bezlepkové diety a negativním dopadem na kvalitu života, zejména v sociální oblasti. Míra těchto dopadů se pak liší u dětí, dospívajících pacientů a dospělých. V důsledku negativního socioekonomického dopadu bezlepkové diety by měli být obeznámeni poskytovatelé zdravotní péče s touto problematikou a poskytnout pacientům-celiakům poradenství a patřičnou psychologickou podporu (Sarkhy et al. 2016).

ZÁVĚR

Se zvyšujícím se počtem pacientů vyžadujících potraviny pro bezlepkovou dietu, rostou také jejich potřeby a požadavky na dostupnost těchto potravin jak v obchodech, tak ve stravovacích zařízeních (Šálková – Hošková 2016). Významným přínosem pro zlepšení dostupnosti potravin pro bezlepkovou dietu v digitálním prostředí je rostoucí počet e-shopů s nabídkou tohoto sortimentu, které mohou ovlivnit a usnadnit kupní rozhodování spotřebitelů-celiaků, kde nakoupit, co nakoupit a za jakou cenu. Zásadním a limitujícím faktorem u e-shopů je distribuce některých sortimentních skupin potravin, jejich čerstvost a trvanlivost. Dalším krokem k přiblížení se segmentu celiaků v digitálním prostředí by bylo vytvoření speciálních rozvozových služeb v kombinaci s pohostinskými zařízeními zaměřenými na bezlepkové potraviny a hotová bezlepková jídla. Tím by se usnadnila jejich distribuce.

Motivací výrobců, distributorů, prodejců potravin i provozovatelů restaurací v digitálním prostředí vůči rostoucímu počtu obyvatel-spotřebitelů s potřebou potravin včetně hotových pokrmů pro bezlepkovou dietu by mohl být i jejich program společenské odpovědnosti (CSR). A tím této skupině obyvatel-celiaků napomáhat při tvorbě obdobných podmínek kvality života, konkrétně při rozhodování o nákupu potravin a při stravování, jako u ostatních spotřebitelů (Šálková – Hes 2015).

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BURDEN, M. – MOONEY, P. D. – BLANSHARD, R. J. – WHITE, W. L. – CAMBRAY-DEAKIN, D. R. – SANDERS, D. S. (2015): Cost and availability of gluten-free food in the UK: in store and online. *Postgraduate medical journal*, 91, 1081, 622–626.
2. HENDL, J. (2012): *Kvalitativní výzkum (Základní teorie, metody a aplikace)*. Praha: Portál.
3. HES, A. et al. (2014): *Maloobchod s bezpečnými potravinami v České a Slovenské republice*. Praha: Powerprint.
4. KOTLER, P. et al. (2007): *Moderní marketing*. Praha: Grada.
5. KYSILKA, P. (2015): Čtyři oblasti, které změnila digitální revoluce. [online]. [2015-10-14]. Dostupné z <<http://www.investicniweb.cz/2015/8/6/ctyri-oblasti-ktere-zmenila-digitalni-revoluce/>>.
6. LAMBERT, K. – FICKEN, C. (2016): Cost and affordability of a nutritionally balanced gluten-free diet: Is following a gluten-free diet affordable? *Nutrition & dietetics*, 73, 1, 36–42.
7. LEE, A. R. – NG, D. L. – DIAMOND, B. – CIACCIO, E. J. – GREEN, P. H. R. (2012): Living with coeliac disease: survey results from the USA. *Journal of human nutrition and dietetics*, 25, 3, 233–238.
8. LÉVY, P. (2000): *Kyberkultura: Zpráva pro Radu Evropy*. Praha: Karolinum,
9. MĀKI, M. – COLLIN, P. (1997): Coeliac disease [online]. *The Lancet*. 349, 9067, pp. 1755-1759. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(96\)70237-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(96)70237-4). Dostupné z <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140673696702374?via%3Dihub>>.
10. ROBERTSON, R. (1992): *Globalisation*. Londýn: Sage, 138–146.
11. ROUBAL, O. (2015): Fast-Time Digital Age Lifestyle Changes. In: Matúš, J. – Petranová, D. (eds.): *Marketing Identity. Digital Life – part II*. Trnava: Fakulty of Mass Media Communication University of Ss.Cyril and Methodius in Trnava, 2015, 206–219.
12. SARKHY, A. – EL MOUZAN, M. I. – SAEED, E. – ALANAZI, A. – ALGHAMDI, S. – ANIL, S. – ASSIRI, A. (2016): Socioeconomic Impacts of Gluten-Free Diet among Saudi Children with Celiac Disease. *Pediatric gastroenterology, hepatology & nutrition*, 19, 3, 162–167.
13. ŠÁLKOVÁ, D. – EICHLER, M. (2017): Nabídka potravin pro zvláštní výživu určená osobám s nesnášenlivostí lepku. *Auspicia*, XIV, 2, 183–189.
14. ŠÁLKOVÁ, D. – HES, A. (2015): Gluten-free food—the influence of selected qualitative characteristics on consumer decision making of coeliacs in hospitality establishments. *Czech J. Food Sci*, 33, 6, 513–517.
15. ŠÁLKOVÁ, D. – HOSKOVÁ, P. (2016): Consumer behavior-people intolerant to gluten and gluten-free offer in the public catering sector. *Emirates Journal of Food and Agriculture*, 28, 4, p. 271.

Poděkování

Tento článek vznikl za podpory Interní grantové agentury (IGA) PEF ČZU v Praze, číslo 20171014 – „Optimalizace distribuce potravin určených pro zvláštní výživu se zaměřením na bezpečné produkty“.

ADDRESS & ©

doc. Ing. Aleš HES, CSc.
Ing. Daniela ŠÁLKOVÁ, Ph.D.
Ing. Marta REGNEROVÁ, CSc.
Katedra obchodu a financí
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita
Kamýcká 129, 160 00 Praha 6 – Suchbátka
Czech Republic
hes@pef.czu.cz
salkova@pef.czu.cz
regnerova@pef.czu.cz

VLIVY TRŽNÍCH UKAZATELŮ NA PRIMÁRNÍ VEŘEJNÉ NABÍDKY AKCIÍ VE VYBRANÝCH ZEMÍCH EU

Influence of Market Indicators on Primary Public Offering of Shares in Selected EU Countries

JEL kódy: E440, G150, F210

Sylvia PLOTTOVÁ

Brno, Czech Republic

ABSTRAKT: Tento článek se zabývá prvotní veřejnou nabídkou akcií (IPO) ve vybraných zemích Evropské unie v Bulharsku, Rumunsku a Chorvatsku v období mezi lety 2010-2016. Nejlépe na kvalitu kapitálových trhů poukazují nové veřejné emise akcií, jejich počet a hodnota. Vnější faktory veřejných nabídek jako tržní indikátory jsou považovány za určující faktory IPO. Tržní kapitalizace, roční obrat, rychlost obratu a počet společností kótovaných na burze, tedy indikátory likvidnosti a velikosti zmíněných trhů, jsou předpokládáné hnací síly IPO. Předmětem zkoumání byly primární a sekundární trhy záhřebské, sofijské a bukurešťské burzy. Tyto trhy v posledních dekádách obnovily své působení po pádu komunistického režimu a začaly se podílet na obnovení tamních ekonomik. Pomocí Spearmanova korelačního testu byly popsány statistické závislosti jednotlivých tržních ukazatelů jako faktorů IPO ve vybraných zemích.

Klíčová slova: IPO – východní Evropa – tržní ukazatele

ABSTRACT: This article deals with the initial public offering (IPO) in selected European Union countries in Bulgaria, Romania, and Croatia between 2010-2016. The best indicator for the quality of capital markets are the new public issues of shares, their number, and value. The external factors of public issues as market indicators are considered to be determinant factors of IPO. Market capitalization, annual turnover, turnover rate and the number of listed companies, i.e. liquidity indicators, and size of the markets, are the forecasted IPO drivers. The primary and secondary markets of Zagreb, Sofia and Bucharest stock exchanges were the subject of the research. In recent decades, these markets have resumed their activities after the collapse of the Communist regime and have begun to take part in the recovery of their economies. Spearman's correlation test was used to describe the effects of individual market determinans on the IPO in selected countries.

Key words: IPO – Eastern Europe – market indicators

ÚVOD

Vývoj kapitálových trhů Bulharska, Rumunska a Chorvatska má podobný průběh jako u ostatních zemí východního bloku. Po roce 1989 a pádu komunistického režimu se ekonomiky začaly transformovat z plánovaného hospodářství na tržně orientované. V každé ze zkoumaných zemí však mírně odlišným způsobem. Ve své podstatě se však jednalo hlavně o proces privatizace, kterou vyžadoval vznik soukromého sektoru. Dle Millera a Petranova

(2000) se buharská privatizace uskutečňovala podobně jako v tehdejší Československu, a to formou masové privatizace. Program byl dokončen v roce 1997 a celá jedna čtvrtina státních podniků byla zprivatizována skrze něj. Signifikantní pro Bulharsko bylo, že investiční fondy se staly důležitými činiteli v soukromém sektoru, nikoli banky, jak tomu bylo právě v případě české transformace. Po roce 1997 se k němu bulharská vláda chtěla opět vrátit, ale již se tak nestalo. Dle Stefanové (2015) stále hraje roli faktor korupce, nedostatečná institucionální struktura a špatný přístup k financování podniků. Bulharský kapitálový trh je značně nerozvinutý v porovnání např. s kapitálovými trhy západní Evropy. Rumunský přerod na tržní hospodářství se odehrával více organizovaně, než ten bulharský. Tamní vláda se po pádu komunistického režimu snažila vytvořit ucelený rámec hospodářských cílů tzv. „Přehled strategií pro přechod k tržní ekonomice v Rumunsku“, který byl ve východním bloku spíše úkazem než pravidlem. Přesto však Rumunsko v devadesátých letech postihly běžné transformační krize. Pokles HDP v řádech desítek procent a vysoká inflace v řádech stovek procent se objevily ve dvou krizových obdobích. V následujících letech se Rumunsku podařilo situaci stabilizovat, avšak po několika letech se opět inflace vrátila na 151 % a Rumunská vláda musela zažádat o záchranný balíček v hodnotě 400 mld. USD (OECD, 2001). Jak Bulharsko, tak Rumunsko vstoupilo v roce 2007 do Evropské unie a adoptovalo legislativní rámec pro stabilizaci a zefektivnění kapitálových trhů. Případ Chorvatska je ojedinělý v tom, že kromě Slovinska, které je členem Evropské unie již delší dobu, je Chorvatsko pouze druhým státem Balkánského poloostrova a zemí bývalé Jugoslávie, kterému se to podařilo také. Chorvatsko se po rozpadu Jugoslávie muselo vyrovnat jednak se špatnou ekonomickou situací a jednak také s ideovými a náboženskými rozdíly na území žijících menšin. Jugoslávie odkázala Chorvatsku velké zadlužení, vysokou nezaměstnanost a devalvaci měny. Moskovič (2017) Prosazovali se nacionálně ladění politici, kteří usilovali o navrácení Chorvatska Chorvatům, a tyto snahy vyústily v roce 1991 v etnickou válku se Srby žijícími na chorvatském území (Ramet 2014) Chorvatsko čelilo hyperinflaci, poklesu HDP a náklonost zahraničních investorů byla válkou velmi limitovaná (Dyker – Vejvoda 1996) Obnova země byla složitá a finanční sektor byl válkou velmi zasažen. Činnost burzy byla pozastavena a banky se nacházely ve značných problémech, stát je musel sanovat. (Kraft – Jankov 2005) Přístupové rozhovory a přípravy na vstup do Evropské unie však Chorvatsko definitivně stabilizovaly a v roce 2013 se stalo členem.

Co se kapitálových trhů a jejich vývoje týče, existuje předpoklad, že ve všech zkoumaných zemích bude jejich úroveň značně nižší, než u rozvinutých trhů západní Evropy. Atraktivní a likvidní trhy přilákají nové společnosti i investory. Společnosti se snaží získat dodatečný kapitál a investoři chtějí zhodnotit své bohatství. Toto se děje skrze tzv. IPO, které je prvotní nabídkou akcií společnosti potenciálním investorům (Helwege – Packer 2003; Ross et al. 1996; Zinecker – Meluzín 2009). Prvotní veřejné nabídky akcií neboli IPO jsou přímým měřítkem úspěšnosti kapitálového trhu. Počet kótovaných společností, tržní kapitalizace, obrat a rychlost obratu jsou v absolutním vyjádření určujícími charakteristikami rozvinutosti kapitálových trhů. Pakliže jsou zkoumány jejich vlivy na počet a hodnotu nových prvotních veřejných nabídek akcií, je nutné se zaměřit na jejich vývoj v čase. Velmi důležitý faktor je také velikost ekonomiky, kde se kapitálový trh nachází. Vyšší počet obyvatel a tím pádem potenciálně více investorů mohou ovlivnit velikost kapitálového trhu. Dle literatury existuje signifikantní vztah mezi velikostí, atraktivitou a likviditou kapitálového trhu a novými IPO (Peterle 2013; Brzeszczyński 2014; Roženský 2008). Vztahy mezi počtem IPO a vnějšími faktory byly zkoumány také Loughranem et al. (1994). Výsledky studie naznačují pozitivní vztah mezi počtem IPO a úrovní cen akciového trhu, avšak nebyla nalezena žádná pozitivní korelace hospodářským cyklem. Groh et al. (2010) dospěli mimo jiné k závěru, že velikost a likvidita kapitálového trhu jsou rozhodujícím faktorem pro IPO. DeTienne (2015) a Choe, Masulis and Nanda, 1993 uvádí, že když na trhu existují příznivé podmínky, jako je růst cen akcií již emitovaných společností, ostatní společnosti vstupují také na kapitálový trh.

Vlivy ukazatelů kapitálového trhu nebyly z hlediska východní Evropy zatím popsány tak četně, jak je tomu u západoevropských trhů. Bulharsko, Rumunsko jsou navíc v Evropské unii pouze deset let a Chorvatsko 3 roky.

Cílem tohoto článku je určit vlivy ukazatelů kapitálových trhů na IPO v Bulharsku, Rumunsku a Chorvatsku v období mezi lety 2010 až 2016. Na základě literární rešerše byly určeny tyto tržní ukazatele: tržní kapitalizace vyjádřená jako procento HDP, roční obrat burz vyjádřený jako procento HDP, rychlost obratu a počet kótovaných společností na vybraných burzách. Výzkumná otázka zní tedy takto: Jak mohou tyto faktory ovlivnit počty a objemy počátečních veřejných nabídek na vybraných burzách cenných papírů ve střední a východní Evropě.

DATA A METODOLOGIE

Na základě hlavní výzkumné otázky byly stanoveny předpoklady vedoucí k objasnění vymezeného problému: počty a hodnoty IPO jsou závislé na vývoji tržní kapitalizace jako % HDP, počty a hodnoty IPO jsou závislé na ročním obrátu jako % HDP, počty a hodnoty IPO jsou závislé na rychlosti obrátu trhu, počty a hodnoty IPO jsou závislé na množství již kótovaných společností.

Data pro výpočty byla získána z jednotlivých oficiálních webových stránek kapitálových trhů, dále pak z měsíčních reportů organizace sdružující kapitálové trhy FESE a FEAS, údaje o HDP jednotlivých ekonomik pak z World Bank open access data. Počty a hodnoty IPO byly mimo jiné získány z prospektů emitujících společností a z oficiálních statistik burz. Pouze IPO hlavního a vedlejšího trhu burz byla zahrnuta do výzkumu.

Tab. č. 1: Počty a hodnoty IPO a vybrané tržní ukazatele na vybraných burzách v letech 2010-2016.

Burza	Země	Rok	Počty IPO	Hodnota IPO	Tržní kapitalizace /HDP	Roční obrát/HDP	Rychlost obrátu	Počet společností na burze
BVB	RO	2010	0	0	8.09%	0.38%	4.68%	69
BVB	RO	2011	0	0	7.76%	1.68%	21.69%	79
BVB	RO	2012	0	0	9.79%	1.28%	13.08%	79
BVB	RO	2013	2	454	11.92%	1.21%	10.12%	83
BVB	RO	2014	1	444	12.26%	1.46%	11.92%	83
BVB	RO	2015	0	0	12.68%	1.48%	11.67%	84
BVB	RO	2016	1	51	9.95%	1.19%	11.98%	86
BSE	BG	2010	0	0	15.10%	1.09%	7.21%	390
BSE	BG	2011	0	0	14.73%	1.50%	10.19%	393
BSE	BG	2012	1	0.51	12.96%	1.46%	11.25%	387
BSE	BG	2013	1	2.25	11.69%	1.97%	16.85%	381
BSE	BG	2014	0	0	11.69%	1.42%	12.18%	372
BSE	BG	2015	1	5.87	11.63%	1.41%	12.16%	365
BSE	BG	2016	2	1.45	10.32%	1.31%	12.73%	354
ZSE	HR	2010	0	0	44.95%	1.84%	4.10%	52
ZSE	HR	2011	0	0	37.22%	1.53%	4.11%	54
ZSE	HR	2012	0	0	41.65%	1.01%	2.43%	52
ZSE	HR	2013	0	0	34.69%	0.89%	2.57%	50
ZSE	HR	2014	0	0	38.39%	0.94%	2.45%	48
ZSE	HR	2015	2	39.67	45.60%	1.05%	2.30%	45
ZSE	HR	2016	0	0	41.79%	0.91%	2.18%	42

Zdroj: FESE, FEAS měsíční reporty, oficiální web Záhřebské burzy (ZSE), Bulharské burzy (BSE), Rumunské burzy (BVB), World bank.

Všechna získaná finanční data byla převedena historickými kurzy na měnu euro. Na určení vlivů jednotlivých tržních ukazatelů byla použita Spearmanova korelační analýza v programu Statistika.CZ.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Výsledky zkoumání závislostí mezi počty a hodnotami IPO na bulharské, rumunské a chorvatské burze za období 2010 až 2016 ukazují následující:

V případě Chorvatska nemají tržní ukazatele žádný vliv na počty a hodnoty IPO. Všechny korelace jsou statisticky nevýznamné. V případě Rumunska se jedná o stejnou situaci. Ve sledovaném období se výzkumná otázka nepotvrdila. Bulharsko však dle provedených testování vykazuje jistou míru korelace mezi počty a hodnotami IPO a tržní kapitalizací vyjádřenou jako procento z HDP. Lze se tedy domnívat, že vývoj tržní kapitalizace v čase má přímý vliv na rozhodnutí společností o implementaci IPO v Bulharsku.

Tab. č. 2: Spearmanovy korelace počtů a hodnot IPO a tržních ukazatelů na Bulharském burze v období 2010 až 2016.

Spearmanovy korelace Bulharsko				
Proměnné	Počet plat.	Spearman R	t(N-2)	p-hodnota
Hodnota IPO /Tržní kapitalizace jako % z HDP	7	-0.7783	-2.7718	0.0392
Hodnota IPO / roční obrat jako % z HDP	7	0.1111	0.2501	0.8124
Hodnota IPO / rychlost obratu	7	0.5929	1.6467	0.1605
Hodnota IPO / počet společností na burze	7	-0.6300	-1.8142	0.1293
Proměnné	Počet plat.	Spearman R	t(N-2)	p-hodnota
Počty IPO /Tržní kapitalizace jako % z HDP	7	-0.8100	-3.0895	0.0271
Počty IPO / roční obrat jako % z HDP	7	-0.0385	-0.0863	0.9345
Počty IPO / rychlost obratu	7	0.6172	1.7541	0.1397
Počty IPO / počet společností na burze	7	-0.6943	-2.1575	0.0834

Zdroj: Vlastní výpočty.

Tato zjištění jsou v částečném souladu se zjištěními dalších autorů obdobných výzkumů, tedy že velikost kapitálového trhu má vliv na IPO aktivitu (Brzeszczynski 2014; Peterle 2013; Roženský 2008; Groh et al. 2010). Tito autoři uvádějí, že i další tržní ukazatele kromě tržní kapitalizace mají vliv na IPO aktivitu, avšak to se v tomto zkoumání nepotvrdilo. Výsledky mohou být odlišné z důvodu malého počtu a hodnot IPO na burze v Sofii, Bukurešti a Záhřebu, ale také metodikou zpracování výzkumného vzorku. Na vyspělost kapitálových trhů

má do značné míry vliv legislativní rámec. Ten se v Rumunsku a Bulharsku plně harmonizoval až po vstupu do Evropské unie v roce 2007. V případě Chorvatska je toto období ještě kratší. Historický vývoj v těchto zemích byl značně pohnutý. Odlišné přístupy k transformaci ekonomik, odlišné postoje jak společností k financování svých aktivit, tak investorů k zhodnocování svého bohatství, různá velikost populací, to vše mohou být další ovlivňující faktory IPO aktivity na těchto kapitálových trzích.

ZÁVĚR

Cílem tohoto článku bylo určit vlivy ukazatelů kapitálových trhů na IPO v Bulharsku, Rumunsku a Chorvatsku v období mezi lety 2010 až 2016. Za použití dat z období mezi lety 2010 až 2016 z vybraných informačních zdrojů a pomocí Spearmanovy korelační analýzy bylo zjištěno, že v tomto zkoumaném souboru dat, nebyla zjištěna žádná statisticky významná korelace mezi počty a hodnotami IPO a tržní kapitalizací jako % z HDP, ročním obratem jako % z HDP, rychlostí obratu a počtem kótovaných společností na Záhřebské burze. Dále bylo zjištěno, že se tyto vlivy nepotvrdily ani pro burzu v Bukurešti. Jiná zjištění však přineslo testování statistické významnosti dat z burzy v Sofii. Zde se potvrdilo, že tržní kapitalizace jako % HDP má vliv na počty a hodnoty IPO. Závěry této studie částečně potvrzují závěry předchozích studií autorů Peterle (2013), Roženský (2008), Brzeszczyński (2014), kteří zjistili signifikantní vliv vybraných ukazatelů kapitálových trhů na IPO. Za hlavní limity tohoto výzkumu lze považovat krátké časové řady, tedy malý počet dat vstupujících do výpočtů.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BRZESZCZYNSKI, J. (2014): *IPOs in Emerging Markets*. *QFinance*. [online]. Dostupné na: <http://www.qfinance.com/financing-best-practice/ipos-in-emerging-markets?full>. cit. 15.04.2018
2. BUCHAREST STOCK EXCHANGE (2018): *About us and governance* [online] Dostupné z: <http://www.bvb.ro/AboutUs/Overview>, citováno: 04.04.2018
3. BULGARIAN STOCK EXCHANGE (2018): *Rules and regulations* [online] Dostupné z: <https://www.bse-sofia.bg>. citováno: 06.04.2018
4. CHOE, H. – MASULIS, R. W. – NANDA, V. (1993): Common stock offerings across the business cycle: Theory and evidence. *Journal of Empirical Finance*, Vol. 1, No. 1, 3–31. ISSN 0927-5398
5. DETIENNE, D. R. – MCKELVIE, A. – CHANDLER, G. N. (2015): Making sense of entrepreneurial exit strategies: A typology and test. *Journal of Business Venturing*, 30, 255–272, [online]. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com>, citováno: 16.04.2018
6. DYKER, D. A. – VEJVODA, I. (1996): *Yugoslavia and After: A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth*. Routledge. New York. ISBN: 13: 978-0582246379

7. FEDERATION OF EUROPEAN SECURITIES EXCHANGES (2018): *Historical data- Monthly factsheets* [online] dostupné z: <http://www.fese.eu/statistics-market-research/historical-data>, citováno: 05.01.2018
8. GROH, A. P. – VON LIECHTENSTEIN, H. – LIESER, K. (2010): The European Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Indices. *Journal of Corporate Finance*, 16(2), 205–224
9. GUJARATI, D. N. (2003): *Basic Econometrics*. McGraw-Hill Higher Education. ISBN: 0-07-112342-3.
10. HELWEGE, J – PACKER, F. (2003): *The Decision to Go Public: Evidence from Mandatory SEC Filings by Private Firms*. [online] Dostupné na: <http://www.cob.ohiostate.edu/fin/dice/papers/2003/2003-18.pdf>. cit. 5.3.2018.
11. KRAFT, E. – JANKOV, L. (2005): Does speed kill? Lending booms and their consequences in Croatia. *Journal of Banking & Finance*, Vol. 29, Is. 1, 105–121.
12. LOUGHRAN, T. – RITTER, J. R. – RYDQVIST, K. (1994): Initial Public Offerings: International Insight. *Pacific-Basin Finance Journal*, Vol. 2, 165–199. ISSN 0927-538X.
13. MELUZÍN, T. – ZINECKER, M. (2009): *IPO prvotní veřejná nabídka akcií jako zdroj financování rozvoje podniku*. Brno: Computer Press. 188s. ISBN:978-80-251-2620-2.
14. MILLER, J. B. – PETRANOV, S. (2000): The first wave of mass privatization in Bulgaria and its immediate aftermath. *Economics of Transition*, Vol. 8 (1), 225–250.
15. MOSKOVIČ, B. (2017): *Mezi Titem a Tudjmanem*. Praha: FF UK. ISBN: 978-80-7308-711-1.
16. OECD (2001): Corporate governance in Romania, [online]. Dostupné na: <https://www.oecd.org/corporate/ca/corporategovernanceprinciples/2390703.pdf>, cit. 02.02.2018
17. PETERLE, P. (2013): *Internal characteristics and external factors of IPO activities in Central and Eastern Europe: Empirical analysis and comparison*. Working Paper. Ljubljana: Faculty of Economics of the University of Ljubljana.
18. RAMET, S. P. (2018): *Balkal babel, The Disintegration Of Yugoslavia From The Death Of Tito To The Fall Of Milosevic*. New York. [online]. Dostupné na: <https://www.taylorfrancis.com/books/9780429963957>, ISBN 9780429963957. cit. 05.02.2018
19. ROSS, S. A. – WESTERFIELD, R. W. – JORDAN, B. D.(1996): *Essentials of Corporate finance*. Von Hofmann Press. ISBN:0-256-16986-1
20. ROŽENSKÝ, V. (2008): *IPO na stredoevropských akciových trzích (Initial Public Offerings on Central European stock markets)*. Praha: FSV UK [online]. Dostupné na: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/150016094>
21. STEFANOVA, J. (2015): The Serbian and the Bulgarian capital markets within the context of the EU integration. *Journal of Business and Economics*, Vol. 6, No. 6, 1233-1244. ISSN 2155-7950. [online]. Dostupné na: <https://www.researchgate.net/publication/282531057>. cit. 05.02.2018
22. WORLD BANK (2010-2016) World Bank Open Data [online]. Dostupné na <https://data.worldbank.org>, cit. 10.04.2018
23. ZAGREBAČKA BURZA (2018): O burzi [online] Dostupné na: <https://www.zse.hr/default.aspx?id=64271>, cit. 05.04.2018

ADDRESS & ©

Ing. Sylvia PLOTTOVÁ
Ústav ekonomiky
Fakulta podnikatelská
Vysoké učení technické v Brně
Kolejní 2906/4, 612 00 Brno
Czech Republic
sylvia.plottova@vutbr.cz

SOCIÁLNO-PRÁVNE ASPEKTY VYSIELANIA ZAMESTNANCOV

Socio-legal Aspects of Cross-border Posting of Workers

Silvia TRELOVÁ

Bratislava, Slovak Republic

ABSTRAKT: Inštitút cezhraničného vysielania zamestnancov predstavuje pre zamestnávateľa množstvo povinností nielen v oblasti pracovného práva, ale aj v oblasti práva sociálneho zabezpečenia. To, ktorý systém sociálneho zabezpečenia sa počas doby vyslania zamestnanca bude uplatňovať, závisí od dĺžky výkonu práce v zahraničí a od toho, či zamestnávateľ požiadal o vystavenie prenosného dokumentu PD A1 a tento mu bol vystavený. V príspevku rozoberáme pravidlá a výnimky, na základe ktorých sa uplatňuje príslušný systém sociálneho zabezpečenia.

Kľúčové slová: cezhraničné vysielanie zamestnancov – výkon práce v zahraničí – povinnosti zamestnávateľa – systém sociálneho zabezpečenia

ABSTRACT: The possibility of cross-border posting of employees represents a number of obligations for the employer not only in the field of the labour law but also in the field of the social security law. The social security system that will apply during the posting period depends on the length of the work abroad and on the fact whether the employer has requested the PD A1 document that was subsequently issued for them. In this paper, the authors analyze the rules and exceptions under which the relevant social security system is applied.

Key words: cross-border posting of employees – performance of work abroad – employer's obligations – social security system

ÚVOD

Zamestnávateľ môže na dočasné obdobie vyslať svojho zamestnanca na výkon práce do niektorej z krajín EÚ (v danom prípade môže ísť o jednu z 28 krajín EÚ, o Island, Nórsko, Lichtenštajnsko a Švajčiarsko). Napriek tomu, že nie je určená maximálna doba vyslania zamestnanca, vždy musí byť vyslanie časovo ohraničené. Dočasnosť v tomto prípade predpokladá návrat zamestnanca zo štátu zamestnania do jeho domovskej krajiny, v ktorej pracoval pred vyslaním.

Inštitút cezhraničného vysielania zamestnancov, ktorý je často zamestnávateľmi využívaný, predstavuje pre zamestnávateľa množstvo povinností nielen v oblasti pracovného práva, ale aj v oblasti práva sociálneho zabezpečenia. Inštitúty sociálneho zabezpečenia aj v tomto prípade majú zabezpečiť zachovanie úrovne sociálnej ochrany týchto zamestnancov. To znamená, že úroveň sociálneho postavenia sa v danom prípade nemôže znížiť pod úroveň zamestnancov, ktorí sú účastníkmi sociálno-poist'ovacích právnych vzťahov iba v jednom (domovskom) členskom štáte.

Vo všeobecnosti platí, že zamestnanec podlieha a je krytý systémom sociálneho zabezpečenia len jedného členského štátu, a to systémom členského štátu, v ktorom vykonáva svoju činnosť [7]. „*Keďže k hlavným výhodám EÚ patrí bezpochyby možnosť poskytovať služby a pracovné výkony aj v iných členských krajinách EÚ, pri striktnom dodržiavaní uvedenej zásady by bola takáto prax pre zamestnancov aj pre firmy administratívne mimoriadne náročná.*“ Napríklad, „*zamestnanci slovenskej firmy, ktorí pre ňu pracujú v Rakúsku by mali odvádzať odvody za sociálne poistenie v Rakúsku. Vďaka inštitútu vyslania to na obmedzenú dobu nie je potrebné*“. [8].

CIEĽ PRÍSPEVKU A METODIKA

Príspevok má teoreticko-analytický charakter. Cieľom príspevku je podrobne rozpracovať problematiku vysielania zamestnancov zo sociálno-právneho aspektu. Prvým čiastkovým cieľom je priblížiť a rozanalyzovať pravidlá, na základe ktorých sa uplatňuje príslušný systém sociálneho zabezpečenia. Druhým čiastkovým cieľom je poukázať na výnimky z uplatnených pravidiel. Pomocou metódy analýzy sme hĺbkovo spracovali problematiku určenia sociálneho poistenia vyslaných zamestnancov. Pri spracovaní poznatkov sme vychádzali tak zo zákonnej úpravy, jej výkladu, ako aj z aplikačnej praxe.

PRÁVNÝ ASPEKT VYSIELANIA ZAMESTNANCOV

„*V Európskej únii je problematika vysielania zamestnancov spojená so slobodou poskytovania služieb, nie s voľným pohybom osôb. Sloboda voľného poskytovania služieb zahŕňa vykonávanie ekonomickej aktivity počas určitej, časovo obmedzenej doby v členskom štáte, kde buď poskytovateľ služby alebo jej prijímateľ nemajú prevádzku.*“ [3]. Európska legislatíva upravuje problematiku vysielania zamestnancov v smernici č. 96/71/ES o vysielaní zamestnancov v rámci poskytovania služieb a v smernici č. 2014/67/EÚ o presadzovaní smernice 96/71/ES o vysielaní pracovníkov v rámci poskytovania služieb, ktorou sa mení nariadenie (EÚ) č. 1024/2012 o administratívnej spolupráci prostredníctvom informačného systému o vnútornom trhu.

Na pracovnoprávne vzťahy zamestnancov, ktorých zamestnávateľia usadení v inom členskom štáte EÚ (aj v štáte, ktorý je zmluvnou stranou Dohody o Európskom hospodárskom priestore), vysielajú na výkon prác pri poskytovaní služieb z územia iného členského štátu EÚ na územie Slovenskej republiky, sa spravujú § 5 zákona č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov (ďalej len „Zákonník práce“), osobitnými predpismi alebo príslušnou kolektívnou zmluvou. V zmysle § 5 ods. 6 Zákonníka práce je vyslaným

zamestnancom tzv. hosťujúci zamestnanec, „*ktorý počas určitej doby vykonáva prácu v Slovenskej republike pri poskytovaní služieb, pričom bežne pracuje v inom členskom štáte Európskej únie*“ ako aj tzv. domáci zamestnanec, „*ktorý počas určitej doby vykonáva prácu v inom členskom štáte Európskej únie pri poskytovaní služieb, pričom bežne pracuje v Slovenskej republike. Pokiaľ je slovenský zamestnanec vyslaný na výkon prác pri poskytovaní služieb na územie iného členského štátu EÚ, jeho pracovnoprávne vzťahy sa budú spravovať právnym poriadkom hostiteľského štátu*“. Ako uvádza Barancová [1], „*je potrebné v zmysle smernice 1996/71/ES vychádzať z takeého pojmu zamestnanec, aký sa používa v pracovnom práve hostiteľského štátu*“.

Určenie systému sociálneho zabezpečenia, ktorý sa bude vzťahovať na vyslaného zamestnanca je upravené v článkoch 11 až 16 Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 883/2004 z 29. apríla 2004 o koordinácii systémov sociálneho zabezpečenia zmenené nariadením (EÚ) č. 465/2012. Súvisiace vykonávacie ustanovenia sú uvedené v článkoch 14 až 21 Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 987/2009 zo 16. septembra 2009, ktorým sa stanovuje postup vykonávania nariadenia (ES) č. 883/2004 zmenené nariadením (EÚ) č. 465/2012. Pravidlá pre určenie systému sociálneho zabezpečenia interpretuje aj Správna komisia pre koordináciu systémov sociálneho zabezpečenia v rozhodnutí č. A2 z 12. júna 2009 týkajúce sa výkladu článku 12 nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 883/2004 o právnych predpisoch vzťahujúcich sa na vyslaných pracovníkov a samostatne zárobkovo činných.

PRAVIDLÁ PRE UPLATNENIE SYSTÉMU SOCIÁLNEHO ZABEZPEČENIA

„*V rámci sociálnej politiky Európskej únie sa osobitný dôraz kladie na udržanie sociálnej súdržnosti, čo je významným predpokladom znižovania stupňa chudoby, marginalizácie, sociálnej exklúzie, ochrany znevýhodnených skupín obyvateľov, zabezpečenia rovnosti príležitostí.*“ [6]. S postavením vyslaného zamestnanca sa spájajú určité špecifiká, a to nielen v oblasti pracovnoprávnej, ale aj v oblasti sociálno-poist'ovacích právnych vzťahov. Aj keď existujú určité špecifiká, treba si uvedomiť, že „*dôvody sociálnoprávnej úpravy postavenia (dočasne) vyslaného zamestnanca sú založené primárne snahou o zachovanie úrovne sociálnej ochrany, ktorú má takýto zamestnanec zaručenú alebo ju nadobudol v (národnom) systéme sociálneho zabezpečenia štátu, v ktorom jednak pôsobí jeho zamestnávateľ a v ktorom jednak aj sám zamestnanec zvyčajne pracuje*“ [4].

System sociálneho zabezpečenia počas doby vyslania si nemožno vybrať, nakoľko príslušnosť systému sociálneho zabezpečenia upravujú vyššie uvedené články Nariadení EÚ. Rozhodujúcim kritériom pre určenie toho, podľa právnej úpravy ktorej krajiny zamestnávateľ a vyslaný zamestnanec bude plniť odvodové povinnosti v rámci sociálneho poistenia, je dĺžka výkonu práce v zahraničí.

Vyslaný zamestnanec môže zostať byť poisteným v domacom systéme sociálneho zabezpečenia a súčasne krátkodobo pracovať v inom členskom štáte EÚ, pokiaľ bude vykonávať prácu pre zamestnávateľa v zahraničí **po dobu najviac 2 roky**, t. j. najviac 24 mesiacov (trvanie dočasného vyslania na menej ako 2 roky sa od začiatku predpokladá). V tejto súvislosti poznamenávame, že podľa Čl. 12 ods. 1 Nariadenia EÚ č. 883/2004: „*Osoba, ktorá ako zamestnanec vykonáva v členskom štáte činnosť v mene zamestnávateľa, ktorý tam zvyčajne vykonáva svoju činnosť a ktorá je týmto zamestnávateľom vyslaná do iného členského štátu, aby tam vykonávala prácu v mene tohto zamestnávateľa, naďalej podlieha právnym predpisom prvého členského štátu za predpokladu, že očakávané trvanie takejto práce nepresahuje 24 mesiacov a že táto osoba tam nie je vyslaná, aby nahradila inú vyslanú osobu.*“ U takéhoto zamestnanca z hľadiska sociálneho poistenia nenastanú žiadne zmeny, pretože jeho sociálne zabezpečenie pôjde naďalej v režime systému sociálneho zabezpečenia jeho domovskej krajiny. Slovenský vyslaný zamestnanec bude aj počas výkonu práce v zahraničí sociálne poistený v zmysle zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov, t. j. zamestnanec ako aj zamestnávateľ musí platiť poistné na sociálne poistenie v zmysle tohto zákona. V tejto súvislosti poznamenávame, že tento zamestnanec nesmie byť vyslaný za účelom toho, aby nahradil iného zamestnanca v danom členskom štáte (v tzv. prijímajúcom štáte).

Nevyhnutnou podmienkou na to, aby vyslaný zamestnanec zostal poistený v systéme sociálneho poistenia domovskej krajiny je vystavenie formuláru PD A1 - „Potvrdenie o právnych predpisoch sociálneho zabezpečenia, ktoré sa vzťahujú na držiteľa“. Zamestnávateľ podá žiadosť o dokument A1 - „Žiadosť o vystavenie prenosného dokumentu A1 z dôvodu vyslania zamestnanca na územie iného členského štátu EÚ“ a priloží prílohy (napr. fotokópia zmluvy na výkon práce v prijímajúcom štáte, fotokópia pracovnej zmluvy) na príslušnú pobočku Sociálnej poisťovne, ktorá vedie zamestnávateľa v registri zamestnávateľov. Príslušná pobočka Sociálnej poisťovne vystaví formulár PD A1, ak vysielajúci zamestnávateľ splní všetky podmienky vyslania. Vystavenie formulára je bezplatné a rozhodnutie o vystavení formulára musí príslušná Sociálna poisťovňa urobiť najneskôr v lehote 45 dní odo dňa doručenia žiadosti a následne ho doručí poštou vysielajúcejmu zamestnávateľovi. Ak

zamestnávateľ nepredloží požadované doklady, resp. predloží neúplnú žiadosť, nesplní podmienky vyslania, príslušná pobočka Sociálnej poisťovne žiadosť písomne zamietne.

Prenosný dokument – formulár PD A1 osvedčuje, že zamestnanec podlieha osobitnému pravidlu pre vyslaných zamestnancov do určitého dátumu, t. j. za zamestnanca sú odvádzané počas práce v zahraničí sociálne odvody na území Slovenskej republiky. Vyslaný zamestnanec sa musí týmto formulárom v zahraničí preukázať, pokiaľ ho o jeho predloženie požiadajú príslušné kontrolné orgány danej krajiny, ktoré vykonávajú kontroly v oblasti sociálneho poistenia. Ak vyslaný zamestnanec formulár PD A1 predloží (odovzdá mu ho zamestnávateľ), hostiteľská krajina ho musí uznať (potvrďuje to aj Rozsudok Súdneho dvora z 26. januára 2006). Platnosť predloženého formulára teda nemožno spochybňovať. V prípade, ak by vyslaný zamestnanec formulár PD A1 nemal, bude musieť počas výkonu práce v zahraničí platiť odvody do systému sociálneho zabezpečenia hostiteľskej krajiny.

Ak výkon práce vyslaného zamestnanca v zahraničí má **presiahnuť obdobie 2 rokov**, tento zamestnanec stráca charakter vyslaného zamestnanca a jeho sociálne zabezpečenie pôjde v režime systému sociálneho zabezpečenia jeho hostiteľskej krajiny. Tento vyslaný zamestnanec už nebude naďalej poistený v systéme sociálneho zabezpečenia domovskej krajiny, ale bude poistený v systéme sociálneho zabezpečenia, ktorý platí v štáte, v ktorom prácu vykonáva (štát zamestnania). Zamestnanec aj zamestnávateľ musí prejsť na iný systém sociálneho zabezpečenia a obaja budú odvádzat' poistné na sociálne poistenie podľa vnútroštátnych predpisov platných v krajine pobytu, čím sa naplnia základné pravidlá sociálneho poistenia v rámci EÚ, a to prvé pravidlo prispievať iba do sociálneho systému jednej krajiny, a druhé pravidlo, podľa ktorého zamestnanec a zamestnávateľ prispievajú do sociálneho systému podľa krajiny, v ktorej zamestnanec pracuje.

Z uvedeného vyplýva, že aj po uplynutí 2 rokov je možné zostať pracovať na území iného členského štátu EÚ, avšak zamestnancovi a zamestnávateľovi vzniká povinnosť zhlásiť sa do miestneho systému sociálneho zabezpečenia a platiť povinné odvody. Slovenský zamestnávateľ musí odhlásiť svojho vyslaného zamestnanca z povinného sociálneho poistenia v Slovenskej republike.

VÝNIMKY PRI UPLATNENÍ SYSTÉMU SOCIÁLNEHO ZABEZPEČENIA

„V prípade, ak má byť zamestnanec vyslaný na dlhšie časové obdobie, existujú dve možnosti ako zabrániť vzniku povinnosti zahlásiť sa do miestneho (zahraničného) systému sociálneho zabezpečenia:

- 1. zamestnanec sa dočasne vráti naspäť k pôvodnému zamestnávateľovi na územie domáceho štátu a následne bude opätovne (po uplynutí minimálne dvoch mesiacov) vyslaný*
- 2. žiadosť o výnimku, aby zamestnanec mohol ostať poistený v rámci domáceho systému sociálneho zabezpečenia aj po presiahnutí maximálnej dĺžky trvania vyslania, t. j. 24 mesiacov. O výnimku je možné žiadať už pred začatím vyslania, ak je zrejmé, že vyslanie bude trvať dlhšie ako 24 mesiacov alebo po začatí vyslania“ [5].*

Pokiaľ zamestnávateľ s vyslaným zamestnancom nechcú po uplynutí 2 rokov prejsť do miestneho systému sociálneho zabezpečenia, musí byť práca vyslaného zamestnanca v zahraničí „prerušená“ a tento sa musí vrátiť domov na výkon práce po dobu aspoň dvoch mesiacov. Po uplynutí dvoch mesiacov od ukončenia predchádzajúceho vyslania možno požiadať príslušný orgán o ďalšie obdobie vyslania pre toho istého zamestnanca a do tej istej krajiny. Časový interval medzi dvoma vyslaniami medzi tým istým zamestnancom a tým istým prijímajúcim zamestnávateľom je teda stanovený na minimálne 2 mesiace. Poznávame, že Formulár PD A1 priamo ustanovuje: že „*krátke prerušenie činnosti vyslaného zamestnanca v prijímajúcom členskom štáte nepresahujúce dva mesiace napr. z dôvodu čerpania dovolenky, dôležitých rodinných udalostí, dočasnej pracovnej neschopnosti, výkonu práce, pobytu zamestnanca na Slovensku, a pod. sa nepovažuje za prerušenie vyslania*“. Z rozhodnutia A2 správnej komisie vyplýva, že „*hneď, ako sa pracovníkovi skončí obdobie vyslania, nie je možné povoliť žiadne nové vyslanie toho istého pracovníka, pre tie isté podniky a ten istý členský štát, kým neuplynú aspoň dva mesiace odo dňa uplynutia predchádzajúceho obdobia vyslania. Za osobitných okolností je však prípustná výnimka z tejto zásady*“. Pokiaľ odo dňa uplynutia predchádzajúceho obdobia vyslania do dňa nástupu na nové vyslanie neuplynula doba v dĺžke aspoň dvoch mesiacov, žiadosť o vydanie formulára PD A1 príslušná pobočka Sociálnej poisťovne zamietne.

Ak je úmyslom zamestnávateľa vyslať zamestnanca do zahraničia na obdobie dlhšie ako 2 roky a zamestnávateľ so zamestnancom chce zostať v režime sociálneho zabezpečenia domovskej krajiny (teda platiť odvody podľa legislatívy Slovenskej republiky), zamestnávateľ požiada o výnimku (v článku 16 nariadenia č. 883/2004 sa povoľuje, aby príslušné orgány dvoch alebo viacerých členských štátov uzavreli dohody, v ktorých sa stanovujú výnimky z pravidiel upravujúcich uplatniteľné právne predpisy, medzi ktoré patria už uvedené osobitné

pravidlá upravujúce vysielanie pracovníkov). Výnimku udeľuje príslušný orgán, ktorým je Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Po udelení výnimky ministerstvom, zamestnávateľ musí podať žiadosť – „Žiadosť o vystavenie prenosného dokumentu A1 z dôvodu udelenia výnimky“ a doložiť potrebné prílohy (napr. fotokópiu listu Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny SR o udelení výnimky) na príslušnú pobočku Sociálnej poisťovne, ktorá vedie zamestnávateľa v registri zamestnávateľov.

Príslušná pobočka Sociálnej poisťovne vystaví Formulár PD A1 v lehote do 3 pracovných dní po predložení úplnej žiadosti a požadovaných príloh a doručí ho poštou zamestnávateľovi, ktorý originál formuláru odovzdá zamestnancovi.

Udelenie výnimky sa posudzuje individuálne v každom konkrétnom prípade. Ak výnimka bude udelená, zamestnanec bude pokračovať v pôvodnom sociálnom poistení (a to aj po 2 rokoch vyslania). Slovenský vyslaný zamestnanec tak bude stále počas celej doby vyslania sociálne poistený (zamestnávateľ a zamestnanec musí platiť poistné na sociálne poistenie) v zmysle zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.

V prípade, ak nastane počas výkonu práce v zahraničí situácia, že vyslaný zamestnanec nemôže dokončiť prácu, na ktorú bol vyslaný, z dôvodu nepredvídanej okolnosti, (napr. vznik dočasnej pracovnej neschopnosti zamestnanca, nepriaznivé poveternostné podmienky), zamestnávateľ môže požiadať príslušnú pobočku Sociálnej poisťovne, o „predĺženie“ pôvodného obdobia vyslania až do ukončenia pôvodne naplánovanej práce. Aj keď hovoríme o predĺžení, zamestnávateľ požiada príslušný orgán o vystavenie nového formulára PD A1 z dôvodu nepredvídaných okolností.

V tomto bode je dôležité poznamenať, že predĺženie pôvodného obdobia vyslania však nič nemení na tom, že obdobie, počas ktorého vyslaný zamestnanec môže zostať poistený v rámci svojho domovského systému sociálneho zabezpečenia, nesmie presiahnuť 2 roky. Ak by však zamestnávateľ požiadal Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny SR o udelenie výnimky, ktorú by dostal, pokračoval by aj po uplynutí dvoch rokov v systéme sociálneho poistenia domovskej krajiny.

ZÁVER

Vyslanie zamestnanca predstavuje pre zamestnávateľa množstvo povinností nielen v oblasti pracovného práva, ale aj v oblasti práva sociálneho zabezpečenia.

V súvislosti s uplatnením systému sociálneho zabezpečenia je potrebné záverom poznamenať, že v prípade vyslania zamestnanca nie je povinnosťou zamestnávateľa požiadať o vystavenie prenosného dokumentu (PD A1), avšak nezískanie formulára ukladá zamestnávateľovi povinnosť platiť odvody za zamestnanca od prvého dňa výkonu práce v zahraničí v režime systému sociálneho zabezpečenia hostiteľskej krajiny. Taktiež nezískanie formuláru PD A1, resp. neudelenie výnimky, ukladá zamestnávateľovi povinnosť platiť odvody v krajine, do ktorej zamestnanca vyslal.

Nemožno opomenúť skutočnosť, že zamestnávateľ, ktorý chce uplatniť inštitút vyslania, musí podať žiadosť o vystavenie PD A1 na príslušnej pobočke Sociálnej poisťovne, resp. žiadosť o udelenie výnimky na ministerstve, v dostatočnom časovom predstihu pred vyslaním. Aj v tejto súvislosti s povolením vyslania však môžu existovať výnimky, ktoré nebránia skutočnosti, že samotný formulár PD A1 je vystavený počas doby vyslania, prípadne aj po ukončení tejto doby. „*O vydanie prenosného dokumentu A1 (PD A1) je možné požiadať Sociálnu poisťovňu aj spätne, nakoľko tento postup nie je nariadením ani slovenskou legislatívou zakázaný.*“ [2]. Ak sú splnené podmienky vyslania, Sociálna poisťovňa prenosný dokument vydá, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny výnimku udelí. V takomto prípade má uplatnenie inštitútu vyslania retroaktívny účinok, teda povolenie má spätnú platnosť. Poznávame, že možnosť retrospektívneho uplatnenia by nemala byť zneužívaná a retrospektívne uplatnenie inštitútu vyslania by sa malo využívať len vo veľmi výnimočných prípadoch.

POUŽITÁ LITERATÚRA A INFORMAČNÉ ZDROJE

1. BARANCOVÁ, H. (2015): Dočasné vyslanie zamestnancov a ochrana zamestnancov. In: J. Vojtko, J.: Ochrana zamestnancov pri ich vysielaní do krajín európskeho hospodárskeho priestoru. Trnava: TU, 109 s. ISBN 978-80-8082-936-0. [online]. [cit. 18. 09. 2018]. Dostupný z http://iuridica.truni.sk/sites/default/files/dokumenty/katedry/ppapsz/ozvkehp_zbornik_online.pdf
2. BENKO, J. (2017): Vysielanie zamestnancov do zahraničia (EÚ). Ktorý formulár doručiť Sociálnej poisťovni? [online]. 01.06.2017 [cit. 17.09.2018]. Dostupný z <https://www.podnikajte.sk/pravo-a-legislativa/c/3281/category/zakonne-povinnosti-podnikateľa/article/vysielanie-zamestnancov-socialna-poistovna.xhtml>
3. KRIŽAN, V. (2009): Vybrané aspekty dočasného vyslania zamestnancov v rámci poskytovania služieb. In: Dávid, R. – Neckář, J. – Sehnálek, D. (eds.): COFOLA 2009: the Conference Proceedings: Masaryk University. ISBN 978-80-210-4821-8. [online].

- [cit. 18.09.2018]. Dostupný z https://www.law.muni.cz/sborniky/cofola2009/files/contributions/Viktor%20Krizan%20_904_.pdf
4. LACKO, M. (2015): Sociálnoprávny rámeč vyslania zamestnanca. In: *Ochrana zamestnancov pri ich vysielaní do krajín Európskeho hospodárskeho priestoru*. Trnava, s. 51 [online] [cit. 18.09.2018]. Dostupný z http://iuridica.truni.sk/sites/default/files/dokumenty/katedry/ppapsz/ozvkeh_p_zbornik_online.pdf
 5. LIEBSCHEROVÁ, K. (2016): *Zmeny súvisiace s cezhraničným vysielaním zamestnancov z pohľadu pracovného práva a vyslanie z pohľadu sociálneho zabezpečenia*. [online] 03.03.2016 [cit. 19.09.2018]. Dostupný z <https://www.epravo.sk/top/clanky/zmeny-suvisiace-s-cezhranicnym-vysielanim-zamestnancov-z-pohlada-pracovneho-prava-a-vyslanie-z-pohlada-socialneho-zabezpecenia-3235.html>
 6. MATLÁK, J. (2015): Úskalia sociálnej bezpečnosti v poisťovacom systéme. In: Barancová, H.: *Uskutočniteľnosť sociálnych práv v systémoch sociálnej bezpečnosti*. Plzeň: Aleš Čeněk. ISBN 978-80- 7380-574-6.
 7. MPSVaR. (2017): *Určovanie príslušnej legislatívy*. [online] [cit. 17.09.2018]. Dostupný z <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/medzinarodna-spolupraca/koordinacia-systemov-sz/urcovanie-prislusnej-legislativy/urcovanie-prislusnej-legislativy.html>
 8. Rakúsko.sk (2017): Vyslanie zamestnancov na prácu do Rakúska. [online] [cit. 17.09.2018]. Dostupný z <https://rakusko.sk/podnikanie-v-rakusku/vyslanie-zamestnancov-do-rakuska/>

Právne predpisy a rozhodnutia súdov

9. Zmluva o založení Európskeho spoločenstva – Konsolidovaná verzia.
10. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 883/2004 o koordinácii systémov sociálneho zabezpečenia zmenené nariadením (EÚ) č. 465/2012.
11. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 987/2009, ktorým sa stanovuje postup vykonávania nariadenia (ES) č. 883/2004 zmenené nariadením (EÚ) č. 465/2012.
12. Rozhodnutie č. A2 z 12. júna 2009 týkajúce sa výkladu článku 12 nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 883/2004 o právnych predpisoch vzťahujúcich sa na vyslaných pracovníkov a samostatne zárobkovo činných.
13. Smernica č. 96/71/ES o vysielaní zamestnancov v rámci poskytovania služieb.
14. Smernica č. 2014/67/EÚ o presadzovaní smernice 96/71/ES o vysielaní pracovníkov v rámci poskytovania služieb, ktorou sa mení nariadenie (EÚ) č. 1024/2012 o administratívnej spolupráci prostredníctvom informačného systému o vnútornom trhu.
15. Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov.
16. Rozsudok Súdneho dvora z 26. januára 2006.

ADDRESS & ©

JUDr. PhDr. Silvia TREĽOVÁ, Ph.D.
Katedra informačných systémov
Fakulta managementu
Univerzita Komenského v Bratislave
Odbojárov 10, 820 05 Bratislava 25
Slovak Republic
silvia.trelova@fm.uniba.sk

REGIONÁLNÍ DISPARITY U PROFESÍ V ODVĚTVĚ ZDRAVOTNÍ A SOCIÁLNÍ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE

Regional Disparities of Professions in Health and Social Care Sector in the Czech Republic

Erika URBÁNKOVÁ

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: V příspěvku je hodnocena regionální disparita na trhu práce u profesí Technici a asistenti pro obsluhu lékařských zařízení, která je zařazena do odvětví Zdravotní a sociální péče v České republice. Disparity jsou sledovány na základě analýzy mzdového ohodnocení, složek mezd, zaměstnanosti a odpracovaných hodin. Cílem příspěvku je nalezení skupin regionů s obdobnými charakteristikami trhu práce u této profesí. Je využita shluková analýza, která na základě vybraných makroekonomických ukazatelů identifikuje rozdíly mezi sledovanými regiony a vytvoří shluk regionů, vykazujících stejné aspekty. Sekundární data pro analýzu byla získána z Českého statistického úřadu a Informačního systému průměrného výdělků, přičemž je sledován rok 2016 a komparován s rokem 2011.

Klíčová slova: Česká republika – zdravotnictví – profesie – regionální disparity – trh práce

ABSTRACT: The contribution evaluates a regional disparity on the labor market for the positions of Technician and Assistants for operating healthcare facilities, included in the Health and Social Care sector in the Czech Republic. The disparities are monitored in terms of analyzing wage components, employment rate and the hours worked. The aim of the paper is to find groups of regions with similar labor market characteristics for the above mentioned profession. Cluster analysis is used to identify the differences between the regions observed on the basis of selected macroeconomic indicators. Subsequently, a cluster of regions showing the same aspects is created. Secondary data for the analysis were obtained from the Czech Statistical Office and the Average Earnings Information System. The year monitored is 2016. The results are subsequently compared with the year 2011.

Key words: Czech Republic – health care – professions – regional disparities – labor market

ÚVOD

Regionální či prostorové disparity vyjadřují míru odlišnosti zkoumaného ekonomického jevu, který je pozorován v rámci regionů dané země. Disparitou se rozumí rozdílnost či nerovnost, jejíž identifikace a srovnávání má nějaký sociální, ekonomický, politický či jiný smysl. Pod regionální disparitou potom chápeme rozdílnost nebo odchylky různých jevů či procesů, které mají jednoznačné územní umístění a vyskytují se alespoň ve dvou entitách dané územní struktury [3; 6]. Hlediskem, které je při zkoumání použito většinou autorů, je hledisko věcné, podle kterého se většina autorů kloní k rozdělení disparit na disparity ekonomické, sociální a územní. Disparity jsou členěny z horizontální perspektivy na materiální a nemateriální, přičemž obě zahrnují ekonomickou, sociální a územní sféru výskytu. Dále jsou

disparity členěny dle vertikální perspektivy na disparity na světové úrovni, evropské úrovni, národní úrovni a místní úrovni [6]. Ekonomická teorie na eliminaci disparit v regionech pohlíží rozdílně v rámci ekonomických škol. Liberálové upřednostňovali endogenní přístup k regionálnímu rozvoji, přičemž dle nich není nutno zasahovat do tržních procesů. Regionální politika se v tomto pojetí řídí nástroji zvyšujícími mobilitu pracovních sil a uplatňuje přístup „dělníci za práci“. Keynesiánci naproti tomu upřednostňovali exogenní přístup k regionálnímu rozvoji a zdůrazňovali nutnost zásahů vlády do tržního mechanismu, především k podpoře tržních procesů, které by měly být usměrňovány tak, aby nedocházelo k nárůstu disparit v regionech. Hlavním nástrojem rozvoje regionu je podpora přílivu investic do problémových oblastí, tedy myšlenka „práce za lidmi“. Marxisté prosazovali nutnost plánování a řízení prostorového vývoje, tedy využití centrálně plánované ekonomiky a současně doporučovali ignorovat tržní procesy. Disparity mezi regiony, které by v tomto pojetí existovaly, by tedy byly důsledkem právě politického rozhodování a nedokonalého centrálního plánování, nikoliv probíhajících tržních procesů. V současnosti preferované moderní transformované endogenní paradigma klade důraz na vnitřní potenciál jednotlivých regionů a potenciál dílčích subjektů v regionu, přičemž prostorovým vývojovým procesům věnuje menší pozornost. Regionální disparity představují v tomto pojetí určitý signál o kvalitě ekonomického a životního prostředí v jednotlivých oblastech země. Klíčová je dle moderního transformovaného endogenního přístupu k regionálnímu rozvoji především podpora prostředí, ve kterém se bude dařit malým a středním firmám, inovacím, vzdělávání a rozvoji lidského kapitálu, dále podpora zvýšení kvality regionálních institucí, udržení konkurence a současně kooperace mezi ekonomickými subjekty [5].

METODIKA A CÍL

Cílem příspěvku je zhodnocení disparity regionálních trhů práce u vybrané profese z odvětví Zdravotní a sociální péče v České republice na základě mzdového ohodnocení, složek mezd, zaměstnanosti a odpracovaných hodin. Pro nalezení homogenních regionů s obdobnými charakteristikami u vybrané profese je použita shluková analýza, která identifikuje rozdíly mezi sledovanými regiony na základě zvolených makroekonomických proměnných. Shluková analýza představuje vícerozměrnou statistickou metodu, pomocí níž lze stanovit skupiny homogenních objektů a seřadit je do shluků, přičemž objekty patřící do různých shluků jsou vzájemně heterogenní. Postup hierarchického shlukování zachycuje speciální stromový graf, tzv. dendrogram, jenž znázorňuje metrické vzdálenosti případů. K hierarchickému shlukování je využita Wardova metoda, která je založena na vytvoření shluků s co nejvyšší vnitřní

homogenitou a je specifická tím, že požaduje vyjádření vzdálenosti objektů čtvercovou Euklidovskou vzdáleností. Hierarchické shlukování pro potřeby tohoto příspěvku je využito pouze pro stanovení počtu shluků, které mají tendenci se přirozeně tvořit. Makroekonomické proměnné v různých měrných jednotkách, je nutné před vstupem do shlukové analýzy tzv. standardizovat pomocí metody z-skóre. [2]

Zdrojem sekundárních dat je Český statistický úřad (ČSÚ) a Informační systém o průměrném výdělku (ISPV), který je provozován Ministerstvem práce a sociálních věcí a obsahuje údaje o struktuře mezd a platů, hodinovém výdělku a odpracované době. Při analýze sekundárních dat je postupováno v příspěvku tak, že nejprve jsou data standardizována a poté je použita technika hierarchického shlukování, pomocí které je identifikován počet shluků, které mají tendenci se přirozeně tvořit. Po analýze metrických vzdáleností, graficky znázorněných dendrogramem, je stanoven počet shluků a tento počet bude poté nastaven u následující techniky shlukování K-Means.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Při uplatnění metody shlukové analýzy v oblasti hodnocení ukazatelů regionálních disparit bylo vycházeno z předpokladu, že regiony, které se nacházejí uvnitř jednotlivých shluků, jsou homogenní a naproti tomu regiony patřící do různých shluků vykazují heterogenní charakter v oblasti trhu práce u profese Technici a asistenti pro obsluhu lékařských zařízení. Vzhledem k tomu, že ukazatelé trhu práce mají rozdílné jednotky měření, bylo potřeba data před vstupem do shlukových analýz standardizovat pomocí transformace z-skóry a do shlukové metody vstoupily tedy bezrozměrné jednotky. Vybrané regiony České republiky jsou značeny v analýze tímto způsobem: Praha (PHA), Středočeský kraj (STR), Jihočeský kraj (JIC), Olomoucký kraj (OLM), Zlínský kraj (ZLN), Moravskoslezský kraj (MOSL), Plzeňský kraj (PLZ), Královéhradecký kraj (KRH), Liberecký kraj (LIB).

Ekonomická data trhu práce pro jednotlivé kraje jsou sledována v roce 2016 a komparována s rokem 2011 a jejich seznam uvádí tab. č. 1.

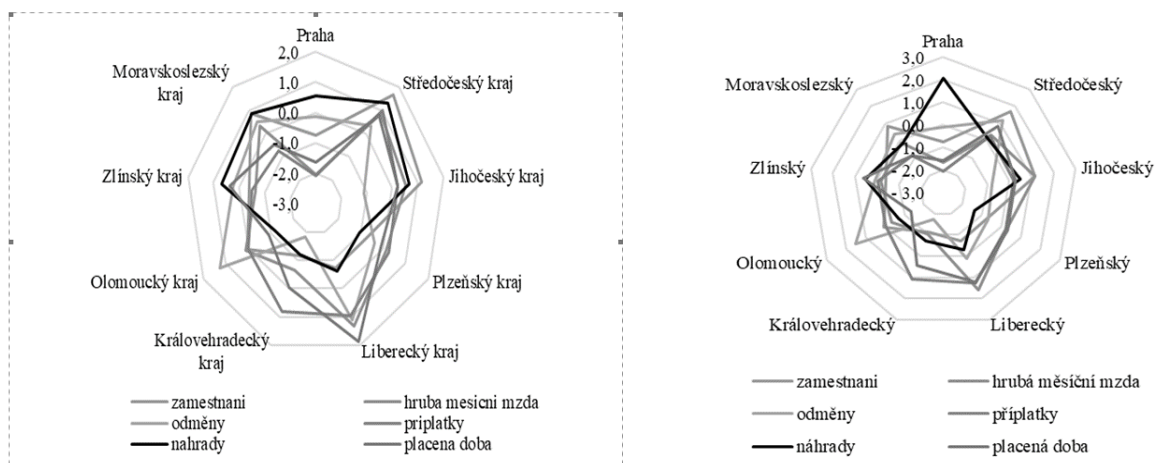
Tab. č. 1: Deklarace ukazatelů ekonomického vývoje a trhu práce.

Ukazatelé	Název	Jednotky	Zdroj
Počet zaměstnaných v dané profesi	zaměstnání	osoby	ČSÚ
Hrubá měsíční mzda u dané profese	mzda	Kč/měsíc	ISPV
Odměny (pohyblivá složka mzdy)	odměny	%	ISPV
Příplatky (pohyblivá složka mzdy)	příplatky	%	ISPV
Náhrady (pohyblivá složka mzdy)	náhrady	%	ISPV
Placená odpracovaná doba	doba	hod/měsíc	ČSÚ

Zdroj: Vlastní zpracování.

V paprskovém grafu č. 1 jsou znázorněna standardizovaná data pro trh práce u profese Technici a asistenti pro obsluhu lékařských zařízení v roce 2016 a 2011. V roce 2016 nejvíce zaměstnaných osob v rámci této profese sdružuje Středočeský a Jihočeský kraj a naopak nejméně Praha. Průměrná hrubá měsíční mzda je v roce 2016 nejvyšší v Libereckém kraji (31 869 Kč), Středočeském kraji (30 814 Kč), Jihočeském kraji (29 927 Kč), naopak nejnižší mzdové ohodnocení této profese je v Praze (23 426 Kč). Placená doba, vyjádřena v odpracovaných hodinách za měsíc víceméně kopíruje mzdové ohodnocení v krajích, s drobnými odchylkami. V roce 2011 sdružoval nejvíce zaměstnaných osob v rámci této profese opět Středočeský a Jihočeský kraj a naopak nejméně Praha. Průměrná hrubá měsíční mzda v roce 2011 je nejvyšší v Libereckém kraji (29 563 Kč), Středočeském kraji (28 769 Kč), Jihočeském kraji (28 281 Kč), naopak nejnižší mzdové ohodnocení této profese je v Praze (20 739 Kč). Placená doba, vyjádřena v odpracovaných hodinách za měsíc víceméně kopíruje mzdové ohodnocení v krajích, kromě Královéhradeckého kraje.

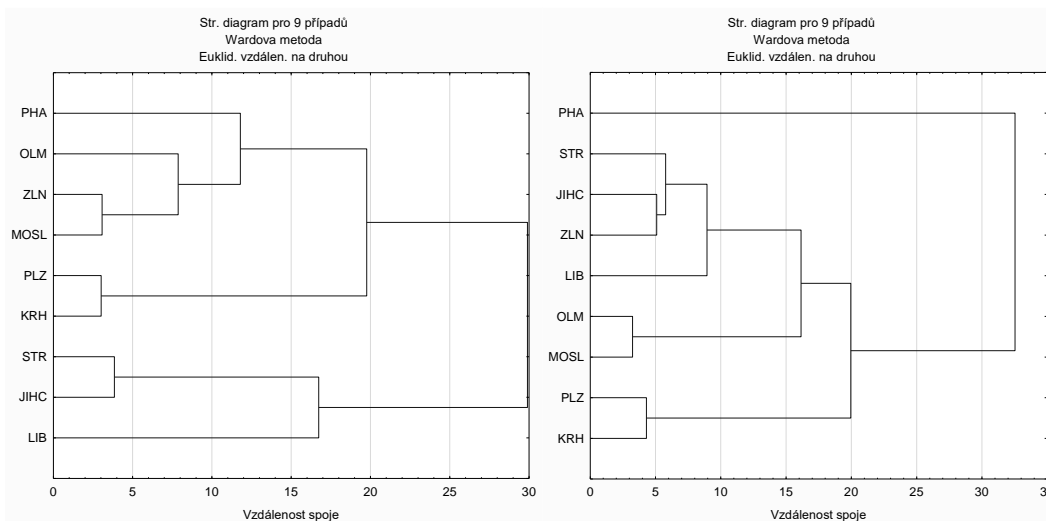
Graf č. 1: Makroekonomické ukazatele v regionech ČR u profese Technici a asistenti pro obsluhu lékařských zařízení, rok 2016 (vlevo) a rok 2011 (vpravo).

Zdroj: Data ČSÚ, ISPV [1; 4]; vlastní výpočet a znázornění.

Čtvercové Euklidovy vzdálenosti pro jednotlivé regiony byly zjištěny pomocí Wardovy metody. Na základě analýzy metrických vzdáleností a zhodnocení dendrogramu pro rok 2016 i rok 2011 lze doporučit vytvoření čtyř základních shluků.

Graf č. 2: Dendrogram, hierarchické shlukování, rok 2016 (vlevo) a rok 2011 (vpravo).

Zdroj: Data ČSÚ, ISPV [1; 4]; vlastní výpočet a znázornění.

Obsazení shluků, zjištěných shlukovací metodou K-means je pro sledované roky uvedeno v následující tab. č. 2. Z této tabulky je patrné, že ačkoli pracovníci v této profesi vykazovali v roce 2011 v hlavním městě Praha odlišné parametry trhu práce od všech ostatních krajů, v roce 2016 se s hlavním městem srovnal Olomoucký kraj, Zlínský kraj a Moravskoslezský. Od Středočeského a Jihočeského kraje se v roce 2016 odtrhnul Liberecký

a Zlínský kraj, přičemž Liberecký kraj v roce 2016 netvoří homogenní skupinu s žádným jiným krajem. Plzeňský a Královéhradecký kraj zůstávají v čase homogenním celkem.

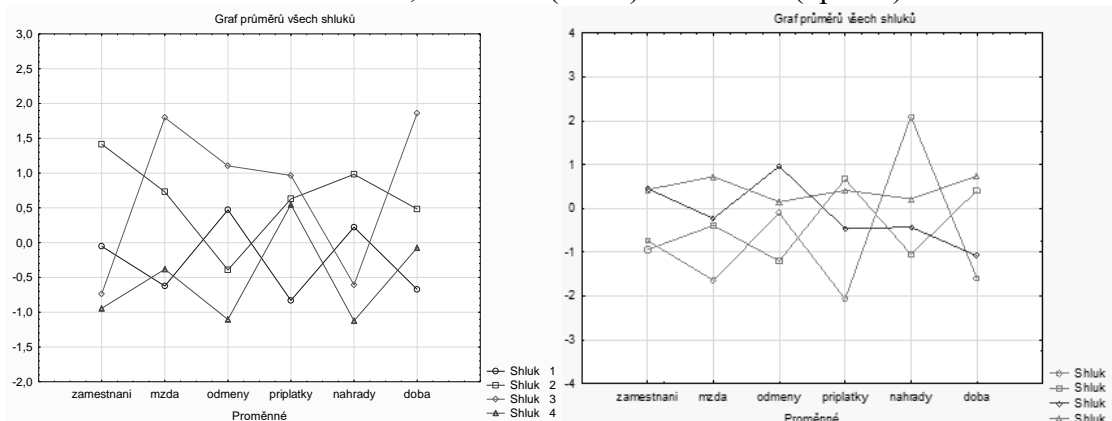
Tab. č. 2: Členové shluků pro rok 2016 a rok 2011.

	Rok 2016	Rok 2011
Shluk 1	Praha, Olomoucký kraj, Zlínský kraj, Moravskoslezský kraj	Praha
Shluk 2	Středočeský kraj, Jihočeský kraj	Plzeňský kraj, Královéhradecký kraj
Shluk 3	Liberecký kraj	Olomoucký kraj, Moravskoslezský kraj
Shluk 4	Plzeňský kraj, Královéhradecký kraj	Liberecký kraj, Zlínský kraj, Středočeský kraj, Jihočeský kraj

Zdroj: Vlastní znázornění.

Grafy průměrů těchto čtyř shluků v roce 2016 a 2011 (graf č. 3) identifikují rozdíly mezi těmito vytvořenými skupinami, tedy znázorňují, v které oblasti trhu práce jsou kraje vzájemně heterogenní. Výsledky shlukování pro rok 2016: Shluk č. 1 (Praha, Olomoucký kraj, Zlínský kraj, Moravskoslezský kraj) disponuje nižšími hodnotami u příplatků a v počtu odpracovaných hodin oproti ostatním shlukům, u výše mzdy se blíží shluku č. 4 (Plzeňský kraj, Královéhradecký kraj). Shluk č. 2 (Středočeský kraj, Jihočeský kraj) vykazuje nejvyšší hodnoty náhrad i nejvyšší počet zaměstnaných osob, a nižší hodnoty odměn, druhou nejvyšší hodnotu hrubé průměrné mzdy a taktéž druhou nejvyšší hodnotu příplatků. Shluk č. 3 (Liberecký kraj) má nejnižší počet nezaměstnaných v dané profesi a zároveň nejvyšší hrubou měsíční mzdu a nejvyšší počet odpracovaných hodin oproti všem ostatním sledovaným krajům, dále vysoký podíl příplatků a odměn a naopak nižší podíl náhrad. Shluk č. 4 (Plzeňský kraj, Královéhradecký kraj) vykazuje nejnižší počet zaměstnaných v profesi, druhou nejnižší mzdu, nejnižší hodnotu podílu odměn a náhrad. Shluky jsou si blízké u výše příplatků. Výsledky shlukování pro rok 2011: Shluk č. 1 (Praha) disponuje oproti ostatním shlukům nižšími hodnotami u hrubé měsíční mzdy, odpracované doby a v podílu příplatků. V počtu zaměstnaných se blíží shluku č. 2 (Plzeňský kraj, Královéhradecký kraj). Naopak nejvyšší hodnoty vykazuje ve vyplacených náhradách. Ve výši odměn se blíží shluku č. 4 a v placené době se blíží shluku č. 3. Shluk č. 2 (Plzeňský kraj, Královéhradecký kraj) vykazuje nejvyšší hodnoty u příplatků a druhou nejvyšší hodnotu u odpracované doby. Shluk č. 3 (Olomoucký kraj, Moravskoslezský kraj) má společně se shlukem č. 4 (Liberecký kraj, Zlínský kraj, Středočeský kraj, Jihočeský kraj) nejvyšší počet zaměstnaných, dále oproti ostatním shlukům má nejvyšší podíl odměn. Shluk č. 4 (Liberecký kraj, Zlínský kraj, Středočeský kraj, Jihočeský kraj) vykazuje nejvyšší počet placených odpracovaných hodin.

Graf č. 3: K-means shlukování, rok 2016 (vlevo) a rok 2011 (vpravo).

Zdroj: data ČSÚ, ISPV [1; 4]; vlastní výpočet a znázornění.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Zkoumaná ekonomická data pro jednotlivé regiony byla před vstupem do analýz standardizována pomocí z-skóre, tudíž převedena na společnou bezrozměrnou jednotku a bylo tato data možné použít pro shlukovou analýzu. Velikost regionu ovlivňuje komparaci v absolutních hodnotách, ovšem data nebyla pro účely analýz převedena na relativní vyjádření z důvodu, že je v tomto případě žádoucí ponechat proměnné „zaměstnání, mzda, doba“ před standardizováním v absolutních hodnotách. V rámci naplnění cíle příspěvku bylo zkoumáno devět krajů České republiky (úroveň NUTS3). Pro tyto kraje byla sekundární data dostupná v letech 2016 i 2011 u všech zvolených makroekonomických proměnných trhu práce u vybrané profese. Shluky homogenních krajů se v čase měnily a pojily s jinými kraji. Technici a asistenti pro obsluhu lékařských zařízení měli v roce 2011 v hlavním městě Praha oproti ostatním krajům specifické postavení v tom smyslu, že za práci obdrželi nižší hrubou měsíční mzdu, odpracovali méně hodin a pohyblivá složka mzdy vykazovala nejvyšší podíl příplatků. V roce 2016 se k hlavnímu městu Praha přidaly kraje Olomoucký, Zlínský a Moravskoslezský a vykazovaly stejné atributy trhu práce u dané profese. Od Středočeského a Jihočeského kraje se v roce 2016 odtrhnul Liberecký a Zlínský kraj, přičemž Liberecký kraj v roce 2016 tvoří homogenní skupinu s žádným jiným krajem a stojí osamoceně a Zlínský kraj se spojil s Prahou. Technici a asistenti pro obsluhu lékařských zařízení ve Středočeském a Jihočeském kraji v roce 2016 vykazovali nejvyšší hodnotu náhrad a druhou nejvyšší hodnotu příplatků v rámci pohyblivé složky mzdy (současně jim byly vypláceny nižší odměny) a sdružovali nejvyšší počty zaměstnaných osob, přičemž tyto osoby pobíraly druhou nejvyšší průměrnou hrubou měsíční mzdu v rámci dané profese v České republice. Liberecký kraj má v roce 2016 nejvyšší počet zaměstnaných v dané profesi a zároveň nejvyšší hrubou měsíční mzdu a nejvyšší počet

odpracovaných hodin oproti všem ostatním sledovaným krajům, dále vysoký podíl příplatků a odměn a naopak nižší podíl náhrad. Plzeňský a Královéhradecký kraj zůstávají v čase stálým homogenním celkem. Plzeňský kraj a Královéhradecký kraj vykazují nejnižší počet zaměstnaných v dané profesi, druhou nejnižší mzdu, nejnižší hodnotu odměn a náhrad.

ZÁVĚR

Cílem příspěvku bylo zkoumání homogenity regionálních trhů práce u profese Technici a asistenti pro obsluhu lékařských zařízení z odvětví Zdravotní a sociální péče v České republice na základě mzdového ohodnocení, složek mezd, zaměstnanosti a odpracovaných hodin. Příspěvek se zabývá dle vertikální perspektivy regionálních disparit právě disparitami na národní úrovni, tedy v České republice mezi vybranými kraji. Dle horizontální perspektivy se jedná o materiální ekonomickou sféru výskytu disparit, přičemž tyto ekonomické disparity se týkají regionálního výstupu v širším kontextu výkonnosti ekonomiky, její struktury a lidského potenciálu. Na základě provedené shlukové analýzy lze závěrem říci, že tato profese prošla pozitivním vývojem u Středočeského, Jihočeského a Libereckého kraje, a především u Libereckého kraje se v horizontu pěti let zlepšily atributy na trhu práce pro pracovníky v dané profesi, a to u počtu zaměstnaných a u výše hrubé měsíční mzdy.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2017): *Česká republika od roku 1989 v číslech* [online]. [cit. 20. říjen 2017]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-od-roku-1989-v-cislech-w0i9dxmgghn#05>>.
2. HEBÁK, P. – HUSTOPECKÝ, J. – JAROŠOVÁ, E. – PECÁKOVÁ, I. (2010): *Více rozměrné statistické metody (1)*. Praha: Informatorium. ISBN 987-80-7333-056.
3. HUČKA, M. (2007): *Vznik a příčiny územních nerovností. Regionální disparity. Working papers*. Ostrava: EF VŠB –TU. ISSN 1802-9450.
4. INFORMAČNÍ SYSTÉM O PRŮMĚRNÉM VÝDĚLKU (2017): *Výsledky šetření - Archiv*. [online] [cit. 26.10.2017]. Dostupné na: <<http://www.ispv.cz/cz/Vysledky-setreni/Archiv.aspx>>.
5. SUCHÁČEK, J. (2005): Regionální vývoj v České republice po roce 1990: reformace či deformace? *Ekonomická revue*. ISSN 1212-3951.
6. VORAUER, K. (1997): *Europäische Regionalpolitik Regionale Disparitäten. Theoretische Fundierung, empirische Befunde und politische Entwürfe*. Passau: Münchener Geographische Hefte. ISBN 3-932820-01.

Příspěvek byl zpracován s podporou České zemědělské univerzity v Praze (IGA, projekt č. 20181025).

ADDRESS & ©

Ing. Erika URBÁNKOVÁ, PhD.
Katedra ekonomických teorií
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita v Praze
Kamýcká 129, 165 00 Praha 6 – Suchbátka
Czech Republic
urbankovae@pef.czu.cz

WAGES AND SALARIES DIFFERENTIATION IN HEALTH CARE IN THE CZECH REPUBLIC

Diferenciace mezd a platů ve zdravotnictví v České Republice

Erika URBÁNKOVÁ – Petra HOSPODKOVÁ

Prague, Czech republic

ABSTRACT: In the article, the wage and salary mean values congruity in selected profession groups in the public sector of health care in the Czech Republic for the period of 2011 to 2016 is assessed. The assumption that the same educational level determined by certain requirements for the quality of the worker is equally financially valued in the private and public sector, is verified. In addition, the components of wages and salaries between individual professions are compared. Finally, the congruity of the wage and salary dynamics development is verified. For this purpose, one-dimensional analysis of variance is applied, complemented with boxplots.

Key words: Czech Republic – health care – wages and salaries – analysis of variance – professions

ABSTRAKT: V příspěvku je ověřována shoda průměrů mzdového a platového ohodnocení u vybraných profesních skupin ve veřejném sektoru v odvětví zdravotnictví v České republice za období 2011 až 2016. Je testován předpoklad, že stejná vzdělanostní úroveň, která je determinována určitými požadavky na kvalitu pracovníka, je taktéž stejně finančně hodnocena v soukromém a veřejném sektoru. Dále jsou komparovány složky mezd a platů mezi jednotlivými profesemi a v neposlední řadě je ověřována shoda dynamiky vývoje mzdového a platového ohodnocení. K těmto verifikacím je využita jednorozměrná analýza rozptylu, doplněna dále o boxploty.

Klíčová slova: Česká republika – zdravotnictví – mzdy a platy – analýza rozptylu – profese

INTRODUCTION

Wage rate represents the price of for the production factor labor on the production factors market. Wages fulfill primarily an allocation function and create pressure on the movement of labor forces in the direction where the wage level is the highest. In economic theory, the production factor labor market is called a special market. Special production factors are only used in a limited number of sectors and such limitation is given by the expertise of human resources in carrying out professions. On the special factor market, a unified market price of the factor is created, the supply is less flexible in terms of the limited factor movement between sectors, and it generally shows an increasing trend. The supply function is represented by the marginal factor costs, and the supply quantity of a given factor grows along with the growing market price of such factor. The demand is determined by the decreasing function of income from the factor's marginal product. The specialty of these factors is based upon the

principle of usability in only a limited number of sectors. At a microeconomic level, the principles of wage formation on labor sub-markets are being ascertained on the basis of the equalizing the supply of labor on the part of individual households and the demand for labor on the part of individual businesses; at a macroeconomic level, factors determining the average amount of wages within the whole national economy (or sub-sectors and sub-industries) and the amount of the added value in the given sector or the gross domestic product of the economy are being examined [1; 3].

In 2006, an amendment to the Labor Code synchronising the general rules for wage and salary, previously defined by Act No. 143/1992 and Act No. 1/1992, entered into force in Czech law. Besides the actual definition of the terms wage and salary, there was also a modification of the rules for other earnings, remuneration under agreement, etc. Under Act No. 262/2006 Coll., § 109(2), wages are *“monetary performance and performance of a monetary value (wages in kind) provided by the employer to the employee for work”* [6]. Wages as well as salary are provided to the employee taking into consideration the complexity of the work performed, responsibility, laboriousness of the work. Moreover. They are determined by the complexity of the working conditions, productivity, and achieved work performance. In Section 3 of the same Act, salary is defined as *“monetary performance provided for work to the employee by the employer who is a state, a territorial autonomous unit, a state fund”*; the relevant definition for healthcare is *“a financed organization, whose salary and remuneration costs for standby duty are fully covered by the contribution provided from the responsible statutory authority budget or from payments according to special legal regulations”* [6]. In healthcare, both manners of remunerating employees may be encountered. A prerequisite for setting employee’s wage is achieving the minimum wage threshold laid down in Art. 111. Wages also include the basic component, premiums (§ 116–118), as well as wage compensation (vacation, holiday), bonuses, and other components. The salary is based upon the salary tariff (see Art. 123), which is set for the salary grade and level. An employee’s inclusion in the relevant salary grade and level is conducted by the employer in accordance with paragraphs 2) to 4) according to Art. 123. The pay system consists of 3 components – a salary tariff, a personal premium expressing the specific nature of the work, and bonuses. Under the valid legal regulations on wages and salaries, an employee can also be paid, beyond the scope of the basic fixed amount, a so-called variable component of the wages or salary, which has primarily a motivational function. Such variable wage or salary component can be conceived as a claimable or non-claimable component. A claimable component is the one the employer is obligated to provide (usually on the basis of a provision in the employment agreement, wage agreement,

etc.), if the employee fulfills pre-determined objective criteria, whereby such a claim is not further conditional upon the employer's decision on the granting thereof. On the other hand, a so-called non-claimable component of wages means that such a wage component is only a type of optional performance, which it ceases to be and becomes a claimable wage component only when the employer makes a decision on the granting such a claim to the employee. In the public sphere as well, an employee can be paid a variable component of the remuneration. Usually, this is a so-called personal premium according to Art. 131 of the Labor Code, i.e. an optional component of the salary, which enables the employer to reward an especially high productivity of an individual employee, this being, in specified cases, up to 100 % of the salary tariff. Since 1 July 2017, government regulation No. 168/2017 Coll., has also entered into force, amending government regulation No. 564/2006 Coll., on the Salary Terms of Employees in Public Services and Administration. Such a regulation newly grants some employees a premium for *“systematic provision of healthcare services through healthcare workers performing a non-medical healthcare profession without professional oversight alternately in a three-shift or continuous operation system within providers of inpatient healthcare services care or within social service residence facilities”* [5].

In the article, the wage and salary valuation of three healthcare professions, falling under various salary grades, will be analyzed. The professions differ in the job content and the skills required within the given performance, whereby a limiting factor is Decree No. 2/2016 (previously Decree No. 55/ 2011). For the individual professions, a change occurred in 2017 in the requirements for professional expertise for the performance of the profession. According to the newly valid Act No. 201/2017 Coll., the minimum required education for the performance of the profession of a healthcare laboratory analyst is ISCED 11-A (650), for the performance of midwife profession it is a level of ISCED 11-A (640), and for the performance of the pharmaceutical assistant profession it is ISCED 11-A (354). For the purposes of this article, retrospective data are analyzed and the requirements for the minimum required education are reflected in the inclusion in the tariff grade (see Table 1). A healthcare laboratory analyst conducts special laboratory examinations, identifies samples of biological material, and prepares material for laboratory activities. In addition, such a person takes care of the regular maintenance of laboratory instruments, conducts specialized laboratory examinations under professional oversight, independent blood and other biological material collection, and prepares material necessary for laboratory and diagnostic activity, etc. A midwife performs activities according to Decree 2/2016, but newly, such a person is obliged, within the scope of practical education and during the training phase for the performance of the profession, to lead at least

40 physiological births, in all birthing phases, including the indicated conducting of an episiotomy; if this number cannot be achieved, it can be decreased to at least 30 births under the condition of further 20 assistances at births. A pharmaceutical assistant dispenses medicinal products, the dispensation of which is not bound to a medical prescription and provides information on the correct use and storage thereof. Further, such a person orders medicines, processing aids, medical devices and other products relating to health care, ensures their proper receipt, storage and stocking, as well as conducting inspections of medicines and processing aids, etc. [5]

METHODOLOGY AND OBJECTIVE

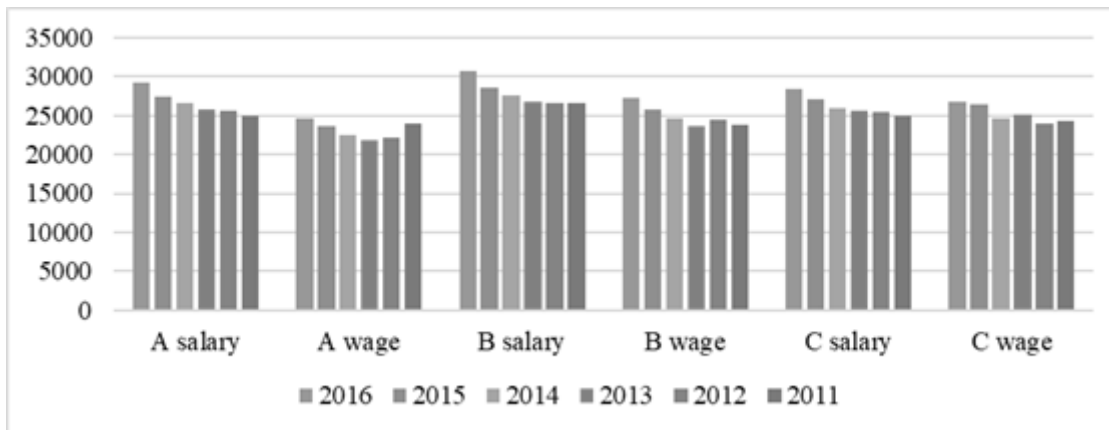
The article objective is to statistically verify the validity of the theory of human capital, specifically the hypothesis that employment depends on the level of education achieved. For such an analysis, null hypotheses are drawn up, which will be statistically examined by way of a one-dimensional simple classification variance analysis. Simple classification variance analysis can be performed in examining the relationship between independent and dependent variables. One-dimensional variance analysis presumes a single explained variable. In a one-dimensional case, variability is expressed by sums of squares. The variance analysis model is a special case of the general linear model, and hypotheses on the factors effect are a special case of the general linear hypothesis on the parameters of the model. [2] The fundamental objective of variance analysis is the principal assessment and interactive effects of individual factors on a dependent quantitative-type variable. It will be found out whether the differences between individual sets are adventitious or systematic. First of all, it is necessary to test the null congruence hypothesis of the mean values; if we do not reject it, it means that the sets do not differ in a statistically significant manner. If we reject it, it is possible to find out which sets are different using multiple comparison methods. It is pointless to use methods of multiple comparison to identify the structure of non-homogeneity of mean values, if the compared averages are not congruent. Null hypothesis, mean values of individual sets are equal (do not differ). Alternative hypothesis, the mean values of at least two sets are not equal (differ). In the event that the $p\text{-value} < \alpha = .05$, we reject the mean values (averages) null hypothesis of the equality. If we reject the congruence null hypothesis of the mean values among the sets, the analysis is further supplemented with the subsequent examination method of existing differences. These multi-comparative tests (so-called multiple comparison tests) then identify the statistical significance of individual differences in mean values for all compared combination groups. For such purpose, the Tukey multi-comparative method is applied [2].

RESULTS

The congruence of wage and salary valuation among selected professions in the Health and Social Care sector in the Czech Republic is verified. The Health and Social Care sector falls under the CZ_NACE sector classification, which is designated as Q. From this sector, in total three professions have been selected from the fourth level based on the job classification CZ_ISCO: 3212 - Professional Laboratory Analysts and Laboratory Assistants in the Field of Healthcare (in analyses designated as profession A); 3222 – Midwife without a Specialization (in analyses designated as profession B); 3213 – Pharmaceutical Assistants (in analyses designated as profession C). Null hypotheses are set for the analysis of the congruence of mean values among the selected professions and such hypotheses are being verified using analysis of variance. Secondary data were acquired from the Average Earnings Information System (ISPV), which brings together statistical results of a regular earnings survey conducted by the Ministry of Labor and Social Affairs. In view of the limited availability of data for the fourth level of CZ_ISCO, the time series of 2011-2016 was selected. Secondary data for individual years are in the form of gross monthly wages median (CZK/month) for the given year. In the article, boxplots are used within the scope of the analysis, the result of which is the average median of the gross monthly wages for the entire analyzed period of 2011-2016 (CZK/month). The null hypotheses, set for further analyses, include a sphere of salaries, wages and growth rates.

For the profession of Professional Laboratory Analysts and Laboratory Assistants (A), the average median of the gross monthly wages for the entire analyzed period is CZK 23 140; in comparison to that, the average salary for the entire analyzed period is CZK 26 638. For the profession of midwife without a Specialization (B), the average of the gross monthly wages for the entire analyzed period is CZK 24 911; in comparison to that, the average salary is CZK 27 801. For the profession of Pharmaceutical Assistants (C), the average median of the gross monthly wage for the entire analyzed period is CZK 25 231; in comparison to that, the average salary is CZK 26 221. For all of the analyzed professions, the salary is higher than the wage, i.e. within the analyzed period the professions are paid better in the public sector than in the private sector. The greatest difference in valuation is identified for the profession of Pharmaceutical Assistants (C), where the wage reaches 88.71% of the salary. For the entire analyzed period for profession A, the wage reaches 87% of the salary, for profession B the wage it is 90 %, and for profession C 96 % of the salary.

Graph No. 1: Gross monthly wage and gross monthly salary median for selected Professions, in the Czech Republic, in CZK/Month.

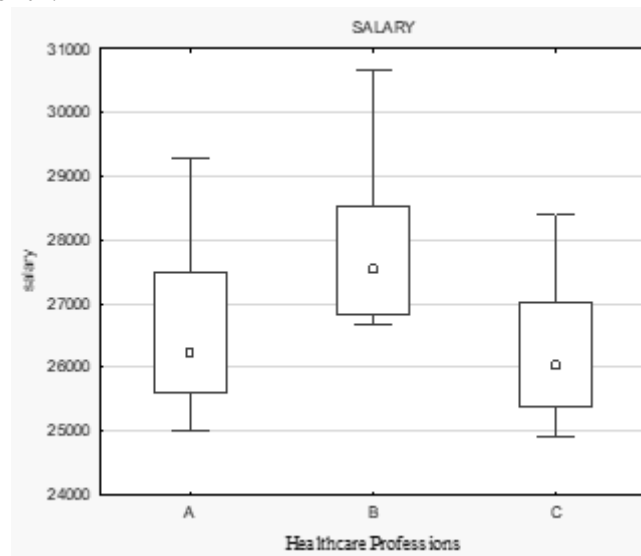
Source: IPSV Data [4], own processing.

As for wages, for the profession of Professional Laboratory Analysts and Laboratory Assistants (A), there are mostly 12.7% bonuses and 11% compensations; for the profession of Midwife without Specialization (B), the greatest percentage component are premiums at 13.3%; and for the profession of Pharmaceutical Assistants (C), bonuses rates are 15%. In the case of salaries, premiums predominate among all three of the professions (A=15%; B=18.8%; C=14.1%), followed by compensations, and the lowest percentage component are bonuses.

Moreover, the analysis of variance will be used for testing, graphically supplemented with boxplots, whereby null hypotheses are set for three spheres: salaries, wages, and growth rates. Null hypotheses will be confirmed or rejected. If a null hypothesis is rejected and there is a statistically significant difference among the analyzed groups in the mean values, the Tukey test will be carried out in order to identify the statistically significant difference of the analyzed groups.

The first null hypothesis for the salary sphere is as follows: *“The professions do not differ in the amount of the salary valuation.”* An alternative hypothesis says that the professions do differ in the amount of the salary valuation. It can thus be said that there is no statistically significant difference in the amount of the salary valuation among the above professions.

Graph No. 2: Averages of salaries medians for selected professions, 2011-2016, in the Czech Republic, in CZK/Month.

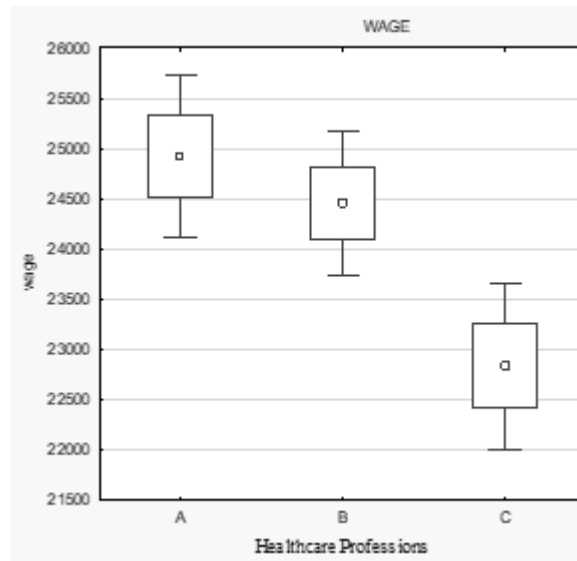
Source: IPSV Data [4], own calculation.

Testing the second null hypothesis for the sphere of salaries: “*The professions do not differ in the components of salaries*”, brought about the following results. Percentage data on salary components for the years 2011-2016 were used.

- In the case of bonuses, the mean values among the professions differ and there is a statistically significant difference among them, whereby, on the basis of the Tukey test, profession B was identified as different from C and A. The amount of bonuses in this profession reaches an average of 2.6% compared to 4.8% for profession A and 6.3% for profession C.
- In the case of premiums, the mean values among the professions do not differ and there is no statistically significant difference among them. For profession A, the amount of premiums reaches an average of 13.1%; for profession B it is 16%; and for profession C, 13.2%.
- In the case of compensations, the mean values do not differ and there is no statistically significant difference among them. The compensations are 11.1% for profession A; 9.8% for profession B; and 10.4% for profession C.

The third null hypothesis tested for wages is formulated as follows: “*The professions do not differ in the amount of wage valuation*”. An alternative hypothesis says that the professions do differ in the amount of wage valuation. It can thus be said that there is a statistically significant difference among the wage amounts for the given professions. The Tukey test identified a difference in profession C, which differs from the remaining two ones, which are homogenous with each other.

Graph No. 3: Averages of wages medians for selected professions, 2011-2016, in the Czech Republic, in CZK/Month.

Source: IPSV Data [4], own calculation.

Testing the fourth null hypothesis for the sphere of wages (*“The professions do not differ in the wage components”*) brought about the following results. Percentage data on wage components for the years 2011-2016 were used.

- In the case of bonuses, the mean values among the professions differ and there is a statistically significant difference among them, whereby, on the basis of the Tukey test, profession B was identified as different from the remaining two ones. The amount of bonuses in this profession achieves an average of 5.3%; while for profession A it is 14.9% and for profession C it is 17.3%.
- In the case of premiums, the mean values in all of the professions differ and there is a statistically significant difference among all of them. In the amount of premiums, the average for profession A is 5.9%; for profession B 11.3%; and for profession C 1.4%.
- In the case of compensations, the test revealed that the mean values for all of the professions do not differ. For profession A, the average compensations are 10.8%; 9.8% for profession B; and 9.6% for profession C.

In addition, the fifth null hypothesis for the sphere of growth rates (*“The professions do not differ in the salary growth rate and wage valuation”*) was tested. An alternative hypothesis then says that the professions differ in the growth rate and wage and salary valuation. Due to the quotient p-value $.163728 > \alpha .05$ we reject the null hypothesis concerning the averages

equality and we do not accept the alternative hypothesis. It can thus be said that there is no statistically significant difference in the salary growth rates for the given professions. Due to the quotient p-value $.156329 > \alpha .05$ we reject the null hypothesis concerning the averages equality and we do not accept the alternative hypothesis. It can thus be said that there is no statistically significant difference in the wages growth rates for the given professions. Nevertheless, Graph 4 shows certain trends can be identified in the development of the time series. Salaries grow fastest for the profession of Midwife without Specialization (B). On the other hand, wages grow fastest for the profession of Pharmaceutical Assistant (C). For the professions of Professional Laboratory Analysts and Laboratory Assistants (A), the valuation growth rate in the public sector and private sector is similar.

DISCUSSION

On the basis of the data analysis, it can be concluded that in all of the analyzed professions, there is a lower valuation of work performed in the case of private providers (the statutory authority being an individual, church other legal entity) than in the case of employees in the public sector (the statutory authority being the Ministry of Health, a region, municipality, town or other central authorities). The difference between the amount of the wage and salary within the analyzed period grew. The results of the statistical analysis show that the amount of wages for the analyzed period do not statistically differ in the individual professions, which is an interesting result, considering the fact that a different minimum education level is required for each profession. In the case of wages comparison, the profession of Pharmaceutical Assistant turned out to be statistically different, as the wage considerably lower. Such a result can be explained by the fact that the private sector reacts more to the required level of education, while public health care attempts to compensate the basic amount of the salary with a premium or bonus.

CONCLUSION

In the health care sector, there is a gradual increase in both wages and salaries. Significant legislative changes occurred in 2017. Those were reflected primarily in the requirements for the minimum required education, an example being the profession of Midwife, where a minimum of a three-year bachelor's course of study is required. Other changes concern the revocation of the credit system, which was a part of lifelong learning for such professions, as well as the regulation of provisions under Decree No. 2/ 2016 Coll. The demand for health care is specific, as it is not very flexible in terms of price, showing also a fluctuating nature.

The price of labor in health care (expressed as wages or salary) is strongly influenced by the health care system, which is based upon the solidarity principle with the existence of public health insurance. The revenues of health care institutions are, to a certain extent, influenced by the extent of the demand for health care, as well as by regulatory mechanisms, which set rules for health insurance companies. Such influence has the same effect for private and public health care institutions. The amount of wages and salaries and their variable components is given by the economic management of health care institutions, which is to a great extent affected by the entire health care system (legislation) and primarily by the specific position of the payer, i.e. by the health insurance company.

REFERENCES

1. KUCHAR, P. (2007): *Trh práce*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1383-3.
2. MAREK, L. (2015): *Statistika v příkladech*. Praha: Professional Publishing. ISBN 978-80-7431-153-6.
3. SAMUELSON, P. – NORDHAUS, W. D. (2008): *Ekonomie*. NS SVOBODA. ISBN 80-205-05.
4. INFORMAČNÍ SYSTÉM O PRŮMĚRNÉM VÝDĚLKU (2017): *Výsledky šetření - Archiv*. [online]. [cit. 26.10.2017]. Dostupné na: <<http://www.ispv.cz/cz/Vysledky-setreni/Archiv.aspx>>.
5. MPSV (2017): *Nářzení vlády č. 564/2017 Sb., o platových poměrech zaměstnanců ve veřejných službách a správě, ve znění pozdějších předpisů* [online]. [cit. 08.11.2017]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/30714/NV_564_2006__UZ_-_1_11_17_.pdf>.
6. MPSV (2007). *Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce*. [online]. [cit. 04.11.2017]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/ppropo.php?ID=z262_2006_6>.

The paper was prepared with the support of the Czech University of Life Sciences Prague (IGA, Project No. 20171029).

ADDRESS & ©

Ing. Erika URBÁNKOVÁ, PhD.
Katedra ekonomických teorií
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita v Praze
Kamýcká 129, 165 00 Praha 6 – Suchdol
Czech Republic
urbankovae@pef.czu.cz

Ing. Petra HOSPODKOVÁ, MBA
Katedra ekonomických teorií
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita v Praze
Kamýcká 129, 165 00 Praha 6 – Suchdol
Czech Republic
hospodkova@pef.czu.cz

INFLUENCE OF PLACE OF RESIDENCE SIZE ON PREVENTION OF CARDIOVASCULAR DISEASES IN THE CZECH REPUBLIC

Vliv velikosti místa bydliště na prevenci kardiovaskulárních onemocnění v České republice

Radka PROKEŠOVÁ – Valérie TÓTHOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRACT: The size of the municipality where a person lives influences many aspects of their life, including health. The Czech Republic is facing a number of civilization diseases, especially cardiovascular. The costs on the prevention of cardiovascular diseases are mostly covered from one's own financial sources. The goal of this study was to find out, describe and assess the links between the amount of monthly financial costs spent by the Czech citizens on the prevention of cardiovascular diseases (dietary supplements, sports activities, consultation regarding relaxation activities and consultation regarding healthy lifestyle) and the size of residence. The selected sample group included citizens of the Czech Republic from all regions regardless of age or gender. The sample group included 1,992 citizens. The research was carried out using the quantitative research strategy. The data collection was carried out in 2016 using a non-standardized questionnaire. Regarding preventative activities that influence the occurrence of cardiovascular diseases, the results of this research showed a statistically significant association between the size of residence and the financial amount invested in dietary supplements, sports activities and consultation regarding relaxation activities.

Key words: financial costs – size of municipality – cardiovascular disease

ABSTRAKT: Velikost obce, ve které člověk žije, ovlivňuje různé stránky jeho života včetně zdraví. Česká republika bojuje s množstvím civilizačních chorob, a to zejména s kardiovaskulárním onemocněním. Výdaje související s léčbou onemocnění srdce a cév jsou v České republice hrazeny převážně z veřejného zdravotního pojištění, zatímco výdaje na prevenci kardiovaskulárních onemocnění jsou většinou hrazeny z vlastních finančních zdrojů občanů. Cílem tohoto příspěvku bylo zjistit, popsat a vyhodnotit souvislosti mezi výší vybraných výdajů měsíčně vynakládaných občany ČR na prevenci kardiovaskulárních onemocnění (do doplňků stravy, do sportovních aktivit, do poradenských služeb v oblasti odpočinkových a relaxačních aktivit a do poradenských služeb v oblasti zdravého životního stylu) a velikosti místa bydliště. Výběrový soubor realizovaného výzkumu svou strukturou odpovídá složení všech občanů ČR z hlediska krajů, pohlaví a věku. Výběrový soubor tvoří 1992 občanů. Výzkum byl realizován s využitím kvantitativní výzkumné strategie. Ke sběru dat, realizovaném v roce 2016, byl použit nestandardizovaný dotazník. V případě preventivních aktivit ovlivňujících výskyt kardiovaskulárního onemocnění výsledky výzkumu prokázaly statisticky významnou souvislost mezi velikostí místa bydliště a výší finančních prostředků investovaných do doplňků stravy, do sportovních aktivit a do poradenských služeb v oblasti odpočinkových a relaxačních aktivit.

Klíčová slova: výše výdajů – velikost obce – kardiovaskulární onemocnění

INTRODUCTION

The contemporary housing structure in the Czech Republic is specific due to a high number of relatively small municipalities with a population of below 1,000. These municipalities relatively evenly occupy 57% of the total state area, unlike towns and cities. Another specific of the Czech housing structure is a relatively low number of cities and a significant number of small-sized and medium-sized towns [21]. The average population of a Czech municipality is 1,635. The median population of a municipality is only 382, i.e. half of Czech municipalities' population is less than 382 [1]. The survey regarding the differences of life in a village and a town/city [8] shows that people living in the Czech Republic realize the differences and try to benefit from their environment (village people have a cleaner environment, nature, quiet surroundings and fewer demands, whereas city people are satisfied with the possibilities of culture and sports and job opportunities).

It is important to realize that residence is linked to a social environment, which can have impacts on health [14]. Health (expressed by life expectancy) is one of the basic conditions for society to develop. It has a direct impact on its social, economic and cultural development (expressed by human development) [5]. The Czech Republic faces a number of civilization diseases, which are most frequently the cause of its people's death (specifically, they are cardiovascular and oncological diseases) [23]. Basic prevention, as well as the treatment of cardiovascular diseases, restricts health risks because the influence of lifestyle may be an 80% prevention of untimely death due to a cardiovascular disease [10, 12, 20]. Well-chosen interventions which determine the quality of life may help to improve self-management and health [13]. Cardiovascular diseases negatively affect not only the quality of life but also their economic activities. The costs for the prevention of cardiovascular diseases are mostly covered from the people's own financial sources.

METHODS AND GOALS

This article is based on the project entitled: "Intervention methods in preventative cardiology", which is supported by the programme project of the Ministry of Health of the Czech Republic, reg. No. 15-31000A. Its goal was to find out, describe and assess the link between the monthly financial costs spent by Czech citizens on the prevention of cardiovascular diseases (dietary supplements, sports activities, consultation regarding relaxation activities and consultation regarding healthy lifestyle) and the size of residence.

The research was carried out using the quantitative research strategy. The data collection was carried out in 2016 using a non-standardized questionnaire. The selected sample group included 1,992 citizens of the Czech Republic (937 men and 1,055 women). It is representative regarding regions, gender and age. The research was carried out in 2016 using the quantitative research strategy. Regarding gender, the maximum deviation from the basic sample group was 0.1%, and regarding age it was 0.2%. The maximum deviation from the basic sample group regarding regions was 0.7%. We used the SASD 1.4.12 (Statistical Analysis of Social Data) and SPSS programmes to process the statistical data. We processed the 1st stage of classification and contingency tables of selected indicators in the 2nd stage of classification. In the 1st stage of classification, we calculated the absolute and relative numbers, modus, median, average, variance and decisive deviation. For every feature, we also calculated the variance and decisive deviation estimate, margin and interval estimate of the average value of 0.05 and the interval estimate of the variance average of 0.05. The amount of finances invested in the prevention of cardiovascular diseases was defined as an ordinal feature due to the increase in the credibility of depositions. The originally used six-level scale appeared too delicate. It did not have a sufficient number of observations regarding wider financial margins. This is the reason why we carried out the transformation of data in a three-level scale (0 to 500 CZK, 501 to 1000 CZK and more than 1000 CZK). To calculate the level of the connection, we used the Test of goodness-of-fit. Finally, we calculated the Test of independence regarding significance ($\alpha = 0.05$, $\alpha = 0.01$, $\alpha = 0.001$).

We studied the statistically significant connection between the size of residence and costs for the prevention of cardiovascular diseases (costs invested in sports activities, consultation regarding relaxation activities and consultation regarding healthy lifestyle). The size of residence was studied in five margins in relation to the population of municipalities: up to 1,000 people, 1,001 to 5,000 people, 5,001 to 20,000 people, 20,001 to 100,000 people and more than 100,000 people. The number of municipalities and their division by size is based on the census in 2011. The respondents were selected randomly.

We also studied what monthly financial amount people spend on the prevention and treatment of cardiovascular diseases. We used a three-level scale of 0 to 500 CZK, 501 to 1,000 CZK and more than 1,000 CZK. (The original scale had six levels but four widest margins of financial costs were re-categorized into one interval – more than 1,000 CZK.)

RESULTS AND DISCUSSION

We used a non-standardized questionnaire to study the statistically significant connection between the size of the place of residence and the selected financial costs spent on the prevention and treatment of cardiovascular diseases. They were costs invested in dietary supplements, sports activities, consultation regarding relaxation activities and consultation regarding a healthy lifestyle. The connection found between the region and monthly costs invested in dietary supplements, sports activities, consultation regarding relaxation activities and consultation regarding healthy lifestyle is shown in Tab. No. 1.

Table No. 1: The connection between the size of the place of residence and the selected costs spent on the prevention of cardiovascular diseases.

SIZE OF RESIDENCE	VALUE X ²	df	p	Statistical significance
Costs invested in dietary supplements	20.434	8	<0.01	**
Costs invested in sports activities	26.708	8	<0.001	***
Costs invested in consultation regarding healthy lifestyle	4.564	8	0.803	n.s.
Costs invested in consultation regarding relaxation activities	20.807	8	<0.01	**

X² *chi quadrat; p - independence test; df - degree of freedom*

n.s. *Statistically insignificant difference*

** *Statistically significant difference for the significance level of $\alpha = 0.01$*

*** *Statistically significant difference for the significance level of $\alpha = 0.001$*

The regulation no. 456/2004 Col. [18] defines dietary supplements as food designed for direct consumption. They are different from commonly consumed food and contain high contents of vitamins, minerals or other substances with nutritional or physiological effects, and their purpose is supplementing common food to positively influence the consumer's health condition. An optimal diet, with the correct balance of basic nutrients (proteins, carbohydrates and fats) and the sufficient amount of vitamins, minerals and other antioxidant substances are the basis of the prevention of all civilization diseases [19]. The positive influence of dietary supplements on the cardiovascular system has been proven by medical studies as well [11]. 76.9% of the respondents stated that they invested less than 500 CZK in dietary supplements, 16.5% spend between 501 and 1,000 CZK and only 6.6% spend more than 1,000 CZK. The level of significance $p < 0.01$ showed a statistically significant connection between the size of residence and the financial amount invested in dietary supplements. The results of the research show that people living in municipalities with a population of up to 1,000 invest less money in dietary supplements. On the contrary, people living in bigger cities (with a population from 20,000 to 100,000) invest more. The reasons are different. From the economical point of view,

this result corresponds with the results of the research of Poštovní spořitelna (the post office savings bank) [22]. The monthly costs of households in bigger cities and Prague are 15,000 to 20,000 CZK on average. The monthly costs of households in villages and smaller towns are lower – between 10,000 and 15,000 CZK [2]. Another reason may be the fact that civilization diseases are a consequence of the lower ability of the human organism to adapt to sudden changes in lifestyle, diet and environment. Their symptoms are constantly more frequent allergies. The main reason for a lower occurrence of allergies in people living in villages is probably the difference in the environment and diet [3]. It could also explain the fact that these people invest less money in dietary supplements.

Sports activities act as good prevention and are even a part of cardiovascular diseases treatment. According to a number of studies, regular movement helps to decrease the risk of the occurrence and development of cardiovascular diseases, strengthens the nervous system, increases the resistance to stress, strengthens vascular muscles and prevents high blood pressure [6, 16, 17]. 78.3% of respondents invest more than 500 CZK a month in sports activities, 14.5% invest 501 to 1,000 CZK and 7.2% invest more than 1000 CZK. The research showed that people living in cities with a population above 20,000 invest more money in sports activities and people living in smaller towns (population up to 1,000) invest less. The level of significance $p < 0.001$ showed a statistically significant connection between the size of residence and the financial amount invested in sports activities. According to the research of Poštovní spořitelna, approximately three fifths of people are active in sports regardless of their residence [22]. There is no difference in the intensity in sports, only in the choice due to the costs. The research of Poštovní spořitelna shows that people living in villages are active in sports more than people living in Prague, and that 30% of people living in villages more frequently spend time in nature (several times a week). The results of the marketing survey of Česká spořitelna (Czech savings bank) and Kantar CZ survey agency (1,120 respondents) [8] state that people who are active in sports at least once a week spend more than 4,600 CZK a year on their sports activities. According to the results of this research, one of the most expensive sports is horseback riding (app. 35 000 CZK). The most expensive of the ten most popular sports (regarding Czechs) are skiing and snowboarding. The survey results also show that on average Czechs invest 4 670 CZK a year in such activities, whereas they spend approximately 700 CZK a year on table tennis or gymnastics. According to the survey, most active sportspeople come from cities with a population of above 90,000 and are aged 18 to 29. This corresponds with the results of our research and could be the reason for the statistically significant connection [7, 8].

Consultations on a healthy lifestyle are provided by functional laboratories, specialized advisory centres for a healthy diet, advisory centres for overcoming smoking addiction and psychological stress management advisory centres [20]. One of the goals of the quantitative research was to map the opinions of selected GP's on primary prevention. We learned that General Practitioners most frequently deal with changes of lifestyle regarding newly diagnosed diabetics, obese patients, hypertonic people or patients with a high level of cholesterol. The doctors stated that it was very worrying that few patients are interested in the change of lifestyle. Patients are not usually interested in such information and doctors must point it out [4].

According to the National Institute of Public Health (2017), the advisory centre for health support provides the basic spectre of examinations which determine the level of individual risks. Based on the analysis of these risks, they recommend optimal changes in diet and alcohol consumption, smoking habits, sports activities and stress management. Or the client is recommended to see their GP and take other necessary examinations [20]. According to the WHO, there is an 80% chance of preventing ischemic disease, a 95% chance of preventing type 2 diabetes mellitus and a 30% chance of preventing cancer with a healthy diet, physical activities and not smoking [15]. As for the finances invested in consultation regarding a healthy lifestyle, 95.2% of respondents spend up to 500 CZK, 3.6% spend 501 to 1 000 CZK and 1.2 % more than 1 000 CZK. There was no statistically significant connection between the size of residence and the financial amount invested in consultation in terms of a healthy lifestyle. The reason can be the general awareness in this area and the change in the housing structure. The differences between life in small municipalities and towns are constantly smaller [8].

The ability to relax actively is a part of healthy lifestyle. According to Machová and Kubátová (2015), consulting regarding relaxation activities (active relaxation and the regeneration of the body and the mind) are positive in terms of prevention and treatment of cardiovascular diseases [9]. The results of the research show that 90.5% of respondents invest less than 500 CZK in such services, 6.7% invest 501 to 1 000 CZK and 2.8% more than 1 000 CZK. The level of significance $p < 0.01$ showed a statistically significant connection between the size of residence and the financial amount invested in consultation regarding relaxation activities. The results showed that people from bigger cities invest more money in such services than people from the smallest municipalities (population up to 1,000). Our results correspond with the survey of Poštovní spořitelna, which states that people living in villages are more active than people from cities/towns [8].

CONCLUSION

The results of the research showed a statistically significant connection between the amount of finances invested in dietary supplements, sports activities and relaxation activities and the size of the respondents' residence. There was no statistically significant connection between the size of residence and the amount of finances invested in consultation regarding a healthy lifestyle. These findings can be used in practice. They can help to make medical consultation regarding the prevention of cardiovascular diseases more effective (from the point of view of residence). They also point out the necessity of an individual approach regarding practical recommendations. Respect for the economic situation of people should be included, as well as their residence, which can affect health significantly.

REFERENCES

1. Český statistický úřad (2015). *Velikostní struktura obcí* [online]. [cit. 2018-9-18]. Dostupný z <https://www.czso.cz/csu/czso/4120-03-casova_rada_1961_2001-3_velikostni_struktura_obci>
2. Česká televize (2015): *Rozdíl mezi životem ve městě a na venkově? Menší než se zdá.* [online]. [cit. 2018-9-18]. Dostupný z <<https://ct24.ceskatelevize.cz/ekonomika/1528098-rozdily-mezi-zivotem-ve-meste-a-na-venkove-mensi-nez-se-zda>>
3. ČTK (2008): *Alergikům více vyhovuje život na venkově.* [online]. [cit. 2018-9-18]. Dostupný z <<https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/alergikum-vice-vyhovuje-zivot-na-venkove/311359>>
4. DOLÁK, F. – HUDÁČKOVÁ, A. – CHLOUBOVÁ, I. – TAMÁŠ OTÁSKOVÁ, J. (2017): Přístup pacientů k prevenci z pohledu všeobecných praktických lékařů. *Praktický lékař*, 97(1), 31-35.
5. Human Development Index and its components [online]. *Human Development Reports* [cit. 2018-9-5]. Dostupný z <http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Table1.pdf>
6. CHALOUPKA, V. – ELBL, L. – NEHYBA, S. – TOMÁŠKOVÁ, I. (2003). Pohybová aktivita u nemocných s kardiovaskulárním onemocněním. *Kardiologická revue*, 1, 16-20.
7. iDNES/Ekonomika (2018): *Češi se s výdaji za sport vejdou pod 5 tisíc ročně, nejdražší je lyžování* [online]. [cit. 2018-9-18]. Dostupný z <https://ekonomika.idnes.cz/utraceni-cechu-za-sport-vydaje-lyzovani-beh-plavani-cyklistika-psj-/ekonomika.aspx?c=A180628_112435_ekonomika_are>
8. iDNES/Finance (2015): *Život na venkově se proměňuje a začíná bořit mýty* [online]. [cit. 2018-9-18]. Dostupný z <https://finance.idnes.cz/pruzkum-zivota-na-venkove-a-ve-meste-dvm-/podnikani.aspx?c=A150826_130340_podnikani_sov>
9. MACHOVÁ, J. – KUBÁTOVÁ, D. (2015): *Výchova ke zdraví*. Praha: Grada Publishing.
10. NICE Public Health Guidance 25. (2017) *Prevention of Cardiovascular Disease* [on line] [cit. 2017-8-14]. Dostupný z <<http://www.nice.org.uk/guidance/PH25>>
11. Lékařské repetitorium online (2017). *Doplňky stravy ovlivňující kardiovaskulární systém.* [on line] [cit. 2018-8-14]. Dostupný z <http://www.medicabaze.cz/index.php?sec=term_detail&catId=8&cname=Angiol>

- ogie&termId=2970&tname=Dopl%C5%88ky+stravy+ovliv%C5%88uj%C3%ADc%C3%AD+kardiovaskul%C3%A1rn%C3%AD+syst%C3%A9m&h=empty#jump>
12. LIU, K. – DAVIGLUS, ML. – LORIA, CM. – COLANGELO, LA. – SPRING, B. – MOLLER, AC. – LLOYD-JONES, DM. (2012): Healthy lifestyle through young adulthood and the presence of low cardiovascular disease risk profile in middle age: the Coronary Artery Risk Development in (Young) Adults (CARDIA) study. *Circulation*, 125, 996–1004.
 13. OLÍŠAROVÁ, V. – DOLÁK, F – TÓTHOVÁ, V. (2013): Kvalita života jako součást ošetrovatelství. *Kontakt*, 15(1), 14-21.
 14. OMPAD, DC – GALEA, S – CAIAFFA, WT – VLAHOV, D. (2007): Social Determinants of the Health of Urban Populations: Methodologic Considerations. *Journal of Urban Health : Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 84(1), 42-53. doi:10.1007/s11524-007-9168-4.
 15. *Osm dní zdraví v Evropě (2009) [online]. [cit. 2018-9-18]. Dostupný z <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10104119181-osm-dni-zdravi-v-evrope/20656223102-evropa-xxl-obezita-skryta-epidemie/1579-vysledky-narodniho-pruzkumu/>>*
 16. PINA, IL. – APSTEIN, CS. – BALADY, GJ., BELARDINELLI, R. (2003). *Exercise and heart failure: a statement from the American Heart Association Committee on exercise, rehabilitation, and prevention. Circulation*, 107, 1210–1225.
 17. PIRNEROVÁ, D.: *Srdci svědčí pohyb (2017)*. [on line] [cit. 2017-8-14]. Dostupný z <<http://www.mesicnikzdravi.cz/200403/srdci.htm>>
 18. *SBÍRKA PŘEDPISŮ ČESKÉ REPUBLIKY. Zákon č. 456/2004 Sb., úplné znění zákona č. 110/1997 Sb., o potravinách a tabákových výrobcích (2004) [on line] [cit. 2018-8-14]. Dostupný z <<https://esipa.cz/sbirka/sbsrv.dll/sb?CP=2004s456&DR=SB>>*
 19. SOVOVÁ, E. – SOVA, M. (2009): Potravní doplňky v klinické praxi. *Interní medicína pro praxi*, 11(5), 228–231.
 20. *Státní zdravotní ústav (2017). Zdravější životní styl [online]. [cit. 2018-9-18]. Dostupný z <<http://www.szu.cz/tema/podpora-zdravi/zdravejsi-zivotni-styl>>*
 21. SVOBODOVÁ, H: A KOL: (2013). *Vybrané kapitoly ze socioekonomické geografie České republiky [online]. [cit. 2018-9-18]. Dostupný z <<https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/pedf/js13/geograf/web/pages/02-sidelni-struktura.html>>*
 22. Týden.cz (2018) *Život ve městě a na vesnici: jaké jsou hlavní rozdíly?* [online]. [cit. 2018-9-18]. Dostupný z <https://t.tyden.cz/rubriky/byznys/cesko/zivot-ve-meste-a-na-vesnici-jake-jsou-hlavni-rozdily_342689.html>
 23. *Zpráva o zdraví obyvatel České republiky (2014) [online] [cit. 2018-8-14]. Dostupný z <http://www.mzcr.cz/verejne/dokumenty/zprava-o-zdravi-obyvatel-ceske-republiky2014-_9420_3016_5.html>*

Acknowledgments

The study was supported by the Ministry of Health of the Czech Republic, grant No. 15-31000A. All rights reserved.

ADDRESS & ©

Ing. Radka PROKEŠOVÁ, Ph.D.
Institute of Humanities in Helping
Professions
Faculty of Health and Social Sciences
University of South Bohemia in České
Budějovice
J. Boreckého 1167/27, 370 11 České
Budějovice
Czech Republic
rprokes@zsf.jcu.cz

prof. PhDr. Valérie TÓTHOVÁ, Ph.D.
Institute of Nursing, Midwifery and
Emergency Care
Faculty of Health and Social Sciences
University of South Bohemia in České
Budějovice
J. Boreckého 1167/27, 370 11 České
Budějovice
Czech Republic
tothova@zsf.jcu.cz

EKONOMICKÁ TEORIE A PAUL ROMER

Economic Theory and Paul Romer

Pavel SZOBI – Marek VOKOUN

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Paul Romer je jedním z laureátů Nobelovy ceny za ekonomii v roce 2018. Příspěvek sumarizuje jeho dosavadní práci, názorový vývoj a osobní přínos do studia ekonomických teorií. Zejména charakterizuje jeho chápání ekonomického růstu ve spojitosti s lidským kapitálem, investováním do výzkumu a vzdělání, jakož i ekonomickou integrací. Autoři nezapomínají ani na další výsledky Romerova výzkumu v oblasti sociální politiky a charterových měst.

Klíčová slova: Paul Michael Romer – Nobelova cena za ekonomii – teorie endogenního růstu

ABSTRACT: Paul Romer is a co-laureat of the 2018 Nobel Memorial Prize in Economic Sciences. This article summarises his work, opinion development and personal contribution in the area of economic theories. It mainly characterizes his understating of economic growth in regard to the human capital, investments in research and education, as well as economic integratin. The authors do not omit other results of Romer's research in the area of social politics and charter cities.

Key words: Paul Michael Romer – Nobel Memorial Prize in Economic Science – Endogenous growth theory

ÚVOD

Teorie endogenního růstu vychází z premisy ekonomického růstu, který je založený na vnitřních a nikoli vnějších vlivech. Znamená to, že investování do lidského kapitálu, inovací a vědomostí jsou nepostradatelným prvkem ekonomického růstu. Dotace na výzkum a podpora vzdělávání mají v některých modelech této teorie přímý vliv na ekonomický růst. Jejím autorem je Paul Michael Romer, který získal společně s Williamem Nordhausem Nobelovu cenu za ekonomii v roce 2018.

METODIKA A CÍL

Odborné cíle příspěvku jsou zaměřeny na charakterizování výsledků vědecké práce Paula Romera a jeho přínos do studia ekonomických teorií a modelování ekonomického růstu. Součástí je i bibliometrická analýza jeho záznamů ve vědecké citační databázi Web of Science společnosti Clarivate Analytics.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Mezi americkými ekonomy zájem o ekonomický růst v minulém století přímo souvisel s vývojem hrubého domácího produktu v USA. Především v šedesátých letech byla růstová teorie živena divokým rozmachem amerického hospodářství a nízkou nezaměstnaností. Ekonomové v teorii využívali převážně neoklasické modely růstu, mezi nimiž byl nejvíce využíván Solowův-Swanův model. Ten pracuje s vlivem úspor, kapitálu a vývoje populace na hospodářský růst. Neoklasické modely chápaly technologický rozvoj jako exogenní proměnnou - technologický rozvoj sice předpokládaly, nebyl však součástí jejich modelů.

Teorie ekonomického růstu přestala být dočasně středobodem zájmu v důsledku energetických krizí a projevy stagflace v sedmdesátých letech 20. století. V osmdesátých a devadesátých letech však došlo k její renesanci prostřednictvím endogenních modelů. Paul Romer s dalšími současníky změnil chápání kapitálu v tom, že do pojmu vtáhl kromě fyzického také lidský kapitál. Ve druhé fázi poté zahrnul do vývoje modelu ekonomického růstu také výzkum a vývoj jako jeho endogenní součást.

Teorii endogenního růstu nalezneme již dříve v literatuře (Young 1928). Avšak Romer a jeho školitel Robert Lucas Jr. využili tehdy výpočetně náročných ekonometrických metod pro potvrzení endogenity tzv. rezidua. „toto reziduum mělo představovat exogenní vliv technologií, avšak tato nevysvětlená část variability modelů ekonomické úrovně, či ekonomického růstu se ukázala být endogenní.

Romer se již ve své disertační práci (1983) zaměřil na matematickou reprezentaci ekonomik, v nichž jsou technologické změny chápány jako výsledek záměrné lidské činnosti, jmenovitě výzkumu a vývoje.

Později oba ve svých publikacích dokázali, že teorie exogenního růstu je mylná (Lucas 1988, Romer 1986). Pro testování exogenní teorie růstu se obvykle využívá tzv. Cobb-Douglasova rovnice produkční funkce Y , která vysvětluje hrubý domácí produkt daného státu (Rovnice 1) pomocí výrobních faktorů práce (L) a kapitál (K):

$$Y = K^{\alpha}(AL)^{1-\alpha} \quad (1)$$

Tato rovnice sice předpokládá konstantní výnosy z rozsahu (definováno konstantou alfa), avšak teorii endogenního růstu lze potvrdit i na modelech s variabilními výnosy z rozsahu. Pro potvrzení endogenity převedli tuto rovnici do ekonometrického modelu (Rovnice 2) linearizací parametrů do ekonometrického modelu s dvěma proměnnými práce (L), kapitál (K),

a technologie $\log(\hat{A})$, která je podkladem pro výpočet Sollowova rezidia, a chybová složka ε , která představuje nevysvětlenou variabilitu v ekonometrickém modelu (ostatní výrobní faktory).

$$\ln(\hat{Y}) = \log(\hat{A}) + \hat{\alpha} * \ln(K) + (\widehat{1-\alpha}) \ln(L) + \varepsilon \quad (2)$$

$$\log(\hat{A}) = \ln(\hat{Y}) - \hat{\alpha} * \ln(K) - (\widehat{1-\alpha}) \ln(L) - \varepsilon \quad (3)$$

„Solowovo reziduum“ (Rovnice 3) neprošlo ekonometrickým testem na endogenitu (Durbin–Wu–Hausman test). To znamená, že technologie jednak ovlivňují velikost HDP a velikost HDP zpětně ovlivňuje úroveň technologií. Romer a Lucas toto potvrdili napříč vyspělými státy (Romer 1986).

Romerovo dílo dalo vzniknout novým teoriím endogenního růstu, které využívaly nový „AK model“ (Rovnice 4). Písmena K/L v modelu představují kapitál na pracovní sílu a chápeme jej jako souhrnné investice do fixního i znalostního kapitálu. Písmeno A v modelu značí pozitivní sklon přímky ekonomického růstu. Chybový člen (u) představuje exogenní faktory, které nelze vysvětlit ani dalšími možnými výrobními faktory, ani investicemi do výzkumu a vývoje (V&V).

$$Y/L = A(K/L) + u \quad (4)$$

Teorie endogenního růstu a ekonometrické modely založené na této myšlence se stále vyvíjejí. Nové modely zatím nedokázaly přesně vysvětlit, proč některé státy mají málo investic do znalostí, méně inovací a proč nedosahují konstantního pozitivního ekonomického růstu, tj. proč zde existují ekonomické krize. Romer se věnoval i tomuto tématu a snažil se definovat, čím by se měli makroekonomové zabývat.

V článku pro *Journal of Political Economy* (Romer 1986), vyslovil tezi, že ekonomové, a to především ti, kteří se za poslední čtyři desetiletí zabývali formální matematikou a obecnou teorií rovnováhy, prosazovali takový názor a modely, které významně podceňovaly agregátní růstový efekt na podnikatelské náklady. Podle Romera zejména podcenili celní náklady a další omezení v zahraničním obchodě. Ekonomové, kteří se zabývali hospodářskými zkušenostmi jednotlivých zemí, chápali, že cenové výkyvy, daně, cla a byrokratické překážky mohou mít zásadní význam pro zpomalení růstu, avšak k tomuto závěru přišli bez toho, aby svá tvrzení opírali o teoretická východiska a výsledky empirického výzkumu. Společná snaha ekonomů,

kteří se zabývali mezinárodním trhem, hospodářským růstem, závislostí aktuální ekonomické výkonnosti na historickém vývoji či inovacemi v průmyslu a službách, měli podle Romera možnost překonat dosavadní paradigma a postavit základy nové teorie ekonomického růstu. Ve studii autor zdůraznil, že ač tato teorie vypadá jako nová, své základy získala přinejmenším před 150 lety. Někteří autoři přisuzují koncept technologické změny a endogenního růstu ekonomik i Adamovi Smithovi (Young 1928).

O čtyři roky později Romer (1990) ve stejném časopise ukázal, jakým způsobem chápe důležitost lidského kapitálu jakožto faktoru ekonomického růstu. Velké množství lidské populace samo o sobě podle něj nedokáže generovat ekonomický růst. Pouze větší tlak na propojení množství lidského kapitálu s výzkumem a otevření se světovému trhu umožňuje zvyšovat růst.

Spolu s Luisem Rivera-Batizem (1991) v časopise *The Quarterly Journal of Economics* se liberalizací světového obchodu zabýval hlouběji. Autoři zde vycházeli z předpokladu, že ekonomická integrace může mít za následek permanentní vzestup ekonomického růstu všude na světě. Z počátečního bodu, tedy naprosté izolace, může být bližší integrace docílena vyšší výměnou zboží a idejí. Obě formy mohou mít za následek dlouhodobý ekonomický růst, pokud vedou k využití zvýšených investic do výzkumu a vývoje. Nelze jasně charakterizovat formu, jakou ideje nebo informace ovlivňují výrobu zboží. Pokud připustíme, že ideje samotné mohou mít vliv na výsledky výzkumu, je zřejmé, že mohou ovlivňovat také výrobu zboží. Pokud je objev nových myšlenek zcela zásadní pro hospodářský růst, měli bychom podle autorů očekávat vzestupnou návratnost myšlenek a znalostí, které opakovaně používáme. Pokud tato vzestupná návratnost sahá také do ekonomické roviny, ve které generuje růst, hospodářská integrace následně podmíní růst dlouhodobě. Vzhledem k neobyčejnému růstu exponenciální funkce má politika, která ovlivňuje dlouhodobý růst, kumulativní vliv na ekonomickou prosperitu.

Společně s Georgem Akerlofem se Romer (1993) zamyslel nad tím, jak individuální úspory soukromých osob, zejména jejich vklady ve finančních domech nebo pojistných fondech, mohou být se ziskem vykradeny, a to často za pasivního přihlížení garantu vkladu. Tím je většinou stát a daňoví poplatníci, bezděčně přidržující pytel lupičům, kteří si do něj sypou ukradené úspory. Za určitých podmínek mohou majitelé finančních domů dělat obchody s lidmi, kteří uskutečňují platby ve velkých objemech a spoléhají na neuskutečnitelné sliby. V této studii Romer ukázal, že investiční a hypoteční krize nebyla výsledkem neregulovaných, nýbrž přeregulovaných nebo přinejmenším špatně regulovaných trhů. Studie dokonce vyvolává

dojem, že politické chyby na finančním poli nejsou ojedinělé a že vláda by se zachovala nejlíp, kdyby se obchodem vůbec nezabývala.

O rok později (1994) vydal Romer studii, kritizující typické ekonomické modely, neboť ty implicitně předpokládají, že soubor obchodovaného zboží se v průběhu času nemění. Výsledkem takových modelů je předpoklad, že efektivní ztráty v důsledku uvalení cel jsou nepatrné. Romer zde však upozornil na možnost, že se na trzích může objevovat nový typ zboží, který strukturu obchodu změní, čímž se může zvýšit dopad jednotlivých celních opatření na celkový národní důchod. Ztrátu zisků národního hospodářství přitom vyčíslil na dvojnásobek stanovené celní sazby. Autor se pozastavil nad tím, proč se dosud nikdo vlivem nových druhů zboží nezabýval, ačkoli základní ekonomické problémy byly známy již od 19. století. Opomíjení nového zboží v modelování bylo nepochybně způsobeno jeho matematickou složitostí. Dalším Romerovým vysvětlením byl hluboký filosofický odpor, jaký mají lidé vůči neodvratitelnému logickému důsledku premise, že nové věci se dějí přirozeně a mohly se udát kdykoli v minulosti. Jsme nuceni přiznat, že svět, který známe, je výsledkem dlouhé řady náhodných událostí. Ukázat, že se něco jeví jako pravda v modelu, ještě neznamená, že to pravda je. Pouze důkaz může potvrdit, že omezování obchodu, daně, korupce, byrokratická mašinérie a mnoho dalších malých faktorů přispívají k podryvání obchodu v rozvinuté zemi a mají velký negativní efekt na agregátní výsledky, neboť můžou výrazně omezit probíhající produktivní činnost. Celkový neúspěch protekcionismu podle Romera poukazuje na to, že náklady na celní bariéry nakonec převáží nad jakýmkoli výhodami. Abychom pochopili, proč protekcionistická politika alespoň v některých zemích v začátcích zdánlivě fungovala, měla by být do analýzy vždy zahrnuta tuzemská výroba.

Zajímavý postoj Romer (1995) zaujal k otázce nároků na sociální péči. Předložil zde argumenty, které prokazují, že změny v preferencích nebo hodnotách velkých skupin obyvatelstva byly neoddělitelným a úmyslným důsledkem sociální politiky zakotvené administrativou Franklina D. Roosevelta. Změna hodnot byla zřejmě cenou za tuto politiku. Mnoho lidí považuje redistribuci zisku, jak jí program sociálního pojištění OASDI prosadil, za jeden z nejvýznamnějších úspěchů americké sociální politiky. Podle těchto lidí je to tak zásadní úspěch, že náklady s programem spojené jsou nezanedbatelné. Není však možné přesně stanovit všechny náklady a výhody tohoto pojistného programu či jakéhokoli jiné iniciativy bez toho, aby byly brány v potaz všechny jejich efekty, včetně změn ve společenských a politických hodnotách. Právě dlouhotrvající změny v hodnotách a chování by mohly být důsledkem vládních programů v zdravotním a sociálním zabezpečení. Romer ve studii vyslovil názor, že ekonomové si nevystačí pouze s faktickými důsledky sociální politiky, neboť nevidí rozdíl mezi

perspektivou zaměstnance a zaměstnaného na otázku zdravotního zabezpečení. Tyto perspektivy můžou být značně odlišné a mít dlouhodobý dopad na individuální odpovědnost, nárokování sociální solidárnosti a v neposlední řadě na volební chování občanů.

Ve studii, kterou Romer zpracoval společně s Georgem W. Evansem a Seppem Honkapohjaahem (1998) a publikoval v časopisu *The American Economic Review*, se zabýval modelem růstových cyklů, který byl založen na komplementaritě a monopolistické konkurenci. V něm autoři předpokládali, že když firmy činí investiční rozhodnutí, věnují velkou pozornost tomu, co očekávat od budoucích pohybů v ekonomice a chápou, že očekávání jiných firem stanoví, jak se situace vyvine v budoucnu. Oznámení o změnách v monetární politice je příkladem proměnné, která může ovlivnit očekávání různých firem, podobných proměnných však může být podle autorů celá řada.

V posledním období se Romerova aktivita zaměřila na koncept tzv. charterových měst (2014). Poprvé myšlenku rozvinul v roce 2014 následkem oznámení vlády El Salvadoru o vytvoření speciálních ekonomických zón. Romer se vyslovil se za vytvoření zvláštních zón s nízkou kriminalitou, ve kterých by byly vypůjčeny bezpečnostní složky a postupy z jiných zemí, stejně tak jako justiční systém. Místní vláda by se měla částečně vzdát své svrchovanosti nad daným městem, čímž by bylo mezinárodnímu obchodu a místní ekonomice umožněno vyvíjet se bez ohledu na limity daného státu. Zajímavou myšlenkou je, že městské orgány by měly být spravovány cizí zemí. Která země by to byla, by si město určovalo samo. Přestože původně se Romer zaměřil na příklad El Salvadoru, lze tuto úvahu aplikovat kdekoli v rozvojových zemích. Jako příklad úspěšných autonomních měst či zvláštních ekonomických zón lze přitom uvést čínský Hongkong nebo Šen-Čen, které oplývají prosperitou, sekundárně přenášenou na další čínské regiony.

Bibliometrická analýza jeho záznamů v citační databázi Web of Science k 01. 11. 2018 ukazuje 12 297 citací jeho 42 publikací (32 článků, 10 ostatních publikací), což je v průměru 292,79 citací na jedno jeho dílo. Z celkového počtu 42 děl, 16 publikací psal z více autory, zbytek psal sám jako hlavní autor. Mezi oblíbené spoluautory můžeme zařadit ekonomy Roberta Josepha Barra (Harvardova univerzita) a Luise A. Riveru-Batize (Kalifornská univerzita). Paul Romer nejčastěji publikoval v Kalifornii (Kalifornská univerzita – Berkeley, 16 publikací), poté na Stanfordově univerzitě (9 publikací), ve výzkumné instituci National Bureau of Economic Research (NBER), Rochesterské univerzitě, Chicagské univerzitě a Harvardově univerzitě.

Nejčastějším cílem jeho výzkumu byly časopisy jako *American Economic Review* (11 publikací), *Brookings Papers On Economic Activity* (4 publikace) a dále tituly *Journal Of Economic Literature* (2 publikace), *Journal of Political Economy* (2 publikace), *Quarterly Journal of Economics* (2 publikace), *WORLD BANK Economic Review* (2 publikace), *Proceedings Of The National Academy of Sciences of The United States of America* (2 publikace) a další (po jedné publikaci).

ZÁVĚR

Paul Romer prodělal během své vědecké kariéry podstatný názorový vývoj. Od své disertační práce v roce 1983 až po své nejvýznamnější studie na přelomu století krystalizovaly jeho názory, které do značné míry ovlivnily vývoj teorií ekonomie růstu. Zcela zásadní význam mělo vtažení faktoru lidského kapitálu do modelování ekonomického růstu, jakož i akcentování investic do vzdělání a výzkumu jakožto faktoru, který posiluje dlouhodobý růst.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ACKERLOF, G. A. – ROMER, P. M. (1993): Looting: The Economic Underworld of Bankruptcy for Profit. *Brookings Papers on Economic Activity*, No. 2, 1-73.
2. EVANS, G W. – HONKAPOHJ, S. - ROMER, P. M. (1998): Growth Cycles. *The American Economic Review*, 88, 495-515.
3. LUCAS Jr., R. (1988): On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3–42.
4. RIVERA-BATIZ, L. A. – ROMER, P. M. (1991): Economic Integration and Endogenous Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 106, 531-555.
5. ROMER, P. M. (1983): *Dynamic competitive equilibria with externalities, increasing returns, and unbounded growth*. Chicago: The University of Chicago, ProQuest Dissertations Publishing.
6. ROMER, P. M. (1986): Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, 94, 1002-1037.
7. ROMER, P. M. (1990): Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98, Part 2, 71-102.
8. ROMER, P. M. (1994): New goods, old theory, and the welfare costs of trade restrictions. *Journal of Development Economics*, 43, 5-38.
9. ROMER, P. M. (1995): Preferences, Promises, and the Politics of Entitlement. In: Fuchs, V. R. (ed.): *Individual and Social Responsibility: Child Care, Education, Medical Care, and Long-Term Care in America*. Chicago: University of Chicago Press, 195–228.
10. ROMER, P. M. (2014): *Charter Cities and Reform Zones* [cit. 2008-10-30]. Dostupný z <https://paulromer.net/charter-cities-and-reform-zones/>
11. YOUNG, A. A. (1928): Increasing returns and economic progress. *Economic Journal*, 38, 527-542.

ADDRESS & ©

PhDr. Pavel SZOBI, Ph.D.

Ing. Marek VOKOUN, Ph.D.

Katedra humanitních studií

Ústav podnikové strategie

Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích

Okružní 10, 370 01 České Budějovice

Czech Republic

pavel.szobi@post.cz

marek.vokoun@mail.vstecb.cz

2 BEZPEČNOST

OZNAMOVÁNÍ PŘESTUPKŮ ŘIDIČŮ OVLIVNĚNÝCH JINOU NÁVYKOVOU LÁTKOU NEŽ ALKOHOLEM

Reporting Offences of Drivers under Influence of Other Addictive Substances than Alcohol

Michal HOLČAPEK

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Dynamika počtu řidičů řídících motorová vozidla pod vlivem návykových látek vykazuje v posledních letech neustálý vzestup. V praxi však dochází ke značným problémům, pokud jde o posuzování právní odpovědnosti řidičů, kteří řídí dopravní prostředek pod vlivem jiné návykové látky než alkoholu. Při posuzování odpovědnosti za toto jednání je nutné postupovat v posloupnosti, tedy nejprve vyloučit, že se řidič dopustil trestného činu, a poté posuzovat, zda se dopustil přestupku, či nedošlo vůbec k protiprávnímu jednání. Cílem příspěvku je poukázat na aplikační problémy, které vznikají při posuzování právní odpovědnosti řidičů ovlivněných jinou návykovou látkou než alkoholem, a navrhnout řešení této problematiky. Pro dosažení cíle byla provedena rešerše a poté obsahová analýza literárních zdrojů, dále bude provedena za využití historické komparace analýza právní úpravy týkající se této problematiky. Budou využity též poznatky z aplikační praxe.

Klíčová slova: stanovisko – návyková látka – přestupek – přečin

ABSTRACT: The dynamics of number of drivers, who drive motor vehicles under the influence of addictive substances, has increased constantly during the last years. In practice, there are many problems consisting in judging the legal responsibility of drivers driving vehicles under the influence of addictive substances other than alcohol. In judging the responsibility for this behavior it is necessary to proceed systematically, i.e., at first to exclude that the driver committed a crime, then to judge whether the driver committed an offence or whether any illegal act has been committed at all. The objective of the contribution is to point out the application problems arising in judging the legal responsibility of drivers under the influence of addictive substance other than alcohol and to propose solutions of this issue. For the purposes of achieving the objective, research and content analysis of literature will be carried out. In addition, analysis of legal provisions concerning this issue will be carried out by means of historical comparison. Moreover, findings from the application will be used.

Key words: statement – addictive substance – offence – misdemeanour

ÚVOD

Zjistit, zda došlo k trestnému činu (zda existuje důvodné podezření, že trestný čin byl spáchán určitou osobou) či ne, je úkolem Policie České republiky. Aby policisté mohli dojít k závěru, že se o trestný čin nejedná, musí použít postupy, které toto potvrdí. Na základě stanovisek Ministerstva vnitra České republiky týkajících se problematiky posuzování protiprávního jednání řidičů, kteří řídí motorové vozidlo pod vlivem návykových látek, však

nemohou k tomuto zjištění použít adekvátní důkazní prostředky a tak v praxi může docházet k tomu, že v některých případech by se mohlo jednat o důvodně podezření z trestného činu, ale k trestnímu řízení nedojde a věc je pouze řešena správním orgánem jako přestupek. Takto může uměle docházet k dekriminálnímu, což je jistě, zejména z pohledu preventivního působení na potenciální pachatele, nežádoucí.

1. Stanoviska odboru bezpečnostní politiky a prevence Ministerstva vnitra

Dne 23. března 2017 bylo odborem bezpečnostní politiky a prevence kriminality Ministerstva vnitra České republiky vydáno „Stanovisko k postupu orgánů Policie České republiky při oznamování přestupků řidičů ovlivněných jinou návykovou látkou²³ než alkoholem²⁴ ve smyslu nového zákona č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek“, které aktualizovalo původní stanovisko k problematice postupu orgánů Policie České republiky při oznamování přestupků řidičů ovlivněných jinou návykovou látkou ve smyslu § 125c zákona č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích a o změnách některých zákonů (dále jen „silniční zákon“), vydané 10. dubna 2013 (dále jen „stanoviska“).

Stanovisko z roku 2013 bylo vypracováno na základě žádosti o stanovisko Dopravního úřadu Městského úřadu Příbram k problematice postupu orgánů Policie České republiky při oznamování přestupků řidičů ovlivněných jinou návykovou látkou ve smyslu silničního zákona.

Obě stanoviska popisují postup orgánů policie ve smyslu dnes již neplatného zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích (dále jen „zákon o přestupcích“).²⁵

Stanovisko v roce 2017 bylo vypracováno v reakci na vydání nového zákona č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek, který od 31. května 2017 nahradil zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami způsobenými tabákovými výrobky, alkoholem a o změně souvisejících zákonů.

²³ Návykovou látkou jsou podle § 2 písm. a) zákona č. 167/1998 Sb., o návykových látkách a o změně některých dalších zákonů, omamné a psychotropní látky uvedené v přílohách č. 1 až č. 7 Nařízení vlády č. 463/2013 Sb., o seznamech návykových látek nařízení vlády o seznamu návykových látek.

²⁴ Alkoholickým nápojem je podle § 2 písm. f) zákona č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek, nápoj obsahující více než 0,5% objemových ethanolu (dále jen „protikuřácký zákon“).

²⁵ Od 1. července 2017 nahrazen zákonem č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, a zákonem č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích.

V úvodu tohoto stanoviska je ve vztahu k předchozímu stanovisku z roku 2013 konstatováno, že vydání nového zákona věcně ani procesně nemění postup orgánů policie.

Podle § 58 zákona o přestupcích²⁶ oznamovaly orgány policie příslušným správním orgánům přestupky, o nichž se dozvěděly, a současně nebyly samy příslušné k jejich projednání. Před samotným oznámením přestupku správnímu orgánu bylo nejprve nutné vyloučit podezření ze spáchání trestného činu. Závěr o případném podezření z trestné činu měl být učiněn ze šetření provedeného na místě či z odborného lékařského vyšetření. Pokud z šetření či vyšetření nevyplýval závěr, že u podezřelého je možné dovozovat stav vylučující způsobilost, měl orgán policie vyhodnotit jednání podezřelého jako podezření z přestupku a věc oznámit příslušnému správnímu orgánu dle zákona o přestupcích.

V této souvislosti je orgán policie oprávněn vyžadovat orientační vyšetření (např. dechová zkouška nebo vyšetření slin) a odborné lékařské vyšetření.²⁷ Naopak dle stanoviska není orgán policie oprávněn vyžadovat toxikologické vyšetření biologického materiálu (dle stanoviska jej zajišťuje správní orgán).²⁸ Toxikologické vyšetření biologického materiálu je spojeno s rozбором tohoto biologického materiálu, je prováděno znalcem v oboru toxikologie a výsledkem vyšetření je znalecký posudek, který určí druh a množství návykové látky.

V další části stanoviska jsou zmíněny náklady za odborné lékařské vyšetření, za toxikologické vyšetření a za znalecké posudky z oboru toxikologie.

V závěru stanoviska z roku 2013 je vyslovena domněnka, zda správní orgány opravdu potřebují pro rozhodnutí o spáchání přestupku v každém případě údaj o hodnotě, druhu a množství návykových látek v krvi přestupce.

Nadto je ve stanovisku z roku 2017 pro úplnost uvedeno, že i v případě, pokud by orgán policie v rámci předšetřování přestupků zadal nad rámec zákona provedení toxikologického vyšetření u řidiče podezřelého z ovlivnění návykovou látkou, neměl by výsledek takového vyšetření důkazní vliv na posouzení trestnosti činu, neboť neexistují limitní hodnoty návykových látek, při jejichž dosažení v krevním vzorku řidiče by byl jeho stav považován za stav vyloučené způsobilosti (tedy neexistuje hranice mezi přestupkem a trestným činem).

²⁶ § 73 a § 74 zákona č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich.

²⁷ Odborným lékařským vyšetřením je cílené klinické vyšetření lékařem, včetně odběru vzorků biologického materiálu, odběrem biologického materiálu je zejména odběr vzorku žilní krve, moči, slin, vlasů nebo stěru z kůže či sliznic.

²⁸ Podle § 20 odst. 4 protikuřáckého zákona.

2. Přestupek a přečin „ohrožení pod vlivem návykové látky“

Obecně je řidič²⁹ povinen, vzhledem k tomu, že při jízdě vykonává činnost, kterou může ohrozit ostatní účastníky provozu na pozemních komunikacích a poškodit majetek, zdržet se jakéhokoliv požívání alkoholických nápojů a jiných návykových látek. Tento zákaz platí nejen při výkonu této činnosti, ale i pro dobu před jejím vykonáváním, jestliže by ještě v průběhu této činnosti mohl být pod jejich vlivem.

Přestupku podle § 125c odst. 1 písm. b) silničního zákona se dopustí fyzická osoba tím, že v provozu na pozemních komunikacích řídí vozidlo v rozporu s povinnostmi řidiče³⁰, řídí vozidlo nebo jede na zvířeti bezprostředně po požití alkoholického nápoje nebo po užití jiné návykové látky nebo v takové době po požití alkoholického nápoje nebo užití jiné návykové látky, po kterou je ještě pod vlivem alkoholu nebo jiné návykové látky. Dále se fyzická osoba dopustí přestupku také tím, že se odmítne podrobit vyšetření, zda při řízení vozidla nebo jízdě na zvířeti nebyla ovlivněna alkoholem nebo jinou návykovou látkou.

Přečinu „Ohrožení pod vlivem návykové látky“ podle § 274 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „trestní zákoník“) se dopustí ten, „kdo vykonává ve stavu vylučujícím způsobilost, který si přivodil vlivem návykové látky, zaměstnání nebo jinou činnost, při kterých by mohl ohrozit život nebo zdraví lidí nebo způsobit značnou škodu na majetku“, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok, peněžitým trestem nebo zákazem činnosti.

Odnětím svobody na šest měsíců až tři léta, peněžitým trestem nebo zákazem činnosti bude, jak vyplývá z odst. 2, pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 havárii, dopravní nebo jinou nehodu, jinému ublížení na zdraví nebo větší škodu na cizím majetku nebo jiný závažný následek,

- a) spáchá-li takový čin při výkonu zaměstnání nebo jiné činnosti, při kterých je vliv návykové látky zvláště nebezpečný, zejména řídí-li hromadný dopravní prostředek, nebo
- b) byl-li za takový čin v posledních dvou letech odsouzen nebo z výkonu trestu odnětí svobody uloženého za takový čin propuštěn.

²⁹ Řidičem je podle § 2 silničního zákona účastník provozu na pozemních komunikacích, který řídí motorové nebo nemotorové vozidlo nebo tramvaj, řidičem je i jezdec na zvířeti.

³⁰ § 5 odst. 2 písm. b) silničního zákona.

3. Vliv stanovisek na dokazování přestupků a přečinu „ohrožení pod vlivem návykové látky“

Přijetím nařízení vlády č. 41/2014 Sb., o stanovení jiných návykových látek a jejich limitních hodnot dne 26. února 2014, které je prováděcím předpisem k silničnímu zákonu, byly stanoveny jiné návykové látky a jejich limitní hodnoty, při jejichž dosažení v krevním vzorku řidiče se řidič považuje za ovlivněného takovou návykovou látkou.

Tab. č. 1: Návykové látky a jejich limitní hodnoty.

Název návykové látky	Limitní hodnota návykové látky v krevním vzorku (ng/ml)
Delta-9-tetrahydrokannabinol (9-THC)	2
Matamfetamin	25
Amfetamin	25
Methylendioxyamfetamin (MDMA)	25
Benzoylekgonin	25
Kokain	25
Morfin	10

Zdroj: Nařízení vlády č. 41/2014 Sb.

Dosažením této hranice je pachatel odpovědný za spáchání přestupku podle § 125c silničního zákona. Fakticky tedy došlo k vymezení hranice mezi jednáním beztrestným, byť je řidič ovlivněn jinou návykovou látkou, a jednáním, které je protiprávní (přestupkové), neboť bylo dosaženo stanovených limitních hodnot.

Je pouze v působnosti správního orgánu posoudit, zda řidič dosáhl těchto limitních hodnot a tudíž je odpovědný za spáchaný shora uvedený přestupek proti silničnímu zákonu.

Podstatně složitější situace nastává v okamžiku, kdy je povinností policejního orgánu vyloučit podezření ze spáchání přečinu ohrožení pod vlivem návykové látky.

Obecně lze konstatovat, že nebezpečí v tomto případě nemusí chráněným zájmům konkrétně a bezprostředně hrozit, postačí jen vzdálená možnost poruchy, daná již tím, že pachatel vyvolával určitou činnost. Přečin je spáchán provedením zakázaného jednání, případné odpovědnosti pachatele nebrání ani ta skutečnost, že vozidlo bylo v konkrétním případě řízeno jinak nezávadně a ve shodě s požadavky pravidel silničního provozu, tedy silničního zákona.

K vymezení rozdílu mezi přestupkem a trestným činem a k naplnění skutkové podstaty tohoto přečinu se nevyžaduje takový stav, kdy pachatel upadá do bezvědomí, nebo není schopen komunikace, ale postačí takové ovlivnění fyzických a psychických schopností návykovou

látkou, která vylučuje způsobilost vykonávat zaměstnání nebo jinou činnost, při kterých by mohl být ohrožen život nebo zdraví lidí nebo způsobena značná škoda³¹ na majetku.

Před odevzdáním věci postupem uvedeným v obou stanoviscích je povinností policejního orgánu vyloučit, že řidič nevykonával činnost (v tomto případě neřídil vozidlo) ve stavu vylučujícím způsobilost řídit vozidlo po užití návykové látky, při kterém by mohl ohrozit život nebo zdraví lidí nebo způsobit značnou škodu na majetku.

Vzhledem k neexistenci limitních hodnot mezi přestupkem a trestným činem, obdobně, jako je tomu v případě alkoholu, je nezbytně nutné tento stav prokazovat jiným způsobem.

V rámci silniční kontroly je policista oprávněn vyzvat řidiče, aby se podrobil orientačnímu vyšetření, zda neřídí vozidlo pod vlivem jiných návykových látek. K orientačnímu vyšetření přistoupí policista po nabytí podezření, že řidič požil jiné návykové látky. V případě, že výsledek orientačního vyšetření je pozitivní nebo v případě, že z chování a vystupování kontrolované osoby jednoznačně vyplývá podezření na ovlivnění návykovou látkou a požití alkoholu bylo dechovou zkouškou vyloučeno, policista vyzve kontrolovanou osobu k odbornému lékařskému vyšetření. Výsledkem odborného lékařského vyšetření je zjištění, zda je v těle řidiče obsažena jiná návyková látka než alkohol.

Podezření policista získává zejména z chování a vystupování kontrolované osoby. Za tímto účelem se policista zaměří na chování řidiče již při vystupování z vozidla. Pozornost věnuje zejména jistotě jeho postoje nebo chůze, způsobům chování (nepřirozená veselost, rozjařenost, koordinace pohybů, zmatečnost, roztřesenost, zasněnost, neklid, agresivní chování), tělesným příznakům (pocení, pot páchnoucí po spáleném listí či trávě, zarudlé oči, barva kůže, vyrážky v okolí úst a nosu), přiměřenosti oblečení s přihlédnutím k aktuálním klimatickým podmínkám v době kontroly, stopám chemikálií na ruce či oděvu a způsobu projevu. Dále se zaměří na oči řidiče (zejména na chování jeho zornic ve vztahu na změnu světla).

Nelze se však ztotožnit s tím, že má být věc odevzdána příslušnému správnímu orgánu, pokud z šetření či vyšetření nevyplýval závěr, že u podezřelého je možné dovozovat stav vylučující způsobilost, jak je uvedena v obou stanoviscích.

Podstatným důkazem, bez něhož se posouzení věci neobejde, je vypracování znaleckého posudku z oboru toxikologie, neboť je nutné, aby bylo nad všechny pochybnosti odborníky stanoveno na podkladě ve věci zajištěných důkazů zjištěno, jakou látku obsahovala moč obviněného v době odběru a aby znalec stanovil její množství v těle obviněného v době činu. Nezbytné bude též porovnat takto znalce určené množství zjištěné látky ve vztahu k hodnotě

³¹ 500.000,- Kč podle § 138 odst. 1 trestního zákoníku.

jedné promile alkoholu v krvi průměrného občana nebo osoby srovnatelné s tělesnými proporcemi obviněného (jež je obecně považována za hraniční hodnotu vymezující trestný čin od přestupku), resp. aby vyjádřil, jak dalece je jím zjištěné množství s touto hodnotou ve vztahu k ovlivnění obviněného srovnatelné či porovnatelné.

Na základě tohoto poznatku pak znalec z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie podle zjištěného množství event. jeho koncentrace, doby, po kterou měl pachatel předmětnou látku v těle, reakcí, které byly jinými důkazy zjištěny, jimiž se jednání obviněného projevovalo, atd., určil, jak dalece byl obviněný v době jízdy zjištěným druhem a množstvím jiné návykové látky ovlivněn, respektive zda řidič byl či nebyl v tomto stavu schopen bezpečně řídit motorové vozidlo.

DISKUSE

Před odevzdáním věci správnímu orgánu je povinností policejního orgánu vyloučit podezření ze spáchání trestného činu řidičem řídícím vozidlo po užití návykové látky.

K přijetí závěru o tom, zda řidič vykonával činnost ve stavu vylučujících způsobilost, rozhodně nepostačuje šetření provedené na místě či odborné lékařského vyšetření, jak uvádí obě stanoviska.

Ke kvalifikovanému posouzení věci je nutné vypracování znaleckého posudku z oboru toxikologie, neboť je nutné stanovit, jakou látku obsahovala moč obviněného v době odběru, a aby znalec stanovil její množství v těle obviněného v době činu.

Na základě tohoto poznatku pak znalec z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie podle zjištěného množství event. jeho koncentrace, doby, po kterou měl pachatel předmětnou látku v těle, reakcí, které byly jinými důkazy zjištěny, jimiž se jednání obviněného projevovalo, atd., určil, jak dalece byl obviněný v době jízdy zjištěným druhem a množstvím jiné návykové látky ovlivněn, zda řidič byl či nebyl v tomto stavu schopen bezpečně řídit motorové vozidlo.

Aby mohl policejní orgán dojít k závěru, zda řidič vykonával či nevykonával činnost ve stavu vylučujícím způsobilost, tedy zda je zde důvodné podezření, že se dopustil (nedopustil) přečinu „Ohrožení pod vlivem návykové látky“ podle § 274 trestního zákoníku, nelze k tomuto závěru dospět pouze na základě policistou provedeného pozorování chování a vystupování kontrolované osoby a na to navazujícího odborného lékařského vyšetření, ale musí být dále vypracován znalecký posudek z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie. Bez těchto úkonů totiž nelze dospět k závěru, zda řidič nevykonával činnost ve stavu vylučujícím způsobilost, tedy nedopustil se přečinu.

Pokud i po takto provedeném dokazování lze učinit závěr, že řidič nevykonával činnost ve stavu vylučujícím způsobilost, je povinností policejního orgánu věc odevzdat správnímu orgánu.

Cílem příspěvku bylo poukázat na aplikační problémy, které vznikají při posuzování právní odpovědnosti řidičů ovlivněných jinou návykovou látkou než alkoholem a navrhnout řešení této problematiky. Konkrétním návrhem řešení dané problematiky bylo cíle, dle mého názoru, dosaženo.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. Stanovisko k postupu orgánů Policie České republiky při oznamování přestupků řidičů ovlivněných jinou návykovou látkou než alkoholem ve smyslu nového zákona č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek ze dne 23. března 2017
2. Stanovisko odboru bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra k procesnímu postupu orgánů Policie České republiky při oznamování přestupků řidičů ovlivněných jinou návykovou látkou než alkoholem ze dne 10. dubna 2013
3. Zákon č. 167/1998 Sb., o návykových látkách a o změně některých dalších zákonů
4. Zákon č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek
5. Zákon č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích
6. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
7. Nařízení vlády č. 41/2014 Sb., o stanovení jiných návykových látek a jejich limitních hodnot
8. ŠVARC, J. (2014): Alkohol a drogy při řízení motorového vozidla a posouzení schopnosti je řídit. *Psychiatrie pro praxi*, 129–133.

ADDRESS & ©

JUDr. Mgr. Michal HOLČAPEK
Policie České republiky
Územní odbor Krajského ředitelství policie Jihočeského kraje
Plavská 2, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
michal.holcapek@pcr.cz

COMPARISON OF PRESENT STATE AND POSSIBILITIES FOR DEVELOPMENT OF BASIC TRAINING OF VOLUNTARY FIRE UNITS MEMBERS IN SLOVAK REPUBLIC AND CZECH REPUBLIC

Komparácia súčasného stavu a možností rozvoja dobrovoľných hasičských zborov obce v SR
a ČR

Jozefína DROTÁROVÁ – Štěpán KAVAN

Košice, Slovak Republic – České Budějovice, Czech Republic

ABSTRACT: The aim of the contribution is to examine the current state and possibilities of basic preparation of voluntary fire brigades members of the Slovak Republic and the Czech Republic and their comparison. The secondary objective is to identify shortcomings and opportunities for improving training of selected fire brigades with the emphasis on basic training. Training of fire-fighting units members – voluntary fire brigades of the municipality is aimed at acquiring knowledge, skills, physical fitness and habits necessary for carrying out fire-fighting activities and performing rescue work for various extraordinary events. The methodological procedure is focused on the study of professional resources and legislative basis in relation to the selected type of fire-fighting units as well as information from interviews conducted with experts. The information obtained from the literature research is analyzed and sorted so that partial knowledge can be combined in the content units by the method of synthesis. The obtained information is compared and evaluated from the point of view of the Slovak Republic and the Czech Republic. Like the Czech Republic, the Legislation of the Slovak Republic determines the obligation to complete compulsory basic training for each member of the voluntary fire brigade of the municipality, who wants to participate in the intervention. For specific functions, the scope of the training is determined specifically for that function. Tactical exercises, perfection, cyclical preparation are also used. The resulting reflection compares national approaches and proposes solutions to improve the existing training.

Key words: comparison – development – basic training of fire units members

ABSTRAKT: Cieľom príspevku je zkoumání súčasného stavu a možností základnej prípravy členov dobrovoľných hasičských zborov Slovenskej republiky a Českej republiky a ich komparácia. Sekundárnym cieľom je identifikovanie slabých miest a možností zlepšenia odbornej prípravy vybraných hasičských jednotiek s dôrazom na základnú prípravu. Odborná príprava členov hasičských jednotiek – dobrovoľných hasičských zborov obce – je zameraná na dosiahnutie znalostí, zručností, fyzickej zdatnosti a návykov potrebných na vykonávanie činnosti pri zdolávaní požiaru a vykonávaní záchranných prác pri rôznych mimoriadnych udalostiach. Metodologický postup je zameraný na štúdium odborných zdrojov a legislatívneho základu v súvislosti s vybraným druhom hasičských jednotiek a tiež informácií z riadených rozhovorov s odborníkmi z praxe. Získané informácie z provedenej rešerše literatúry jsou analyzovány a triedeny tak, aby dôležité poznatky mohli byť metódou syntézy slučované v obsahové celky. Získané informácie jsou komparované a hodnotené z úhľu pohľadu Slovenskej republiky a Českej republiky. Legislatíva Slovenskej republiky, podobne ako i Českej republiky určuje každému členovi dobrovoľného hasičského zboru obce, ktorý sa chce zúčastniť zásahu, povinnosť absolvovať povinnú základnú odbornú prípravu. Pre špecifické funkcie je stanovený rozsah odbornej prípravy špeciálne k danej funkcii. Zaužívané sú tiež taktické cvičenia, zdokonaľovacia, cyklická príprava. Výsledná reflexe porovnáva jednotlivé národné prístupy a navrhuje riešenie zlepšenia odbornej prípravy.

INTRODUCTION

The Fire Protection Unit (FPU) can be defined as an organized unit with an internal hierarchical structure and specialized activity. The FPU is made up of fire-fighters (FPU members), mobile fire equipment (cars), and fire protection equipment (hoses, nozzles and other fire-fighting equipment). FPU are established for the purpose of carrying out fire interventions and performing rescue.

In addition to the above-mentioned basic tasks, FPU also perform tasks in the field of population protection. The focus of FPU work in emergency operations is to avert or limit the immediate impact of risks arising from an emergency, in particular to protect effectively the life and health of citizens and property from fires and to provide assistance in natural disasters and other emergencies and eliminate their causes.

It is necessary to emphasize that, unlike the case of fire, it is not the FPU task to eliminate the extraordinary event, but to reduce the risks. The FPU are not intended to take all measures to eliminate emergencies, but only the measures necessary to immediately eliminate the threat to life, property or the environment (averting or limiting the immediate impact of risks arising from an emergency, in particular in relation to the threat to life, health, property or the environment and leading to the interruption of their causes).

OBJECTIVE AND METHODOLOGY

The aim of the contribution is to examine the current state and possibilities of basic preparation of voluntary fire brigades in the Slovak Republic and the Czech Republic and their mutual comparison. The secondary objective is to identify shortcomings and opportunities for improving the training of selected fire brigades, placing emphasis on basic training. The methods are focused on the study of professional resources and legislative basis in relation to the selected type of fire brigades as well as information from interviews conducted with experts. The obtained information from the literature research is analysed and sorted so that partial knowledge can be combined in the content units by the method of synthesis. The obtained information is compared and evaluated from the point of view of the Slovak Republic and the Czech Republic.

RESULTS AND DISCUSSION

In Slovakia, we distinguish four types of fire units. As the insufficient number of professional fire-fighters and their arrival turns out to be a problem in terms of protecting persons and property against fire, the members of fire brigades have gradually begun to be used as part of the nationwide distribution of forces and resources (Dermek 2014). Members of a fire brigade in this case are the members of municipalities voluntary fire brigades. The categories of these voluntary fire brigades are further divided into categories A1, A, B, C and D according to the technical equipment and the number of members. Number of members and of technical equipment is strictly determined for each category. Classification must be requested by each Voluntary municipal fire brigades. If it is not requested, they automatically fall under the category D. There are different law obligations for different categories. Only a member who has completed basic training may take part in the intervention. However, the law does not distinguish its content by category (Decree no. 611/2006 Coll.).

The current legislation of the Slovak Republic in terms of the training of voluntary fire-fighters provides only a certain framework for their training defined in Decree of the Ministry of Interior of the SR No. 611/2006 Coll. on Fire Brigades.

The Fire Brigades Decree defines the extent and thematic areas of basic training. The extent of basic training is 40 hours, and the number of hours dedicated to each thematic content is determined by the training centre. It also determines the content and, therefore, the specific content of the individual headings, keeping the rules, principles and legislation in force.

The following sections are part of the basic preparation of the members:

1. Legislation in the field of fire protection.
2. Organization of service in fire brigades.
3. Technical training with fire-fighting equipment and material means.
4. Basic burning processes, extinguishing agents and principles of their use.
5. Methodology of fire-fighting and execution of rescue work.
6. Basics of providing pre-medical first aid.
7. Occupational health and safety at work and in intervention work.
8. Physical preparation.

Further training of fire brigade members consists of:

- Improvement preparation
- Specialized preparation
- Cyclic preparation
- Physical preparation
- Tactical exercise

Checking exercise (Decree no. 611/2006 Coll.)

Based on the analysis and the examination of the implementation of the training, the **basic problems** within the given issue were identified:

1. the inconsistency of the content of basic training of FB (fire brigade) members in the individual training subjects,
2. inconsistent form of examination at the end of basic preparation of FB members,
3. inadequate legislative basis for uniform content and methodology of basic preparation of FB members,
4. the impossibility of choosing a form between attendance and e-learning one or their optimal combination by training subjects within the theoretical preparation of FB members,
5. minimal activity by the state in making instructional videos and other supporting material for the practical part of FB members' preparation,
6. absence of legislative conditions for using modern information and communication technologies and the potential of digital space for implementing the combination of e-learning course and physical attendance in the fire brigade training at national level and absence of original digital content of creating a specialized educational tool based on the results of security research, trends and best practical experience (Kelemen et al. 2016)
7. The content of the basic training - voluntary municipal fire brigades is the same in all categories, although the activity, equipment or operability of individual categories is different. The time of the departure, number of members, technique and funds at their disposal are incomparable as well.

Specific approach to education in the Slovak and Czech Republic can be noticed already in the study of legislation. In Slovakia, the conditions of education are determined by the Ministry of the Interior, in the Czech Republic by the Ministry of the Interior - the General Directorate of the Fire and Rescue Corps of the Czech Republic. The training of all units of voluntary fire brigades shall consist of:

- Basic training of voluntary units members
- Regular training of voluntary units members
- Training to acquire or prolong competence
- Specialized courses

In order to carry out fire protection activities, all members must undergo basic training at the extent of at least 40 hours, within one year from the date of admission to the unit. The commander is also responsible for the basic training of the members and its organization. In conclusion, after successful completion, the member will receive a certificate of the training completion.

Requirements for fire-fighters' professional competence are dealt with in Section 32 of Decree No. 247/2001 Coll., on the organization and operation of FRU, as amended. The specific content of the basic training of the members of the voluntary PO unit, according to the instruction of GD FRC of CZ (General Directorate of the Fire and Rescue Corps of the Czech Republic) No. 3/2014, on the training and professional competence of members of units of VFB (voluntary fire brigades) of municipalities and units of VFB of enterprises, consists of the following parts:

- Organization of fire protection
- Protection of fire-fighter's health and life
- First aid
- Fire prevention
- Fire tactics
- Technical training, which should include information on technical means

Participation in the regular training of members of voluntary units is mandatory for all members to the further specified extent. In municipalities VFB (voluntary fire brigades in the Czech Republic) of categories JFP (fire protection units in the Czech Republic) II and JFP III, the number is set to 40 hours. A member of the JFP has to undergo a minimum of 16 hours (40%), at the fire-fighting stations of the FRS (Fire and Rescue Service) in the individual

regions, in the form of an entire corps or individual internship. The commander of a voluntary unit is also required to keep documentation on this preparation.

Both in Slovakia and the Czech Republic, professional competence is required for the performance of some functions in the fire brigade, namely the function of machine operator and team commander or commander of the voluntary fire brigade. Upon appointment to the post, the professional competence test must be completed within one year at the latest. The validity of professional competence is 5 years. After this time, the certificate of professional competence shall be extended. However, the conditions for acquiring or prolonging the competence in the Czech Republic are different from Slovakia. The preparation of team commanders and voluntary fire brigade units commanders in order to acquire professional competence consists of 40-hour course or 24-hour course (physical attendance) in case of passing a certain part of the course determined by the V-40 curriculum in e-learning form; members in the course V-40 of team commanders and S units commanders of municipalities attend the course. As for the prolongation of this professional competence, the extent is 8 hours. Commanders are required to attend such a course every year or at least 3 times in 5 years. If they do not meet this requirement, they have to undergo training for the qualification again after 5 years from gaining their professional qualification.

The training of voluntary fire brigade units machine operators is carried out in a similar way. The extent is 40 hours for Fire Protection Units II and Fire Protection Units III, physical attendance form or 24-hour attendance in the case of passing a certain part of the S-40 course in e-learning form, which is determined by the curriculum. Training for machinist is 16 hours for a motor vehicle “CAS”, and 8 hours motor vehicle “CAS” part is not included. Training for extension of validity shall also take place no later than five years after the issue of professional competence certificate. Machinists shall attend a S-16 course of machine operators of municipalities and enterprises voluntary fire brigade units. S-16 course is intended for machinist, who can either attend a S-40 or S-16 course. In case they attend a S-8 course, there is 8 hours longer course.

Specialized courses are designed for performing the following functions – technician of technical and chemical service of the voluntary unit, the respirator holder, the technician of population protection in a voluntary municipal fire brigade unit, the motor saw operator in the PO unit, or a member of a voluntary municipal fire brigade unit, which is intended for interventions in road accidents. Other members of a fire brigade to attend specialized courses are selected by the commander on the basis of the special activities they perform. These members undergo specialized courses focused on the basics of health knowledge and water

work. The duration of most of these courses is 16 hours. The difference is only in a specialized course for motor saw operators where the range is 66 hours (Guideline of GD FRC of CZ No. 3/2014)

Identified shortcomings and possibilities for improving the existing trainings in conditions of the Czech Republic can be characterized in particular from the point of view of the form of vocational training. The content point of view is quite clearly defined and the curriculum continuously responds to the current requirements, e.g. inclusion of the issue of population protection, type activities. The formal and organizational area of training is limited due to the fact that:

- the training facilities of the Fire and Rescue Corps of the Czech Republic (FRC CZ) have very little capacity for the members of the Voluntary Municipal Fire-fighters (VMF),
- the training of commanders and machine operators, respiration technique holders and other specialized activities for VMFU members, if any, is carried out by the FRC of regions which do not always have sufficient lecture and space capacities or educational facilities,
- VMFU members are acting voluntarily in the unit, often having difficulties to participate in training due to their employment,
- significant differences between VMFU members in municipalities and towns in terms of the approach to unit activities as well as participation in training.

Professional training implemented in the Czech Republic can be positively evaluated due to the introduction of new trends in training. These include e-learning teaching methods, an attempt to use visualization and virtualization. The work of the civic association in the field of fire protection of the Association of Firemen of Bohemia, Moravia and Silesia is also beneficial and it successfully prepares the future members of the FPU with educational activities with youth. Future members of FPU gain basic theoretical knowledge and practical skills and can then successfully complete training within the FPU.

CONCLUSION

In the territory of the Slovak Republic and the Czech Republic, two basic systems of fire protection units co-operate. They are professionals working in units established by the state and fire protection units set up by municipalities on the basis of voluntary membership. In terms of coverage and ensuring the timely implementation of rescue work, this is clearly beneficial to

the public in the event of an emergency. The functioning system has been tested for many decades and by countless rescue work performances. Certain limitations may include the funds that need to be provided for both systems.

The legislation of both the Slovak Republic and the Czech Republic determines the obligation for each member of a voluntary municipal fire brigade aiming to take part in the intervention, to complete compulsory basic training. For specific functions, the extent of the training is determined specifically for that function. Tactical exercises, perfection, cyclical preparation are also used. However, as part of the training of VMFB (voluntary municipal fire brigades) members in the Slovak Republic, the e-learning form, suitable for further education, as well as the theoretical part of the basic preparation still lags behind the Czech Republic. E-learning is an appropriate form for security education as such, and it is also a suitable form of lifelong learning (Kováčová – Vacková 2015; Kováčová 2015). As we can see in Holmgren – Soderstorm (2018), the dissemination phase seems to be a particularly critical point, where the achieved changes in course guidelines and pedagogical approaches are confronted with the profession-oriented conceptions of training dominant in this training programme.

The law should distinguish the basic preparation of members by category. It is necessary to distinguish between regularly intervening categories A1, A, whose work is often a significant help but also a substitute for the intervention of professional fire-fighters, from categories B and C as early as in the basic training. In the future, it is essential to improve and innovate these areas.

Although in recent years the Slovak Republic has been experienced the development of voluntary fire-fighting, the financial, legislative and innovative side is stagnating. The Czech Republic can provide a model for the development of VMFB in Slovakia at least in terms of using the e-learning form within the training and in the legislative basis of ensuring the operability of the fire unit and the conditions of its members. However, even in the Czech Republic, there are areas that need further development, e.g. increase in capacities from the side of the FRC CZ for the implementation of training in the training and education centre, improvement of conditions for training at the level of FRC of the regions.

REFERENCES

1. DERMEK, M. (2016): *Využitie dobrovoľných hasičských zborov obcí pri zásahovej činnosti*, [on-line]. [cit. 2018-4-4] Available on: <http://fbiw.uniza.sk/rks/2016/articles/Dermek.pdf>
2. HOLMGREN, R. – HAAKE, U. – SÖDERSTÖRM, T. (2018): Firefighting training at a distance – a longitudinal study. *Journal of Vocational Education & Training* [on-line]. [cit.2018-4-6] Available on: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13636820.2018.1464054>
3. KELEMEN, M. – KAČÍKOVÁ, D. – DROTÁROVÁ, J. (2016): Identifikácia problémov bezpečnostnej praxe v základnej príprave členov hasičských jednotiek – dobrovoľných hasičských zborov obce. *Košice Security Revue*, roč. 6, č. 1. ISSN 1338-4880, p.40-43.
4. KOVÁČOVÁ L. et al. (2015): *Možnosti inovácie procesu bezpečnostného vzdelávania –metodická príručka k využívaniu inovatívnych metód a foriem vzdelávania*. Košice: VŠBM. ISBN: 978-80-89282-91-3.
5. KOVÁČOVÁ L. – VACKOVÁ, M. (2015): Implementation of e-learning into the process security education in universities, 4th WORLD CONFERENCE ON EDUCATIONAL TECHNOLOGY RESEARCHES, WCETR [on-line]. [cit. 2018-4-5] Available on: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042815030852>
6. Pokyn č. 3/2014 generálneho riaditeľa Hasičského záchranného sboru ČR ze dne 27.01.2014, k odbornej príprave a odbornej spôsobilosti členů jednotek SDH obcí a jednotek SDH podniků.
7. Vyhláška MV SR č. 611/2006 o hasičských jednotkách.

ADDRESS & ©

Ing. Jozefína DROTÁROVÁ, PhD.
Katedra bezpečnostného manažmentu
Ústav bezpečnostného manažerstva
Vysoká škola bezpečnostného manažerstva v Košiciach
Kukučínova 90/17, 040 01 Košice
Slovak Republic
jozefina.drotarova@vsbm.sk

Mgr. Štěpán KAVAN, Ph.D.
Institute of Radiology, Toxicology and Civil Protection
Faculty of Health and Social Studies
University of South Bohemia
B. Němcové 54, 370 01 České Budějovice
&
Fire Rescue Service of the South Bohemia
Czech Republic
stepan.kavan@email.cz

MIGRÁCIA AKO JEDNA Z PRÍČIN EXTRÉMIZMU

Migration as Cause of Extremism

Stanislav KRIŽOVSKÝ

Košice, Slovak Republic

ABSTRAKT: Extrémizmus ako jeden z najnebezpečnejších protispoločenských javov je vo všeobecnej rovine odborníkmi označovaný ako každé konanie, ktoré sa významným spôsobom odlišuje od bežného správania, čo však neznamená len kriminálne konanie. V rovine sociologickej je možné extrémizmus vymedziť ako súhrn určitých sociálno-patologických javov, vytváraných viac-menej organizovanými skupinami osôb a priaznivcami týchto skupín, s dominantným odmietaním základných hodnôt, noriem a spôsobov správania platných noriem v aktuálnej spoločnosti. K typickým prejavom extrémizmu patrí snaha o obmedzenie, potláčanie, znemožnenie výkonu základných práv a slobôd pre určité skupiny obyvateľstva, definované ich pohlavím, národnosťou, rasou, etnikom, farbou pleti, vierovyznaním, jazykom, sexuálnou orientáciou, príslušnosťou k spoločenskej triede, majetkom, ako aj používanie fyzického násillia či hrozba použitia násillia namiereného voči názorovým či politickým oponentom alebo ich majetku. Vnímanie nacionalizmu extrémistami je založené na nepriateľstve voči prisťahovalcom, na šírení xenofóbie. Každé správanie, ktoré sa odlišuje od správania sa majoritnej spoločnosti, je považované za nepriateľské, ohrozujúce národnú identitu.

Kľúčové slová: extrémizmus – migrace – trestné činy extrémizmu – xenofóbia

ABSTRACT: Extremism as one of the most dangerous anti-social phenomena is generally referred to by experts as any action that differs significantly from normal behavior. However, this does not mean just a criminal act. On the sociological level, extremism can be defined as the set of certain socio-pathological phenomena created by more or less organized groups of people and supporters of such groups, with the dominant rejection of the basic values, norms and standard behavior in the current society. Typical manifestations of extremism include attempting to restrict, suppress, impede the exercise of fundamental rights and freedoms for certain groups of the population, defined by their gender, nationality, race, ethnicity, skin color, religion, language, sexual orientation, belonging to the social class, property including the use of physical violence or threats of using violence against opinion or political opponents or property. The perception of nationalism by extremists is based on immigration against immigrants, the spread of xenophobia. Any behavior that differs from the behavior of the majority society is considered to be hostile, threatening national identity.

Key words: extremism – migration – extremism related offences – xenophobia

ÚVOD

Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015–2019 označuje extrémizmus ako konanie a prejavy vychádzajúce z postojov krajne vyhrotenej, demokratickému systému nepriateľskej ideológie, ktoré či už priamo, alebo v určitom časovom horizonte deštruktívne pôsobia na existujúci demokratický systém a jeho základné atribúty, útočia na systém

základných práv a slobôd garantovaných ústavou a medzinárodnými ľudsko-právnymi dokumentmi, alebo sa snažia svojimi aktivitami uplatňovanie týchto práv sťažiť, či znemožniť [13]. Extrémizmus je jeden z najnebezpečnejších protispoločenských javov. Vo všeobecnej rovine je odborníkmi takto označované každé konanie, ktoré sa významným spôsobom odlišuje od bežného správania, čo však neznamená len kriminálne konanie. Extrémizmus (lat.) – je záľuba v extrémoch; výstrednosť, krajnosť, výnimočnosť; radikálne konanie, počínanie, názory a pod.

Vo všeobecnosti je extrémizmus označovaný ako výrazné odchýlenie sa od všeobecne uznávaných a v aktuálnej dobe prijímaných noriem. V rovine sociologickej je možné extrémizmus vymedziť ako súhrn určitých sociálno-patologických javov, vytváraných viacmenej organizovanými skupinami osôb a priaznivcami týchto skupín, s dominantným odmietaním základných hodnôt, noriem a spôsobov správania platných noriem v aktuálnej spoločnosti [3].

Politický extrémizmus

Extrémizmus sa zvyčajne chápe ako akákoľvek ideológia alebo aktivita, ktorá smeruje proti existujúcemu politickému systému a kladie si za cieľ jeho likvidáciu a následne jeho nahradenie vlastnou alternatívou. O tejto alternatíve sa väčšinou predpokladá, že bude nedemokratická, diktátorská a bude porušovať základné ľudské práva [2].

V súvislosti so snahou extrémizmu o zmenu politického systému, hovoríme o tzv. politickom extrémizme.

Politický extrémizmus v demokratických režimoch sa môže prejavovať v rôznej podobe:

1. v politických názoroch obyvateľstva,
2. v politicko-extrémistických doktrínach,
3. v extrémistických organizáciách,
4. v extrémistických akciách a stratégiách [9].

Z trestno-právneho hľadiska trestnými činmi extrémizmu sú trestný čin založenia, podpory a propagácie hnutia smerujúceho k potlačeniu základných práv a slobôd podľa § 421, prejavu sympatie k hnutiu smerujúcemu k potlačeniu základných práv a slobôd podľa § 422, výroby extrémistických materiálov podľa § 422a, rozširovania extrémistických materiálov podľa § 422b, prechovávanía extrémistických materiálov podľa § 422c, popierania a schvaľovania holokaustu, zločinov politických režimov a zločinov proti ľudskosti podľa § 422d, hanobenia národa, rasy a presvedčenia podľa § 423, podnecovania k národnostnej, rasovej a etnickej nenávisti podľa § 424, apartheidu a diskriminácie skupiny osôb podľa § 424a

a trestný čin spáchaný z osobitného motívu podľa § 140 písm. e), Trestného zákona, z nenávisťi voči skupine osôb alebo jednotlivcovi pre ich skutočnú alebo domnelú príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, etnickej skupine, pre ich skutočný alebo domnelý pôvod, farbu pleti, pohlavie, sexuálnu orientáciu, politické presvedčenie alebo náboženské vyznanie [14].

Extrémistické stereotypy však nie sú typické len pre členov extrémistických formácií, nachádzajú sa aj v predstavách a myslení ľudí, ktorí majú na extrémistov prevažne odmietavý, hoci nie skalopevný názor. Práve tento skrytý potenciál tvorí niekedy dôvod prekvapivého úspechu extrémistických politických strán v štátoch západnej Európy [9].

K typickým prejavom extrémizmu patrí snaha o obmedzenie, potláčanie, znemožnenie výkonu základných práv a slobôd pre určité skupiny obyvateľstva, definované ich pohlavím, národnosťou, rasou, etnikom, farbou pleti, vierovyznaním, jazykom, sexuálnou orientáciou, príslušnosťou k spoločenskej triede, majetkom, ako aj používanie fyzického násillia či hrozba použitia násillia namiereného voči názorovým či politickým oponentom alebo ich majetku. Z tohto uhla pohľadu sa extrémizmus delí na pravicový, ľavicový, náboženský a extrémizmus zameraný na jednu otázku, napr. ekologický, separatizmus a pod. [11]

Vnímanie nacionalizmu extrémistami je založené na nepriateľstve voči prisťahovalcom, na šírení xenofóbie. Každé správanie, ktoré sa odlišuje od správania sa majoritnej spoločnosti, je považované za nepriateľské, ohrozujúce národnú identitu. Nacionalisti považujú vlastný národ za nadradený nad ostatné národy a národnosti na území daného štátu. Zájmy vlastného národa stoja na absolútnom vrchole a sú nadradené nad záujmy ostatných národov alebo nadnárodných, resp. medzinárodných organizácií. Môžeme predpokladať, že sociálny vplyv je neprenosný prvok medziľudských vzťahov, ktorý sa vyskytuje aj v situácii, keď tlak druhých je len fiktívny. Tento predpoklad je tiež významný v kontexte politiky, v ktorej sa zdá, že sociálny vplyv je viac zámerný a vnímaný. Pozorovaný stupeň úmyselnosti konania politikov so sociálnym vplyvom umožňuje posúdiť, do akej miery je to výzva a čo môže byť hrozbou v súčasných podmienkach politického života [8].

Extrémizmus imigrantov

Extrémizmus v kontexte medzinárodnej migrácie však nevzniká len na strane domáceho obyvateľstva s negatívnym vzťahom k imigrantom. Potenciálne riziko predstavuje aj militantne naladení imigranti, ktorí tvoria špeciálnu podskupinu politického extrémizmu. Nebezpečenstvo pre vnútornú bezpečnosť predstavujú predovšetkým imigranti pôvodom z problematických štátov. Existuje totiž predpoklad, a skúsenosti a poznatky získané v rámci vyšetovania posledných teroristických útokov v krajinách Európy tomu nasvedčujú, že imigranti môžu udržiavať čulé kontakty so svojou pôvodnou krajinou a niektorí z nich s ochotou pristupujú k plneniu aktivít pre organizácie vystupujúce proti liberálnym demokraciám. Cieľové štáty môžu poskytovať vhodný priestor na prípravu alebo vykonávanie teroristických útokov. Príkladom takýchto útokov sú teroristické útoky v Paríži, Nice, Berlíne, aj v Bruseli.

Migrácia

Migráciou rozumieme zmenu určitého územia teda ide o prechod z trvalého miesta bydliska človeka do iného štátu. Môže to byť taktiež fyzická niekedy aj zemepisná mobilita. Poznáme internú migráciu kedy sa jedná o premiestňovanie v rámci jedného štátu a potom je to medzinárodná čiže opustenie vlastnej krajiny a príchod do cudzej krajiny [11]. Z hľadiska motívu jedinca opustiť rodnú krajinu je nutné hovoriť o dobrovoľnej a vynútenej migrácii. Čo sa týka dobrovoľnej migrácie je potrebné dodať, že migranti opúšťajú vlastnú krajinu na základe svojho rozhodnutia, teda nikto ich nenúti. Odchádzajú predovšetkým za lepším pracovným uplatnením alebo aj za štúdiom. Iné je to pri nútenej migrácii kedy ľudia nasilu musia opustiť vlastnú krajinu pred strachom z diskriminácie, obavy pred vojnovými konfliktmi, prírodnými katastrofami prípadne inými nevhodnými vplyvmi ktoré ich ohrozujú na živote a zdraví. Sú to žiadatelia o azyl. Čo sa týka utečencov môžeme hovoriť o niekoľkých typoch a to o odídencoch, presídlencoch alebo aj etnických migrantoch prípadne migrantoch ekologických [1].

Z administratívno-právneho hľadiska hovoríme o legálnych a nelegálnych migrantoch. Legálni migranti sú takí, ktorí prišli do novej krajiny na základe oprávnenia. Teda ich príchod je v súlade so všetkými platnými zákonmi a dokumentmi. Pri nelegálnych migrantoch je to však iné. Tí prichádzajú do novej krajiny bez povolenia a potrebných dokumentov [7].

Veľkú polemiku v spoločnosti otvorilo prijatie globálneho paktu OSN o migrácii pod názvom Globálny rámec o bezpečnej, riadenej a legálnej migrácii. Dôvodom výhrad môžu byť niektoré formulácie, napr.: *„Musíme posilniť postavenie migrantov, aby sa stali plnoprávnymi členmi našich spoločností, zdôrazniť ich pozitívne prínosy a podporiť začlenenie a sociálnu súdržnosť. Musíme vytvárať väčšiu predvídateľnosť a istotu pre štáty, spoločenstvá, ako aj migrantov. Aby sme to dosiahli, zaväzujeme sa uľahčiť a zabezpečiť bezpečnú, riadenú a legálnu migráciu v prospech všetkých“*. [12]

Globálny rámec sám seba označuje ako právne nezáväzný kooperačný rámec, potvrdzuje zvrchované právo štátov určiť si svoju národnú migračnú politiku a ich výsadné právo riadiť migráciu v rámci svojej jurisdikcie v súlade s medzinárodným právom. V rámci svojej zvrchovanej jurisdikcie môžu štáty rozlišovať medzi legálnym a nelegálnym štatútom migrácie vrátane toho, že si určujú svoje vlastné legislatívne a politické opatrenia na realizáciu globálneho rámca, berúc do úvahy rozdielne národné realie, politiky, priority a požiadavky na vstup, pobyt a prácu, v súlade s medzinárodným právom. Je teda zrejmé, že samotný dokument nerozlišuje nelegálnu a legálnu migráciu. Problémy v Európe v súčasnosti spôsobuje najmä nelegálna migrácia.

Ustanovenie k realizácii cieľa č. 15, Globálne rámca „Poskytnúť prístup k základným službám pre migrantov“ obsahuje záväzok posilňovať systémy poskytovania služieb zahŕňajúce migrantov, napriek tomu, že štátni príslušníci a legálni migranti môžu mať nárok na komplexnejšie poskytovanie služieb, s požiadavkou zároveň zabezpečiť, aby každé rozdielne zaobchádzanie muselo byť založené na zákonoch, primerané a muselo sledovať legitímny cieľ v súlade s medzinárodnoprávnou úpravou ľudských práv. V podstate by išlo tzv. pozitívnu diskrimináciu domáceho obyvateľstva.

Postoje časti obyvateľov k cudzincom a Rómom

S pozitívnou diskrimináciou máme na Slovensku bohaté skúsenosti v súvislosti s riešením tzv. Rómskej problematiky. Pozitívna diskriminácia nepriniesla očakávané výsledky smerom k zlepšeniu sociálnej situácie Rómov a ich začleneniu do spoločnosti, skôr prispela vyčleneniu marginalizovaných skupín Rómskeho obyvateľstva. Naopak, s realizovaním tzv. pozitívnej diskriminácie majoritného obyvateľstva došlo k nárastu nespokojnosti obyvateľov a podpore strán a hnutí, ktoré označujeme ako extrémistické.

Podiel Rómov na početnosti obyvateľstva na Slovensku podľa údajov Atlasu rómskych komunít z roku 2013, činí okolo 8 %. Podľa kvalifikovaného odhadu v roku 2013 žilo na Slovensku 402 840 Rómov. Vzhľadom k výrazne vyššej pôrodnosti rómskych žien je dôvodný predpoklad, že dnes je počet Rómov na Slovensku oveľa vyšší [11].

Vysoká kola bezpečnostného manažérstva v Košiciach vykonala dotazníkov prieskum, zameraný na trestno-právne a kriminologické aspekty integrácie Rómov, ktorého sa zúčastnilo 196 respondentov. Výsledky prieskumu ukázali, že 160 respondentov uviedlo, že kriminalitu Rómov považujú za „*jav veľkého rozsahu*“. Z hľadiska druhov trestných činov, ktoré podľa názoru respondentov páchajú príslušníci Rómskeho etnika, na prvom mieste sú krádeže – 180 respondentov, nasledujú podvody – 89 respondentov, obchodovanie s ľuďmi – 18 respondentov. 89 respondentov považuje za trestný čin aj žobranie. Na otázku akých útokov sú obeťami Rómovia, na prvom mieste boli nenávisťné reči – 123 respondentov, fyzický útok – 69 respondentov, zneváženie – 45 respondentov. Na otázku, aké sú príčiny útokov na Rómov, na prvom mieste je vyvolávanie konfliktov v spoločnosti, v ktorom bývajú – 115 respondentov, averzia – 96 respondentov, stereotypné pohľady – 19 respondentov. Pokiaľ ide o objasnenie príčin trestnej činnosti Rómskeho etnika, na prvom mieste je mentalita – 196 respondentov, nasleduje nedostatok vzdelania – 100 respondentov, chudoba – 77 respondentov, nedostatok práce – 23 respondentov. Rómovia pritom migrovali na územie dnešného Slovenska pred zhruba 700 rokmi. Ani za takú dlhú dobu sa nedokázali integrovať do spoločnosti.

Podľa ďalšieho prieskumu zameraného na vzťah k cudzincom a Rómom 62,5 % respondentov uviedlo negatívny vzťah k Rómom, 25 % uviedlo kladný vzťah a 12,5 % zaujalo neutrálny postoj. Pokiaľ ide o cudzinov, 22,5 % vyjadrilo negatívny postoj, 77,5 % zaujalo neutrálny postoj. Pokiaľ však ide o možnosť, že by v ich lokalite sa mal zvýšiť počet usadených cudzincov, 62,5 % sa vyjadrilo negatívne, 37,5 % neutrálne [6].

ZÁVER

Migrácia pre prijímajúcu krajinu, do ktorej migranti vstupujú, má svoje pozitíva ale aj negatíva. Z hľadiska odhaľovania príčin extrémizmu si musíme všímať najmä negatíva, ku ktorým patrí:

- dopad na pracovné trhy; pri nesprávnom manažmente migrácie dôsledkom môže byť zvyšovanie nezamestnanosti, stagnácia, resp. znižovanie miezd,
- dopad na sociálny systém; v prípade nekvalifikovanej pracovnej sily sa zvyšuje závislosť na sociálnom systéme, čo môže vyvolať sociálne napätie medzi pôvodným obyvateľstvom a migrantmi, xenofóbne postoje verejnosti,
- dopad na bezpečnosť štátu; potenciálne ohrozenie bezpečnosti (terorizmus, rasizmus, obchodovanie s ľuďmi, pašeráctvo, nárast kriminality) [4].

Najúčinnejšou metódou v boji so zločinnosťou sa javí ofenzívny prístup v podobe dôsledného a nekompromisného uplatňovania zákonných kompetencií a dodržiavania povinností. Platná legislatíva sa musí rozvíjať a prispôbovať reálnym podmienkam a riešiť nové situácie, ktoré so sebou prináša vývoj spoločnosti a zároveň aktuálne reagovať na vývoj kriminality so zámerom eliminovať zločinnosť v čo najväčšej možnej miere [5].

Odborníci z oblasti prevencie zastávajú názor, že predchádzať kriminalite je pre spoločnosť výhodnejšie ako následne naprávať škody spôsobené na živote, zdraví a majetku. Prax ukázala, že je potrebné podporovať preventívne aktivity, pretože ich účinok je minimálne rovnaký ak nie vyšší ako ofenzívny útok.

Preto bude potrebné viac pozornosti venovať realizácii výskumov, prieskumov, vedeckým prácam a stanoveniu prognóz vo všetkých možných oblastiach, ktoré môžu mať vplyv na vývoj kriminality.

POUŽITÁ LITERATÚRA A INFORMAČNÉ ZDROJE

1. BAUMAN, Z. (2006): *Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*. Bratislava: Polity Press, Cambridge, s. 76. ISBN 8080612250. 122 s.
2. CHARVÁT, J. (2007): *Současný politický extremismus a radikalismus*. Praha: Portál.
3. KELEMEN, M. – HAVAJ, P. – PORADA, V. (2011): *Extrémizmus ako bezpečnostná hrozba spoločnosti občanov*. Košice. ISBN 978-80-87236-07-9.
4. KOVÁČOVÁ, L. – VACKOVÁ, M. – KRIŽOVSKÝ S. (2017): *Nelegálna migrácia v kontexte preventívnych aktivít*. Košice: VŠBM. ISBN 978-80-8185-027-1.
5. KRIŽOVSKÝ, S. (2009): *Resocializácia-profilaktika zločinnosti spojenej s migráciou*, In: *Zborník vedeckých prác Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych*. Rzeszów: Univerzita Rzeszów, 279-284. ISBN 978-83-7338-497-2.
6. KRIŽOVSKÝ, S. – MESÁROŠ, M. (2017): *Vzťah obyvateľov Slovenska k iným etnikám – xenofóbia a rasizmus ako faktory extrémizmu*. *Košická bezpečnostná revue*, roč. 7, č. 2, 81–87. ISSN 1338-4244.
7. PALÁT, M. (2015): *Medzinárodní migrace a ekonomika v Evropské unii*. Praha: Key publishing, s. 37. ISBN 9788074182303. 95 s.
8. PIWOWARSKI, J. – CZAJKOWSKI, W. (2018): *Sense of Threat and Paradoxes of Empathy in Social Relationships*. *Košická bezpečnostná revue*, Vol. 8, No. 1, 63–76. ISSN 1338-880 (print ver.), ISSN 1338-6956 (online ver.).
9. POLÁKOVÁ, E. et al. (2013): *Pravicový extrémizmus a mládež na Slovensku*. Brno: Tribun EU. ISBN 978-80-263-0516-3.
10. ŠTICA, P. (2011): *Cizinec v tvých branách*. Praha: Karolinum, s. 122. ISBN: 9788024618241.
11. Atlas rómskych komunit 2013.
12. Globálny rámec o bezpečnej, riadenej a legálnej migrácii.
13. Koncepcia boja proti extrémizmu.
14. Trestný zákon.

ADDRESS & ©

doc. JUDr. Stanislav KRIŽOVSKÝ, PhD.
prorektor pro vzdělávání
Vysoká škola bezpečnostného manažerstva v Košiciach
Kukučínova 90/17, 040 01 Košice
Slovak Republic
stanislav.krizovsky@gmail.com

ECONOMICS OF DISASTERS

Ekonomika katastrof

Jaroslav SLEPECKÝ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRACT: In this article the author analyzes a problem of economics of disasters in terms of logical inclusion of this important category in the overall economic system. Economics of disasters is a highly specialized, specific economic discipline, which by means of the theory of disasters, methods of mathematical modeling, statistical and prognostic methods analyzes economic implications, suggests their potential development and now has its firm place in the economic theory.

Key words: disasters – economics of disasters – economics impact of disasters – crisis economics

ABSTRAKT: V tomto článku autor analyzuje problém ekonomiky katastrof z hlediska logického začlenění této důležité kategorie do celkového ekonomického systému. Ekonomika katastrof je vysoce specializovaná, specifická ekonomická disciplína, která pomocí teorie katastrof, metod matematického modelování, statistických a prognostických metod analyzuje ekonomické důsledky, naznačuje jejich potenciální vývoj a nyní má své pevné místo v ekonomické teorii.

Klíčová slova: katastrofa – ekonomika katastrof – ekonomické důsledky katastrof – krizová ekonomika

INTRODUCTION

Economics is a complex system, interconnected by strong intrinsic ties. Under this system, the economic reality is one of the most complex subjects of inquiry. Economics of disasters is even more complicated, since it monitors the processes resulting from barely predictable step changes. The theory of disasters, which is a part of crisis economics, begins to have, despite all the (50%) negatives, an important influence on recent economic theory because it fills theca in traditional understanding of economics and provides tools to solve problems that are beyond the regular cyclical disturbances.

In 1983, B. S. Bernanke highlighted the causes and consequences of the Great Depression, from which developed countries have not learned (Bernanke 1983).

N. N. Taleb talks about the so-called “black swans”, which he presents as unpredictable phenomena and events, such as the beginning of the current financial crisis (Taleb 2011). In January 2009, the US Vice President Dick Chaney compared financial crises to the terrorist

attack on the Twin towers on 11 September 2011, and spoke of an unpredictable disaster (Roubini 2011).

Politicians, influential experts and government officers are not always able, either for objective or subjective reasons, to react in time and to apply appropriate tools on gradually emerging problems which may develop into a local or global disaster. The specific nature of the political platform and its product, political need, at the same time allows the use of such procedures that on the one hand support the ideological demands and needs of political parties and their representatives, but on the other hand create space for meeting the needs of the population (Olak 2014).

In September 2008, German Minister of Finance P. Steinbrück said, after consultation with the G7 Ministers of Finance, that financial crisis is primarily an American problem. A few days later the European banking system literally collapsed ([www. Spiegel.de/international/business](http://www.Spiegel.de/international/business) on 29.11.2008).

THEORETICAL APPROACH

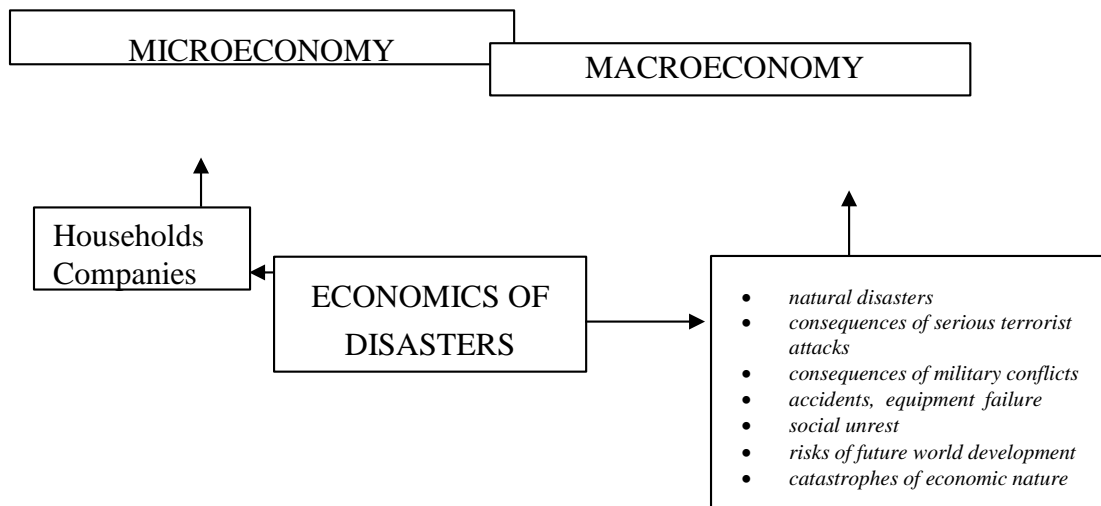
Possible applications of the theory of disasters are mainly in the structural stability of individual views of bifurcation, as well as in specific comparison of topological characteristics of two clear dependences of discontinuities in economics. In these cases, the theory of disasters is an appropriate method of use between the complexity of modern theories and diversity of methods. Interactive parts of models, used from a statistical perspective in physics, are a good example of use. Another possibility, as appeared in some contributions, for example in the article by Weidlich and Braun in 1992, The Master Equation Approach to Nonlinear Economics, in *Journal of Evolutionary Economics* (Weidlich and Braun, 1992), are cases of the main equation approach, based on a synergetic idea. A synergetic approach is much closer to the theory of disasters than originally assumed.

An inherent part of the future possibilities of use is the increasing interest in multiple alignment. Models can produce dynamic discontinuity through controlled parameters in various ways, which in turn influence the system through bifurcation points and separate one uniform area from the other. This theory is based on scientific knowledge from the second half of the 19th century, when it was dealt with by Mangoldt (1863), Walras (1874) and summarised by Marshall (1890). When such models generate equilibrium by means of a theory, which is now called the theory of disasters, it is possible to talk about something like a precursor of the theory of disasters.

The term economics of disasters is a new concept within the scientific community of Slovakia. In the world, it owes the increasing interest in issues of the economics of disasters to the article of US congressmen Emerson and Stevens on 31 October, 1995, which highlighted the need to examine the consequences of disasters on the country's economy in "Natural disasters: A Budget Time Bomb" (Emerson 1995). In this article, they opened the issue of economic impact of disasters on the soil of the US Congress.

The economics of disasters is a highly specialized and specific economic discipline, which by means of the theory of disasters, methods of mathematical modelling, statistical and prognostic methods analyzes economic implications, suggests their potential development and now has its firm place in economic theory (Slepecký,2008).

Fig. No. 1: Position of the economics of disasters.

Source: Own processing.

Resulting from the theoretical background, the following hypothesis was set:

Catastrophe, as a basic term of the scientific discipline, is defined properly and exhaustively.

MATERIAL AND METHODS

In terms of methodology, a disaster should be exhaustively defined. The term "disaster" comes from Greek and refers to public misfortune, calamity. J. Tůma explains a disaster through the "definition" of world insurance companies as: "mass catastrophe that causes the deaths of more than twenty people, negatively influences more than one hundred people, or the damages are greater than ten million dollars" (Tůma 2002). English language distinguishes

two synonymous terms – catastrophes and disasters. The term catastrophe is used for the most devastating events. National Response Framework, which is part of The national strategy for homeland security in the US, defines catastrophe as an *“incident that results in extraordinary levels of mass casualties, damage or disruption severely affecting the population, infrastructure, environment, economy, national morale and/or government functions”* (www.hiswath.com).

American English Dictionary distinguishes the term „disasters“, „catastrophe“ and „calamity“. Disaster is defined as “great or sudden misfortune that results in loss of life”, “catastrophe” applies in particular to catastrophic ends and consequences. “Calamity” denotes a great misfortune bringing great loss and sorrow to individuals or more people (www.dictionary.cambridge.org).

A disaster has sociological and physical dimension. Both approaches are in a contradictory conflict. One focuses only on social consequences and the other covers only the physical dimensions. The authors seek to enforce their perspective on the problem, while ignoring complexity of the problem.

In the Slovak Republic, the term disaster is listed in the Act “On civil protection”, where in § 3 par. 3 letter „c” a disaster is defined as “ incident, in which there is a spiral of destructive factors and their subsequent cumulation due to natural disaster and accidents”.

Reinsurance company Swiss Re defines a disaster as *“an event in which at least twenty people are killed, or the total damages are at least 72 million dollars, or property damages exceed 36 million dollars”* (Kluge 2003).

Defining a “disaster” can be found in a large number of literature pieces, documents of various organizations, where the authors express their view or standpoint of an official organization. Majority of the definitions capture only part of the problem and lack a complex approach that we tried to solve within our scientific research.

RESULTS AND DISCUSSION

The analysis of available documents, laws, statutes and scientific papers lead to a conclusion that “catastrophe” as a term is always defined according to the interests of the concerned institution and does not express the fundamental meaning of the term. At the regional, state and global level, it is important to take into account fund financing possibilities, use of technical facilities and logistic procedures in the field of prevention and compensation of catastrophes consequences. Crisis Economics needs a more precise definition possible to be used worldwide. It is not correct to use as a measure the insured or uninsured losses defined in a determined amount of money. For example, 30 million of dollars has a different meaning in

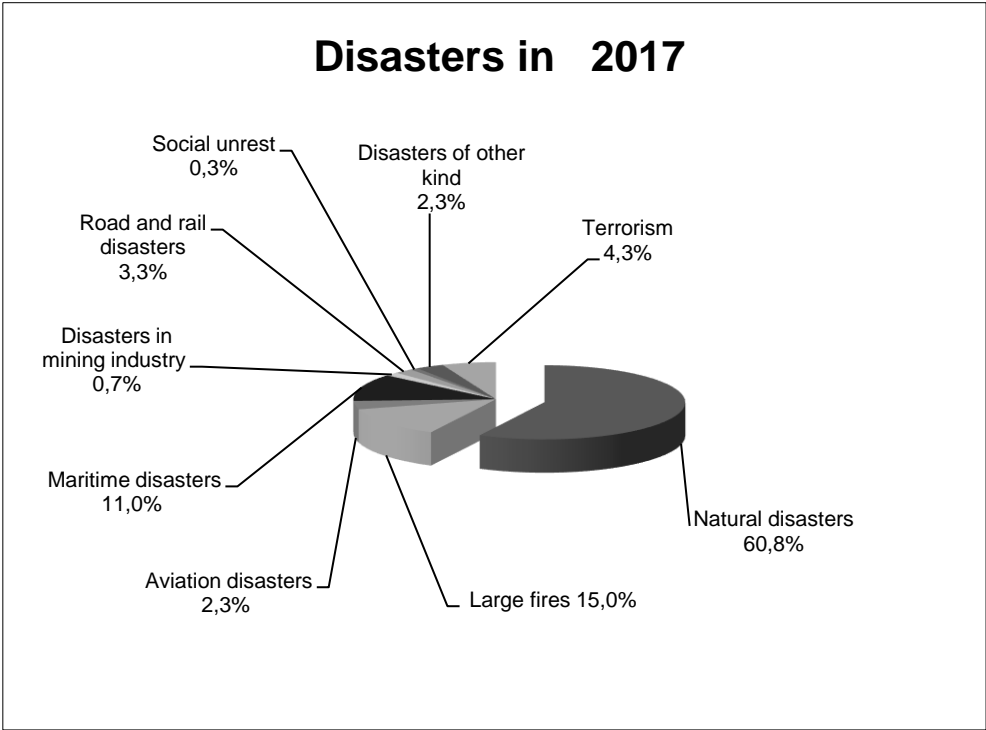
the USA or Germany than it has in Pakistan, Iraqi or Nepal. Resulting from these arguments, the hypothesis was rejected.

Based on an assessment of available relevant documents a general definition of a disaster, in terms of the effects of disasters on the national economy was drawn up (Slepecký – Ristvej 2008):

A disaster is a situation, where the number of casualties alone or in combination with the property damages is so large, that the affected state, region is unable to deal with the consequences of the disaster on their own, or the damages significantly impede future income of the country“.

The result of our search is, among other things, a new insight into division of disasters, which corresponds better to present. There are many different views and different approaches to categorization of disasters. Put simply, as a model, the methodology of reinsurance company Swiss Re can be adopted, dividing disasters in terms of large losses in 9 categories. Examples include the distribution of disasters in 2017. Each of them is primary and secondary financing costs

Fig. No. 2: Disasters in 2017.

Source: Swiss Re Group.

In our opinion, other options of division should be considered, characterizing the present state (Slepecký – Ristvej 2008), in particular, the causes and consequences of economic disasters should be included and studied for example:

- Crisis phenomena of economic nature:
 - manipulation of accounting data,
 - financial crisis,
 - gradual depletion of resources, etc.

CONCLUSION

Economy, or economics of disasters is one of the inherent parts of economic security. The world is increasingly affected by disasters of various kinds. Nature makes use more and more aware of our previous “care”. More than 40% is though represented by other types of disasters, starting with terrorism and ending with financial crises.

Countries must be prepared for prevention and dealing with consequences, organizational, technical and particularly financial securing.

The development of the scientific discipline “economics of security”, of which the economics of disasters is a substantial part, must be an inherent part of the relevant educational programs.

REFERENCES

1. BERNANKE, B. S. (1983): *Non-monetary Effects of the Financial Crisis in the Propagation of the Great Depression*. The American Economic review, vol. 73, No. 3, 257–276. doi:10.3386/w1054
2. EMERSON, B. – STEVENS, T. (1995): *Natural Disasters: A Budget Time Bomb*. Washington Post, 31.10., p. A13.
3. KALINOWSKI, S. (2014): *Impact of Investment Activity on European Regional Airports. Performance*. Economics & Sociology, Vol. 7, No. 3. doi: 10.14254/2071-789x.
4. KELEMEN, M. – OLAK A. – BLAŽEK, V. – BOJAR, E. (2014): *Aspects of security for the protection of the interests*. Košice – Rzeszów – Lublin. Copyright by Politechnika Lubelska, 333–351.
5. KENNETH, R. (1999): Institutions for Reducing Global Financial Instability. *Journal of Economic Perspectives*, 13, 21–42.
6. KLUGE, T. (2003): *Katastrofy stáli poist'ovne 17 miliárd dolárov*. Hospodárske noviny z 18.12., p. 13.
7. KOVANDA, L. (2011): The future of Economics: Four Possible Scenarios. *Politická ekonomie*, 6.
8. MARSHALL, A. (1890): *Principles of Economics*. London: Macmillan.
9. REINHARTOVÁ, C. M. – ROGOFF, K. S. (2009): *This Time is Different*. Princeton: Princeton University Press.

10. RISTVEJ, J. (2005): *Ekonomika katastrof*. Konferencia Věda a krízové situácie, 8. november 2005 VŠB, Ostrava, 124–127.
11. ROUBINI, N. – MIHM, S. (2011): *Krizová ekonomie*. Praha: Grada Publishing.
12. SINNATHURAI, V. (2013): An Ampirical Study on the Nexus of Poverty, Dependency ratio and Employment in Developing & Countries. *Journal of Competitiveness*, No. 2.
13. SLEPECKÝ, J. – RISTVEJ, J. (2008): *Ekonomické dôsledky katastrof*. Žilina: EDIS. 135 s.
14. TALEB, N. N. (2007): *The Black Swan*. London: Allen Lane.
15. *TOPICSgeo* (2003): Annual Review. München Re Group.
16. TŮMA, J. (2002): *Katastrofy techniky děsící 20. století*. Praha: Academia.
17. WEIDLICH, W. – BRAUN, M. (1992): The Master Equation Approach to Nonlinear Economics. *Journal of Evolutionary Economics*, No. 3, 233–265.

ADDRESS & ©

doc. Ing. Jaroslav SLEPECKÝ, PhD., MBA
Katedra právních oborů a bezpečnostních studií
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova 6, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
jaroslav.slepecky@gmail.com

AKTUÁLNÍ TRENDY V ZAMĚSTNÁVÁNÍ VĚZŇŮ

Current Trends in Employment of Prisoners

Mirka WILDMANNOVÁ – Vendula NOVÁČKOVÁ

Brno, Czech Republic

ABSTRAKT: Vězeňská služba České republiky je nedílnou součástí právní politiky státu a má zásadní úlohu v rámci naplňování účelu výkonu trestu odnětí svobody. Veřejná služba by měla odsouzeným po výkonu trestu pomáhat s návratem do společnosti, právě tomu by mělo pomáhat vzdělávání a zaměstnávání vězňů. Cílem příspěvku je rozbor současného stavu zaměstnávání vězňů. Na základě kvalitativního výzkumu, který byl proveden ve vybraných věznicích, bylo zjištěno, že k hlavním bariérám zaměstnanosti vězňů patří zdlouhavý administrativní schvalovací proces, nedostatek lékařů provádějících zdravotní prohlídky, nedostatek odsouzených osob způsobilých pracovat. K budoucím výzvám v zaměstnanosti odsouzených patří stavba výrobních hal přímo v prostorách věznic nebo přímo v sousedství, vyčlenění finančních prostředků z rozpočtu na stavby, přijetí zaměstnanců vězeňské služby a spolupráce s podnikatelskými subjekty.

Klíčová slova: zaměstnanost – zaměstnávání vězňů – Vězeňská služba – vězeňská práce

ABSTRACT: The Prison Service of the Czech Republic is an integral part of the state's legal policy and plays a crucial role in the fulfillment of imprisonment purpose. The public service should assist the convicted after the punishment to return to society, which should include educating and employing prisoners. The aim of the paper is to analyze the current state of prisoners employment rate. Based on qualitative research carried out in selected prisons, the main barriers to prisoners employment are the lengthy administrative approval process, the shortage of physicians conducting medical examinations, and the lack of convicted persons capable of working. Future challenges in the employment of convicted persons are the construction of assembly halls right in prison premises or directly in the neighborhood, the earmarking of funds from the construction budget and taking on prison staff and cooperation with business entities.

Key words: employment – employment of prisoners – prison service – prison work

ÚVOD

Ve velké části světa došlo v posledních desetiletích k rychlému zaplnění věznic. V současnosti přesahuje celosvětová populace vězňů více než 10 milionů osob. J. Jacobsonová et al. (2017) vychází z jedinečné databáze Mezinárodního vězeňského soudu (ICPR) a popisuje vzorce a trendy v deseti kontrastních zemích na všech pěti kontinentech (USA, Brazílie, Anglie a Wales, Maďarsko, Nizozemsko, Indie, Thajsko, Keňa, Jižní Afrika, Austrálie). Všech deset zkoumaných zemí zaznamenalo negativní důsledky nadměrného využívání věznic. Zpráva končí doporučením, jaké by bylo možné vyvinout funkční strategie, které by omezily využívání věznic. Je však zřejmé, že stejně jako neexistuje jediné vysvětlení

růstu vězeňské populace, neexistuje ani cesta k efektivní reformě. Z výzkumu těchto deseti zemí také vyplynulo, že by kriminalita dané země určovala, kolik lidí je ve vězení. Široká škála politických, ekonomických a sociálních faktorů pomáhá určit velikost a složení vězňů. Dalším milníkem je to, že věznice nemohou držet krok s rostoucími požadavky na ně samotné, jsou méně schopné reformovat a rehabilitovat se a pravděpodobnost způsobení ještě větších škod se zvyšuje.

Studie „*Effects of prison work programmes on the employability of ex-prisoners*“ propojuje informace z vězeňského systému s informacemi ze španělského systému sociálního zabezpečení, a to za účelem studia zaměstnatelnosti bývalých vězňů v Katalánsku ve Španělsku. Ze studie vyplynulo, že 43,6 % bývalých vězňů našlo práci po výkonu trestu, ale jejich integrace na trhu práce je velice složitá. Navíc tato studie prokazuje, že vězeňská práce má příznivý vliv na zaměstnatelnost bývalých vězňů, což vede ke snížení recidivy (Alós – Esteban et al. 2011).

Ze studie „*Prison's Dilemma: Do Education and Jobs Programmes Affect Recidivism?*“, jež posuzuje dopad tří programů podporující vzdělávání a zaměstnávání odsouzených z věznic v Ohiu na jejich recidivu a úsporu nákladů daných věznic, vyplývá, že efektivní práce a vzdělávací programy mohou pro vězeňství znamenat významné ekonomické úspory nákladů, přičemž méně vězňů se vrátí do vězení a někteří se vrátí později, než se dříve očekávalo. Jedná se o tyto tři programy – práce ve vězeňském průmyslu, vzdělávací programy a zaměstnání přímo ve věznicích (interně). Výsledky studie pak poukazují na význam všech tří programů při snižování recidivy. A je důležité, že programy jsou ve vzájemné interakci a doplňují se. Tedy pokud se odsouzení účastní více programů, je snížení recidivy vyšší (Sedgeley – Scott – Williams – Derrick 2010).

Koncepce vězeňství do roku 2025 (2016) je historicky prvním pokusem Vězeňské služby ČR definovat vývoj českého vězení v příštím desetiletí. Na konci celé koncepce je seznam, který obsahuje 17 cílů, kterých by Vězeňská služba ČR chtěla do roku 2025 dosáhnout, včetně např. rozšíření práce ve věznicích, snížení počtu recidiv a zvýšení skutečného zaměstnání odsouzených. Koncepce také popisuje, s jakými problémy se Vězeňská služba musí vypořádat, aby bylo možné rozšířit zaměstnání vězňů:

- i když je poptávka po práci odsouzených ze strany cizích subjektů (jak soukromých, ale také veřejných) vysoká, většina těchto subjektů vyžaduje práci vězňů mimo vězení. A tam se právě naráží na problém, jelikož riziko útěku a preventivní opatření jsou vysoká.

Vězeňská služba nemá dostatek kapacit, aby zvládla zabezpečit všechny poptávané vězně při práci vně věznic.

- velmi málo věznic má ve výrobě vhodná výrobní zařízení a skladovací prostor. Bezpečnost věznice je na mnoha místech zastaralá, což brání poskytování pracovních programů.
- mnoho odsouzených má nízké vzdělání, a navíc má málo pracovních zkušeností. V ideálním případě by vězni měli být zaměstnaní a také se během pobytu ve vězení vzdělávat. V současné době se odsouzený musí rozhodnout, zda bude pracovat nebo se zapíše do odborné přípravy. Proto je důležitá větší interakce mezi těmito dvěma činnostmi.

Zaměstnávání vězňů v ČR v letech 2012–2016

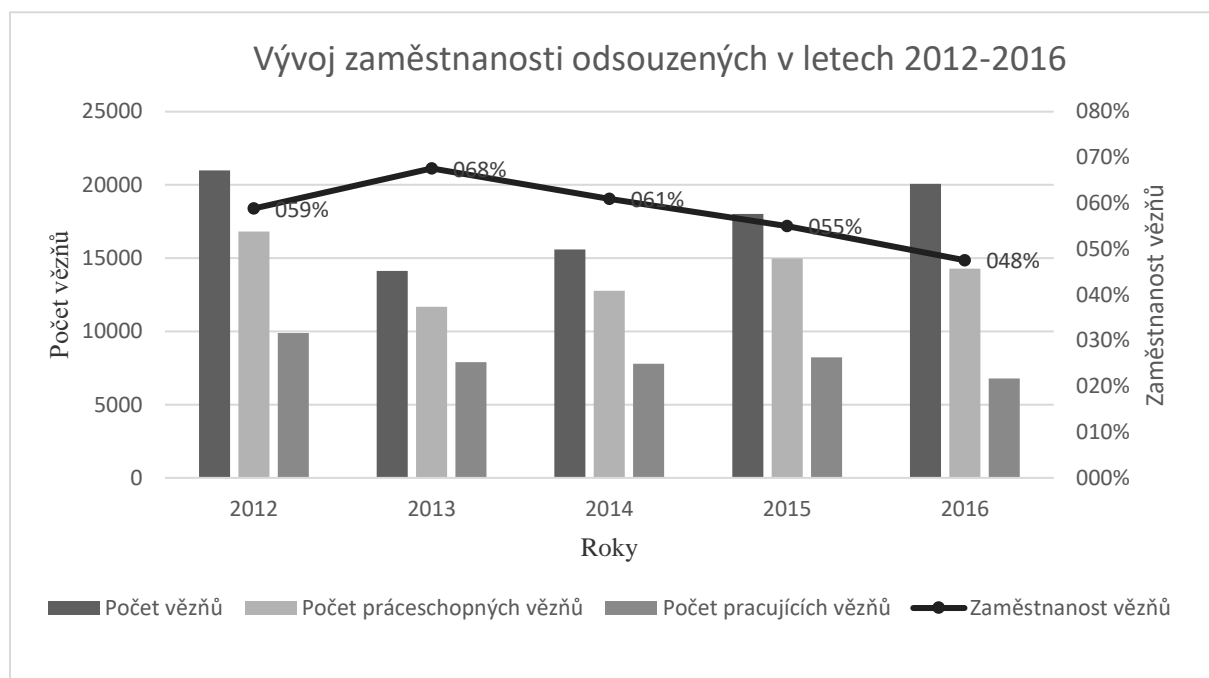
Jedním ze základních důvodů, proč zaměstnávat odsouzené, je pozdější resocializace osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. Zaměstnávání významně napomáhá snížení recidivy trestné činnosti, což v konečném důsledku má i makroekonomický dopad v podobě úlevy přeplněných věznic.

Samotné zapojení do pracovního procesu také pomáhá odsouzeným udržet si pracovní návyky, nebo si je přímo vytvořit, snižuje se případná agresivita, zaměstnaný odsouzený neztratí sociální kontakt, nehledě na to, že vydělané prostředky pomáhají řešit jejich finanční situaci. Tedy úhradu nákladů spojených s trestnou činností, což mohou být nejen náklady trestního řízení, ale např. vyživovací povinnost, či další pohledávky. Ale také je mnoho odsouzených zatíženo dluhy, a pokud tento problém začnou řešit již během výkonu trestu, opět se snižuje riziko recidivy.

V roce 2012 bylo v českých věznicích zaměstnáno nejvíce vězňů z celého sledovaného období, neboť počet vězňů byl nejvyšší v rámci sledovaného období. Ke snížení počtu vězňů v roce 2013 došlo z důvodu amnestie tehdejšího prezidenta České republiky. Pokles je dle Statistické ročenky roku 2013 zapříčiněn zejména propuštěním více nezaměstnaných odsouzených než zaměstnaných, což vedlo k tomu, že se poté zvýšila reálná zaměstnanost. Od roku 2013 se počet vězňů a také jejich zaměstnanost vyvíjela ve vzrůstající tendenci. V roce 2016 byl počet vězněných osob bezmála na stejné úrovni, jako před amnestií, tedy v roce 2012. Ovšem počet pracujících vězňů a s tím také zaměstnanost vězněných osob od roku 2013 do konce sledovaného období klesala.

Pro srovnání slouží graf č. 1, jež vysvětluje klesající zaměstnanost vězňů v období 2013–2016. Důvodem je rychlejší nárůst počtu vězňů, než počet zaměstnaných vězňů.

Graf č. 1: Vývoj zaměstnanosti odsouzených v letech 2012–2016.

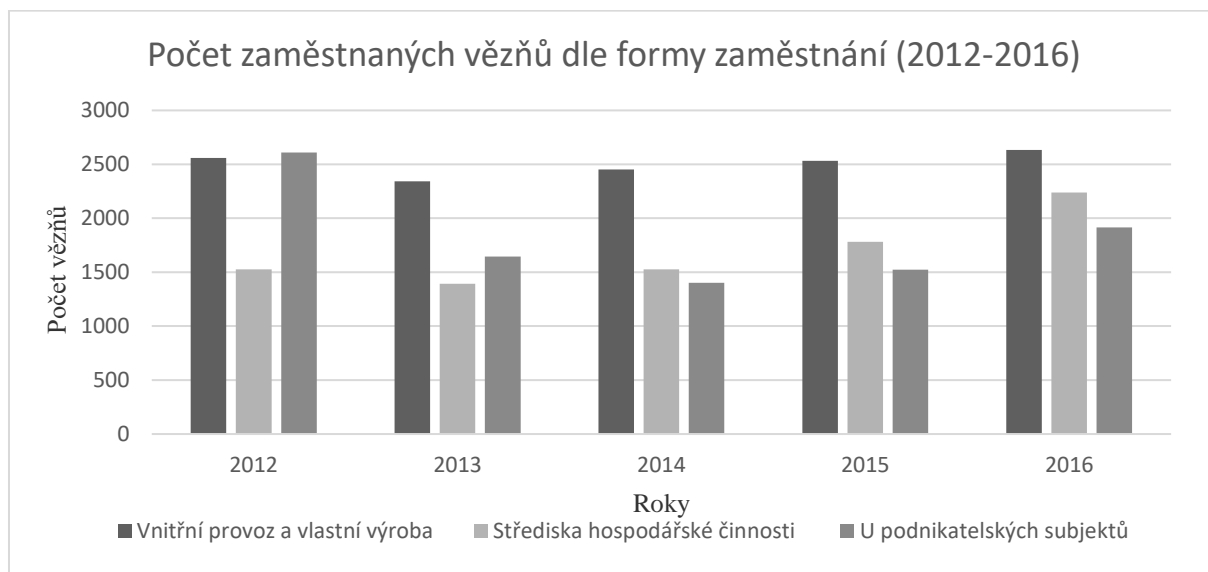
Zdroj: Statistické ročenky VS ČR 2012-2016.

Formy zaměstnávání vězňů

Odsouzení mohou být zaměstnáni ve třech formách: **na vnitřním pracovišti ve vlastní režii věznice** (např. úklid věznice, výpomoc v kuchyni, na zahradě, třídění odpadu, drobné údržbářské práce). Zaměstnavatelem je v tomto případě přímo Vězeňská služba ČR a odměna odsouzenému, který je takto zaměstnán jde přímo z rozpočtu věznice. Další možností práce odsouzených je **Středisko hospodářské činnosti** – jedná se o vlastní výrobu, či prodej výrobků dané věznice. Podmínky pro provozování hospodářské činnosti Vězeňské služby ČR jsou stanoveny v § 45 zákona č. 218/200 Sb., o rozpočtových pravidlech a souvisejících zákonů. Další zákon, který upravuje činnost Vězeňské služby je vymezena v § 2 zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráži. Poslední možností, kde mohou být vězni zaměstnáni, jsou **cizí podnikatelské subjekty**. Vězeňská služba ČR uzavře smlouvu a na jejím základě dochází k zařazení odsouzeného do zaměstnání. Podnikatelé využívají vězně zejména na manuální práce, jako je kompletace bonboniér, lepení obálek, kovovýroba, zámečnická výroba, třídění odpadu, kompletace různých výrobků, či propagačních materiálů, šrotování spotřebičů, šití, čištění odlitků, v zimě např. odklizení sněhu, nebo jiné

těžší venkovní práce. Soukromé subjekty ve většině případů vyžadují kvalifikované vězně bez zdravotního omezení, preferují dlouhodobější pracovní vztahy.

Graf č. 2: Počet zaměstnaných vězňů dle formy zaměstnání (2012-2016).

Zdroj: Statistické ročenky VS ČR 2012–2016.

METODIKA A CÍL

Cílem příspěvku je odpovědět na otázku, jaké jsou trendy v zaměstnávání vězňů, zjištění výhod a nevýhod tohoto zaměstnávání včetně možných bariér.

Vycházíme z předpokladu, že zaměstnávání vězňů přispěje ke snížení jejich recidivy po skončení trestu a zároveň budou mít větší možnosti na trhu práce. Vycházíme z výsledků zahraničních výzkumů, kde právě zaměstnanost přímo ve věznicích a jejich další vzdělávání, snižuje jejich recidivu.

Ke zjištění cíle práce byla využita kvalitativní metoda sběru dat. Tato metoda byla odsouhlasena s koordinátorkou zaměstnávání vězňů ČR. Výzkum byl postaven na metodě standardizovaných rozhovorů, které byly provedeny přímo se zaměstnanci věznic. Rozhovory byly realizovány během března až dubna 2018 přímo ve věznicích, případné doplnění rozhovorů bylo provedeno pomocí mailové komunikace. Rozhovory byly dělány v deseti věznicích (které daly souhlasné stanovisko) se zaměstnanci, kteří mají na starost přímo zaměstnávání vězňů. S kontaktováním věznic pomohla na požádání koordinátorka zaměstnávání vězňů z Generálního ředitelství Vězeňské služby ČR. Po tomto kroku bylo souhlasné stanovisko od deseti věznic. Největším problémem byla nízká návratnost o žádost o rozhovor. Vysvětlujeme si to tím, že době realizace rozhovorů vstupovalo v účinnost nařízení vlády o výši a podmínkách odměňování odsouzených osob. Přesto věznice, se kterými byl rozhovor realizován, se o výzkum zajímaly a přistupovaly k němu zodpovědně.

Respondenty byly následující věznice:

Tab. č. 1: Seznam participantů, jejich pozice a věznice.

Věznice	Pozice respondenta
Věznice Všehrady	Kontaktní osoba pro zaměstnávání vězňů
Vazební věznice Praha – Pankrác	Kontaktní osoba pro zaměstnávání vězňů
Vazební věznice Olomouc	Kontaktní osoba pro zaměstnávání vězňů
Věznice Rýnovice	Vedoucí oddělení zaměstnávání vězňů
Věznice Kuřim	Kontaktní osoba pro zaměstnávání vězňů
Vazební věznice Praha - Ruzyně	Vedoucí oddělení zaměstnávání vězňů
Věznice Znojmo	Vedoucí oddělení zaměstnávání vězňů
Věznice Nové Sedlo	Ekonom – mzdový referent
Věznice Bělušice	Vedoucí oddělení zaměstnávání vězňů
Věznice Kynšperk nad Ohří	Vedoucí oddělení zaměstnávání vězňů

Zdroj: Vlastní zpracování.

Výsledky jsou prezentovány ve stručné diskusi, kde se vracíme k nejpřínosnějším odpovědím. Všechny rozhovory byly autory přepsány a vyhodnoceny. V následující kapitole jsou představeny odpovědi, na kterých se respondenti většinou shodli.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Z uskutečněných rozhovorů v jednotlivých věznicích vyplynuly následující zjištění: zaměstnávání vězňů zažívá svůj největší boom, přesto ale reálná zaměstnanost odsouzených dle dostupných dat klesá. Důvodem je rychlejší nárůst počtu vězňů, než počet zaměstnaných vězňů. Z rozhovorů také vyplynulo, že stále existují mnohá omezení, která je třeba odstranit. Z rozhovorů můžeme formulovat následující **výhody zaměstnávání vězňů**:

- Na pracující odsouzené se nevztahuje předpis o minimální mzdě
- Za pracující vězně platí sociální a zdravotní pojištění Vězeňská služba ČR
- Věznice hlídá provedení vstupních i periodických zdravotních prohlídek
- Pokud pracující vězeň onemocní, je nahrazen jiným odsouzeným
- Odsouzení nemají nárok na dovolenou
- Odsouzení mají nárok pouze na odměnu za odvedenou práci
- Žádné příplatky o víkendech
- Odsouzení nemají nárok na nemocenské dávky
- Odsouzení nemají nárok na odstupné
- Odsouzeným rychleji uteče trest odnětí svobody
- Odsouzení mohou díky práci umořovat svoje dluhy, platí si svůj pobyt ve věznici – nevytváří se jim další dluh

- Pokud odsouzení pracují ve Středisku hospodářské činnosti věznice, pro věznici plyne z práce zisk
- Pokud odsouzení pracují ve vnitřní režii, je obstarán základní chod věznice (vlastní lidský kapitál)

Všichni respondenti se shodli na tom, že zaměstnávání vězňů má pozitivní vliv na jejich recidivu – odsouzení si zařazením do pracovních činností udržují nebo nově získávají pracovní návyky, odbornost, kvalifikaci. Přesto se mezi respondenty objevily odpovědi, že práce pomáhá jen menší části vězňů.

Mezi **nevýhody zaměstnávání vězňů** byly respondenty uvedeny následující problémové oblasti: nedostatečná kvalifikace vězňů, velká fluktuace odsouzených, náklady na přepravu odsouzených, nutnost povolení týdenních kontrol odsouzených u cizích subjektů, nutný souhlas odsouzeného se zařazením na pracoviště u cizích subjektů, pracoviště uvnitř věznic jsou obtížněji dostupná pro civilní zaměstnance, nepovolené styky, náklady na bezpečnostní opatření, nižší kvalita práce.

Mezi **bariéry v zaměstnávání vězňů** můžeme zařadit: problémy s pojištěním vězňů, neboť pracující vězni nejsou bráni jako civilní zaměstnanci a nevztahuje se na ně celý Zákoník práce. Ve věznicích je mnoho odsouzených, ale ne všichni vězni jsou způsobilí pracovat, což je spojeno s nedostatkem lékařů, kteří provádí lékařské posudky před vstupem do práce. Věznice také nedisponují velkými pozemky, na kterých by se daly stavět nové výrobní haly, kde by mohli vězni pracovat a neopouštět prostor věznice. Se stavbou nových výrobních prostor souvisí nedostatečné finanční zdroje na výstavbu těchto hal a nedostatek zaměstnanců Vězeňské služby.

Z rozhovoru s jedním respondentem vyplynulo mimo jiné následující **řešení při odstraňování bariér** vyšší nezaměstnanosti odsouzených: „*Problém vidím v nízké flexibilitě úkonů ve Vězeňské službě, týkajících se rozjezdu pracovišť a zařazení vězňů na pracoviště. Hlavně pak nedostatku posudkových lékařů pro odsouzené – dlouhé čekací lhůty na vstupní a výstupní prohlídky. V neposlední řadě také počet vězňů s možností získat volný pohyb mimo věznici, zvláště ve věznicích, které nemají prostory k zaměstnávání odsouzených uvnitř věznice. Řešení bych v tomto případě viděla v podpoře úpravy a výstavby prostorů, k zaměstnávání vězňů uvnitř věznice, samozřejmě pokud má věznice prostorovou kapacitu*“. Vězeňská služba chce dále pokračovat s rozvojem zaměstnávání odsouzených, hlavně tedy u cizích subjektů a ve střediscích hospodářské činnosti. Předpoklady pro zvýšení počtu zaměstnaných vězňů jsou např.: vícesměnný provoz, efektivnější využívání stávajících prostor ve věznicích, nebo rekonstrukce stávajících prostor. Mnoho věznic by také uvítalo výstavbu

nových výrobních hal na svém pozemku, čímž by se minimalizovalo bezpečnostní riziko. Výstavba nových hal či rekonstrukce stávajících ovšem podléhají schválení investičních prostředků. Proto Vězeňská služba pátrá po alternativních prostředcích, zejména ze strany soukromých subjektů, tedy potenciálních budoucích zaměstnavatelů odsouzených. V návaznosti na to řeší ve spolupráci s Ministerstvem financí či s Ministerstvem spravedlnosti možnosti smluvních vztahů, které by se vztahovaly na tyto projekty. Ovšem to není jediný problém, většina věznic také bojuje s nedostatkem prostoru a nedisponuje takovým množstvím výrobních hal, které by mohla využít pro zaměstnávání odsouzených.

Jedním z návrhů respondentů byl příklad ze Slovenska: práci do věznic lze dostat jen výstavbou nových hal uvnitř věznic nebo na pozemcích se zajištěním stejného oplocení: *„na Slovensku se veškeré uniformy a všechno další k nim mimo obuvi a knoflíků, vyrábí a šije ve věznicích. Stejně tak by se mohly šít vězeňské stejnokroje, splétat tkaničky, pro veškerou státní správu vyrábět nábytek, párat ze zabavených oděvů značky a tyto oděvy dále využívat např. pro sociální slabé občany....“*.

ZÁVĚR

Príspevek identifikoval aktuální formy zaměstnávání vězňů v České republice. V současné době je o práci odsouzených z pohledu zaměstnavatelského (soukromého) sektoru velký zájem. Ten vyplývá jednak z pozitivní hospodářské situace, nízké nezaměstnanosti na trhu práce, ale také z výhodného legislativního postavení odsouzeného – zaměstnaného.

K dosažení odpovědi na otázku, jaké jsou současné bariéry v zaměstnávání odsouzených, byla použita kvalitativní metoda standardizovaných rozhovorů se zaměstnanci vybraných věznic. Z výzkumu vyplynulo, že o pracující odsouzené je mezi podnikatelskými subjekty velký zájem a zaměstnanost vězňů by mohla být vyšší, než je momentálně dle dostupných dat. Mezi překážky, které nedovolují vyšší zaměstnanost vězňů, je zejména zdoluhavý administrativní schvalovací proces při zařazování odsouzených do práce, bezpečnostní limity, nedostatek lékařů, kteří provádí u odsouzených zdravotní prohlídky před nástupem do zaměstnání, dále nedostatek pozemků v katastru věznic, které by mohly být využity ke stavbě výrobních hal – s tím také souvisí nedostatek finančních prostředků. Zaměstnávání vězňů přináší mnoho výhod pro ně samotné, protože jim mimo jiné rychleji uteče čas strávený ve věznici, mohou si zvýšit vzdělání (rekvalifikace), díky odměnám mohou splácet svoje dluhy a nevytváří si během pobytu za mřížemi nové, protože se jim z odměny strhává částka za pobyt ve věznici. Pro věznic je výhodná práce odsouzených ve vnitřních provozech, protože pokrývají tyto činnosti vlastním lidským kapitálem a ještě mohou přinášet tyto činnosti

zisk. Pro podnikatelské subjekty je tato pracovní síla výhodná především z důvodu jiného odměňování (levnější pracovní síla), práce o svátcích a víkendech bez příplatku, nemají nárok na dovolenou a nemocenskou, pokud zaměstnavatel nemá momentálně práci, nemají nárok na odměnu.

K hlavním perspektivám do budoucnosti patří zaměstnávání odsouzených ve výrobních halách uvnitř věznic nebo v prostoru sousedící přímo s věznicí (tato odpověď byla mezi respondenty nejvíc preferována). Dalším trendem je koncept otevřené věznice, která vznikla v polovině roku 2017 jako první v ČR. Podstatou otevřené věznice je to, že se vězni starají sami o sebe a také si vše obstarávají. Tento projekt si slibuje snížení recidivy, která je v ČR velmi vysoká.

Poděkování

Tento článek vznikl v rámci řešeného výzkumu MUNI/A/1018/2017: „New Public Governance, Co-production and hybridity Phenomenon“.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ALÓS, R. – ESTEBAN, F. – JÓDAR, P. – MUGUELEÉZ, F. (2011): *Effects of prison work programmes on the employability of ex-prisoners* [online] [cit. 25.09.2018]. Dostupné z: https://ddd.uab.cat/pub/worpaper/2011/128506/demosoc_a2011n43iENG.pdf
2. GÉNÉRALNÍ ŘEDITELSTVÍ VS ČR (2015): *Koncepce vězeňství do roku 2025*. [online] [cit. 26.09.2018]. Dostupné z: <http://vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Koncepce-vezenstvi.pdf>
3. JACOBSON, J. – HEARD, C. – FAIR, H. (2017): *Prison evidence of its use and over-use from around the world*. Londýn: Institute for Criminal Policy Research.
4. SEDGLEY, N. – SCOTT, CH. – WILLIAMS, N. – DERRICK, F. (2010): *Prison's Dilemma: Do Education and Jobs Programmes Affect Recidivism?* [online] [cit. 25.08.2018]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/40865114>
5. Vězeňská služba ČR: *Statistická ročenka VS ČR 2012* (2013) [online] [cit. 24.09.2018]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Ro%C4%8Denka-2012.pdf>
6. Vězeňská služba ČR: *Statistická ročenka VS ČR 2013* (2014) [online] [cit. 24.09.2018]. Dostupné z: https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Rocenka_2013.pdf
7. Vězeňská služba ČR: *Statistická ročenka VS ČR 2014* (2015) [online] [cit. 24.09.2018]. Dostupné z: https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Rocenka_2014.pdf
8. Vězeňská služba ČR: *Statistická ročenka VS ČR 2015* (2016) [online] [cit. 24.09.2018]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Statistick%C3%A1-ro%C4%8Denka-2015.pdf>
9. Vězeňská služba ČR: *Statistická ročenka VS ČR 2016* (2017) [online] [cit. 24.09.2018]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Statistick%C3%A1-ro%C4%8Denka-2016.pdf>

10. Vězeňská služba ČR: *Statistická ročenka VS ČR 2017* (2018) [online] [cit. 24.09.2018]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2018/05/Statistick%C3%A1-ro%C4%8Denka-V%C4%9Bze%C5%88sk%C3%A9-slu%C5%BEby-%C4%8Cesk%C3%A9-republiky-za-rok-2017.pdf>
11. Česká republika: *Předpis o výši a podmínkách odměňování odsouzených osob zařazených do zaměstnání ve výkonu trestu odnětí svobody*. Předpis č. 365/1999 Sb.
12. Česká republika: *Narižení vlády o výši a podmínkách odměňování odsouzených zařazených do práce ve výkonu trestu odnětí svobody*. Narižení vlády č. 361/2017 Sb.
13. Česká republika: *Zákon o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky*. Zákon č. 555/1992 Sb.

ADDRESS & ©

Ing. Mirka WILDMANNOVÁ, Ph.D., MBA
Ing. Vendula NOVÁČKOVÁ
Katedra veřejné ekonomiky
Ekonomicko-správní fakulta
Masarykova univerzita v Brně
Lipová 41a, 602 00 Brno
Czech Republic
mirkaw@econ.muni.cz
novackovavendula@gmail.com

3 VYBRANÉ PŘÍSPĚVKY Z DALŠÍCH HUMANITNÍCH OBORŮ

ANALYSING STUDENTS' TRANSLATIONS IN ESP LESSONS – CASE STUDY

Analýza studentských překladů v hodině ESP – případová studie

Libuše TURINSKÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRACT: ESP is a topic of interest and subject of many scientific studies. Research all over the world deals with a number of aspects related to this topic. One of them is the methodology for teaching ESP. The paper is focused on translation as one of the activities often related to teaching ESP. By means of analysing written work of a sample group of students in the second semester of a two-semester course of English for Mechanical Engineering, the author tries to detect any similarities in students' errors in written translation of an authentic professional text. The objective is to identify the most common mistakes in translating Czech structures into English in order to adapt ESP teaching to improve translation abilities of the students and associated writing skills.

Key words: analysis – translation – learners' needs – EFL – ESP

ABSTRAKT: ESP je objektem zájmu a předmětem mnoha vědeckých prací. Výzkumy po celém světě se zabývají celou řadou aspektů spojených s tímto tématem. Jedním z nich je vhodná metodologie používaná pro výuku ESP. Autorka se v tomto příspěvku zaměřuje na překlad jako jednu z aktivit spojovaných s výukou ESP. Pomocí analýzy vzorku písemných překladů studentů druhého semestru dvousemestrálního kurzu Angličtiny pro strojařství se autorka pokouší odhalit jakékoli podobnosti v chybách odhalených v překladu odborného textu. Cílem je identifikovat nejčastější chyby v překladu českých frází do angličtiny za účelem uzpůsobit výuku ESP, v tomto případě konkrétně Angličtiny pro strojařství, potřebám studentů, a zlepšit tak techniku překladu a v tomto případě i s tím spojený písemný projev skupiny studentů.

Klíčová slova: analýza – překlad – potřeby studentů – EFL – ESP

INTRODUCTION

English for Specific Purposes (hereinafter referred to as ESP) is becoming more and more important both in the Czech Republic and worldwide. In the Czech Republic, ESP started to spread especially even when the Czech Republic became a member of the European Union (May 4, 2004). The official language policy of the European Union is to promote teaching and studying of foreign languages so that every citizen of the European Union has a command of at least two foreign languages besides their mother tongue.

In this context, teaching and learning foreign languages is promoted also in terms of increasing graduate employability. Therefore, Languages for Specific Purposes (LSP), and namely ESP, appear to have an especially important position and have become a subject of research and studies all over the world. ESP is classified into other categories, e.g. by Hutchinson and Waters (1987), further dividing ESP into English for Science and Technology, English for business and economics, and English for social studies, Dudley-Evans and St. John (1998), who focused on further development of ESP, speak about English for Academic Purposes (EAP) and English for Occupational Purposes (EOP), Strevens (1988), or Carter (1983), dividing ESP into English as a restricted language, English for Academic and Occupational Purposes and English with specific topics. For the purposes of this study, Hutchinson and Water's classification is considered, focusing on English for Science and Technology.

According to Rahman (2009) the beginnings of LSP, and ESP in particular, date back to the 1950s and 1960s (Swales 1988), and are related to the development of the world economy. As Hutchinson and Waters (1987) or Dudley-Evans and St. John (1998) agree, the increased interest in learning and teaching ESP was a result of English becoming "*a key language for the fields of science, technology and commerce*" (Rahman 2009: 5).

As Dudley-Evans and St. John (1998) state, the key roles of the ESP practitioner are teacher, collaborator, researcher and evaluator, course designer and materials provider. Quality teaching material thus plays a crucial role regardless it is a textbook, authentic texts or any relevant online sources. Another very important aspect is the choice of the methodology. Various approaches deal with that issue, e.g. Hutchinson and Waters' (1987), who claim that there is no specific methodology for ESP, or Kenny's (2016), stating that teaching method depends primarily on the need of the specific group of learners, as well as on the teaching material. In the paper, the author deals with translation as one of the activities often associated with ESP lessons.

As a key principle of grammar-translation method, translation appeared to be condemned in teaching for a long time. However, there have been scientists advocating the use of translations in both EFL and ESP lessons (Muskat-Tabakovska 1973; Liao 2006) in terms of working with authentic materials in English. Among the most frequent reasons for excluding translation from ESP lessons is that it is a time-consuming activity requiring a motivated class. A number of definitions (Evans 1977; Hutchinson 1987; Javid 2013) describe ESP from different points of view. Dudley-Evans and St. John's (1998) distinguish its absolute characteristics (ESP is designed to meet specific needs of the learner;

ESP makes use of the underlying methodology and activities of the disciplines it serves; ESP is centred on the language, skills, discourse and genres appropriate to those activities) and variable characteristics (ESP may be related to or designed for specific disciplines, ESP may use a different methodology from that of “General English”; ESP is likely to be designed for adult learners, either at tertiary level institutions or in professional work situations; ESP is generally designed for intermediate or advanced students). The variable and absolute characteristics indicate that ESP is mostly associated with motivated students, and thus using translation is justifiable.

METHODS AND MATERIAL

For the purposes of the article, a sample group of students in the second semester of a two-semester course in English for mechanical engineering course has been chosen. The prerequisite for the course was reaching B1 level according to CEFR for languages. The group consisted of 26 students, who were asked to translate an authentic Czech professional text (Warranty of an XX product) into English. Before the activity, the students had to read the text of an English Warranty and translate it into Czech. The finished translations were examined in order to find errors. As the students were allowed to use dictionaries, errors regarding misused terminology were not included in the list. The students were not allowed to use online translators. The objective of the study was to detect the most frequent type of mistakes in order to compare them with the content of the course book used, and subsequently to adjust the teaching content accordingly.

The students were asked not to write on PC in order to avoid typos so that the results are not influenced by this.

For the purposes of the article a sample of text of warranty for a specific product was chosen. For the whole text of the warranty, see Fig. No. 1.

Fig. No. 1: Text of the warranty.

Záruční list dodacímu listu č.

EVROmat a.s. poskytuje na níže uvedené výrobky (zboží) záruku (garanci) za jakost takto:

Na výrobek, typově: klempířské prvky: svod, žlab, kotlík lisovaný, kolena S, V, 40°, 72°, hák, objímka svodová, čelo, spojka žlabu, roh vnější, roh vnitřní, chříč, odskok.

- Materiál – plech: FeZn lakovaný, Al, TiZn, Cu,

Společnost EVROmat a.s. garatuje, že na klempířských prvcích se během 5 let nevyskytne žádná vada materiálu, ochranné vrstvy či výrobní vada mající přímý vliv na funkčnost

Podmínky pro poskytnutí záruky

- Kupující je osoba, která zakoupila výrobek od firmy EVROmat a.s., nebo je konečným uživatelem výrobku, vlastníkem nemovitého majetku a která může pomocí příjmového dokladu, faktury či podobným způsobem doložit, že byl výrobek zakoupen od EVROmat a.s.
- Instalace výrobku byla provedena dle pokynů EVROmat a.s., v souladu s montážními pokyny platnými v době prodeje.
- S výrobkem nebylo potom, co byl odeslán firmou EVROmat a.s., ale ještě před jeho instalací, nesprávně nakládáno, ani nebyl žádným způsobem poškozen.
- Reklamacce byla podána bez zbytečného odkladu písemně společně s jejím přesným popisem.
- Přeprava výrobku, jeho uskladnění před instalací a jeho údržba po instalaci byly provedeny za níže uvedených záručních podmínek.

Postup reklamace

- Reklamacce bude podána písemně firmě EVROmat a.s. na výše uvedenou adresu.
- Firmě EVROmat a.s. nebo oprávněnému zástupci firmy EVROmat a.s. musí být při reklamaci umožněno provést inspekci výrobku v jeho instalovaném stavu na daném místě.
- EVROmat a.s. se zavazuje, že po provedené prohlídce zboží oprávněně reklamované vady ve smyslu požadavku Kupujícího odstraní nebo jinak napraví.

The students were given 60 minutes to translate the text. After that the resulting English text was corrected and the errors were recorded and analysed. For the list of the errors see tab. No. 1. Only errors repeatedly appearing in the texts were included in the list and subject to subsequent analysis.

Tab. No. 1: Errors.

Meaning	...haven't been handled with care or damaged ...hasn't properly dispatched ...provides to downbelow guarantee ...still get ahead of its installation
Subject-verb agreement	... product haven't ... company guarantee ...persons has
Pronouns	His vs. its (Product and his maintenance / installation / condition / storage)
irregulars	Sended Was send Was sended
vocabulary	Warranty vs. guarantee Sale vs. purchase With harmony, in harmony with, consistence with, Sale time, sell time, selling time Downbelow product, undermentioned, lower mentioned, higher presented Hint, directives, instructions, comments, commands Montage Reclaim, reclamation Last user, finally user Commit (undertake), obligate Shortcoming vs. defect
Modals	Can helps Can documents
Negatives	...neither it wasn't ...will not nothing
Word order	With the product wasn't after ...that was product bought... With product wasn't incorrectly used With product wasn't incorrectly handled Below presented It is a person who bought a product or is it... ...submitted without delay in writing
Relatives	Person which
Past tense	Was buy
Passive	Was buy Wasn't handle Wasn't damage Was submit Instructed BY Complaint will pass (will be passed to) Wasn't treat Wasn't broke Have to be provide It wasn't handling badly After sending (after being sent) Will be submit Was conducting vs. was conducted

Prepositions	In date of, in time, time sell, in selling time From sending (before sending) Below conditions, by terms Help receipt, user product, installation product OF In compliance (of) (send) On address According (to) Guarantee for quality Person by company (from) Complaint of (about)
Spelling	Instalation, thru, whitch, discribing, submitted, guaranty, buier
Missing subject	After was sent
articles	Missing indefinite Missing definite Wrong use

RESULTS

Although the student translations differ significantly, there appear to be a number of “common” errors especially in certain parts of the text. The most frequent error consists in using all types of articles – definite, indefinite and zero article – concerning using the wrong article (definite instead of indefinite and vice versa) as well as not using article where it was required. In this respect, it should be pointed out that the students tend to not use especially indefinite article.

As spelling mistakes were also meant to be involved in the analysis, using computers or typewriters was not allowed in order to prevent typos. Spelling mistakes repeated especially in the following words: *Instalation* (installation), *thru* (through), *whitch* (which), *submitted* (submitted), *guaranty* (guarantee), *buier* (buyer).

Another problem field seem to be wrong use of prepositions. There were errors in using prepositions of time, place and manner in particular. The most frequent phrase containing errors was “*valid at the time of sale*” (platné v době prodeje), translated as *In date of, in time, time sell, in selling time*.

As for passive voice, the errors which occurred referred to using wrong form of past participle, both of regular and irregular verbs (*submit* vs *submitted*, *broke* vs. *broken*, *buy* vs. *bought*, *handle* vs. *handled*). There were also errors in not using preposition BY when referring to the agent of the action, using –ing form instead of past participle (it was handling badly instead of it was handled). However, using active voice instead of passive was rather rare.

There were also frequent errors in word order, consisting in putting object (either direct or indirect) on the first position in the sentence instead of subject or adverbial of time or place (*with product wasn't handled...*) or wrong position of a verb (*...was product bought*) and in

some cases wrong position of an attribute resulting in change of meaning (*presented without delay in writing* vs. *presented in writing without delay*).

The remaining errors consisted in wrong use of tenses, negatives (the rule of one negative in the sentence), modals, relative pronouns, possessive pronouns, irregular verbs, subject-verb agreement (product haven't instead of product hasn't, company guarantee instead of company guarantees, etc.), and phrases in translation that were not understandable without the help of the original text of the warranty in the Czech language.

DISCUSSION

The majority of errors concerned the wrong use of vocabulary. In terms of vocabulary, however, only the aspect of the vocabulary studied will be mentioned. As it results from tab. No. 1, there were several confusing word pairs: *sale* vs. *purchase* (which were mostly used in the wrong context), and *warranty* vs. *guarantee*. Both pairs have been involved in the vocabulary studied and mentioned in the context. Nevertheless, there were also errors in vocabulary related to referring in the text (*downbelow product*, *undermentioned*, *lower mentioned*, *higher presented* instead of *above mentioned* or *above mentioned*), which is rather surprising, as it often appears in the texts used for teaching purposes in the lessons.

According to Miller (2005), using wrong article (definite, indefinite or zero article) appears to be logical, as the English article system presents problems for most ESL students, especially for those whose native languages do not contain a similar or equivalent system. As for errors in grammar, this represented the major problem, consisting in using zero article instead of the indefinite one in 17 cases, not using the definite article in 41 cases and using indefinite article instead of the definite one in 4 cases. Since the students were not given any questionnaire regarding their mother tongue or other foreign languages studied, it was not possible to identify any connection or cause.

As prepositions use is traditionally different in different languages, errors in this field had been anticipated. There were errors in using prepositions of time, place and manner, as well as in prepositional phrases. The errors consisted in using wrong preposition, but very frequently also in leaving the preposition "of" in genitive constructions (*help receipt*, *user product*, *installation product*, etc.). A preposition is also often left out from compound prepositions (*according TO*, *in compliance WITH*).

As the students were required not to use computers or typewriters, the occurrence of typos in the texts was avoided. The repeatedly appearing spelling mistakes were the following ones: *instalation*, *thru*, *whitch*, *discribing*, *submited*, *guaranty*, *buier*. Besides a possible

influence of the mother tongue (*e.g. installation has been adopted into and is commonly used in Czech as instalace*), the occurrence of spelling mistakes seem to be due to insufficient practice, since there is mostly only little or no time for writing activities in the lessons, and those are mostly done as homework, using a computer. As it is possible to use automatic correction for spelling mistakes, students probably pay little or no attention to the correct form of the words.

Passive voice is a grammar structure most frequently appearing in ESP textbooks, as passive voice use is typically used in formal style. Therefore, errors in passive constructions had been anticipated. Those consisted mostly in using wrong form of past participle, both of regular and irregular verbs (*submit vs submitted, broke vs. broken, buy vs. bought, handle vs. handled*). There were also errors in not using preposition BY when referring to the agent of the action or using gerund instead of past participle (*it was handling badly instead of it was handled*). Using active voice instead of passive was rather rare.

CONCLUSION

The objective of the paper was to identify the most common errors students of English for Mechanical Engineering make when translating a professional authentic text from Czech into English or order to help prevent them in the future. It has been concluded that the translated texts generally reminded the structure of Czech language, either in leaving out the subject, which is typical of Czech, word order with the object placed in the first position. However, due to the reasons aforementioned, it is not possible to unambiguously detect the influence of Czech as a mother tongue to the structure or vocabulary of the language learned, English in this case.

As the students' language level was expected to be B1, the errors fall under the B1 (articles, passive voice), or even A2 level (subject-verb agreement, use of possessive and relative pronouns, using subject, the position of subject etc.). The errors are not in line with the grammar phenomena or grammar structures discussed in either of the two semesters of the course. The errors analysed indicate there are mostly shortcomings resulting from inadequate practice. After carrying out the analysis of an oral presentation of the students, it would be recommendable to include more grammar practice in the lessons and more grammar exercises in the teaching materials.

REFERENCES

1. CARTER, D. (1983): *Some propositions about ESP. The ESP Journal*, 2, 131–137. Available on <http://www.antlab.sci.waseda.ac.jp/abstracts/ESParticle.html>
2. DUDLEY-EVANS, A. – ST. JOHN, M. J. (1998): *Developments in English for Specific Purposes. A Multi-Disciplinary Approach*. Cambridge: Cambridge University Press. 301 pp. ISBN 0 521 59675-0.
3. HUTCHINSON, T. – WATERS, A. (1987): *English for specific purposes: A learning-centred approach*. Oxford: Oxford University Press. 183 pp. ISBN 978-0-521-31837-2
4. JAVID, C. Z. (2013): English for Specific Purposes: Its Definition, Characteristics, Scope and Purpose. *European Journal of Scientific Research*, 112(1), 138–151. Available from https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=I7hGpP8AAAAJ&citation_for_view=I7hGpP8AAAAJ:ufrVoPGSRksC
5. LIAO, P. (2006): EFL learners' beliefs about and strategy use of translation in English learning. *RELC Journal*, 37 (2), 191–215.
6. MILLER, J. (2005): Most of ESL students have trouble with the articles. *International Education Journal*, 5 (5), 80–88. ISSN 1443-1475.
7. MUSKAT-TABAKOWSKA, E. (1973): The function of translation in foreign language teaching. *PSiCL*, Vol. 1, 131–139. Available from http://wa.amu.edu.pl/psicl/files/1/12_Muskat-Tabakowska.pdf
8. RAHMAN, M. et al. (2009): Developing an ESP Speaking Course Framework for the Foreign Postgraduates in Science and Technology at National University of Malaysia. *The Asian ESP Journal*, Vol. 5. Available from https://www.researchgate.net/publication/237564830_Developing_an_ESP_Speaking_Course_Framework_for_the_Foreign_Postgraduates_in_Science_and_Technology_at_National_University_of_Malaysia.
9. STREVENS, P. (1988): ESP after twenty years: A re-appraisal. In: *ESP: State of the art*, 1–13. Singapore: SEAMEO Regional Centre.
10. SWALES, J. (1988): *Episodes in ESP*. Pergamon Institute of English. 217 pp. ISBN-13: 9780132833837.
11. TRATNIK, A. (2008): Key issues in testing English for specific purposes. *Scripta Manet*, Vol. 4, Is. 1, 3–13. Available on <http://scriptamanent.sdutsj.edus.si/ScriptaManent/article/view/62>

ADDRESS & ©

Mgr. Libuše TURINSKÁ
Katedra cizích jazyků
Ústav podnikové strategie
Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích
Okružní 517/10, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
turinska@mail.vstecb.cz

KURIKULÁRNÍ DOKUMENTY OVLIVŇUJÍCÍ VÝUKU ANGLICKÉHO JAZYKA NA STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH V ČESKÉ REPUBLICI

Curricular Documents with Considerable Impact on Teaching and Learning English at
Secondary Schools in the Czech Republic

Věra SLÁDKOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Tato studie vysvětluje důvody přechodu ke kurikulárním dokumentům založeným na sociálně konstruktivistických teoriích učení a podrobně popisuje vznik, jednotlivé části a funkce Společného evropského referenčního rámce pro jazyky, od něhož jsou odvozeny aktuálně platné a používané kurikulární dokumenty determinující výuku anglického jazyka na středních školách v České republice. Tyto dokumenty jsou podrobně analyzovány a zhodnoceny s cílem nastínit možné varianty, jak by mohly být zdokonaleny.

Klíčová slova: kurikulum – SERRJ – RVP – učebnice – EJP

ABSTRACT: This paper argues for the need for curricular documents based on social constructivist theories in language teaching. It also describes the development, individual parts and functions of the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) as a key document on which currently valid curricular documents determining English language teaching in the Czech Republic are based. These documents are analysed and evaluated with a view to proposing several options for improvement.

Key words: curriculum – CEFR – Framework Educational Programme – course books – ELP

ÚVOD

Výuka anglického jazyka na středních školách v České republice a příprava studentů ke společné části maturitní zkoušky probíhá v relativně variabilním výukovém kontextu, jenž je do značné míry podmíněn platnými kurikulárními dokumenty a tím, jak cílům v nich formulovaným rozumí jednotliví aktéři, kteří procházejí procesem učení či kteří tento proces řídí a ovlivňují.

Kurikulární dokumenty vyskytující se na různých úrovních systému, mají řadu forem, podob a rozdílných definic. Pro tuto práci byla pro svoji obsažnost vybrána definice Glatthorna, která kurikulum vymezuje jako „plány určené k řízení učení ve školách, obvykle prezentované v permanentně obnovovaných dokumentech, které jsou vypracovávány na několika úrovních obecnosti, a implementace těchto plánů ve třídě; tyto plány jsou realizovány v učebním prostředí, které také ovlivňuje to, čemu se žáci učí“ (1987 in Walterová 1994).

Obecně lze říci, že jsou to dokumenty, které stanoví obecné i specifické cíle a obsahy školního vzdělávání a určují, na jakém základě bude probíhat plánování, monitorování a hodnocení výuky. Obsahy vzdělání vychází vždy z aktuální potřeby společnosti a z dlouhodobé předpovědi potřeb budoucích. V současnosti je tedy důležité zohlednit ekonomické potřeby vědomostní společnosti a rozvíjet zásady demokracie.

Janík et al. (2011 in Dvořák 2012: 19) rozlišuje dva základní typy aktuálně platných kurikulárních dokumentů. Pokud jsou cíle formulovány na vstupu, jedná se o vzdělávací programy. Pokud průběh a obsah výuky determinují požadavky na výstupu, jedná se o vzdělávací standardy. Těchto dokumentů na různých úrovních je celá řada, např. v minulosti se učitelé spoléhali na osnovy, dnes používají učebnice, tvoří tematické plány či individuální učební plány pro některé studenty. Dvořák (2012), Průcha (2009) a Walterová (1994) si všímají existence dvou základních modelů kurikula. Zprostředkující model vychází z behaviorismu, je strukturovaný a obsahuje direktivní prvky. Cíle výuky jsou předem stanoveny, výukový obsah podrobně naplánován a jeho splnění vyžadováno. Vstřícný model kurikula vychází z Komenského, Rousseaua, Pestalozziho a Deweyho, bere v potaz dispozice a zkušenosti na straně žáka a zaměřuje se na rozvoj žákovy mysli. Požaduje vyučování integrované, nikoliv rozbité na malé vyučovací jednotky. Popisuje začátek vzdělávacího procesu, ale nepokouší se předem stanovit výsledky. Janík et al. přinášejí ještě alternativní řešení, tj. kompromisní koncepci kurikula „jako výslednici všech působících vlivů“ (2009: 28). Ze tří modelů kurikula, které prezentují: fundamentální, konstitutivní a realizovaný, bude pro potřeby této studie nejdůležitější model konstitutivní, neboť je legislativně stanoven státem, a tudíž závazný pro všechny aktéry.

Cílem této studie tedy je:

1. Vysvětlit důvody přechodu od kurikula, které bylo behaviorální ve své podstatě, ke kurikulu založeném na sociálně konstruktivistických teoriích učení
2. Popsat přechod ke konstruktivistickému modelu kurikula v ČR
3. Vysvětlit vznik Společného evropského referenčního rámce pro jazyky, popsat jeho funkce v jazykovém vyučování a zhodnotit jeho integraci do výuky
4. Popsat kurikulární dokumenty, které jsou v současnosti platné a používané v ČR
5. Kriticky zhodnotit současný stav a představit možná řešení nabízená odborníky

1 HISTORICKÉ POZADÍ ZMĚNY KURIKULÁRNÍ PRAXE

Dvořák (2012) nachází kořeny kurikula v Severní Americe na přelomu 19. a 20. století, v době, kdy se industrializovaná společnost pokoušela zefektivnit vzdělávací systém. Vědecké předpoklady pak hledá v pracích E. L. Thorndikea, který aplikoval základy behaviorismu na procesy učení, F. Taylora, který ovlivnil způsob soudobého myšlení na bázi vědeckého managementu, F. Bobbitta, který položil základy kurikulární metodologie s důrazem na přesnost, racionalitu, konkrétnost a jednoduchost, a R. Tylera, který ovlivnil kurikulární teorii a praxi čtyřfázovým modelem tvorby kurikula. Tento model nejdříve požadoval stanovení vzdělávacích záměrů, poté formulaci obsahů či vzdělávacích zkušeností, následně propracování organizace metod a v závěru zhodnocení dosažených cílů (Richards 2001; Veteška 2011). Vzdělávací cíle by měly popisovat změny v chování studenta, ke kterým došlo v důsledku učení, a ne chování učitele. Podle behavioristů je *„výskyt požadovaného chování u člověka závislý na třech základních aspektech učení: stimul, který má vyvolat chování; reakce vyvolaná stimulem; a pozitivní zpevňování, které v případě správné reakce má podpořit opakování, či negativní zpevňování, které má nesprávnou reakci potlačit“* (Skinner 1957 in Richards and Rodgers 1986)³². Protože *„behavioristé měli tendenci věřit, že vnější podmínky mohou zcela rozhodnout o tom, co děti dokáží a budou dělat“* (Noddings 2016: 194)³³, byl obsah výuky deterministicky určován centrálně a zcela byla ignorována aktivní role žáka. Učivo se řídilo tradicí a příliš se neobměňovalo. Bylo zcela jasně vymezené, ale tak rozsáhlé, že jej v celém svém rozsahu mohli zvládnout jen nejlepší žáci. Cílem učitelů, z nichž většina nemusela o plánování a organizaci učiva nikdy rozhodovat, bylo opakovanými aktivitami vytvořit u studentů návyk či předat učivo v neměnné podobě, přičemž se předpokládalo učení z paměti. *„Oddělení vzdělávacího plánování a vedení od vyučování a učení vedlo ve školách k tomu, že kurikulum byl externě designovaný, nařizovaný a kontrolovaný byrokratickým instrument“* (Veteška 2011: 52), který byl ale systematický, a tak přetrvával řadu desetiletí, neboť měl značnou organizační sílu.

Podle Younga a Mullera školství však neřešilo mnoho problémů, které tento typ kurikula v sobě potenciálně obsahoval. Jednak to byl vnitřní konflikt mezi *„formálními, uzákoněnými, teoretickými a alespoň potenciálně univerzálními znalostmi v kurikulu, které by si měli studenti osvojit a učitelé předat, a neformálními, lokálními, zkušenostními*

³² „The occurrence of these behaviors is dependent upon three crucial elements in learning: a stimulus, which serves to elicit behavior; a response triggered by the stimulus; and reinforcement, which serves to mark the response as being appropriate (or inappropriate) and encourages the repetition (or suppression).”

³³ „Behaviorists came close to believing that external conditions entirely determine what children can and will do”

a každodenními vědomostmi, které si studenti přinášejí do školy“ (2016: 12)³⁴. Masové školství také nedosahovalo sociální spravedlnosti a rovnosti, protože docházelo k rané selekci dětí a řada studentů odcházela předčasně ze školy z důvodu opakovaných neúspěchů. Společnost ale potřebovala velké množství manuálně pracujících lidí, a tak tyto problémy vypluly na povrch až tehdy, když globální pracovní trh začal požadovat vyšší úroveň znalostí a dovedností.

Se vznikem konstruktivistických teorií učení se vytváří „koncept znalosti, která vzniká v kontextu, v němž je vytvořena, a zároveň se nachází v podmínkách, jejichž prostřednictvím se nová znalost tvoří“ (ibid.: 6)³⁵, což předpokládá, že učení je aktivní proces, v němž dochází k interpretaci světa na základě přechozích zkušeností a následné reflexe. Znalosti jsou dynamické, je možné je zdokonalit a mohou se proměňovat v čase. „Veškeré učení je pojímáno tak, že v sobě zahrnuje učení se znovu a reorganizaci již dříve pochopeného a představujícího původní znalost“ (Dewey 1934; Roberts 1998; in Richards 2001: 117)³⁶. V rámci této teorie vznikly dva samostatné proudy. V centru pozornosti kognitivního konstruktivismu stojí jedinec a jeho individuální porozumění světu v jednotlivých vývojových fázích. Sociální konstruktivismus zdůrazňuje, že znalost vzniká na základě sociálních interakcí. Proces učení a jeho výsledky jsou tedy do značné míry ovlivněny spoustou subjektivních faktorů. Toto uvědomění umožňovalo zpochybňovat to, co bylo dosud považováno za dané a neměnné, a vše neměnné se stalo potenciálně změnitelným. Dokonce i učivo jako odraz reality vyžadované kurikulem mohlo být při vyučování v procesu sociální interakce změněno učitelem, což Young a Muller považují za zcela novou myšlenku objevující se v 70. letech minulého století.

Došlo ke zpochybnění dosavadních forem školních znalostí, předmětů a disciplín, neboť se začalo využívat toho, že znalosti se vytváří i interdisciplinárně. Inteligence a schopnost začaly být považovány za arbitrární, a tak sociální konstruktivismus učinil školu a vzdělávací systém potenciálně změnitelným, což se podle Younga a Mullera líbilo především levicovým stranám, které jej využili k transformaci dosavadního vzdělávacího systému, který považovaly za neefektivní a nespravedlivý. S cílem umožnit co nejkvalitnější vzdělání co největšímu počtu studentů se ve vzdělávacím procesu kladl důraz na aktivní roli studenta a na to, aby měl co nejširší výběr. Tím se na něj z učitele, který je nově jen facilitátorem učebního procesu, a

³⁴ „the formal, codified, theoretical, and at least potentially, universalizing knowledge of the curriculum that students seek to acquire and teachers to transmit, and the informal, local, experiential and everyday knowledge that pupils (or students) bring to school“

³⁵ „the concept of knowledge that treats it as emergent from the contexts of its production and is located in the conditions for the production of the new knowledge“

³⁶ „All learning is seen to involve relearning and reorganization of one’s previous understanding and representation of knowledge“

z kurikula, jehož obsah se jeví být pouze arbitrární, přesouvá téměř veškerá zodpovědnost za své vzdělávání.

2 ZMĚNA KURIKULÁRNÍ PRAXE V ČESKÉ REPUBLICE

Českého vzdělávacího systému se však tyto změny až do roku 1989 vůbec netýkaly. Znalostní základ vzdělání byl považován za jeho velkou přednost. Udržován byl pečlivě propracovanými osnovami založenými na silně ideologickém základě. Angličtina se vyučovala pouze v jazykových školách a jako druhý cizí jazyk na gymnáziích, kde spolu s francouzštinou a španělštinou patřila k okrajovým jazykům v porovnání s němčinou a především povinnou ruštinou. Obsah výuky byl plně v kompetenci centrálních státních orgánů, neboť v té době *„celostátně platné unifikované pedagogické normy, závazné pro všechny školy, spolu s centrálně vytvářenými závaznými učebnicemi plánovaly podrobně obsah učiva, určeného k „probrání“ všemi učiteli a k osvojení všemi žáky“* (Walterová 1994: 165). Tehdy platné učební osnovy byly výrazně ovlivněny převládající metodou výuky a ideologickými předsudky. Gramaticko-překladová metoda určovala nejen způsob výuky anglického jazyka, ale i jeho obsah. Podle Richardse totiž metody nespecifikují pouze to, jak je jazyk vyučován, ale *„činí také předpoklady pro to, co musí být vyučováno“* (2001: 3)³⁷, a proto osnovy z velké části požadovaly teoretické zvládnutí gramatiky a znalost reálií. Ideologický rámec kurikula založený na marxismu-leninismu ve spojení s tehdy hojně aplikovaným principem encyklopedismu způsobil, že po studentech byla požadována znalost značného množství detailních informací, které byly zastaralé či zkreslené nejen v případě reálií, ale třeba i výslovnosti a slovní zásoby. Jazyk, který se vyučoval, trpěl i v mnoha dalších aspektech nedostatkem kontaktu s přirozeným prostředím. Maturitní zkouška z anglického jazyka byla umožněna pouze v rámci volitelných předmětů a řídila se pravidly tehdy platnými pro ruský jazyk. Hodnocení a klasifikace byly stanovené MŠMT obecně závazným předpisem a neexistovalo žádné srovnání vědomostí se studenty ze zahraničí (Zpráva o vývoji českého školství od listopadu 1989 2009: 25).

Politické změny ve společnosti po roce 1990 přinesly řadu změn. Byly *„posíleny pravomoci ředitelů škol v rozhodování o tom, kterým předmětům se bude vyučovat (možnost – upravit učební plán v rozsahu 10 % hodinové dotace, upravit obsah učebních osnov jednotlivých předmětů v rozsahu 30 % hodinové dotace), současně byla dána volnost v používání učebnic a učebních pomůcek“* (Zpráva o vývoji českého školství od listopadu 1989,

³⁷ „make assumptions about what needs to be taught“

2009: 22). Angličtina se stala záhy prvním cizím jazykem a začala být vyučována podle zahraničních učebnic, které byly z velké části založené na komunikačních přístupech k výuce jazyka, případně obsahovaly ještě některé aktivity založené na situačním jazykovém vyučování. Panoval značný nesoulad mezi obsahem zahraničních učebnic a tehdy platnými osnovami, které velice stručně (3–5 vět) formulovaly, co by žák měl umět, ale stále ještě obsahovaly rozsáhlé seznamy požadavků na znalost skladby, tvarosloví a reálií, které byly nereálné, pokud učitel chtěl rozvíjet komunikační řečové dovednosti. Učebnice tak převzaly roli kurikulárních dokumentů při výuce angličtiny a dalo by se říci, že ve skutečnosti ji částečně plní dodnes.

Cílem České republiky byla v té době integrace do euroatlantických a evropských struktur, a proto bylo třeba dosáhnout „*kompatibility v kurikulárních a examinačních požadavcích mezi Českou republikou a zeměmi EU*“ (Národní program rozvoje vzdělávání v České republice 2001: 30), a tak koncept evropské dimenze ve vzdělávání určil i obsah české kurikulární reformy. Jejím hlavním cílem bylo zvýšit kvalitu, efektivitu a inovativnost vzdělávání, ale také zaměstnatelnost jedince. Rada Evropy kladla důraz na aktivní vztah k demokratické společnosti, a proto bylo nutné, aby školní vzdělávání vedlo studenty k samostatnosti a kritické reflexi. Young a Muller (2016) identifikují tři hlavní trendy evropské vzdělávací politiky, které do jisté míry ovlivnily i českou kurikulární reformu: národní kvalifikační rámce, zaměření na výsledky učení (learning outcomes) a přechod od kurikul zaměřených na specifické znalosti ke všeobecným předmětům. Říkají, že je velice obtížné tyto trendy kritizovat, neboť se od nich očekává splnění důležitých ekonomických cílů a například i sociální inkluze. Příklon k evropským trendům totiž členským státům sliboval, že „*mohou dosáhnout většího sblížení s evropskou úrovní prostřednictvím ujednání o pokračující spolupráci a vzájemné koordinaci strategií*“ (Council of Europe 2006: 2)³⁸. Ačkoliv pedagogická rozhodnutí týkající se vývoje kurikula vypadají obvykle jako profesionální a apolitická, „*jsou ve skutečnosti svojí vnitřní podstatnou silně ideologické povahy*“ (Auerbach 1995 in Richards 2001: 55)³⁹.

Co se týče skutečných kroků v České republice, v lednu 1998 vstoupil v platnost **Standard středoškolského odborného vzdělávání**, se kterým musely být v souladu všechny nově vytvořené dokumenty vymezující obsah výuky na středních odborných školách (L – Ch – W 2007), ale skutečným impulzem pro kurikulární reformu se stal až **Národní program rozvoje vzdělávání v České republice** (2001), tzv. Bílá kniha. Tento „*systémový projekt*,

³⁸ „may achieve greater convergence at the European level by means of appropriate arrangements for ongoing co-operation and co-ordination of policies“

³⁹ „are in fact inherently ideological in nature“

formulující myšlenková východiska, obecné záměry a rozvojové programy, které mají být směrodatné pro vývoj vzdělávací soustavy“ (ibid.: 7) v časovém horizontu 2005–2010 vznikl na základě veřejné diskuse vztahující se výročním zprávám MŠMT o stavu a rozvoji české vzdělávací soustavy a za přispění českých a zahraničních odborníků. Cílem tohoto dokumentu bylo zdůvodnit nezbytnost změn a závazným způsobem popsat postupnou změnu řízení a financování českého školství tak, aby odpovídalo zásadám demokratické vzdělávací politiky běžné v ostatních evropských zemích, tj. vytvořit decentralizovaný systém s autonomií jednotlivých škol a využít maximálního tvořivého potenciálu učitelů. Měly se odstranit dosud existující statické prvky kurikula a vytvořit z něj otevřený dynamický systém, v němž se „prosadí vazebnost mezi jednotlivými prvky systému i prostupnost transformačních kroků při realizaci cílů vzdělávání v praxi“ (Janík et al. 2009: 52). Úkolem státu bylo stanovit pravidla, vytvářet podmínky a monitorovat, zda jsou stanovené cíle plněny. Aby reforma byla úspěšná, mělo dojít ke změnám ve čtyřech hlavních oblastech: stanovení cílů a obsahů vzdělávání, vytváření systémů hodnocení kvality, transformace uvnitř autonomně spravovaných škol a zlepšení postavení a vzdělávání pedagogických pracovníků. Národní kurikulum totiž může být plně funkční pouze jako komplexní systém, který podle Dvořáka „kromě popisů cílů a obsahů vzdělávání zahrnuje i evaluační nástroje, institucionalizovanou infrastrukturu pro implementaci a hodnocení jak kurikula, tak výsledků žáků“ (2012: 22).

Nejdále se zatím pokročilo ve stanovování cílů a obsahů vzdělávání tak, že při dvouступňové tvorbě kurikula došlo k rozlišení centrální role státu, který stanoví pouze obecné rámce, a konkretizace obsahu vzdělávání probíhá na jednotlivých školách. MŠMT vytváří rámcové vzdělávací programy (RVP) pro jednotlivé stupně a obory vzdělávání a v souladu s nimi školy, případně jednotliví učitelé, vytvářejí školní vzdělávací programy (ŠVP) pro konkrétní realizaci výuky ve třídách. Přestože se učitelé stali tvůrci kurikula zodpovědnými za ontodidaktickou transformaci učiva, ale zároveň i za psychodidaktickou transformaci, neboť přetvářejí obsah kurikulárních dokumentů do obsahu výuky ve třídě tak, aby studenti měli co nejlepší podmínky pro kognitivní transformaci učiva (srov. Janík et al. 2009), nedochází k systematické podpoře jejich profesního rozvoje a nejsou dostatečně ohodnoceni, takže se s nimi nepracuje jako s cennými lidskými zdroji. Podle strategického dokumentu **Hodnocení naplňování Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2020** (2017) není snadné posílit profesní přípravu učitelů v situaci, kdy vysoké školy jsou autonomní. Standardy učitele byly vytvořeny bez dostatečné odborné diskuse a obsahují pouze formální požadavky na průběh studia, ale žádné formulace týkající se jejich cílových kvalit. Neexistují relevantní výzkumem ověřená data o průběhu transformací uvnitř škol. Ačkoliv **vyhláška**

15/2005 Sb. stanoví, jaké náležitosti musí mít *Výroční správa o činnosti školy*, nedošlo k vytvoření „*evaluačního prostředí či evaluační kultury, založené na kritické sebereflexi každého článku vzdělávacího systému v každé fázi jeho činnosti*“ (Národní program rozvoje vzdělávání v České republice 2001: 39), ačkoliv v této tzv. Bílé knize je vytvoření uceleného systému hodnocení považováno za hlavní pilíř zvyšování kvality vzdělávání, který má vyvážit značnou autonomii škol. To, že školy nedostávají zpětnou vazbu o kvalitě své práce, zmiňuje nejen **Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015-2020** (2014), ale i **Hodnocení naplňování Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2020** (2017), první z nich dokonce v kontextu analýz OECD. Průcha, který porovnává národní kurikulum Anglie s českým vzdělávacím systémem, konstatuje, že „*národní kurikulum jako komplexní systém u nás nebylo dotvořeno, [a dodává, že] jsme vlastně v polovině cesty mezi klasickým typem národního kurikula (vymezujícím jen cíle a učivo – viz bývalé učební plány a osnovy) a moderním typem národního kurikula (obsahujícím i kontrolní a evaluační mechanismy k fungování kurikula)*“ (2009: 256). Budování hodnotícího systému započalo, neboť Česká republika se již zapojila do mezinárodních šetření a průzkumů srovnatelnosti dovedností (např. PISA⁴⁰), v roce 2011 zahájila společnou část maturitní zkoušky a postupně se rozbíhá plošné šetření v 5. a 9. ročnících základních škol, ale stále chybí „*mechanizmy, jak z provedené evaluace vyvozovat závěry pro zlepšování kvality vzdělávání na úrovni vzdělávacího systému*“ (Národní program rozvoje vzdělávání v České republice 2001: 39). Dvořák také spatřuje problém v neexistenci takových standardů, které by sloužily jako nástroje evaluace, ale ze současného stavu obviňuje i konzervativnost školství, chování úředníků ve veřejném sektoru a fakt, že pod vlivem mezinárodních organizací byl přijat model decentralizovaného kurikula a vzdělávání založeného na výstupech, který byl závazně aplikován do všech škol bez toho, aby školám a učitelům byly vytvořeny dostatečné podmínky k realizaci (2012: 107). Veteška (2011 podle kritérií Ambrose 2005) přidává i další podmínky úspěšné implementace, které byly podceněny: zapojení komunity, podpora vertikální a horizontální komunikace, přidělení adekvátních finančních prostředků, jasné vymezení rolí všech aktérů, přihlédnutí k tradicím a specifikům národního prostředí, podpora reforem výzkumem a systematickým monitorováním.

⁴⁰ Programme for International Student Assessment – tyto standardizované průzkumy však nezkoumají dosažené znalosti a dovednosti v cizích jazycích.

3 SPOLEČNÝ EVROPSKÝ REFERENČNÍ RÁMEC PRO JAZYKY

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice byl vydán ve stejném roce jako Společný evropský referenční rámec pro jazyky (SERRJ), tj. v roce 2001, a proto se o existenci tohoto dokumentu ještě explicitně nezmiňuje. V následujících letech však Česká republika v oblasti jazykového vyučování přechází z kurikula definovaného akademiky na tento typ kurikula, který je podle Richardse založen na „*modelu socioekonomické efektivnosti*“ (2001: 116)⁴¹. SERRJ významně ovlivnil podobu českých kurikulárních dokumentů a i podobu společné části maturitní zkoušky z cizích jazyků, neboť s jeho pomocí jsou formulovány očekávané výstupy na konci jednotlivých vzdělávacích období a RVP jsou od tohoto dokumentu odvozeny. Vznik SERRJ je úzce spjat s politickým a ekonomickým vývojem sjednocující se Evropy a s rolí jazykového vzdělávání v ní.

Na počátku studené války v roce 1949 vznikla Rada Evropy, aby prosazovala lidská práva a podporovala spolupráci mezi členskými státy v oblasti sociální a kulturní, neboť cílem bylo setkávání lidí a jejich vzájemné porozumění za účelem odstranění předsudků a nenávisti, které vedly ke dvěma předchozím světovým válkám a rozdělení Evropy na Východ a Západ. Financována je proto řada projektů na podporu výuky jazyků. U zrodu SERRJ však stojí potřeba organizovat jazykové vyučování dospělých tak, aby jejich krátkodobé kurzy a reálné zkušenosti s cizím jazykem měly určitou progresi a vztahovaly se k určité hierarchické struktuře, což bylo velmi aktuální na konci 60. let minulého století s nárůstem počtu obyvatel EU pracujících v zahraničí. Tehdy převládající metoda, situační jazykové vyučování, která byla z velké části pod vlivem strukturalismu a behaviorismu, se ukázala jako nevhodná k tomu, aby tvořila „*spolehlivou základnu pro vývoj jazykových sylabů*“ (Wilkins 1976 in Green 2012: xiii)⁴². Wilkins věřil, že lingvistická teorie je nezbytná pro pochopení podstaty jazyka a následně i podstaty učení se jazyku, ale nevěřil, že pouze na této teorii může být postaveno jazykové vyučování (in Green 2012), a proto bylo odmítnuto již dříve navrhované rozdělení jazykového učení na jednotlivé uzavřené moduly, tzv. Unit-Credit Systems s pevně definovanými úrovněmi založenými na sekvencích gramatických kategorií a seznamech slovní zásoby. Pod vlivem sociálně kognitivního přístupu k učení, britské lingvistiky (Firth), v níž byla již silně zakotvena důležitost studia vztahu mezi významem a kontextem, a americké sociolingvistiky (Hymes) se Wilkins a Trim eklekticky snažili vytvořit rámec, který by vycházel z potřeb studentů. Proto se pokoušeli identifikovat jednotlivé koncepty, které bylo třeba vyjádřit, a specifikovat funkce, které jsou nezbytné k dosažení komunikačních cílů. Na sympoziu organizovaném

⁴¹ „socioeconomic efficiency model“

⁴² „a sound basis for developing language syllabi“

v Rüşchlikonu v roce 1971 si počáteční myšlenka tohoto tzv. nociónálně funkčního sylabu (notional-functional syllabus), který také stál u zrodu komunikačních přístupů k výuce jazyků, získala velkou oblibu a bylo doporučeno na ní dále pracovat. Principem, na jehož základě měla být výuka organizována, se stal význam, jenž studenti potřebují vyjádřit, a gramatické struktury se staly pouze prostředky pro vyjádření tohoto významu. Tím došlo k zapracování dřívějšího gramatického sylabu, ale tak, že význam se stal prioritním. Pojmové kategorie a kategorie komunikačních funkcí byly specifikovány a došlo ke konceptualizaci komunikační kompetence (Hymes 1972 in Green 2012: xiv), která obsahovala jak složku lingvistickou, tak sociolingvistickou.

Ačkoliv jazykové učení bylo vnímáno jako kontinuální a nedělitelné, objevil se též požadavek identifikovat společný základ (common core), který by byl relevantní pro všechny studenty v různých kontextech a situacích. Proto bylo podle Greena (2012) potřeba určit přirozenou hranici, která by mohla být považována za jednotlivou úroveň. Cílem bylo identifikovat a popsat určitý bod v procesu výuky, kdy se jednotlivé znalosti spojí do komunikační kompetence a student dokáže s využitím jednoduchých jazykových prostředků komunikovat ve většině běžných situací. Tato úroveň byla nazvána Threshold Level (prahová úroveň, dnes B1) a stala se vzorem pro tvorbu učebnic a testů, neboť definovala cíle jazykového vzdělávání na bázi pečlivého posouzení komunikačních potřeb studentů. Požadavky na tuto úroveň však nebyly školy schopné zvládnout v jednom školním roce, a tak van Ek, Alexander a Fitzpatrick zredukovali obsah a eliminovali vše nadbytečné. Výsledkem byla úroveň Waystage (dnes A2). V 80. letech bylo naopak třeba identifikovat a popsat úroveň vyšší. Na základě mnoha studií došlo k revizi předchozích úrovní a vyšší úroveň Vantage (dnes B2) vznikala na bázi kvalitativního zdokonalení jazykové produkce pomocí podrobnějších popisů funkcí a pojmů, pouze u slovní zásoby došlo k rozšíření tematických oblastí. Pro potřeby práce s imigranty a těmi, kteří nechtějí výuce jazyků věnovat mnoho času, iniciovala Asociace poskytovatelů jazykových testů v Evropě (ALTE) identifikaci Breakthrough Level (dnes A1), tj. holého minima či první fáze výuky jazyků.

Popisy těchto úrovní měly zvýšit povědomí dospělých studentů o cílech a metodách výuky jazyků tak, aby si dokázali své učení řídit sami a činit informovaná rozhodnutí. Dalším cílem bylo zvýšit sebevědomí studentů a podporovat jejich sebehodnocení. K tomuto účelu Oscarsson vytvořil první deskriptory v podobě tzv. Can Do statements (1980 in Green 2012: xxxiii). Zároveň se však hledala cesta, jak výsledky jazykového vyučování efektivně měřit, aby mohla být průběžně poskytována zpětná vazba o efektivitě učebního procesu. Vzhledem k tomu, že se v 90. letech zvyšuje potřeba prohloubení jazykového učení a vyučování a výuka

jazyků je považována za celoživotní úkol, který začíná ještě před nástupem do školy, mezivládní symposium konané v roce 1991 v Rüşchlikonu pod názvem Transparency and coherence in language learning in Europe: objectives, assessment and certification pokládá za žádoucí vytvořit **Společný evropský referenční rámec pro jazyky** s cílem umožnit kooperaci mezi vzdělávacími institucemi v jednotlivých zemích, poskytnout oporu pro vzájemné uznávání jazykových kvalifikací a pomoci studentům, učitelům, tvůrcům kurzů a kurikul, tvůrcům a poskytovatelům testů a administrativě ve vzdělávání sjednotit a koordinovat své snahy. Za deset let tak prací více než tisíce odborníků pod vedením D. Costea, J. Trima a B. Northa vznikl koherentní rámec, který se stal základem kurikulárních dokumentů pro výuku jazyků nejen v Evropě, ale i za jejími hranicemi.

Nejdříve byly na experimentálním základě dopracovány popisy úrovní C1 a C2. Cambridge ESOL k tomuto účelu od roku 1993 začala využívat práce kandidátů mezinárodních zkoušek elektronicky zpracovaných ve formě korpusu žákovského jazyka Cambridge Learner Corpus (CLC). Podle Fulchera (2010) však deskriptory použité v hodnoticích škálách na jednotlivých úrovních nevycházejí z analýzy vzorků jazykové produkce žáků a nemají základ v žádné teorii, ani teorii osvojování jazyka. Jsou spíše intuitivní a psychometrické povahy, neboť z různých testovacích systémů ve světě bylo vybráno 2000 deskriptorů z 30 různých testovacích škál, které učitelé kategorizovali do třech úrovní, přičemž posuzovali i jejich relevanci a užitečnost. Konzistentně použité deskriptory se staly základem dotazníku, podle něhož učitelé hodnotili malé množství studentů ve svých třídách. Tato data byla vyhodnocena pomocí multifaktoriální analýzy a statisticky odlišně chovající se deskriptory byly odstraněny. Poté byly stanoveny hraniční skóry a deskriptory určující hranice obtížnosti jednotlivých úrovní. Tato studie byla několikrát opakována, pokaždé s jinou skupinou učitelů. Kurteš a Saville (2008) připomínají, že v závěrečné fázi došlo k harmonizaci takto vytvořené stupnice se samostatně vyvíjenou škálou úrovní ALTE, a v roce 2001 byl SERRJ oficiálně publikován.

Výsledný dokument se skládá se z devíti kapitol. První dvě vysvětlují podstatu rámce v politickém a vzdělávacím kontextu Evropy, jeho přístup k učení se jazyku a jeho výuce ve smyslu strategií, které aktivují komunikační kompetence. Třetí kapitola definuje jednotlivé společné referenční úrovně, obsahuje globální stupnici (global scale), tabulku pro sebehodnocení a zároveň vysvětluje, jak je spolu s příkladovými deskriptory používat. Kapitoly 4 a 5 podrobně představují jednotlivé kategorie vybrané pro popis jazyka a jeho použití, které jsou doplněny příkladovými deskriptory tak, že umožňují sledovat, jak se konkrétní kategorie deskriptorů liší mezi jednotlivými úrovněmi. Popis se rovněž týká kulturního kontextu, do něhož je jazyk zasazen a zohledňuje i to, že se všechny složky

komunikační kompetence nemusejí rozvíjet rovnoměrně. Většina deskriptorů má formu tzv. Can Do statements, tj. explicitně specifikují, co by měl student na té které úrovni dokázat a mohou být využity studenty k sebehodnocení a plánování svého vlastního učení, ale též učители, poskytovatelé testů, tvůrci kurikula, vzdělávacími institucemi jako hodnotící škály specifikující obsahy testů a k plánování a organizaci učebních procesů. Nejsou však vždy uvedeny pro všechny podkategorie na každé úrovni, jelikož některé úkoly nemohou studenti plnit, pokud nedosáhli určitého stupně kompetence. Zvládnutí některých úkolů zase přestává být na vyšších úrovních jazykové zdatnosti cílem. Kapitola 6 prezentuje různé druhy výukových cílů a metod a nabízí celou řadu přístupů a technik, které mohou podporovat výuku a učení se jazyku a vést učitele k reflexi své dosavadní praxe. Podobně jsou v sedmé kapitole pojednány úkoly, jež jsou pro výuku jazyka považovány za klíčové, neboť aktivují rozvoj kompetencí. Osmá kapitola je věnována tvůrcům kurikula a poskytuje obecný základ pro vypracovávání jazykových sylabů, směrnic pro vývoj kurikul, zkoušek, učebnic se zaměřením na vícejazyčnost. Poslední devátá kapitola prezentuje různé typy hodnocení, kritérií a testů. Je několikrát zdůrazněno, že SERRJ je otevřený a nepreskriptivní dokument, což znamená, že prezentuje ucelený rámec a seznamuje se širokou škálou možností, jak zdokonalovat jazykové znalosti, ale uživatelé „budou muset učinit velmi detailní, konkrétní rozhodnutí týkající se obsahu textů, cvičení, aktivit, testů atd.“ (Council of Europe 2006: 44)⁴³. Stejně tak autoři nepředepisují žádné výukové postupy či typy úkolů, ale vždy prezentují rozsáhlé výčty aspektů, které musí uživatelé vzít v potaz, pokud chtějí dosáhnout rozvoje konkrétní kompetence či kognitivní transformace konkrétního učiva, ať už jsou studenty, učiteli či tvůrci kurikula. SERRJ klade řadu otázek, ale „nemůže na tyto otázky odpovědět“ (ibid.)⁴⁴, protože „odpovědi závisí zcela na celkovém zhodnocení výukové situace, a především na potřebách, motivaci, vlastnostech a zdrojích studentů a jiných dotčených stran“ (ibid.)⁴⁵.

SERRJ na několika místech deklaruje, že byl vyvinut tak, aby byl komprehensivní, transparentní a koherentní, což znamená, že musí být oporovou pro jazykové vyučování v celé své komplexnosti a obsahovat jasné a explicitní formulace, které budou jednotlivé komponenty harmonicky propojovat. Ke komplexnosti jazyka však přistupuje tak, že jej rozbíjí na jednotlivé komponenty a „nechává na učitelích a studentech, aby znovu integrovali jednotlivé části do zdravě se vyvíjejícího se celku“ (ibid.: 1)⁴⁶. Používán má být především pro plánování

⁴³ „will have to make very detailed concrete decisions on the content of texts, exercises, activities, tests, etc.“

⁴⁴ „cannot give the answers to these questions“

⁴⁵ „the answers depend entirely upon a full appreciation of the learning/teaching situation and above all upon the needs, motivation, characteristics and resources of the learners and other parties concerned“

⁴⁶ „must be left to teachers and the learners themselves to reintegrate the many parts into a healthily developing

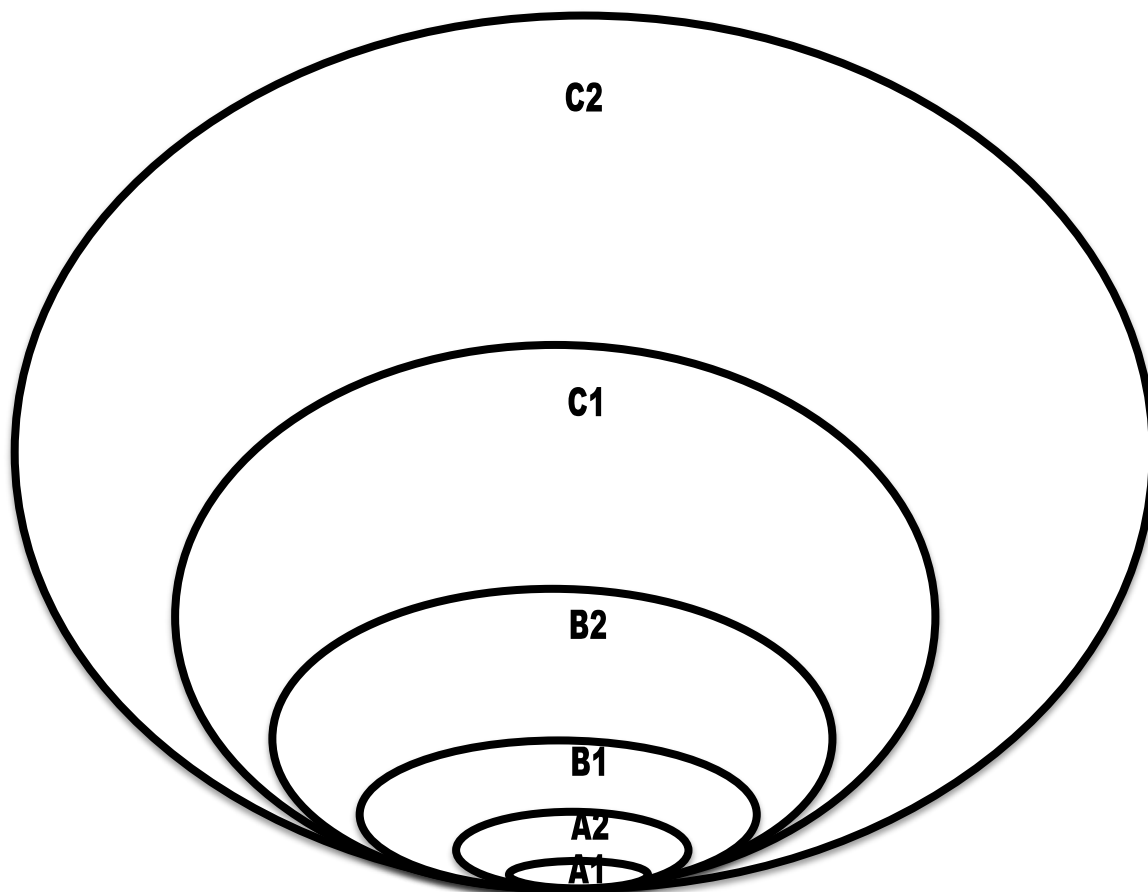
jazykového učení a vyučování, plánování certifikace v oblasti výuky jazyků a k plánování autonomního učení. Model komunikační kompetence podle tohoto dokumentu rozlišuje tři hlavní a vzájemně se doplňující kompetence: lingvistickou, sociolingvistickou a pragmatickou. Lingvistická kompetence je založena na základních jazykových systémech (např. lexikum, gramatika, fonologie, syntax atd.) a bere v potaz i rozsah a kvalitu znalosti, její kognitivní organizaci a vybavitelnost. Sociolingvistická kompetence se vztahuje k sociokulturním aspektům použití jazyka a společenským konvencím a má vést studenty k tomu, aby jejich promluvy byly vždy společensky přijatelné. Pragmatická kompetence se vztahuje k funkčnímu použití jazyka ve smyslu používat jej efektivně k dosažení konkrétního účelu a rozumět jazykovému obsahu v kontextu. Proto zahrnuje ovládnutí diskurzu, koheze a koherence textu a rozlišení typů textů.

Existuje šest společných referenčních úrovní, jimž student prochází na cestě k jazykové zdatnosti. První dvě A1 (průlom – Breakthrough) a A2 (na cestě – Waystage) charakterizují základního uživatele jazyka. B1 (práh – Threshold) a B2 (rozhled – Vantage) označují samostatného uživatele jazyka. C1 (účinná operační způsobilost – Effective Operational Proficiency) a C2 (zvládnutí – Mastery) odpovídá nejvyšší úrovni jazykové zdatnosti. Jejich popisy a vertikální a horizontální rozčlenění se v SERRJ objevuje na několika místech. Globální stupnice (global scale) podává krátký holistický popis v rozsahu jednoho odstavce. V tabulce pro sebehodnocení jsou již popisy ve formě jednotlivých Can Do statements rozčleněny na receptivní řečové dovednosti (poslech a čtení) a produktivní řečové dovednosti (mluvená interakce, mluvená produkce a psaní). Příkladové deskriptory pak jednotlivé úrovně charakterizují velice přesně a podrobně. Formulace jednotlivých deskriptorů je však podřízena účelu, neboť se rozlišuje stupnice pro uživatele, stupnice pro hodnotitele a stupnice pro tvůrce testů. Flexibilita tohoto dokumentu se projevuje především tím, že každý uživatel si může jednotlivé úrovně ještě dále rozčlenit pomocí znamének pro meziúrovně (např. A2-, A2, A2+) či ještě podrobněji podle svých konkrétních potřeb, přičemž se stále ještě může vztahovat k celému rámci a být informován o tom, na jaké úrovni jazykové zdatnosti pracuje a jakým způsobem dále pokračovat. Stejně tak jednotlivé deskriptory mohou být dále ještě rozpracovány. SERRJ však upozorňuje, že jednotlivé základní úrovně na stupnici jazykové zdatnosti (A1 – C2) by neměly být vnímány jako lineární a neočekávat, že studenti dosáhnou následující úrovně za stejnou dobu, jakou potřebovali k dosažení té předcházející. Při přechodu na další úroveň vždy dochází k rozšíření zvládnutých dovedností a jazykových jevů, ale též

whole“

rozsahu aktivit, ve kterých by měli studenti svoje znalosti prokázat. Jak ukazuje následující obr. č. 1, rozsah a kvalita znalostí a dovedností na úrovni nižší je vždy součástí úrovně vyšší a podmiňuje ji. Ze zkušeností se předpokládá, že studenti při přechodu na další úroveň „budou pravděpodobně potřebovat více než dvakrát tolik času“ (ibid.: 18)⁴⁷ a námahy, aby dosáhli úrovně vyšší.

Obr. č. 1: Schéma progresse mezi úrovněmi jazykové zdatnosti SERRJ.

Zdroj: Vlastní zpracování na základě SERRJ.

⁴⁷ „will then probably need more than twice as long“

Další vývoj evropské politiky ve vztahu k SERRJ charakterizuje tendence specifikovat jazykové jevy, které studenti potřebují k vyjádření konkrétních funkcí na té které úrovni jazykové zdatnosti v jednotlivých jazycích. Velkou výhodou SERRJ je, že tvoří popisný rámec, který „umožňuje jazykovým kurzům, kurikulům, osnovám, výukovým materiálům, testům a hodnocení vztahovat se ke společné měřicí škále, čímž zvyšuje srovnatelnost a transparentnost“ (Salamoura 2008: 5) ve výuce jazyků. Tyto škály jsou zcela arbitrární, ale jedná se o „všeobecně přijatý rámec jazykové zdatnosti“ (Salamoura – Saville 2010: 108)⁴⁸. Není záměrně založen na žádné teorii a nevztahuje se konkrétně k žádnému jazyku. Proto je nutné jej pro jednotlivé jazyky úrovně SERRJ doložit příklady. Navíc Green zdůrazňuje, že pro případy zkoušek, které mají významný dopad na testované (high-stakes exams) není SERRJ dostatečně konkrétní a „nemůže být použit jako jediný dokument“ (2012: xl)⁴⁹. V případě angličtiny proto Rada Evropy prostřednictvím Britské rady v roce 2005 zahájila English Profile Project, jehož garantem se stala Cambridge Assessment English⁵⁰ a Univerzita v Cambridge, ačkoliv v tomto multidisciplinárním výzkumu participují i jiné entity. Kurteš a Saville (2008) podrobně vysvětlují, že popisy referenčních úrovní (Reference Level Description), tj. „jazykových jevů ze všech oblastí jazyka, které od sebe mohou odlišit jednotlivé úrovně jazykové zdatnosti podle SERRJ a sloužit jako základ pro odhad úrovně jazykové zdatnosti studenta“ (Salamoura – Saville 2010: 102)⁵¹ jsou získávány na bázi empirického výzkumu založeném na elektronickém korpusu žákovského jazyka CLC, který se skládá z prací kandidátů mezinárodních zkoušek Cambridge Assessment English (KET, PET, FCE, CAE, CPE), jež jsou již ve fázi své konstrukce s úrovněmi SERRJ (A2 – C2) zcela v souladu. Tento výzkumný projekt využívá současných teorií osvojování cizího jazyka a propojuje psycholingvistické faktory s tradičními aspekty výzkumu gramatiky a slovní zásoby. Výzkumné aktivity mají tři hlavní složky: korpusový výzkum četnosti a komplexnosti jazykových jevů, výzkum výuky jazyka zaměřující se na vliv mateřských jazyků, výukových kontextů a transferu obecně a výzkum kurikulárních dokumentů a hodnocení ve vztahu k cizímu jazyku. Výsledkem těchto výzkumných snah jsou neustále zdokonalované a on-line dostupné referenční nástroje **English Grammar Profile**⁵² a **English Vocabulary Profile**⁵³, které mohou sloužit jako doplňky

⁴⁸ „widely accepted proficiency framework“

⁴⁹ „cannot be used as a 'standalone' document“

⁵⁰ dříve *Cambridge ESOL* či *Cambridge English Assessment*

⁵¹ „linguistic properties from all aspects of language which can distinguish the different proficiency (here CEFR) levels from one another and thus can serve as a basis for the estimation of a learner's proficiency level“

⁵² <http://www.englishprofile.org/english-grammar-profile/egp-online>

⁵³ (<http://vocabularypreview.englishprofile.org/staticfiles/about.html>)

kurikulárních dokumentů a plnit funkci výukového obsahu, pokud závazné kurikulární dokumenty nejsou dostatečně konkrétní.

SERRJ je stále více používán jako nástroj k harmonizaci jazykového vyučování, učení a hodnocení. Fulcher (2010) si všímá toho, že s jeho stoupajícím vlivem se ozývají hlasy, aby byl v oblasti jazykového vzdělávání odstraněn princip subsidiarity a došlo k vytvoření společné evropské vzdělávací politiky v oblasti jazyků. Oproti tomu Jones a Saville citují několik autorů (Davis 2008; Fulcher 2008; Saville 2005), kteří tvrdí, že SERRJ je „*zneužíván jako nástroj autority a kontroly*“ (2009: 54)⁵⁴ a varují, aby se nestal preskriptivním nástrojem centralizace, neboť zaznamenali rostoucí tendenci jej používat jako nástroj pro hodnocení a stanovování cílů, ale „*výrazně méně rozvinutá je jeho aplikace na školní výuku a konkrétní kontexty učení*“ (ibid.)⁵⁵. Tuto tendenci přičítají vzniku manuálu vysvětlujícímu vztah SERRJ ke zkouškám a tomu, že SERRJ stimuloval trh pro jazykové testování, přestože výsledky testování významně zjednodušuje a vzbudil pochybnosti ohledně kvality testů a srovnatelnosti standardů. V současnosti se v tomto ohledu požaduje vědecky zkoumat vliv testování na učení a vyučování a jeho dopady na společenské procesy obecně. Dalším požadavkem je vznik centralizované autority, která by dohlížela na dodržování standardů a jejich srovnatelnost, případně vytvoření nového rámce s mnohem podrobnější stupnicí. Fulcher (2010) se výrazně ohrazuje proti tomu používat SERRJ k vytváření standardů jako nástrojů akontability, tj. k vynucování si poslušnosti učitelů a plnění úkolů vůči svým nadřízeným a společnosti jako celku. Považuje to za levné a jednoduché řešení pro vlády, které čelí skutečnému či pouze vnímanému úpadku ve vzdělávání. Vysvětluje to tím, že pro politiky je jednoduché si představit, že studenti postupují od jedné úrovně ke druhé. Ve skutečnosti tomu tak nejspíš není, neboť „*předpokládaná linearita takových stupnic neodpovídá tomu, jak si studenti osvojují jazyk a komunikační dovednosti*“ (Fulcher 1996; Hulstijn 2007; Miesel 1980 in Fulcher 2010: 18). Průzkum Rady Evropy (2005) prokázal, že i učitelé se mylně domnívají, že stupnice SERRJ odrážejí skutečný průběh osvojování jazyka. Fulcher (2010) proto zdůrazňuje, že deskriptory popisující stupně jazykové zdatnosti se nevztahují k žádnému komunikačnímu kontextu a nepodávají detailní popis komunikační jazykové dovednosti. Právě proto, že SERRJ není možné podložit žádnou teorií, bude velice obtížné hledat přímé vztahy mezi stádii osvojování jazyka zakotvenými v teorii osvojování cizího jazyka a stupni zvyšování jazykové zdatnosti navrženými SERRJ. Fulcher (2010) také dodává, že SERRJ není typ modelu, který by poskytl teoretický základ pro konstrukci testů, ačkoliv určité propojení s již

⁵⁴ „is being exploited as a tool of authority and control“

⁵⁵ „its generally less developed application to classroom practice and to specific learning contexts“

existujícími testy je možné laickým okem vidět. Další jeho kritika se týká toho, že deskriptory na škále nejsou založeny na lingvistické analýze a analýze diskurzu, ale pouze na základě subjektivního vnímání obtížnosti a statistické analýze. Některé deskriptory považuje za vágní a nejasné, některé se liší v náročnosti a specifčnosti. Oceňuje flexibilitu SERRJ, ale vadí mu, že nenabízí žádná řešení, a místo toho žádá uživatele, aby přemýšlel a bral v potaz vše, co může ovlivnit průběh jazykového učení.

Co se týče využití SERRJ, Jones a Saville jej na základě výzkumných zjištění považují za „užitečný pro plánování a tvorbu kurikula a osnov, stejně jako pro tvorbu testů a certifikaci, avšak poněkud méně pro vzdělávání učitelů“ (2009: 53)⁵⁶. North (2008) k tomu dodává, že průzkum Rady Evropy (2005) též ukázal, že výuka učitelů týkající se SERRJ se soustředí na znalost úrovní a deskriptorů, ale rozvoj dovedností, jak konceptualizovat jazykové vyučování pomocí SERRJ je z velké části opomíjen. Překvapivý je pro něj i rozpor mezi tím, jak snadno si dokáží učitelé osvojit povědomí o jednotlivých úrovních, a jak obtížné je pochopit, co SERRJ znamená pro plánování a učení. Dokonce se domnívají, že je „extrémně zjednodušený a pletou si jej s Evropským jazykovým portfoliem (EJP)“ (North 2008: 55)⁵⁷. Jones a Saville (2009) konstatují, že jeho potenciál ještě není plně využit, protože bylo zjištěno, že je obtížné mu porozumět a učitelé nejsou natolik vybaveni znalostmi a zkušenostmi, aby ho uměli využít. I North (2008) dochází k závěru, že je třeba vytvářet srozumitelné verze dokumentů pro učitele a sady školících materiálů, které jim názorně ukáží, jak vyučovat studenty na různých úrovních jazykové zdatnosti a v různých kontextech, neboť nenachází dostatek publikovaného materiálu, který by se týkal využití SERRJ při výuce. Připomíná však i potřebu vytvářet praktické návody pro tvůrce kurikulárních dokumentů, mezi něž se v současné době řadí i učitelé, a navrhuje vznik případových studií mapujících vznik kurikulárních dokumentů založených na SERRJ a s nimi úzce propojených výukových materiálů. Jako úspěšný případ integrace SERRJ do národního kurikula uvádějí Jones a Saville (2009) komplexní reformu cizojazyčného vyučování ve Francii, která se prolínala též s integrací SERRJ do vzdělávání.

⁵⁶ “It was found to be most useful for the planning and the development of curricula and syllabi, and equally for the development of tests and certification, though somewhat less so for teacher education and training.”

⁵⁷ „tends to be oversimplified, confusing it with the European Language Portfolio“

Jedním z „*nejkoherentnějších a nejzásadnějších pokusů, jak integrovat SERRJ do výuky ve třídě*“ (Little 2007 in Jones – Saville 2009: 57)⁵⁸ je **Evropské jazykové portfolio (EJP)**. Kromě své pedagogické funkce má též poskytnout doplňující informace k oficiálním zkouškám a motivovat k učení se více jazyků a to i mimo školní prostředí. Aby tak mohlo činit, skládá se ze **tří částí**: jazykový pas (Language Passport), jazykový životopis (Language Biography) a soubor dokumentů a prací (Dossier). Jazykový pas má jednotný formát, obsahuje globální stupnici přejatou ze SERRJ a jeho funkce spočívá především v poskytování informací o jazykovém profilu nositele, tedy případně i informace o vykonaných jazykových zkouškách. Jazykový životopis slouží především k sumativnímu a formativnímu hodnocení a plánování. Podává studentovi klíčové informace, které může využít k rozhodování se o průběhu svého učení, a tak přispívá k jeho autonomii. **Evropské jazykové portfolio pro studenty ve věku 15–19 let v České republice** (Bohuslavová et al.: 2001) se totiž skládá z kontrolních seznamů, které obsahují funkčně pojaté tzv. Can Do statements ve čtyřech jazycích (čeština, angličtina, němčina a francouzština) přiřazené ke každé ze šesti úrovní v sedmi oblastech (poslech s porozuměním, čtení s porozuměním, ústní interakce, ústní projev, strategie, kvalita a jazykové prostředky a písemný projev). Studenti jsou instruováni, aby pomocí kontrolních seznamů zjišťovali, co všechno už umí, zhodnotili důležitost předložených dovedností pro ně samotné a plánovali si, které z nich se potřebují naučit. Mohou zaznamenávat jazyk, ve kterém danou dovednost splnili, datum zvládnutí a mohou dokonce požádat učitele o potvrzení. Jednotlivé položky kontrolního seznamu jsou odvozené z tabulky k sebehodnocení v SERRJ a přizpůsobené tak, aby byly srozumitelné co nejširšímu spektru středoškolských studentů. Soubor dokumentů a prací „*dává studentům příležitost vybrat si jakýkoliv učební materiál či formální dokument, který ilustruje dosažení výukového cíle či zkušenost s jazykem, které jsou zaznamenány v jazykovém životopise či jazykovém pasu*“ (Schneider – Lenz 2001: 38)⁵⁹. EJP je ve své podstatě velice srozumitelný kurikulární dokument, a tak umožňuje studentům identifikovat své potřeby, ale zároveň jim i učitelům ukazuje cestu, jak a kudy se v jazykovém vyučování ubírat, neboť je vede ke stanovení cílů, kterých je třeba dosáhnout. Učitelé se také mohou rozhodnout, do jaké míry bude práce s EJP společná, a případně je nechat podílet se na specifikaci cílů a dát jim i určitou zodpovědnost za ontodidaktickou transformaci učiva (viz Janík et al. 2009: 37). V souladu s myšlenkami sociálního konstruktivismu činí EJP „*průběh procesu učení se jazyku transparentnější pro studenty, pomáhá jim vyvinout si schopnost reflexe*

⁵⁸ „the most coherent and principled attempts to integrate it (CEFR) into classroom learning“

⁵⁹ „offers the learners the opportunity to select material to document and illustrate achievements and experiences recorded in the Language Biography or Language Passport“

a sebehodnocení, a tak postupně převzít více a více zodpovědnosti za své učení“ (Little – Perclová 2001: 3)⁶⁰. Jones a Saville však upozorňují, že neexistují relevantní data, podle kterých by bylo možné zjistit, do jaké míry jsou EJP ve vyučování skutečně používána. *„Protože byla vyvinuta nezávisle na kurikulech, studenti i učitelé je považují za volitelnou záležitost, která jim přidělá práci“* (Little 2007 in Jones – Saville 2009: 58)⁶¹, ačkoliv Rada Evropy jejich tvorbu a didaktické kurzy pro učitele na počátku tohoto století výrazně podporovala. Jones a Saville (2009) však vidí jejich budoucnost ve vyučování pouze tehdy, podaří-li se je plně integrovat do kurikulárních dokumentů, jako se to podařilo na 1. stupni základní školy v Irsku.

4 KURIKULÁRNÍ DOKUMENTY V SOUČASNOSTI POUŽÍVANÉ V ČR

Základním cílem jazykové politiky EU je mnohojazyčnost a vícejazyčnost. Mnohojazyčnost je v SEERJ definována jako *„znalost určitého počtu jazyků nebo koexistence různých jazyků v konkrétní společnosti“* (Council of Europe 2006: 4)⁶². Vícejazyčnost podle tohoto dokumentu zdůrazňuje zkušenost jednotlivce s jazykem tak, jak se rozšiřuje jeho kulturní kontext od jazyka, jímž se hovoří doma, k jazykům komunity, státního útvaru či lidí žijících v jiných zemích. Nevyžaduje, aby jednotlivé jazyky či dialekty byly striktně od sebe odděleny v mozku jedince, spíše schopnost využít znalosti z jednoho jazyka ke komunikaci v jazycích dalších a budovat si komunikační kompetenci, v níž jsou jazyky, s nimiž má jedinec osobní zkušenost, integrovány a propojeny. Podpora studia více jazyků a jazykové rozmanitosti vychází podle Lejskové (2015) z potřeby postavit se dominanci angličtiny, která byla považována za *„hrozbu pro francouzštinu a němčinu, které se tradičně pokládaly za důležité“* (Jones – Saville 2009: 53)⁶³. Závazek učit se minimálně dva cizí jazyky od raného dětství je tak zakotven v **Akčním plánu na podporu studia jazyků a mnohojazyčnosti**, který byl schválen v roce 2003 a měl motivovat občany EU k tomu, aby se učili více jazyků, a přispět ke zkvalitnění výuky jazyků na všech úrovních vzdělávacího systému. Už **Národní program rozvoje vzdělávání v České republice** zdůrazňoval podporu výuky cizích jazyků a multikulturalismu v tom smyslu, že by se s výukou prvního cizího jazyka začínalo ve 3. ročníku základní školy a na druhém stupni by si žáci vybírali druhý cizí jazyk. Dalším cílem bylo zajištění návaznosti výuky na středních školách tak, *„aby absolvent střední školy s maturitou*

⁶⁰ „the language learning process more transparent to learners, helping them to develop their capacity for reflection and self-assessment, and thus enabling them gradually to assume more and more responsibility for their learning“

⁶¹ „because most models have been developed independently of curricula, teachers and learners see the ELP as an optional extra whose use will involve them in extra work“

⁶² „knowledge of a number of languages, or the co-existence of different languages in a given society“

⁶³ „to threaten other traditionally important languages such as French and German“

ovládal na různé úrovni 2 cizí jazyky, absolvent střední školy bez maturity alespoň jeden cizí jazyk“ (2001: 39).

Tuto premisu zmiňuje i **Rámcový vzdělávací program pro střední odborné vzdělávání** (RVP SOV), který v části nazvané „Vzdělání a komunikace v cizím jazyce“ (Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělávání 31-43.M/01 Oděvnictví 2008: 16) stručně vysvětluje důležitost jazykového vzdělávání pro rozvoj osobnosti žáků a stanoví, že jazykové vzdělávání má u prvního cizího jazyka směřovat minimálně k úrovni B1 podle SERRJ a u druhého cizího jazyka k úrovni A2. Vedle toho též stanoví ovládnutí odborné slovní zásoby u B1 úrovně na 20 % a u A2 úrovně na 15 % z celkového minimálního počtu 2 300 lexikálních jednotek. RVP SOV obsahuje určitá obecná doporučení pro výuku a motivaci studentů a mimo jiné doporučuje i pracovat s **Evropským jazykovým portfoliem**. Učivo je rozděleno do čtyř celkem obecně pojatých oblastí, které by jen stěží mohly být vodítkem pro učitele při tvorbě ŠVP, ale každá z nich má část nazvanou „*Výsledky vzdělávání*“ (ibid.: 17), kde je obsah učiva vymezen mnohem podrobněji tak, že je snadné je přiřadit k jednotlivým lekcím v učebnici, případně odškrtnout, co už studenti umí. Takto formulované výsledky vzdělávání by mohly plnit funkci standardů a sloužit jako nástroj evaluace. Problémem RVP SOV je, že není stanoveno, jak kvalitně a s jakými jazykovými prostředky mají studenti jednotlivé dovednosti zvládnout. Učivo je též vymezeno „*jednotně pro úroveň B1 i A2*“ (ibid.: 17), což u některých požadovaných dovedností je možné dosáhnout různou úrovní jazykové plynulosti, přesnosti či komplexnosti, ale některé z požadovaných dovedností jsou podle SERRJ očekávány až na úrovni B1, např. „*vyřeší většinu běžných denních situací, které se mohou odehrát v cizojazyčném prostředí*“ (ibid.: 18), ale tento dokument učitele na to, které z požadovaných dovedností nelze na A2 úrovni vůbec očekávat, nijak neupozorňuje.

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia (RVP G) je však formulován mnohem obecněji, takže žádná jeho část by v stávající podobě nemohla fungovat jako seznam kritérií pro evaluaci. V úvodních ustanoveních je zmíněn význam výuky cizích jazyků a relativně vágně je zde stanovena i cílová úroveň výuky cizího jazyka podle SERRJ, neboť se předpokládá, že „*vzdělávání v oboru Cizí jazyk navazuje na úroveň jazykových znalostí a komunikačních dovedností odpovídající úrovni A2 podle SERRJ, které žák získal v předchozím vzdělávání, a směřuje k dosažení úrovně B2 podle tohoto rámce*“ (Rámcový vzdělávací program pro gymnázia 2007: 13). Podobně u Dalšího cizího jazyka se navazuje na předpokládanou dosaženou úroveň A1 a výuka na gymnáziu směřuje k dosažení úrovně B1. Problémem této formulace je především to, že není zcela jasné, zda cílem je úrovní B2 a B1 plně dosáhnout či se alespoň snažit se k nim co nejvíce přiblížit či nikoliv. Mnoho učitelů se může

domnívat, že mají k těmto úrovním pouze směřovat, přizpůsobit se potřebám studentů a středoškolskou výuku ukončit kdekoliv mezi úrovněmi A2 – B2 či A1 – B1. Ačkoliv v SERRJ je doporučována velká opatrnost při odhadu času nezbytného pro splnění jakýchkoliv cílů (Council of Europe 2006: 18), ALTE odhaduje na základě dlouholetých zkušeností, že pro přechod od úrovně A2 k úrovni B2 je potřeba 850–1000 hodin řízeného učení, od úrovně A1 k úrovni B1 530–600 hodin řízeného učení (Introductory guide to the Common European Framework of Reference (CEFR) for English language teachers 2013: 4), což je za čtyři roky studia při běžné hodinové dotaci 3 a 2 vyučovací hodiny týdně, které mají pouze 45 minut, nereálné, pokud studenti spoléhají pouze na školní výuku. Navíc řada studentů po ukončení základní školy „nedosahuje očekávané úrovně komunikační kompetence v angličtině na úrovni A2 dle SERRJ“ (Vlčková et al. 2014: 11), což dokládají výsledky „výběrového testování Českou školní inspekcí (2014)“ (ibid.), kterého se zúčastnilo 305 základních škol a víceletých gymnázií.

Co se týče vzdělávacího obsahu, je v RVP G stanoven v oblasti receptivních, produktivních a interaktivních řečových dovedností a vymezeno je i závazné učivo v několika kategoriích (jazykové prostředky a funkce, komunikativní funkce a typy textů, tematické okruhy a komunikační situace, realie zemí studovaného jazyka), které se vzájemně částečně prolínají. Samotné množství témat pojatých z různých úhlů pohledu vytváří dojem naprosté roztržitosti a stěží může motivovat učitele, aby ve svých ŠVP dosáhli jisté zaměřenosti a hloubky, pokud vidí, že širší požadavků je nerealistická. Navíc se jedná o výčty, které se liší svojí konkrétností, a chybí jakákoliv specifikace, jak se vzdělávací obsah požadovaných dovedností vztahuje k učivu. Mezi tematickými okruhy se v oblasti vzdělávací nachází například slovo „slovníky“ (Rámcový vzdělávací program pro gymnázia 2007: 21), ale není explicitně vyjádřeno, zda je student má umět používat, rozumět heslům, koupit si je v obchodě, či na ně formulovat ústně či písemně svůj názor. Učitelům je dána značná volnost v realizaci vzdělávacího obsahu, ale tento typ kurikula může být každým učitelem interpretován zcela odlišně a nikde v dokumentu není stanoveno, do jaké míry mají studenti požadované dovednosti ovládnout. V některých aspektech jsou požadavky pro Cizí jazyk shodné s požadavky na Další cizí jazyk, ale ve většině vzdělávacího obsahu a učiva je vidět jistá míra progresu, takže detailním porovnáním těchto dvou RVP si může učitel udělat představu o tom, v čem jsou požadavky na Cizí jazyk náročnější. Největší problém je ale s částí nazvanou „Jazykové prostředky a funkce“ (ibid.: 17), v nichž se popis žádných komunikačních funkcí jazyka neobjevuje, ale nacházejí se tam výrazy, podle kterých učitelé jazyka stěží mohou vědět, co mají učit, pokud například v pravopise studenti mají znát „běžně používané litografické znaky“

či „*nulové tvary slovních druhů*“ (ibid.: 20) v gramatice. Objevují se tam požadavky na zvládnutí jevů, které jsou na dané úrovni (B1) v angličtině příliš náročné, např. „*struktura slabiky*“ ve fonetice či „*interpunkce*“ v pravopisu. V případě Cizího jazyka se v lexikologii po studentech požaduje, aby znali „*ustálené kolokace, ustálená větná spojení, přísloví, jednoduché idiomy, ustálené větné rámce*“ (ibid.: 17) bez toho, aby došlo k vymezení, do jaké míry je mají znát, protože jejich rozsáhlá znalost je očekávána až na C2 úrovni. Navíc jsou to termíny, které se do značné míry obsahově překrývají, a jejich opakování v těsném sledu za sebou může v učitelích vzbudit dojem, že se jedná o jev pro studenty na této úrovni velice důležitý. Celkově lze říci, že RVP G v současné podobě není nástrojem, který by usnadňoval učitelům činit pedagogická rozhodnutí, a proto při tvorbě ŠVP upřednostňují jiné dokumenty, které jsou konkrétnější.

Katalog požadavků zkoušek společné části maturitní zkoušky platný od školního roku 2015/2016 pro anglický jazyk (KATALOG) patří k dokumentům, které mají pro učitele anglického jazyka mnohem vyšší výpovědní hodnotu mimo jiné i proto, že je provázán s konkrétní zkouškou. Pokud učitel činí pedagogická rozhodnutí podle něj, dostává každoročně zpětnou vazbu, zda a jak kvalitně své studenty připravil. Formulace týkající se požadavků na žáky vyjádřená tak, že „*směřují k dosažení jazykové referenční úrovně B1 podle SERRJ a zahrnují a vědomosti a dovednosti žáka*“ (Katalog požadavků zkoušek společné části maturitní zkoušky platný od školního roku 2015/2016 2014: 5) je v tomto typu dokumentu dostatečně návodná pro učitele, neboť vědí, že studenti budou úspěšní, pokud úrovně B1 své jazykové zdatnosti dosáhnou. Další výhodou je, že „*katalog požadavků byl zpracován s přihlédnutím k terminologii použité v deskriptorech, které v SERRJ vymezují jazykovou referenční úroveň B1*“ (ibid.: 4), neboť se tak učitelé setkávají s vyjádřeními, která jsou jim již známa z klíčových mezinárodních dokumentů a učebnic, a tudíž byli s největší pravděpodobností nuceni o jejich detailním významu při své pedagogické práci přemýšlet. Přínosné je i to, že požadavky jsou specifikovány jen k jedné úrovni podle SERRJ, což učitelům umožňuje této jedné úrovni hlouběji porozumět. Řečové dovednosti jsou rozděleny na receptivní, produktivní a interaktivní, přičemž jsou dále rozděleny na jednotlivé dílčí dovednosti (poslech, čtení, psaní, ústní produkce a ústní interakce), které jsou zkoušeny. Jednotlivé dílčí dovednosti jsou dále specifikovány konkrétním výčtem ještě podrobnějších dovedností a je uvedena charakteristika textů, ve kterých budou ověřovány či očekávány, spolu s tematickými okruhy či komunikačními situacemi, které se v maturitní práci mohou vyskytnout. Část věnovaná jazykovým kompetencím je formulována relativně obecně, ale spolu s tematickými okruhy, komunikačními situacemi a oblastmi užívání jazyka tvoří jakýsi rámec, podle kterého může

učitel svoji práci celkem snadno plánovat. Vzorové úlohy ukazují učitelům přesně, jakým způsobem budou uvedené dovednosti v rámci stanoveného učiva ověřovány, ale jsou užitečné pro učitele i v tom, že názorným způsobem podávají informaci o tom, co konkrétně by studenti měli na B1 úrovni své jazykové zdatnosti podle SERRJ zvládnout.

Řada autorů (Dvořák 2012; Janík et al. 2009; Maňák 2007; Průcha 2009; Walterová 1994) řadí učebnice mezi kurikulární dokumenty. V případě angličtiny to nebude jen klišé, neboť odborníci, mezi nimi i Richards, přiznávají, že „*proces výuky jazyka je z velké části určován učebnicí*“ (2001: 15)⁶⁴ a v situaci, kdy na probíhající učební program neexistují podrobné osnovy, se stává, že „*učitelé sestavují tematické plány zcela založené na komerčních učebnicích*“ (Dubin – Olshtain 1986: 33)⁶⁵. Pokud jsou „*pro učitele i žáky uznávanými reprezentanty požadovaného učiva*“ (Maňák 2007: 25), mohou se stát důležitou oporou učitelů při tvorbě ŠVP. V České republice rozhoduje podle zákona o výběru učebnice ředitel školy, ve většině případů však předává tuto pravomoc učitelům. Středoškolští učitelé si sice mohou vybrat učebnici ze seznamu učebnic s tzv. schvalovací doložkou, který každoročně zveřejňuje MŠMT, ale nemusí se cítit tímto seznamem vázáni, neboť školy smějí „*používat i další učebnice a učební texty, pokud nejsou v rozporu s cíli vzdělávání stanovenými ... zákonem [č. 561/2004 Sb.], rámcovými vzdělávacími programy nebo právními předpisy a pokud svou strukturou a obsahem vyhovují pedagogickým a didaktickým zásadám vzdělávání*“ (MŠMT 2004: 18) v případě, kdy si studenti učební materiály hradí sami, což se na středoškolské studenty plně vztahuje. Pokud tedy učitelé věnují značné úsilí výběru učebnice, která odpovídá potřebám studentů, jejich způsobu výuky a výukovým cílům, je v souladu s oficiálními kurikulárními dokumenty a odpovídá požadavkům na výstupní hodnocení, důvěřují jí natolik, že se o ni mohou opírat v případě tvorby ŠVP.

Učebnice a celé sady na sebe navazujících učebnic vymezují učivo od základních stavebních kamenů tzv. mikroúrovně a organizují učivo do lekcí, ročníků a jazykových úrovní na základně jednotného principu tak, aby jimi prostupovala jednotlivá vlákna (strands), tj. tematické linie procházející kurikulem v průběhu několika ročníků (Dvořák 2012), a docházelo k jejich postupnému rozvíjení. Učitelé si volí učebnice, které jsou pro ně srozumitelné a obsahují relevantní a přiměřeně kognitivně náročné učivo, které považují za dostatečně podrobné a provázané. Kromě těchto kvalit vnitřní koherence kurikula zmiňované Dvořákem prezentují učebnice učivo v určité šíři, která koresponduje do jisté míry s hloubkou a zaměřením. Navíc ve shodě s konstruktivistickým pohledem na učení se

⁶⁴ „The process of learning a language is largely determined by the textbook.“

⁶⁵ „the teachers have put together instructional plans based entirely on commercial textbooks“

v učebnicích angličtiny anglosaské provenience setkávají studenti s konkrétním učivem opakovaně „v odlišných kontextech a na zvyšující se úrovni složitosti“ (ibid. 2012: 33). Učebnice tedy mohou mít určité kvality, které státem stanoveným kurikulárním dokumentům chybí, ačkoliv to vždy záleží na subjektivním posouzení každého učitele. Ten však může být také pod vlivem externích tlaků a výše uvedené kvality nemusí být důvodem pro výběr učebnice.

5 KRITIKA SOUČASNÉHO TYPU KURIKULÁRNÍCH DOKUMENTŮ

Současné kurikulární dokumenty, které jsou velmi obecné a v převážné většině se zaměřují jen na zvládnutí klíčových dovedností, nepředepisují vědomostní obsah dostatečně konkrétně, protože podle Younga a Mullera „se stává stále obtížnější spolehlivě rozhodnout, co do kurikula zařadit a co vyloučit, či co je cílem formálního vzdělávání“ (2016: 46)⁶⁶, když se setře rozdíl mezi teoretickou a každodenní znalostí. Studenti jsou pak hodnoceni podle výsledků, pro něž je v kurikulu obtížné najít odpovídající obsah vzdělávání. Stejně tak náročné je dosáhnout akontability učitelů. Chybějící vědomostní obsah v kurikulech považuje de Sousa Santos za „slepotu západní vědy“ (2001 in Young – Muller 2016: 40)⁶⁷ a Janík et al. za „degradaci obsahů vzdělávání, včetně těch, které mají nezastupitelnou úlohu pro transmissi kultury“ (2009: 74). Mnoho požadovaných kompetencí je v kurikulech jen z politických důvodů, ačkoliv škola nemá podmínky k tomu, aby tyto požadavky naplnila, a některé učivo, které škola může pomoci žákům si osvojit, je z kurikula vyloučeno či nahrazeno pod záminkou, že to studenty nezajímá či to není okamžitě uplatnitelné na pracovním trhu. Učitelé to mohou vnímat tak, že předmětově specifický obsah je relativně nedůležitý, protože obecná ustanovení nerezonují s obtížemi, se kterými se denně setkávají ve své práci. V kurikulu jim chybí „jasné mezníky, a tak ustrnou, aniž by to věděli, nebo jim utečou koncepční kroky, které jsou klíčové později“ (Young – Muller 2016: 77)⁶⁸. Pokud škola nenajde kvalitního učitele, který je schopen vytvořit dobře promyšlené ŠVP a při výuce nahradit nedostatky příliš obecného kurikula, ustrnou i studenti, protože nespátřují ve výuce pokrok. V případě angličtiny jsou k tomuto studenti velice vnímaví.

⁶⁶ „it becomes increasingly difficult to make reliable decisions about what to include and exclude in the curriculum or indeed to say what formal education is for“

⁶⁷ „blindness of western science“

⁶⁸ „clear markers in the curriculum and fall behind without knowing it, or miss out conceptual steps that may be vital later on“

Ani původní cíl reformy, větší rovnost lidí a sociální inkluze, nedochází naplnění. Obsahově vyprázdněné kurikulum nejvíce znevýhodňuje ty, kteří už jsou znevýhodněni jinak. Velkou překážkou se pro ně například může stát to, co činí velké problémy všem studentům v České republice. Kurikulární dokumenty explicitně nenutí učitele různých předmětů k tomu, aby spolu spolupracovali a tvorbu jednotlivých ŠVP v jednom ročníku a pro pokračující ročníky koordinovaly, takže vznikají různé mezery a dochází k nelogickému řazení učiva v příbuzných předmětech, což může mít za následek fragmentovaný obraz reality a neúspěchy způsobené nečekanou náročností. Stejně tak vertikální linie kurikula, která by měla tvořit třeba i podvědomě vnímanou tzv. pyramidu cílů (srov. Janík et al. 2009) se může rozsypat či ztrácet, pokud chybí vazby mezi aktéry a jejich snahy nemají jednotný směr. „*Jednotlivé dovednosti lze úspěšně rozvíjet jen v souvislostech, nikoliv izolovaně*“ (ibid.: 58) dodávají Janík et al., když prezentují výsledky výzkumu A. B. M. Tsuiové. Bohatí, kteří nevěří vzdělávacímu systému, dávají přednost soukromým školám (Young – Muller 2016), případně si nechávají své znalosti potvrdit prostřednictvím mezinárodně platných zkoušek a certifikátů. Neomezená možnost volby vede k tomu, že vzdělávání je považováno jen za další formu spotřeby, což má za následek expanzi soukromých škol za účelem zisku. Ve světě, kde dominuje studentova volba, znalost ztrácí svoji autoritu. Young a Muller (2016) považují školy za konzervativní instituce, které mají konzervovat a předávat znalosti. Svoji reputaci si vybudovaly na znalostním základu a svém jedinečném způsobu, jak tyto znalosti doposud předávaly, proto jim lidé věří. Tento systém jim ale odebírá nejen jejich moc, ale i zodpovědnost vůči společnosti. Je to jistá forma ekonomického imperialismu, která se projevuje snahou „*co nejvíce zredukovat ekonomicky nevýhodné aktivity jako učení a vyučování a optimalizovat ekonomické chování lidí*“ (Fine – Milonakis 2009 in Young –Muller 2016: 55)⁶⁹.

Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015–2020 (2014) vnímá některé z výše uvedených nedostatků českých kurikulárních dokumentů a předpokládá zavedení cyklických revizí RVP. Dvořák ve výhledu do budoucnosti navrhuje „*hledat funkční kompromis mezi vysokou mírou preskripce, která učitele deprofesionalizuje, a příliš nízkou konkrétností kurikula, která učitele zbavuje odborné podpory a tlumí zpětné vazby v systému*“ (2012: 108) a jistou naději spatřuje v dotvoření evaluačních standardů, které ale skýtají jistá rizika. Dokument **Hodnocení naplňování Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2020** (2017) připomíná dosud nezrealizovaný požadavek, aby očekávané cíle vzdělávání byly jasněji vymezeny tak, aby byly srozumitelné

⁶⁹ „to reduce as much as possible of non-economic activities (such as teaching and learning) to the optimizing (i.e. economic) behaviour of individuals“

učitelům, ale toto své zdokonalení neomezovaly jen na zakomponování znalostního obsahu, ale podrobněji popsaly i dovednosti, které si mají studenti osvojit, a postoje, které mají během výuky získat. K otázce kurikulárních standardů založených na ověřování dosažených výsledků učení se však tento dokument staví rezervovaně, neboť zkušenosti z některých vzdělávacích systémů, které jej v Evropě již dříve zavedly, nejsou pozitivní. Jejich zavedení totiž vede k posilování normativní funkce kurikula a výuka se zužuje na znalosti a dovednosti, které jsou testovány, a odklání se od humanistického pojetí. Schissel (2018) také vysvětluje, že zpětný vliv důležitých testů, které nějak ovlivňují budoucnost testovaných (high-stakes exams) je komplexní a kromě obsahu a způsoby výuky a hodnocení ve třídě ovlivňuje též tvorbu výukových materiálů a výrazně přispívá k zužování kurikula. Jako příklad může sloužit právě společná část maturitní zkoušky z anglického jazyka. Trh byl zaplaven učebnicemi, které mají slovo Maturita ve svém názvu a které obsahují řadu aktivit identických s úkoly ve společné části maturitní zkoušky. Autoři sady učebnic Maturita Solutions se například hrdě hlásí k tomu, že vytvořili učebnici na míru této zkoušce, a nakladatelství používá tuto skutečnost ve své reklamní strategii. Příkladem zužování kurikula může být právě to, že učitelé mají tendenci se při plánování výuky řídit spíše *Katalogem požadavků zkoušek společné části maturitní zkoušky* či učebnicemi než RVP. Noddings s myšlenkou jednotných standardů a standardizovaných testů jednoznačně nesouhlasí. Studenti mají totiž rozličné schopnosti a zájmy, a proto není správné výsledky jejich učení měřit jednotnými standardizovanými testy, které vzdělávací systém využívá především k dosažení akontability učitelů. Ti se mají spíše cítit zodpovědnými ke studentům s rozličnými intelektuálními schopnostmi, a „*nevytváret [jen] standardní výrobek*“ (2016: 200)⁷⁰. Připouští ale existenci minimálních standardů, které by byly zvládnutelné všemi. Nicméně kurikulum ve formě standardů považuje vždy za velice ochuzené. Podle něj by kurikulum mělo mít znalostní obsah, který bude srozumitelný, dostatečně koherentní a tak rozsáhlý, že nebude zvládnutelný jedním či několika studenty. Studenti či učitelé si totiž z takto rozsáhlého materiálu budou vybírat, co se naučí a strukturovaně učení plánovat tak, aby získali celostní obraz reality. Young a Muller také kladou důraz na znalostní obsah, protože podle nich „*spolehlivý model kurikula budoucnosti musí mít obsah, koncepty a dovednosti.... Musí začínat osvojením specializované znalosti, všeobecné kompetence mohou sloužit pouze jako návod pro učitele a tvůrce kurikula*“ (2016: 62)⁷¹. Janík et al. připomínají,

⁷⁰ „not to produce a standard product”

⁷¹ „A reliable model for a curriculum and a pedagogy of the future has to embrace content, concepts and skills. ... it has to begin with the acquisition of specialized knowledge, generic competences can be no more than broad guidelines to teachers and curriculum developers“

že „vzdělávací koncepce založené na utváření a rozvíjení kompetencí nikterak nesnižují význam zodpovědného výběru obsahu vzdělávání“ (2009: 74) a Richards (2001) vidí výhody podrobného kurikula v eliminaci nevyrovnané kvality výuky způsobené profesní nezkušeností, individuálními rozdíly a absencí spolupráce mezi učiteli.

ZÁVĚR

Příklon ke konstruktivistickým teoriím učení postavil do centra pozornosti studenta, který se má postupně stát zodpovědným za své vlastní vzdělávání a jehož vzdělávací cíle jsou podle kurikulárních dokumentů formulovány jako rozvoj kompetencí, dovedností a postojů. Obsah vzdělávání je nově vnímán jen jako prostředek k rozvoji těchto kompetencí, a proto jeho význam poklesl a jeho výběr byl posunut co nejvíce na lokální úroveň. Po roce 1990 začíná i Česká republika budovat podobný typ kurikula v očekávání zvýšení kvality a efektivity vzdělávání a přiblížení se tak k evropským demokraciím. Kurikulární reforma však byla zahájena až **Národním programem rozvoje vzdělávání v České republice (2001)**, který stanovil dvoustupňovou tvorbu kurikulárních dokumentů: centrálně vznikající rámcové vzdělávací programy (RVP) a lokálně tvořené školní vzdělávací programy (ŠVP).

Jazykové vzdělávání v českém, ale i světovém kontextu ovlivnil nejvíce **Společný evropský referenční rámec pro jazyky (2001)**. Aby byl plně flexibilní, není SERRJ záměrně podložen žádnou teorií. Ačkoliv vznikl pouze na základě intuitivních odhadů obtížnosti a následné statistické analýzy, tvoří všeobecně uznávaný hierarchický rámec k harmonizaci jazykového učení, vyučování, testování, tvorbě kurikulárních dokumentů či učebních materiálů a poskytuje jednotnou měřicí škálu skládající se z šesti úrovní (A1 – C2), které jsou v jednotlivých řečových dovednostech ilustrovány deskriptory s různou úrovní citlivosti. Tento referenční rámec je však více používán k stanovení očekávaných výsledků učení a evaluačním standardům a testování než k aplikaci ve vyučování a učení. Slabou stránkou se jeví být příprava učitelů k jeho implementaci ve výuce a nedocenění role **Evropského jazykového portfolia**. Aktuálně platné a v této studii analyzované české kurikulární dokumenty pro střední školy: **Rámcový vzdělávací program pro střední odborné vzdělávání (RVP SOV)**, **Rámcový vzdělávací program pro gymnázia (RVP G)**, **Katalog požadavků zkoušek společné části maturitní zkoušky platný od školního roku 2015/2016** a i většina používaných učebnic se k SERRJ vztahuje a s jeho pomocí stanoví očekávané výstupy.

Tyto dokumenty snad kromě učebnic však řada odborníků považuje za nedostatečně konkrétní a nijak neusnadňující učitelům pedagogická rozhodnutí. Odtud pramení požadavky na dopracování evaluačních standardů jako nástroje akontability učitelů či rozšíření kurikula o podrobné a srozumitelné vymezení obsahu vzdělávání. V centru plánovacích a rozhodovacích procesů ve výuce stojí učitel, na něhož tím, že se stal navíc zodpovědný i za ontodidaktickou transformaci učiva, enormně vzrostly odborné nároky. Musí zvládat provést analýzu potřeb studentů i společnosti a analýzu výukového kontextu, plánovat výsledky učení, brát v potaz organizaci výuky v dané instituci, vybrat a připravit výukový materiál, poskytnout kvalitní výuku, diagnostikovat problémy, zhodnotit studenty, ale i jednotlivé fáze výukového procesu. V českém kontextu však existují jen omezené nástroje, jak motivovat autonomní vysoké školy, aby takto všestranné odborníky připravily. Nedošlo také k vytvoření uceleného systému hodnocení, ze kterého by se funkčním způsobem dostávaly informace z evaluačních procesů zpět k hlavním aktérům, tj. učitelům, aby je mohly využít ke zlepšování kvality výuky.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BOHUSLAVOVÁ, L. – JANÍKOVÁ, V. – LIPTÁKOVÁ, Z. – ŠPRUNGLOVÁ, V. – TÁBORSKÁ, J. (2002): Evropské jazykové portfolio pro studenty ve věku 15–19 let v České republice. Praha: Scientia.
2. CENTRUM PRO ZJIŠŤOVÁNÍ VÝSLEDKŮ VE VZDĚLÁVÁNÍ (2014): Katalog požadavků zkoušek společné části maturitní zkoušky. Praha: Centrum pro zjišťování výsledků ve vzdělávání. Dostupné z <http://www.novamaturita.cz/katalogy-pozadavku-1404033138.html>
3. COUNCIL OF EUROPE (2006): Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. Strasbourg: Language Policy Unit.
4. DLOUHODOBÝ ZÁMĚR VZDĚLÁVÁNÍ A ROZVOJE VZDĚLÁVACÍ SOUSTAVY ČESKÉ REPUBLIKY NA OBDOBÍ 2015-2020. (2014): Praha: MŠMT. Dostupné z <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategicke-a-koncepcni-dokumenty-cerven-2009>
5. DUBIN, F. – OLSHTAIN, E. (1986): Course Design: Developing Programs and Materials for Language Learning. Cambridge: Cambridge University Press.
6. DVOŘÁK, D. (2012): Od osnov ke standardům: Proměny kurikulární teorie a praxe. Praha: Univerzita Karlova.
7. FULCHER, G. (2010): The reification of the Common European Framework of Reference (CEFR) and effect- driven testing. Advances in Research on Language Acquisition and Teaching: Selected Papers, 15–26.
8. GREEN, A. (2012): Language functions revisited. Theoretical and empirical bases for language construct definition across the ability range. Cambridge: Cambridge University Press.
9. HODNOCENÍ NAPLŇOVÁNÍ STRATEGIE VZDĚLÁVACÍ POLITIKY ČR DO ROKU 2020 (2017): Praha: MŠMT.
10. INTRODUCTORY GUIDE TO THE COMMON EUROPEAN FRAMEWORK OF REFERENCE (CEFR) FOR ENGLISH LANGUAGE TEACHERS. (2013): Cambridge: Cambridge University Press.

11. JANÍK, T. – MAŇÁK, J. – KNECHT, P. (2009): Cíle a obsahy školního vzdělávání a metodologie jejich utváření. Brno: Paido.
12. JONES, N. – SAVILLE, N. (2009): European language policy: assessment, learning, and the CEFR. *Annual Review of Applied Linguistics*, 29, 51–63.
13. KURTEŠ, S. – SAVILLE, N. (2008): The English Profile Programme – an overview. In: BAKER, F. – KURTEŠ, S. – SYLVESTER, K. – McKENNA, S. – LEWIS, C. (Eds.): *Research notes*, 33, 2–4. Cambridge: University of Cambridge ESOL Examinations. Dostupné z <http://www.cambridgeenglish.org/images/23152-research-notes-33.pdf>
14. LEJSKOVÁ, A. (2015): Perspektivy jazykové politiky EU. *Jazykovedný časopis*, 66(2), 145–161.
15. LITTLE, D. – PERCLOVÁ, R. (2001): European Language Portfolio: a guide for teachers and teacher trainers. Strasbourg: Council of Europe.
16. L – CH – W (2007): Rámcové vzdělávací programy vstupují do středních odborných škol. *Odborné vzdělávání*, 11(1), 1–4.
17. MAŇÁK, J. (2007): Učebnice jako kurikulární projekt. In: MAŇÁK, J. – KNECHT, P. (eds.): *Hodnocení učebnic*, 24–30. Brno: Paido.
18. MŠMT. Vyhláška č. 15/2005 sb., kterou se stanoví náležitosti dlouhodobých záměrů a výročních zpráv. Dostupné z <http://www.msmt.cz/ministerstvo/vyhlaska-c-15-2005-sb-2>
19. MŠMT. Zákon č. 561/2004 sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Dostupné z <http://www.msmt.cz/dokumenty-3/zakon-c-561-2004-sb-o-predskolnim-zakladnim-strednim-vyssim>
20. NÁRODNÍ PROGRAM ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ V ČESKÉ REPUBLICE (2001): Praha: MŠMT.
21. NODDINGS, N. (2016): *Philosophy of education*. Boulder: Westview Press.
22. NORTH, B. (2008): The relevance of the CEFR to teacher training. *Babylonia*, 2, 55–57.
23. PRŮCHA, J. (2009): *Moderní pedagogika*. Praha: Portál.
24. RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM PRO GYMNÁZIA (2007): Praha: VÚP.
25. RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM PRO OBOR VZDĚLÁVÁNÍ 31-43.M/01 ODĚVNICTVÍ (2008): Praha: Národní ústav odborného vzdělávání
26. RICHARDS, J. C. (2001): Curriculum development in language teaching. Cambridge: Cambridge University Press.
27. RICHARDS, J. C. – RODGERS, T. S. (1986): Approaches and methods in language teaching. Cambridge: Cambridge University Press.
28. SALAMOURA, A. (2008): Aligning English Profile research data to the CEFR. In: BAKER, F. – KURTEŠ, S. – SYLVESTER, K. – McKENNA, S. – LEWIS, C. (eds.): *Research notes*, 33, 5–7. Cambridge: University of Cambridge ESOL Examinations. Dostupné z <http://www.cambridgeenglish.org/images/23152-research-notes-33.pdf>
29. SALAMOURA, A. – SAVILLE, N. (2010): Exemplifying the CEFR: criterial features of written learner English from the English Profile Programme. In: BARTNING, I. – MARTIN, M. – VEDDER, I. (eds.): *Communicative proficiency and linguistic development: intersections between SLA and language testing research*, 101–132. Eurosla.org: Eurosla.
30. SCHISSEL, J. L. (2018): Test impact and washback. In: LIONTAS, J. I. (ed.): *The TESOL Encyclopedia of English Language Teaching*. Hoboken: John Wiley & Sons.
31. SCHNEIDER, G. – LENZ, P. (2001): *European Language Portfolio: guide for developers*. Strasbourg: Council of Europe.
32. VETEŠKA, J. (2011): *Proměny školního vzdělávání v biodromálním kontextu*. Praha: Verlag Dashöfer.

33. VLČKOVÁ, K. – PEŠKOVÁ, K. – KOSTKOVÁ, K. – JANÍK, M. – ŠVEJDÍKOVÁ, K. (2014): *Žákovské strategie při učení se anglickému jazyku a jejich vztah k úspěšnosti*. Brno: Masarykova univerzita.
34. WALTEROVÁ, E. (1994): *Kurikulum. Proměny a trendy v mezinárodní perspektivě*. Brno: Masarykova univerzita.
35. YOUNG, M. – MULLER, J. (2016): *Curriculum and the specialization of knowledge*. London/New York: Routledge.
36. ZPRÁVA O VÝVOJI ČESKÉHO ŠKOLSTVÍ OD LISTOPADU 1989 (2009): Praha: MŠMT. Dostupné z <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategicke-a-koncepcni-dokumenty-cerven-2009>

ADDRESS & ©

Mgr. Věra SLÁDKOVÁ
Katedra cizích jazyků
Ústav podnikové strategie
Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích
Okružní 10, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
sladkova@mail.vstecb.cz

ЛЕКСИЧЕСКОЕ ОТРАЖЕНИЕ ПОСТМАЙДАНОГО ПРОТИВОСТОЯНИЯ В ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРСЕ

Lexical Reflection of Postmaydan Confrontation in Internet Discourse

Elena TOMÁŠKOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

АННОТАЦИЯ: В статье исследуется комплекс неологизмов, возникших в русском языке после событий в Украине (Майдан 2013-2014 годов, Революция достоинства и военный конфликт на Донбассе). Следствием данных событий стало появление в разговорном языке большого количества новых лексических единиц, которые получили письменную фиксацию благодаря Интернет-дискурсу. Особое внимание уделяется способу закрепления неологизмов в языке: из комментариев, постов в социальных сетях и блогов новые лексемы через колумнистику попадают в язык официальных средств массовой коммуникации. В статье рассматриваются как слова-неологизмы, так и словосочетания, которые в результате лексикализации становятся фразеологизмами. Подчеркивается значение языковой игры (каламбуров) при образовании новой лексики. Отмечается высокий уровень языковой агрессии, присущий рассматриваемому сегменту лексики.

Ключевые слова: постмайданное противостояние – Интернет-дискурс – неологизмы – фразеологизмы – каламбур – разговорный язык – языковая агрессия

ABSTRACT: The paper investigates the complex of neologisms that arose in the Russian language after the events in Ukraine (Maydan in 2013-2014 years, the Revolution of dignity and military conflict in the Donbas). The consequence of these events include the emergence of a large number of new lexical units in the spoken language that have received a written fixation via Internet discourse. In the paper, particular attention is given to the method of fixing neologisms in the language: new words from the comments, posts on social networks and blogs, via newspaper' columns fall in the official language of the mass media. This paper discusses both words and phrases which have become idioms as a result of lexicalization. The importance of play on words (puns) in the formation of new vocabulary is stressed. A high level of linguistic aggression inherent to the segment of vocabulary is observed.

Key words: postmaydan confrontation – Internet discourse – neologisms – idioms – colloquial language – the language aggression

1 Причины возникновения неологизмов в лингвистической теории

Неотъемлемым отличием живого разговорного языка является скорость и острота реакции на значимые социально-политические, экономические и культурные события. Любые трансформации в жизни общества порождают набор новых слов и словосочетаний, как правило, очень метких и ёмких, для номинации изменившихся реалий. Вспомним хотя бы популярную в 2015 году аббревиатуру *Grexit*, оказавшуюся настолько удачной, что по ее модели через год возник термин *Brexit* (и можно не

сомневаться в том, что следующие попытки выхода стран из Евросоюза получат аналогичные названия, например, Spexit для Испании).

Осмысляя причины появления новых слов, Л. Пасечная и Т. Попова справедливо замечают, что *«все перемены, признаваемые обществом, требуют и получают соответствующее словарное оформление в виде названий (номинаций). Таков основной мотив создания новой лексики. Устойчивость или, напротив, недолговечность этих слов различна, но в момент их появления и использования обществом они в той или иной степени отражают факты перемен, отмечаемых индивидуальным и коллективным сознанием»* (ПАСЕЧНАЯ – ПОПОВА 2005: 167).

А. Мустайоки и И. Вепрева в этой связи утверждают, что актуализация слова является следствием активизации в социальном сознании реалий объективной действительности. Модные слова становятся своеобразной хроникой общества, сигналами социального времени, источником информации о политической, экономической и культурной жизни общества (МУСТАЙОКИ – ВЕПРЕВА 2006: 49).

Для того чтобы более адекватно отразить, воспроизвести и закрепить новые идеи и понятия, язык вообще и лексика в особенности вынуждены перестраиваться, дифференцироваться, порождать новые единицы (ТУГУЗ 2013: 167). По мнению известной российской исследовательницы неологии Л. Гацаловой, основные причины появления неологизмов делятся на две большие группы: во-первых, это общественно-исторические условия, то есть социальные причины возникновения слов и, во-вторых, внутренние законы развития словарного состава языка (ГАЦАЛОВА 2005: 34).

А. Шишкина, анализируя активные процессы современного словопроизводства, отмечает, что неологический бум последних десятилетий находит яркое отражение в публицистике, в языке СМИ, литературной критике, которые особенно быстро реагируют на изменения в общественной жизни и языке. Исследование многочисленных лексических новообразований в современных СМИ представляется весьма перспективным, так как именно масс-медиа активно влияют на формирование общественного сознания и эстетический вкус носителей языка и стремятся к языковой игре и словотворчеству (ШИШКИНА 2010: 302).

Важной характеристикой языка современных СМИ является его прагматическая интенсивность, которая выражается, прежде всего, в полисемантической, смысловой насыщенности, преобладающей направленности на создание эффекта необычности. В соответствие с этим наиболее важными функциями новой лексики в языке СМИ являются прагматические функции.

Лексические инновации используются не только для наименования явления, образа или предмета. Их семантическая структура отражает реакцию на события, явления и процессы, происходящие в обществе, способствует переосмыслению старого и формированию нового отношения к изменяющейся реальности. Носители языка, создавая новые слова, транслируют ментальные особенности и тем самым обновляют языковую картину мира.

Ученые сходятся в том, что неологизмы нуждаются в оперативной фиксации (поскольку они, как северные цветы, цветут интенсивно, но не долго) и научном осмыслении. Так, М. Москалева подчеркивает, что, *«интенсивное пополнение словаря новыми словами, а также активное словопроизводство, отмечающиеся в последнее время, являются факторами бесспорными, а необходимость их лингвистического исследования представляется очевидной»* (МОСКАЛЁВА 2008, 248). В связи с этим актуализируется необходимость сбора, а также комплексного изучения неологизмов, появляющихся в Интернет-дискурсе. Основными направлениями такого изучения являются исследование истории их возникновения, определение культурной коннотации, анализ моделей образования лексических единиц, выяснение особенностей функционирования и очерчивание сферы использования.

1.1 Особенности функционирования неологизмов в условиях Интернет-коммуникации

Целью данного исследования является изучение массива неологизмов, возникших в русском языке в последние годы в связи с событиями в Украине (Революция достоинства и последовавший за ней военный конфликт на юго-востоке страны), расколовшими постсоветское пространство на два непримиримых лагеря. Украинский Майдан и постмайданные процессы вызвали к жизни (и продолжают порождать) громадное количество слов и словосочетаний, отражающих идейное противостояние этих двух лагерей – сторонников и противников выбранного современной Украиной пути развития.

В основном, данный пласт лексики функционирует в сфере Интернет. Это вполне естественно, ибо, как утверждает один из исследователей Интернет-дискурса Л. Иванов, *«язык глобальной сети в целом восприимчив к новым, нестандартным и девиантным (отклоняющимся) лексико-семантическим явлениям, если они отличаются достаточной выразительностью»* (ИВАНОВ 2010). По мнению В. Ефремова, *«сегодня Интернет – это не только источник информации и способ проведения досуга,*

но еще и сильнейшее средство коммуникации, создающее новые, разнообразные формы общения. Одновременно Интернет – это своего рода плацдарм, на котором отрабатываются разнообразные пути развития русского языка» (ЕФРЕМОВ 2013). К сожалению, продолжает исследователь, развитие русского сегмента Интернета совпало по времени с появлением в публичном пространстве отсутствовавшего ранее русского варианта языка вражды (англ. hate speech) как формы выражения резко отрицательного отношения к оппонентам, носителям иной системы религиозных, национальных, гендерных, культурных или иных ценностей (ЕФРЕМОВ 2013).

Следует отметить новое и интересное, на наш взгляд, явление, ярко характеризующее современный язык (и не только русский, но и любой, функционирующий в обществе, где есть массовый выход в глобальную сеть). Суть этого явления заключается в том, что, если раньше разговорная речь практически не имела письменной формы (за исключением использования разговорного языка в художественной литературе и публицистике, или стенографических записях лингвистов, в том числе диалектологов), то с появлением Интернета и вовлечением в сетевое общение большого числа пользователей разговорный язык получил письменную фиксацию. Это стало важной вехой в развитии современного языка, поскольку в Интернет-дискурсе разговорная речь обрела своеобразную кодификацию, потеснив литературный язык, долгое время доминировавший в письменном обращении. Письменная речь, вышедшая из устной (разговорной) и представлявшая собой более правильную и подготовленную (в отличие от спонтанной устной), подчиняется строгим языковым законам и правилам, более жестким критериям отбора лексики. Появление Интернета изменило существовавший тысячелетиями status-quo.

Сначала разговорный язык проник в комментарии, коммуникацию в социальных сетях, «Живой Журнал». Затем он прочно закрепился в блогах: сейчас практически невозможно найти текст этого жанра сетевой журналистики, написанный правильным литературным языком без употребления разговорного. Из блогов, как и следовало ожидать, разговорный язык просочился и в Интернет-публицистику, в первую очередь, завоевав художественно-публицистические жанры и колумнистику. Далее, скорее всего, разговорный стиль вытеснит публицистический, полностью оккупировав всю медиасферу. Эта тенденция привлекает внимание филологов. Так, известный лингвист Г. Никипорец-Такигава констатирует, что *«современное состояние русского языка характеризуется стилистическим и лексическим упрощением, снятием дихотомии «разговорная речь – книжная речь», стремлением к разрушению системы*

функциональных стилей и использованию одного стиля – разговорного» (НИКИПОРЕЦ-ТАКИГАВА 2008: 276).

Исходя из вышесказанного, становится понятным, каким образом новая лексика, отражающая постмайданное противостояние, которая возникла в гуще разговорного языка и обрела свою фиксацию в Интернет-пространстве, проникает в язык ТВ, радио и печатных средств массовой коммуникации.

Следует отметить, что значительная часть рассматриваемой новой лексики представляет собой каламбуры – прием языковой игры с целью достижения комического эффекта. Языковая игра отражает стремление к максимальной выразительности, является одним из экспрессивных средств языка, способных произвести эмоциональный эффект и вызвать у читателя соответствующую эмоциональную реакцию. Каламбуры возникают на основе одинакового или близкого звучания слов или использования полисемии.

1.2 Новая лексика для обозначения постмайданных реалий

Итак, рассмотрим, какие же новые слова появились в языке под влиянием болезненных событий, последовавших за Революцией достоинства. Начнем с лексем, которыми представители противоборствующих лагерей называют своих оппонентов. Сразу оговоримся, что мы сознательно обходим стороной обценную лексику, которой в рассматриваемом языковом сегменте много. Источниками лексического материала стали публикации российских и украинских электронных СМИ, а также записи (посты) из «Живого Журнала», относящиеся к периоду с февраля 2014 г. по июль 2016 г.

Наиболее употребительной номинацией для противников майдана является лексема *vatnik* или сокращенно *vata*. *Vatnik* буквально – стёганая ватная куртка, предмет спецодежды. В СССР ватники носили рабочие и крестьяне. В данном случае наблюдаем метонимический перенос значения: *vatnik* – человек из социальных низов, малообразованный, не разделяющий европейские ценности, ностальгирующий по Советскому Союзу.

Также популярна номинация *kolorad*, возникшая в результате схожести расцветки двухцветной ленты к ордену Святого Георгия и колорадского жука. Противников Майдана называют так за их культ победы во второй мировой войне. Пример употребления в СМИ: *За что мы, колорады и ватники, не переносим укропов?* (Свободная пресса 2014).

Лексемы *rashist* и *putinoid* образованы от названия страны (Russia) и фамилии президента Путина. Негативные коннотации возникают из-за ассоциативной связи первого слова с *фашист* (каламбур, основанный на схожем звучании), а второго – с *гуманоид*, *рептилоид* и т.д. (то есть нечто не самостоятельное, а подобное чему-либо). Примеры заголовков: *Совдеповский отстой, рашист и вата: Маршал разгневал украинцев «колорадской» песней* (Московский комсомолец, 2016), *Гордись, отважный путиноид, сильней оружия бабло!* (Эхо Москвы 2014).

Лексема *ork* стала популярной, в первую очередь, благодаря произведениям английского писателя Дж. Р. Р. Толкиена, создателя известных романов в жанре фэнтези «Хоббит, или Туда и обратно» и «Властелин колец». Орки – персонажи фольклора Западной Европы, злобные, кровожадные и дикие существа. Номинация употребляется с целью акцентирования нецивилизованности, жестокости и агрессивности россиян. Пример употребления в заголовке СМИ: *Почему «орки» ДНР хотят превратить Украину в колонию взбесившейся метрополии* (Главред 2014).

Номинация *separ* является сокращением от слова *separatist* и указывает на то, что противники Майдана ратуют за отделение Донбасса и других областей. Примеры заголовков: *Украина: «сепары» и «патриоты»* (Regnum 2015), *Сепары неожиданно получили люлей* (Обозреватель 2016).

В свою очередь, представители противоположного лагеря называют сторонников Майдана следующими многочисленными номинациями:

- *ukr* – сокращение от слова украинец. Здесь присутствует элемент иронии, поскольку теория о том, что украинцы произошли от древних укров, является одной из современных квазинаучных доктрин в Украине: *Теория «великих укров»: киевская власть объявила украинцев носителями генов высшей расы* (сайт НТВ 2014);
- *ukrop* – буквально огородное растение, пряность. Лексема возникла из-за схожести с *ukr*, то есть является каламбуром и содержит обидный намек на принадлежность к сельским низам: *Кто такие «укропы»? (Politikus.ru, 2015), «Укропы» предъявили территориальные претензии Белоруссии* (Взгляд 2016);
- *ukrozombi*, как и *ork*, понятна. Номинация содержит семантический компонент «подверженный манипулятивному воздействию»: *Укрозомби не безнадёжны* (Новороссия 2014);

- *ukropitek (pithecs)*. Лексема актуализирует семантический компонент «недоразвитость»: *Укропитек – недостающее звено в цепи эволюции (Русская история 2015)*;
- *banderlog*. Образованию слова способствовала языковая игра на схожести звучания фамилии Степана Бандеры (лидер украинских националистов) и названия обезьяньего народа из книги Киплинга: *Путерский бандерлог докукарекался в интернетах (peretogi.livejournal 2016)*;
- *nebratja (nobrothers)*. Неологизм возник после презентации в сети ставшего популярным стихотворения украинской поэтессы Анастасии Дмитрук, главная идея которого заключалась в том, что украинцы и русские не являются братьями: *Небратья едут убивать нас (russkiy-malchik.livejournal, 2016)*;
- *maydanuty*. Лексема представляет собой пассивное причастие. Таким образом, *maydanuty* – это человек, подверженный влиянию Майдан: *«Майданутые» жители Украины в истерическом припадке безысходности» (Русская весна 2014)*;
- *maydaun* – контаминация слов *Maydani Daun* (от синдрома Дауна): *Майдаун Алексей Арестович, рубанул «правду-матку» о «путинской Одессе» (Политическое обозрение 2016)*;
- *svidomit*. Лексема образована от украинского слова «*svidomu*» (сознательный) по аналогии со словом *sodomit (sodomist)* и содержит намек на гомосексуализм: *Политолог-свидомит рассказал, что ждать Киеву после отмены санкций против РФ (Новостное агентство «Харьков» 2016)*;
- *kastrulegolovy (panhead)*. Номинация возникла после того, как в знак протеста против запрета носить во время Майдана каски, люди надели на голову кастрюли: *Уймись, кастрюлеголовый! Русофобские скачки вокруг Крыма (Политическое обозрение 2016)*;
- *skakun (jumper)*. Лексема появилась после массового прыгания на Майдане под футбольную кричалку «*Кто не скачет, тот москаль*»: *Скакуны обвинили Януковича в Евромайдане (Антифашист 2016)*;

Отдельно остановимся на том, как называют в Интернет-среде страну-врага. Наиболее популярным названием России является *Rashka*, образованное от *Russia* при помощи суффикса субъективной оценки: *Жители Раики поздравили Путина с днем рождения (Лента.ru 2016)*.

Номинация *Mordor* того же происхождения, что и *ork*, это вариация Империи зла в топонимической версии Дж. Р. Р. Толкиена, в книгах которого Мордор – королевство темного властелина, ужасная земля страха и тьмы, населённая орками и другими злыми созданиями. Примеры заголовков: *СОВЕТОЛОГ: «Россия – это Мордор, а русская солдатня – орки, они же урки»* (Kavkazcenter.com 2014), *Bloomberg: Россия похожа на Мордор, а украинцы – на хоббитов ...* (сайт ИноТВ, 2014). Лексема стала настолько популярной, что в январе 2016 года в социальных сетях появились сообщения о том, что приложение Google Translate переводит словосочетание «Российская Федерация» с украинского языка на русский как «Мордор».

Следующая лексема для обозначения России – *Orda (Horde)*. В номинации актуализируется важная для постмайданного противостояния дихотомия «европейская, западная Украина – азиатская, восточная Россия»: *Украина и орда снаружи и внутри* (Слон 2013). Семантический компонент «азиатский» имеет и следующая лексема *Laptestan (lapot' – bastshoe)*, которая, кроме того, содержит обидный для жителей России намек на бедность и нецивилизованность.

Сторонники России в названиях Украины тоже охотно употребляют с негативной оценкой морфему *stan* как индикатор принадлежности к азиатскому миру: например, *Ukrostan, Hohlostan* (*hohol* – старинное пренебрежительное название украинцев, связанное с традиционной прической казаков, *forelock*).

Лексемы *Hohland, Hohlandia* содержат скрытый оксюморон – сочетание национальной детали внешнего облика и морфемы *land*, которая часто встречается в названиях западных стран. Примеры заголовков в СМИ: *Школьники из Славянска: Учителя спрашивали у нас, нафиг нам Хохляндия?!* (Гордон 2014), *Хохляндия опять признана страной с самой несчастной экономикой в мире* (сайт Правда-TV 2016).

Номинации *Ukruanda* (каламбур на основе созвучия с названием Руанды, бедной африканской страны), *Ruina* (от *to ruin*), *country 404 (Error 404 not found)* актуализируют значения «бедность», «разрушение», «исчезновение»: *Украина: либо Руина, либо дружить с Россией* (Одна Родина 2015), *Страна 404. Що не померло в Україні... Фінал близьок* (Русская правда 2015).

Широкое распространение получил также Интернет-мем *Tzeevropa*, возникший из популярной майданной кричалки «Украина – это Европа»: «Цэевропа»: *Гройсман против депутатов* (Антифашист 2016).

Лексема *Urkaina* построена на близости звучания названия страны и жаргонного слова *urka* – преступник. По такому же принципу создано название *Usraina* (от вульгарного слова со значением «испражняться»). Данные слова представляют собой каламбуры.

Попытка создать собственную эмоционально окрашенную карту мира отражается в языковой игре с географическими названиями. Так, восточные области Украины (Луганск и Донбасс) сторонники Майдана называют *Luganda* (ассоциация с африканской Угандой), *Lugandon* (ассоциация с вульгарным вариантом слова *condom*), *Daunbass* (от синдрома Дауна): *Даунбас и Луганда требуют «независимости с общим экономическим пространством»* (Pressa.today, 2014), *Москаль попросил отказаться от терминов «луганда», «лугамбе» и «лугандония»* (Зеркало недели 2014).

Противники Майдана не отстают, и на просторах Интернета столица Украины Киев превращается в *Kiev* (ассоциация с одним из основных слов русского обценного лексикона) или *Kukiev* (от глагола со значением *to cisko*, имеющего в русском разговорном языке второе значение «бедствовать, жить в одиночестве»): *Крестный ход преображает «Киев» в настоящий Киев* (Оккупанту.НЕТ, 2016), *Кукуев объявил небратьями Москву, Волгоград, Санкт-Петербург* (peremogi.livejournal 2016).

Европа получает саркастическое наименование *Geuropa* с намеком на присущее ей толерантное отношение к гомосексуализму: *Старушка гейропа сама себя высекала* (Русская правда 2014). В Европе (или шире на Западе) живут или разделяют западные ценности *liberasty* (контаминация слов *либерал* и *педераст*), а также *kakly* (сокращение от *creativeclass*, ассоциативно связанное по фонетическому составу с разговорным словом со значением «испражняться»): *Европа и мы: кто такие либерасты* (Иносми, 2014), *Донбасские каклы – трусливые сплетники* (Ukrainian independent newsportal, 2016). Эти люди купили Украину за *pechen'ki* (печенье, которое раздавала на Майдане американский политик Виктория Нуланд): *Нуланд раскрыла тайну майдановских печенек* (Дни.ру, 2014). Слово имеет уменьшительно-пренебрежительный суффикс, иными словами, акцентируется то, что Украина продалась дешево.

Подобно странам, главы государств тоже получают обидные прозвища. Во времена Майдана тогдашнего президента Виктора Януковича именовали не иначе, как *zek* (*convict*) или *Janukovosch* (*ovosch – vegetable*, подобным образом воплощался семантический компонент «вялость, беспомощность»). Пример заголовка: *Януковощ неплохо устроился в сочинской дачке* (Штурм.Новости, 2016).

Наиболее нейтральными наименованиями президента России (если не затрагивать обценную лексику) являются сокращение *Ри* (интернациональная ассоциация с известным физиологическим звуком), номинация *Злобный карлик* (намек на небольшой рост и ассоциация с фольклорным персонажем) и лексема *Putler* (каламбур, основанный на сходном с *Hitler* звучании). Образ российского лидера демонизируется, ему приписываются черты сказочного злодея и самого негативного исторического персонажа, хотя при этом делается попытка сделать страшное смешным. Примеры заголовков: *Котёл для Путина или как Великий Пу стал маленьким Ху* (Воениздат, 2014), *Злобный карлик сам не уgomонится, сколько бы территорий не отдали – ветеран АТО* (Обозреватель, 2915), *Путлер, верни чужое: российский бизнесмен назвал Путина убийцей и разорителем №1 в мире* (Главред 2015).

С нынешним президентом Украины Петром Порошенко наблюдается похожая картина. Его фамилия обыгрывается следующим образом: *Potroshenko* (от *potroshit' – to bowel*, то есть делается намек на жестокость в подавлении конфликта), *Porosenko* или *Porosya* (от *porosya – a little pig*). Примеры заголовков: *Потрошенко утвердил план покорения Юго-Востока* (Русская правда 2014), *«Поросенко» составил компанию «Сабакашвили» в Одессе* (сайт ТРК «Звезда» 2015), *Хозяева окончательно сливают Порося* (Миртесен 2016).

В аспекте словообразования рассмотренные неологизмы представляют разнообразные модели: словообразовательную деривацию, когда новые лексические единицы образуются от существующих в языке морфем по определенным моделям; семантическую деривацию (метафорические и метонимические трансформации семантической структуры слова), при которой уже существующие в языке слова обретают новое значение; заимствование.

Продуктивными моделями словообразовательной деривации в рассмотренном материале являются: суффиксация (например, рашист, майданутый, свидомит, путиноид, Рашка); сокращение (сепар от сепаратист, укр от украинец, Пу от Путин, какл от креакл, слова, которое, в свою очередь, является аббревиатурой от креативный класс); словосложение (кастрюлеголовый, укрозомби, укропитек), словослияние, при котором происходит сложение фрагментов слов в новую лексему (либераст, Путлер Луганда, Укруанда). Особняком среди неологизмов, образованных путём словосложения, стоит лексема Цэвропа (из украинского языка, Этоевропа) – подобный тип словосложения (местоимение и существительное) является относительно новым, возникшим под влиянием языка сети. Следует отметить, что в рассмотренном нами

материале практически не представлены такие модели словообразовательной деривации, как префиксация и конверсия. Единственным примером неологизма, образованного путём префиксации, является лексема небратья.

Способом семантической деривации созданы такие новые лексемы, как ватник, вата, колорад, укроп, скакун, бандерлог, Орда, печеньки.

Заимствование как способ образования неологизмов представлено словами орк, Мордор.

2 Фразеологические неологизмы в СМИ

Помимо новых лексем в Интернет-дискурсе возникает большое количество устойчивых словосочетаний, которые в результате лексикализации имеют все шансы стать полноценными фразеологизмами, закрепиться в русском языке и пополнить фразеологический фонд.

Тесное взаимодействие всех элементов, составляющих систему, является обязательным условием развития языка. Изменения, которые происходят на морфологическом, лексическом и синтаксическом уровнях, оказывают подчас незаметное, однако, тем не менее, постоянное воздействие и на другие уровни языковой системы, в частности, на фразеологию. Под влиянием динамических процессов в языке изменяется и фразеология – как фразеологический фонд в целом, так и отдельные фразеологические единицы. Воздействие языковой системы на фразеологический фонд проявляется, прежде всего, в архаизации некоторых фразеологических единиц и их уходе на периферию и в появлении фразеологических неологизмов (СТЕПАНОВА 2013: 246).

Рассуждая об эволюции фразеологии как части языковой системы, А. Бирих и В. Мокиенко подчеркивают, что она развивается в постоянном столкновении старого и нового. Ученые отмечают популярность мнения о том, что фразеология является одной из самых образных и консервативных языковых подсистем, в отличие от лексики она менее подвержена языковым изменениям, сохраняет в себе устаревшие слова, архаические формы и синтаксические конструкции (БИРИХ – МОКИЕНКО 2005: 3–4). Однако, несмотря на консервативность и стремление к сохранению даже непонятных для современного носителя языка выражений, утративших свою актуальность в связи с исчезновением соответствующих реалий, современная фразеология демонстрирует активную динамику.

Говорить о кризисе фразеологии в связи с отступлением традиционной (народной) ее части, связанной с исчезающими архаичными языковыми явлениями или реалиями, не представляется оправданным, на что указывает М. Чехова, дискутируя с утверждениями о банкротстве фразеологии (ŠECHOVÁ 1986). В своем исследовании «Динамика фразеологии» автор отмечает интенсивное образование неофразем и обновление существующих идиом.

Исследование новых фразеологизмов как отражения динамики языковой системы на материале чешского языка представлено в работах Й. Млацека, Д. Балаковой, В. Ковачовой (MLACEK – BALÁKOVÁ – KOVÁČOVÁ 2009), М. Янковичовой (JANKOVIČOVÁ 2010) и Л. Яновца (JANOVEC 2005).

В. Мокиенко отмечает, что употребление фразеологических единиц современными писателями, журналистами, пользователями Интернета и политиками не только «поставляет» обильный материал для исследования этой проблемы, но и заставляет задумываться над причиной этого динамичного социального и языкового феномена (МОКИЕНКО 2012: 100). Публицистика (печатная, но главным образом сетевая) сегодня выступает в качестве главной платформы как появления новых фразеологизмов, так и узуализации этих единиц.

Относительно функциональной специфики фразеологических неологизмов в материалах СМИ исследователи сходятся в том, что данные единицы, благодаря своей особой выразительности служат целям усиления потенциала прагматического воздействия текста на аудиторию, прежде всего, речь идет об образности, экспрессивности, эмотивности и оценочности.

2.1 Фразеологические неологизмы, отображающие постмайданные реалии

Причины появления фразеологических неологизмов заключаются в актуальности обозначаемых реалий, а также в коммуникативной необходимости и целесообразности создания новых языковых единиц.

Рассмотрим некоторые из новых фразеологических единиц, появившихся как реакция на украинские события. Одним из первых возник фразеологизм *небесная сотня* – собирательное название убитых участников Майдана. Впервые выражение было использовано 21 февраля 2014 года в траурных речах во время церемонии прощания с погибшими повстанцами. Примеры использования неофраземы в заголовках электронных СМИ: *Небесная сотня. Кем были герои Майдана в обычной жизни*

(Facepnews, 2014), *За что погибла Небесная сотня. О людях, власти, войне и Майдане* (Лига.нет, 2015).

Захват резиденции бывшего президента Украины Януковича породил появление фразеологизма *золотой батон* со значением «нелепое богатство нувориша, человека малокультурного, но при этом жадного»: *В поисках золотого батона, или Межигорье, которое вам не показали* (Гордон, 2014), *«Золотой батон» покروшили: Украина признала, что у Януковича нет богатств* (Новостное агентство «Харьков», 2016).

Аннексия Крыма ввела в оборот фразеологизм *зелёные человечки*. Этим словосочетанием называли российских военных в зеленой форме без опознавательных знаков, которые быстро захватили Крым. Выражение получило распространение с конца февраля – начала марта 2014 года. Иронический оттенок фразеологизму придает ассоциация с героями фильмов о вторжении инопланетян. В дальнейшем неологизм стали использовать для обозначения российских военных. Примеры заголовков: *Балканские «зелёные человечки»* (Радио Свобода, 2016), *«Зеленые человечки» не испугают жителей Аландских островов* (Иносми.ru, 2016).

Война на Донбассе стала толчком к появлению большого количества фразеологизмов. Споры об участии российских войск вызвали к жизни выражение *зablудившиеся десантники* – российские военные, которых якобы нет на украинской территории. Пример в СМИ: *«Зablудившиеся» десантники в контексте переговоров Москвы и Киева* (МГИМО.ru, 2014). После репортажа «Новой газеты» о раненом бурятском танкисте, который участвовал в боях за Дебальцево в феврале 2015 года, и публикации фото на сайте Радио «Свобода» в языке закрепился фразеологизм *бурятские танкисты* как иллюстрация российского военного присутствия на востоке Украины: *Собачья жизнь бурятских танкистов* (Радио «Свобода» 2015).

Выражение *распятый мальчик* появилось после эфира программы «Время» Первого канала России 12 июля 2014 года, в котором сообщалось о жестоком убийстве ребенка украинскими военными в Славянске. Однако никаких документальных фактов, подтверждающих преступление, найдено не было. После этого возник фразеологизм со значением «непрофессиональная работа средств массовой коммуникации России, когда используется непроверенная фейковая информация»: *«Распятый» мальчик объявился в Германии* (Публичные люди, 2016).

Фразеологический неологизм *диванные войска* появился как реакция на активную критику армейского командования в Интернете. Этим выражением обозначают псевдоэкспертов в военных делах, которые, не выходя из дома, пытаются давать рекомендации военным: *Диванные войска итурмуют Донбасс* (Военное обозрение 2016).

Прочно вошёл в язык фразеологизм *русский мир*, имеющий значение «пространство (в основном, постсоветское), на котором Россия пытается восстановить культурное, экономическое и политическое доминирование»: *Русский мир – идеологический миф или политическая реальность?* (Politrussia 2015), *Через полгода «Русский мир» умрет, а Путин исчезнет* (Цензору.НЕТ 2014).

Таким образом, есть все основания предполагать, что фразеологические неологизмы, вызванные к жизни постмайданным противостоянием и украинским кризисом, пополняют фразеологический фонд русского языка.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Интернет-дискурс, будучи основным каналом транслирования актуальных проблем современной общественной жизни, характеризуется использованием широкого спектра речевых средств. Изучение публицистических текстов электронных СМИ позволяет исследовать неологику во всем ее функционально-стилистическом разнообразии. Анализ актуальных языковых единиц выявил тенденции современного языка СМИ, среди которых основными являются демократизация (вплоть до маргинализации), снижение культуры речи, подвижность и изменчивость языковых норм, стремление к эмоциональному началу, экономия языковых средств, активное использование приемов языковой игры.

Как показало исследование, постмайданное противостояние породило в разговорном русском языке целый пласт новых слов и устойчивых выражений, отражающих эмоциональное состояние представителей противоборствующих лагерей.

Следует отметить высокий уровень агрессивности этого напряженного смыслового и лексического поединка. При этом важно учитывать, что «использование различных способов языковой агрессии в СМИ влечет за собой трансформацию картины мира адресата, воздействует негативно на языковой вкус и стратегии речевого поведения языковой личности, провоцирует ответную языковую агрессию» (БУЛЫГИНА – СТЕКСОВА 2000: 178).

Если на основе рассмотренного лексического материала обобщить и систематизировать представления каждой из враждующих сторон, то получим следующее: противники Майдана – люди нецивилизованные, недалекие и простоватые, мечтающие об убогой жизни в СССР и окончательном развале Украины; Россия – страшная и дикая страна, управляемая исчадием ада, в которой живут кровожадные азиаты; сторонники Майдана – люди нецивилизованные, глупые и оболваненные, мечтающие о прогнившей и погрязшей в пороке Европе; Украина – дикая и нищая страна, которая скоро развалится и исчезнет. Картины получаются очень похожие (впрочем, агрессия всегда одинакова). И с обеих сторон наблюдаем демонизацию, а зачастую и дегуманизацию противника (сравнения с приматами, насекомыми, растениями и т.д.). Конечно, с течением времени страсти утихнут, но порожденные конфликтом новые слова останутся, и средством сохранения языкового материала является Интернет.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА И ИСТОЧНИКИ ИНФОРМАЦИИ

1. БИРИХ, А. – МОКИЕНКО, В. – СТЕПАНОВА, Л. (2005): *Русская фразеология. Историко-этимологический словарь*. Москва: Астрель.
2. БУЛЫГИНА, Е. – СТЕКСОВА, Т. (2000): Проявление языковой агрессии в СМИ. *Юрислингвистика – 2: русский язык в его естественном и юридическом бытии: Межвузовский сборник научных трудов*. Барнаул, 169–178.
3. ЕФРЕМОВ, В. (2013): Русский язык в интернете. *Октябрь*, № 5, <http://magazines.russ.ru/october/2013/5> [online] [cit. 10.07.2016].
4. ГАЦАЛОВА, Л. (2005): *Неология в современной лингвистике*. Владикавказ.
5. ИВАНОВ, Л. (2010): *Язык интернета: заметки лингвиста*, <http://www.faq-www.ru/lingv.htm> [online] [cit. 10.07.2016].
6. МОКИЕНКО, В. (2012): Фразеология и языковая игра: динамика формы и смысла. *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Симферополь, Т. 25 (64), № 2 (1), 100–109.
7. МОСКАЛЁВА, М. (2008): Неологизмы и проблема их изучения в современном русском языке. РГПУ: *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. Москва, № 80, 246–249.
8. МУСТАЙОКИ, А. – ВЕПРЕВА, И. (2006): Какое оно, модное слово: к вопросу о параметрах языковой моды. *Русский язык за рубежом*, № 2, 45–63.
9. НИКИПОРЕЦ-ТАКИГАВА, Г. (2008): Неологизмы: метод поиска при помощи маркеров новизны («как сейчас говорят») и пределы компьютерных возможностей. *Slavica Helsingiensia 34. Инструментарий русистики: корпусные проходы*, 276–291.
10. ПАСЕЧНАЯ, Л. – ПОПОВА, Т. (2005): К проблеме дефиниции нового слова в современной лингвистике. *Вестник ОГУ*. Оренбург, № 11, 167–171.
11. СТЕПАНОВА, Л. (2013): Взаимодействие лексики и фразеологии (на материале русского и чешского языков). *Когнитивные факторы взаимодействия фразеологии со смежными дисциплинами*. Белгород: БелГУ, 246–250.

12. ТУГУЗ, Е. (2013): Языковая изменчивость как основа возникновения неологизмов. *Jazyk a kultúra*, 15, <http://www.ff.unipo.sk/jak/cislo15.html>[online] [cit. 10.07.2016].
13. ШИШИКИНА, А. (2010): Префиксальные новообразования нестандартной словообразовательной структуры в российских СМИ. *Вестник ВолГУ*. Волгоград, № 1 (11), 66–72.
14. ČECHOVÁ, M. (1986): Dynamika frazeologie. *Naše řeč*, № 69, 178–186.
15. JANKOVIČOVÁ, M. (2010): Nové frazémy ako prejav dynamiky slovenskej frazeológie. *Phraseologische Studien*. Greifswald, 184–197.
16. JANOVEC, L. (2005): Nevětné frazémy v nové slovní zásobě. *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha, 147–158.
17. MLACEK, J. – BALÁKOVÁ, D. – KOVÁČOVÁ, V. (2009): *Vývin súčasnej frazeológie: východiská, podoby, uplatňovanie, akceptácia*. Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku. ISBN 978-80-8084-519-3.

ADDRESS & ©

Mgr. Elena TOMÁŠKOVÁ
Katedra cizích jazyků
Ústav podnikové strategie
Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích
Okružní 10, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
tomaskova@mail.vstecb.cz

THOMAS AND CHARLOTTE GARRIGUE MASARYK: THEIR UNIQUE RELATIONSHIP IN SUPPORT OF BETTER SOCIAL CONDITIONS AND LEGAL RIGHTS FOR WOMEN

Tomáš a Charlotte Garrigue Masarykovi: Úloha jejich jedinečného vztahu v boji za lepší sociální podmínky a práva žen

Helena LUSTOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRACT: The article deals with a specific topic of Czechoslovak women's movement in the Dual Monarchy and early Czechoslovakia in the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century. It introduces the social and political situation of that time in connection to Czech women, the activities of Czechoslovak women in political, public, social and educational area. The core of the article is the personality and actions of Thomas and Charlotte Garrigue Masaryk, two exceptional people who helped widely to support the Czechoslovak women's movement. Their relationship, way of life, character and morals are presented as the unique way of fighting against gender inequality in society.

Key words: Gender – equality – women's movement – legal rights – social problems – status – education – relationship – Thomas and Charlotte Garrigue Masaryk

ABSTRACT: Článek se zabývá specifickým tématem československého ženského hnutí v duální monarchii a raném Československu ve druhé polovině 19. a počátku 20. století. Představuje tehdejší společenskou a politickou situaci v souvislosti s českými ženami, činností československých žen v politické, veřejné, sociální a vzdělávací oblasti. Jádrem článku je osobnost a aktivity Tomáše a Charlotty Garrigue Masarykových, dvou výjimečných lidí, kteří velmi významně podporovali československé ženské hnutí. Jejich vztah, způsob života, charakter a morálka jsou prezentovány jako jedinečný způsob boje proti genderové nerovnosti ve společnosti.

Klíčová slova: gender – rovnost – ženské hnutí – zákonná práva – sociální problémy – status – vzdělání – vztah – Tomáš Garrigue Masaryk – Charlotte Garrigue Masaryková

INTRODUCTION

The second half of the 19th century and the beginning of the 20th century was a time of industrial and social changes. It was also a time when the first attempts to give women legal rights, education and better social status were undertaken. In the Czechoslovak environment (respectively in the Dual Monarchy at that time), those steps were connected with many great women but also with one particular men, a politician, philosopher, a husband of an American woman, and a father – Thomas Garrigue Masaryk. His public and political activities, lectures, articles and speeches were aimed to help women gain civil rights. There is a quite significant attribute of his work and actions, that is, the positive influence of his wife, Charlotte Garrigue, who was not only his life partner, but also a co-worker, advisor and his moral and emotional

supporter. This article follows the legal and social situation of women in the Dual Monarchy and introduces the activities and steps taken in the context of the women's movement. Significant attention is devoted to the exceptional relationship of Thomas and Charlotte and their common work for women on social, public, legal and political ground. The information is eclectically sorted in order to gain a better understanding of the central role which Masaryk and his wife Charlotte played for women at that time, especially the impact of their personalities which allowed their very fruitful cooperation on the matter.

1 Social Situation of Czech Women in the Second Half of the 19th Century: Working and Existential Conditions

The growth of cities in industrialized European countries accelerated in the second half of the 19th century and, hand in hand with the development of industry, specific social problems came into play. Upon leaving the agricultural areas, people found themselves in a new environment with a high cumulation of people. They did not fall under the influence of any social integration institution (village community, parish, family). Even though the urban population, primarily made up of industrial workers, was a very important social stratum, it was a social layer of people working under terrible conditions at very low wages – child labor included. Giving the concrete examples in the Czechoslovak environment (at that time in the Dual Monarchy), the most harmful was the work of women in the manufacture of white phosphorus matches. Most of the workers were dying prematurely from poisoning by inhaling phosphorus vapors. For decades, the government knew about this fact. Women's organizations had repeatedly protested its inaction. Due to the influence of factory owners, nothing happened until 1910 when production was finally banned. *"Even in other industries, women's health was quickly destroyed. One of the most challenging jobs, where women made up a significant percentage of employees, was the production of bricks ... More than 53% of workers died between their sixteenth and thirtieth birthday."* (Neudorřlová 1999: 307) The working conditions of working women were also aggravated by the attitudes of men from their social layers who were afraid of competition in the labor market. Women were, in order to survive, forced to work for even lower wages thereby reducing the general rate of wages. *"According to statistics, the problem of wage reduction due to female employment has become so serious that even with two wages the families did not have enough resources for basic living needs."* (Neudorřlová 1999: 309) One can surely conclude that even a maximum workload of a family did not ensure a decent standard of living (Neudorřlová 1999: 307-317, see also Aldebert – Delouche 1995: 310-313, see also Pomian 2001: 152-159).

Besides desperate work conditions, the overall social situation of women (and their children) in the second half of the 19th century was associated with insufficient legal protection. In addition to laboring in dangerous health conditions and at a low wage, women were also sexually abused (especially housemaids), and if they got sick or pregnant, they were mercilessly fired. Poverty and poor hygiene conditions increased the mortality of both women and children as the knowledge of medical science was difficult to reach the poor. Governments were slowly and reluctantly addressing the problems of the poor strata. Reforms were inadequate and unrealistic as the health insurance and the social security reform attempts were only at the beginning stages. Women had no right to vote and thus legally no equal to men. In order to help themselves, women in the second half of 19th century started women's organizations demanding better social conditions, legal rights and equality to men (Neudorfllová 1999: 307-317, see also Aldebert – Delouche 1995: 312-313).

2 Emancipatory Activities of Czech Women in the Second Half of 19th Century and the Beginning of 20th Century

The Centers of Emancipation Efforts of Czech women became the Czech Production Association (Český výrobní spolek) in 1863 and the Women's Production Association (Ženský výrobní spolek) in 1871, both founded thanks to the efforts of Marie Riegrová-Palacká⁷², one of the most actively engaged women. The beginnings of the Czech women's movement in the 1860s were associated mainly with charity addressing social problems and educational activities but also with health care. Only later were these activities expanded to legal and political issues. Emancipated women tried to help mainly working⁷³, unmarried mothers, their children and orphans. In 1863, thanks to the activity of Vojtěch Náprstek⁷⁴, was founded the American Ladies' Club (Americký klub dam), known for its excellent activities for abandoned children and orphans, and for the attempts to improve the educational level of women. In the educational field, a grammar school for girls called Minerva was founded by Eliška Krásnohorská⁷⁵ in 1890. Further activities later resulted in ending the restrictions against girls from studying at boys' schools and at universities. In the health care sector, Czechoslovak feminists have sought to improve mothers' education in childcare and their health. They fought against both alcoholism and prostitution which were destroying families). The first women

⁷²Marie Riegrová-Palacká was a Czech philanthropist who concentrated on helping poor mothers and children.

⁷³There was a special branch of women's movement dealing specifically with problems of female workers and its representant was Karla Machová.

⁷⁴Vojtěch Náprstek was a Czech ethnographer.

⁷⁵Eliška Krásnohorská was a Czech writer and translator.

Czech doctors were A. Bayerová, B. Kecková and A. Honzáková. In the legal field, women have sought greater protection mainly for pregnant women, mothers and children. Teréza Nováková⁷⁶ and Františka Plamínková⁷⁷ fought for enfranchisement of women and both were influenced by T. G. Masaryk. Both were among the founders of the Czech Women's Club (Ženský klub český).⁷⁸ In the political field, women were successful in 1912, when Božena Viková-Kunětická⁷⁹ became the first female deputy of the Czechoslovak Parliament as well as the first female deputy in Central Europe. Undoubtedly, the significant year for women was 1920 when women in Czechoslovakia were given the right to vote (Neudorflová 1999; see also Bahenská 2005: 60-123 and Burešová 2001: 53-56, 156-173).

An important role was played by the contemporary press. Women's magazines helped to expand the awareness of women's emancipatory activities as well as problems. Among the best known were Women's Sheets (Ženské listy) by the aforementioned Eliška Krásnohorská, Women's Horizon (Ženský obzor) by Vít Keller⁸⁰, and Women's Revue (Ženská revue) by Zdenka Wiedermannová-Motyčková⁸¹. The gender issue was addressed by T. G. Masaryk in the magazines Time (Čas) and Our Time (Naše doba). He personally has played an exceptional role in the emancipatory movement. He was a trusted person in the eyes of most feminists and enlightened men. Vojtěch Náprstek and T. G. Masaryk believed that society would benefit from better social, legal and educational conditions of women. In Masaryk's articles and lectures, his statements about women's equality were frequently expounded (Neudorflová 1999).

⁷⁶Teréza Nováková was a Czech writer, editor, and ethnographer.

⁷⁷Františka Plamínková was a Senator of the National Assembly of Czechoslovakia (in office 1925–1939).

⁷⁸Ženský klub český was founded in 1903 and its activities were aimed at achieving equality of women in the educational, legal, labor and political spheres.

⁷⁹Božena Viková-Kunětická was a Czech politician and writer.

⁸⁰Vít Keller was a Czech editor.

⁸¹Zdeňka Wiedermann-Motyčková was a Czech editor and a professor.

3 Masaryk's Thoughts about Gender Issue and Women's Status in Society in his written work and lectures

Quite frequently, Thomas Garrigue Masaryk expressed his thoughts about women's social status and about gender issues generally in his written work. It was one of key social questions for him. His ideas and statements mainly in *Social Question (Otázka sociální)*, *American Lectures (Americké přednášky)* and *About a Woman (O Ženě)* express his positions on women's emancipation.

In *Social Question*, he deals with Marx and Engels's social theory and its parts. Here particularly, he insists that merely the economical equality of women is not enough and calls for the improvement on moral grounds as well. Masaryk surely points out that legal, social and economic rights for women must be established. He adds though the fact that if women and men want to live together as a family unit to raise children, there is still a need for moral values and respect between them (Masaryk 1947: 82-97).

In *American Lectures* and *About a Woman*, Masaryk speaks about concrete areas of women's life in society which needs to be improved, specifically in work, family life and relationships, politics and even religion. He states that women are **equal to men both intellectually and emotionally**. He points out that even if there are some differences in physiognomy, it does not mean that women cannot work in any field they want. The financial underestimation of women's work as well as the habit of not giving enough credit for taking care of children and the household is strongly criticized. Masaryk emphasizes the hardship of such work especially in combination with a job. In Masaryk's view, there should be a **choice** for women, if there is one (sadly he mentions the fact that poor women were forced to work by economic necessity and pointing at the huge social differences). Masaryk offers a powerful critique of men's noninvolvement in their father's role and the lack of help in taking care of children and household work. Masaryk mentions in connection with women's education – one of the priorities of the emancipation movement – that the reason why men are against women's education is their fear of losing their supremacy and, consequently, the undesirable obligation of giving women more respect. When talking about public life and politics, Masaryk acknowledges women's right to be involved in public life and politics for women based on their equality. He talks about the possibility again – about freedom to make a choice. He even indicates the challenging position of women in politics due to a fact that they are more watched and pressured. As religion and the Church represent an important part of public and private life, Masaryk, as a Christian, deals with the position of woman in the Bible. In his opinion, Biblical texts and their consequent interpretations are influenced by the circumstances of a specific time.

Jesus himself, Masaryk emphasizes, as a key element of Christianity, represents through his teaching and wisdom the equality of men, women and children (Masaryk 1929: O Ženě, 17-19, 31-39, 42, see also Masaryk 1929: Americké přednášky, 110-111, 115-118, see also Čapek 1931: 13-14).

Masaryk sees the gender question in a complex way, as a problem of the entire society. Such a problem cannot be isolated and the solution to inequality has to be realistic – by cooperation and an understanding of the problems and by unity, i.e. women have to be united in their efforts and support each other (Masaryk 1929: Americké přednášky, 109, see also Plamínková 1930: 64-69).

In order to give a concrete, quite significant example of Masaryk's positive attitude and respect towards women, the relationship to his wife, Charlotte will be examined.

4 Charlotte and Thomas's Relationship and Their Family

Charlotte and Thomas's exceptional relationship can be found in memories of their daughter Alice as well as in other written work (e.g. Karel Čapek or Jan Herben, a family friend and Masaryk's colleague). The two first met in Leipzig, Germany. Charlotte, who was an independent and educated woman, had won over Masaryk's great respect and love. After their wedding in 1878, the two lived in Vienna, where Masaryk worked as an associate professor at the University for four years. Charlotte studied the Czech language and was interested in local political issues even before their arrival to the Czech part of the Dual Monarchy. Her efforts predetermined their future activities, i.e. working together and discussing important political issues in order to make social changes and just laws for people, particularly for women (Masaryková 1994: 7-18, see also Čapek 1931: 108, see also Neudorfllová 2001: 19-20).

Family was an important (even sacred) element for Thomas and Charlotte. They shared their opinions about the importance of love, equality and education of all their children. Alice mentions in her memories: "*In our family equality between men and women was taken for granted...*" (Masaryková 1994: 37) Another of their daughters, Olga, expresses the family routine by these words: "*Through all of Masaryk's work, we children were in the air of high and pure ideals. Father talked about them. He did not believe in hiding life problems from children. Considering our modest conditions, there was no other way for us children than to listen when many excellent people were with us at the table. And then he was always ready to talk to us openly about everything that had interested us or about something shared from our books, school, or friends. This gave me a rare friendship with my father. I always felt complete freedom and openness. Even in later times, perhaps during the war when my mother was not*

with me, I could talk to my dad about everything." (Herben 1948: 67-68) Parenthood was the matter of both parents' participation in the Masaryk household. Thomas himself knew how to feed children and change diapers. Alice was allowed to study at Minerva (the new grammar school for girls) and was supported to educate herself by both her parents. Masaryk, even when very busy with his parliament job, he was always trying to spend the maximum amount of time possible with his family. When he later gave up his mandate for the Imperial Council, he talked about his reasons – his wife and children who needed him to be in Prague (Herben 1948: 30, 67-72, see also Masaryková 1994: 58-59, 66, 71).

Speaking about their common activities, it was all done in cooperation. They discussed philosophical and political issues together. Masaryk respected his wife's opinion and she was very supportive of his public life. They both personally attended worker's manifestations for the right to vote. Charlotte herself was actively engaged in several associations (mainly to support social situation improvement for the poor and women's rights) and it is thought that she was the reason why Masaryk spent a considerable amount of time politically helping women and their social situation and to the poor. She was Masaryk's inspiration and a true partner thanks to her strength, openness, firm opinions and sincere attitude. To more fully understand her impact, her background and personality together with her concrete public activities will be addressed. (Herben 1948: 30, see also Masaryková 1994: 75, 78, 81, 90-95, see also Čapek 1931: 113, see also Neudorfllová 2001: 21-22)

5 Charlotte and Her Support of Women's Emancipatory Movement

Charlotte Garrigue was born in Brooklyn, New York in 1850. Her father, Rudolph, wanted all his children to grow up into open minded people, to develop freely intellectually and morally. Both sons and daughters were treated equally. Charlotte was interested in arts and music, especially in playing the piano, and held ambitions of becoming a concert pianist. She also studied mathematics. As a 17-year-old young lady, she went to Leipzig and stayed with the Goering family (for whom her father had worked before coming to New York). Sadly, due to permanent damage to her hand, caused by the prolonged piano training, she had to give up her dream. Later on, she went to Leipzig again to see an interested young man who was staying with the Goerings – Thomas Masaryk. A year after Masaryk proposed to her in a letter and Charlotte said yes (Hoogenboom 2000).

When Charlotte and her husband came to Prague, she could already speak Czech very well. Even during their previous life in Vienna, she had been interested in the social and political situation in the Czech part of the Dual Monarchy. Charlotte was actively participating in her husband's work and her influence is distinct in Masaryk's ideas, thoughts and actions. Františka Plamínková writes of Charlotte's influence and her great personality: *"It is said, and not without a reason, that every man regularly evaluates all women according to the first woman he loved who influenced the development of his character. The woman becomes for him a measure by which all other women are evaluated. Recalling this consciousness of everything Masaryk has ever said and written about women and how much he has fought for women's rights, we must feel immense gratitude towards Mrs. Masaryk, but also the huge debts we have to repay by shaping our own personalities."* (Plamínková 1930:185) Her (Protestant) Christianity was evident in her sincere character, truthfulness, and also practical mind. She supported democracy and equality between men and women based on cooperation and respect just like her husband. They both considered the women's question as a part of the overall social question. Charlotte supported the development of education (particularly the founding of schools for girls) and participated largely on activities of women's association (Czech Women's Club, American Ladies' Club). Her deep social thinking brought her high marks among Czechoslovak workers. She was interested in their living and working conditions – regularly coming among Social Democratic Women⁸² (and actively working in the women's association of the Social Democratic Party). Charlotte expressed her social and emancipatory thoughts by writing articles in Czech, mainly for *Women's Sheets* and *Our Time* (she was contributing under a pseudonym). Her written work shows a deep interest in all aspects of women's emancipatory movement including women's employment, the right to vote, the foreign women's movement, social situation of children (mainly the horrible condition of children married out of the wedlock), prostitution and alcoholism (i.e. the aspects strongly damaging women and their families). (Herben 1948: 21-24, 36-39, 40-43, 45-47, see also Dít'ová 2001: 204, see also Skilling 2001: 22-25) Her extraordinary empathy is seen in the act described by Jan Herben: *"There was a time when she sold family jewelry and filled the apartment with softwood furniture in order to give away money from the sale to the poor."* (Herben 1948: 43) After Charlotte's death in 1923, Masaryk continued in their common work for better social conditions and legal

⁸²Social Democratic Women was an organization, a part of circles around Czech Social Democratic Party. Today, it still exists as the women's wing of the Czech Social Democratic Party. This organization supports gender equality as well as gender quotas for candidates of the party (i.e. the certain number of women working in and for the Party). Cited August 27, 2018. Available at: <http://sdz.socdem.cz/>

rights for women. The most significant activities in politics and public life for women will be introduced.

6 The Establishment of the Women's Rights in the First Constitution in 1920; Other Masaryk's Actions to Improve Social Situation of Women and Their Legal Status

The first Masaryk's political attempt to guarantee women's right was a Washington Declaration⁸³ preceding the first Constitution of the Czechoslovak Republic. The declaration promises, among other important political elements, that women will be legally equal to men politically, socially and culturally. The document was written in Washington by Masaryk and his American co-workers. Two years later, in 1920, the five paragraphs of the first Constitution⁸⁴ were written declaring the right of women to vote and to be elected (i.e. the right to vote and to be elected to the Chamber of Deputies, the right to vote and to be elected in the Senate). Pertaining to gender equality as such, Masaryk commented the legal success (in the first Constitution) reminding women that the fight was not over yet: *"We have a constitution, but it is necessary to take it step by step to fulfill it: that is our life. We have to work, organize, get all women in the organization, get the support of the public and influenced it by the press, meetings, everything - just as before ..."* (Plamínková 1930: 14-15) Solving the problem of inequality should be, according to Masaryk, realistic but positive as well, with the effort to find some solution. (Plamínková 1930: 17-22)

In spite of being a very busy politician, Masaryk accepted representatives of Czech and German associations, social and feminist. He gave moral talks to audiences as well as material assistance (generous financial contributions to several social institutions for women and participating on the building up of the Czech Women's Club) and politically supporting the women's movement. After the legal enfranchisement of women in the Constitution, disappointment came due to the application of the law in the Czechoslovak government. Masaryk encouraged women with those words: *"You must fight as you fought before the war - and you will win! ... You have to hold on! ... If only these honorable men will let you work!"*

⁸³The Czechoslovak Declaration of Independence or the Washington Declaration, officially the Declaration on Independence of the Czechoslovak Nation by Its Provisional Government (Prohlášení nezávislosti československého národa zatímní vládou československou). It is a Czech and Slovak proclamation of separation from the Dual Monarchy. The document calls for important changes (parliamentary political system, equal rights, and social and economic changes) Cited August 27, 2018. Available at: <https://archive.org/details/declarationofind00czec>

⁸⁴ It is the Act 121/1920 Sb. written on 29 February 1920, establishing the Constitutional Charter of the Czechoslovak Republic, the Parliament of the Czech Republic, the Chamber of Deputies (121/1920 Sb. Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky, Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna). Cited August 28, 2018. Available at: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution.1920.html>.

(Plamínková 1930: 37) Among the women whom he supported in their political carrier was Karla Machová, a candidate for the Czechoslovak parliament several times (Plamínková 1930: 11-22, 32-33, 37-38).

According to Masaryk, education was a very important area of women's emancipation effort. He supported women having access to all schools and universities. He was giving lectures and speeches to support women's studies and started the cooperation of Prague University professors and women, especially with the women working as teachers (Plamínková 1930: 126).

Regarding social issues, Masaryk together with Františka Plamínková, Charlotte Masaryková and Teréza Nováková, worked on legal changes in order to improve serious social matters affecting women and their children such as abortion, divorce, prostitution, legal protection of children born out of wedlock etc. In order to effectively address such issues, Masaryk also established a special section in his magazine *Our Time*, called Women's Movement and edited by Olga Stránská-Absolonová⁸⁵ or Zdeňka Wiedermann-Motyčková, where authors wrote about social matters. Besides those already mentioned, there were topics like education, legal rights, political successes, charitable activities, social security of pregnant women and single mothers, or such a matter as informing people about women's associations, assistance programs etc.) (Plamínková 1930: 158-171, 305-307).

CONCLUSION

The women's emancipation as pursued by Thomas and Charlotte Garrigue Masaryk, succeeded through hard work, realistic and positive thinking, but also, on one hand, through the cooperation and understanding among women themselves, and, on the other hand, through the cooperation with men as well. Masaryk advised women to be united, but also, to be open to negotiation and working with men. Relationships of both genders should be based on respect, freedom, openness and moral values, especially truthfulness, according to Mr. and Mrs. Masaryk. That was something which they both applied in their own lives, both private and public, and in their work. Their message given by applying such rules in their own lives and fighting against gender inequality can be inspirational today.

⁸⁵ Olga Stránská-Absolonová was a social worker focused on maternity and child protection issues.

REFERENCES

1. ALDEBERT, J. – DELOUCHE, F. (1995): *Dějiny Evropy*. Praha: Argo. 416 pp. ISBN 80-85794-06-9.
2. BAHENSKÁ, M. (2005): *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Slon/Libri. ISBN 80-7277-241-4 (Libri), ISBN 80-86429-48-2 (Slon).
3. BUREŠOVÁ, J. (2001): *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: UP. ISBN 80-244-0248-3.
4. ČAPEK, K. (1931): *Hovory s T. G. Masarykem II. Život a práce*. Praha: Aventinum-Čin. ISBN not specified.
5. DÍŤOVÁ, R. (2001): Feministický odkaz Charlotty G. Masarykové. In: Neudorfllová, M. L. (editor): *Charlotta G. Masaryková: Sborník příspěvků z konference ke 150. výročí jejího narození konané 10. listopadu 2000*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 201–207. ISBN 80-86495-03-5.
6. HERBEN, J. (1948): *Masarykův rodinný život*. Praha: Fr. Borový. 88 pp. ISBN not specified.
7. MASARYK, T. G. (1929): *Americké přednášky*. Praha: Čin. ISBN not specified.
8. MASARYK, T. G. (1929): *O Ženě*. Praha: Čin. ISBN not specified.
9. MASARYK, T. G. (1947): *Otázka sociální (second volume)*. Praha: Čin. ISBN not specified.
10. MASARYKOVÁ, A. G. (1994): *Dětství a mládí. Vzpomínky a myšlenky*. Praha: Ústav T. G. Masaryka. 137 pp. ISBN 80-901478-6-0.
11. NEUDORFLOVÁ, M. (1999): *České ženy v 19. st. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua. ISBN 902622-2-8.
12. NEUDORFLOVÁ, M. (2001): Výjimečnost vztahu mezi Charlottou a Tomášem Masarykovými. In: Neudorfllová, M. L. (editor): *Charlotta G. Masaryková: Sborník příspěvků z konference ke 150. výročí jejího narození konané 10. listopadu 2000*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 19–26. ISBN 80-86495-03-5.
13. PLAMÍNKOVÁ, F. (1930): *Masaryk a ženy: sborník k 80. narozeninám prvního prezidenta republiky Československé T. G. Masaryka*. Díl. I. Praha: Ženská národní rada. 337 pp. ISBN not specified.
14. POMIAN, K. (2001): *Evropa a její národy: ve znamení jednoty i různosti*. Praha: Mladá fronta. 213 pp. ISBN 80-204-0858-4.
15. SKILLING, H. G. (2001): *Matka a dcera. Charlotta a Alice Masarykovy*. Praha: Gender Studies. ISBN 80-902367-9-0.

Web Sources

1. 121/1920 Sb. Act of 29 February 1920, establishing the Constitutional Charter of the Czechoslovak Republic, the Parliament of the Czech Republic, the Chamber of Deputies (121/1920 Sb. Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky, Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna). [Online]. [Cited August 28, 2018]. Available at: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution.1920.html>
2. HOOGENBOOM, O. (2000): Masaryk, Charlotte Garrigue (1850-1923), first First Lady of Czechoslovakia. American National Biography. [Online]. [Cited August 27, 2018]. Available at: <http://www.anb.org/view/10.1093/anb/9780198606697.001.0001/anb-9780198606697-e-2001758>.

3. Masaryk, Charlotte Garrigue (1850–1923). *Women in World History: A Biographical Encyclopedia*. [Online]. [Cited August 27, 2018]. Available at: <http://www.encyclopedia.com/women/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/masaryk-charlotte-garrigue-1850-1923>
4. The Czechoslovak Declaration of Independence or the Washington Declaration, officially the Declaration on Independence of the Czechoslovak Nation by Its Provisional Government (Prohlášení nezávislosti československého národa zatímní vládou československou). [Online]. [Cited August 27, 2018]. Available at: <https://archive.org/details/declarationofind00czec>

About the Author

The author is a PhD. candidate in charity and social work (Faculty of Theology, University of South Bohemia) in the Czech Republic. Besides her advanced studies, she also translates professional academic texts from Czech into English for a Czech journal and teaches English. Her publishing work is currently focused on the social and health care system in the United States. She has published articles in the journals *Lingua Viva*, *ATE Newsletter*, *Logos Polytechnikos*, and *Caritas et Veritas*.

ADDRESS & ©

Mgr. Helena LUSTOVÁ
Department of Ethics, Psychology and Charity Work
Faculty of Theology
University of South Bohemia in České Budějovice
Kněžská 8, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
lustova@tf.jcu.cz

BIOLOGIE A SPIRITUALITA V DÍLE DAVIDA HAYE

Biology and Spirituality in David Hay's Concept

Karim SIDIBE

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Cílem tohoto článku je analyzovat vztah biologie a spirituality v díle Davida Haje, které navazuje na práce svého předchůdce Alistera Hardyho. Hay vychází z představy, že spiritualita je integrální součástí lidské evoluce a přitom se odvolává na poznatky z oboru neuroteologie. Analýzy náboženské zkušenosti vedly k vytvoření koncepce vědomí souvztažnosti, které je klíčovou součástí jeho koncepce náboženské pedagogiky. Nicméně spojení biologie a spirituality je z epistemologického hlediska problematické. Existence Boha a spirituálního světa je otázka filosofická či teologická a biologie jako empirická věda se jeví jako jejich problematický epistemologický základ.

Klíčová slova: evoluce – biologie – vědomí souvztažnosti – neuroteologie

ABSTRACT: The objective of this paper is to analyse the relation between biology and spirituality in David Hay's concept, which follows the works of his predecessor Alister Hardy. Hay builds on the idea that spirituality is an integral part of human evolution and refers to the findings in neurotheology. The analysis of religious experience was the base for the concept of relational consciousness, which is a key part of the concept of religious education. Nevertheless, the merge of biology and spirituality is problematic in terms of epistemology. The existence of God and the realm of Spirit are the subjects of philosophy or theology. Biology is an empirical science and seems to be inappropriate as an epistemological base for them.

Key words: evolution – biology – relational consciousness – neurotheology

ÚVOD

David Hay patří k předním současným anglickým náboženským pedagogům. Na akademickou scénu vstupuje jako spolupracovník a pokračovatel díla profesora Alistera Hardyho, který byl zoolog a přesvědčený darwinista. Vzhledem k této skutečnosti se nazírání na realitu ze zorného úhlu biologie stalo dominantním rysem Hayovo nábožensko-pedagogické koncepce od začátku jeho akademické práce až po současnost (Ellwood 1994). Důležitou skutečností v odkazu profesora Hardyho je fakt, že se tento vědec při svém zkoumání evoluce nespokojil s úzce biologickým pojetím a dospěl k názoru, že nábožensko-spirituální dimenze lidské psychiky je integrální součástí evoluce člověka (Ellwood 1994). David Hay navázal na dílo svého předchůdce a použil své i Hardyho poznatky ve své nábožensko-pedagogické koncepci.

MATERIÁL A METODIKA

Po důkladné rešerši odborné literatury byly aplikovány metody indukce, komparace, analýzy a syntézy příslušných textů. Cílem článku je analyzovat vztah biologie a spirituality v díle Davida Haya a více osvětlit epistemologické problémy této koncepce. Biologie jako empirická v této koncepci proniká do oblastí filosofie, teologie a psychologie, čímž dává podnět k epistemologické analýze tohoto kroku.

Náboženská zkušenost

Sir Alister Hardy založil na Oxfordu Oddělení výzkumu náboženské zkušenosti a během let 1969 až 1979 shromáždil záznamy o více než 3 000 jednotlivých případech náboženské zkušenosti na území Británie. Po důkladné kategorizaci těchto událostí bylo představeno 92 rozdílných skupin. Nejrozšířenější skupinou byla skupina 9 (b), (dynamické vzorce ve zkušenosti). Ta se týkala asi jedné třetiny respondentů (Yamane 2000). Do dnešní doby bylo shromážděno více než 6 000 záznamů o individuálních náboženských zkušenostech britských občanů. Pro Hardyho je spiritualita důležitým výdobytkem evoluce a je důležitá pro správný vývoj člověka (Ellwood 1994).

David Hay navázal na výzkumy svého předchůdce a pokračoval ve výzkumech náboženské zkušenosti. Na základě různých výzkumných metod zjistil, že výskyt náboženské zkušenosti není na ústupu, ale naopak na vzestupu. V roce 1987 to byla téměř polovina obyvatel Británie, jež přiznávala spirituální zážitek, a v roce 2 000 byl zaznamenán dokonce šedesátiprocentní nárůst a náboženské zkušenosti přiznávaly dvě třetiny Britů, ačkoli účast na liturgii byla na jasném ústupu (Markham 2009).

Spirituální dimenze evoluce

Alister Hardy osobně pociťoval svou vlastní spirituální dimenzi při práci v přírodě již jako mladý zoolog. Vnímal krásu přírody a venkovské církevní architektury a uvědomoval si opojnou radost ze života (Hardy 1997). Zkušenost utrpení a hrůz první světové války v něm posílila vědomí důležitosti nábožensko-spirituálního rozměru v jeho válečném strádání a také snahu o smíření vědy a náboženství vnímal jako své životní poslání. V období po první světové válce byl však intelektuální svět vůči náboženství odmítavý a převládající akademické ovzduší bylo materialistické a ateistické. Mezi nejpopulárnější autory patřili Sigmund Freud a Emile Durkheim. Hardy však ve svém akademickém směřování pokračoval a postupně tříbil svou teoretickou koncepci (Hardy 1997).

Pro Hardyho je spiritualita součástí světa přírody a je v určitém smyslu součástí evoluce. Bůh není vzdálený stvořitel, který nezasahuje do svého díla, ale naopak je nedílnou součástí vývoje kosmu. Spirituální dimenze je paralelní součástí evolučního procesu a z hlediska kritéria přírodního výběru posiluje lidské schopnosti k přežití. Toto vědomí vlastní spirituální dimenze není dokonce omezeno pouze na člověka, ale v jisté formě je přítomno ve všech živých organizmech (Hardy 1997).

Vědomí souvztažnosti

V návaznosti na Hardyho práci začal David Hay zkoumat spirituální svět dětí. Ve spolupráci s Rebecou Ney byl proveden výzkum šesti a osmiletých dětí ve dvou velkých městech a Anglii. Na základě těchto výzkumů byly identifikovány tři oblasti spirituálního vědomí, které se zakládaly na biologickém základě a ne na společensky konstruované realitě. Jednalo se o “vědomí tady a teď“, o “vědomí tajemství“ a o “vědomí hodnoty“. “Vědomí tady a teď“ se běžně vyskytuje u dětí a je nezbytné pro vykonání modlitby nebo meditace. “Vědomí tajemství“ je také mezi dětmi obvyklé a objevuje se například při rozsvěcování či zapalování sirky, takové skutečnosti mohou působit na děti mysteriózně. “Vědomí hodnoty“ ve spirituálním smyslu se u dětí projevuje mimořádně silnými emocemi a překračují rámcem vnímání běžných skutečností (Hay – Socha 2005).

Výsledky zkoumání dětské spirituality vedli Davida Haya k novému pojetí náboženské pedagogiky. V nábožensko-pedagogické teorii byl vytvořen koncept “vědomí souvztažnosti“, které se projevuje vědomím vztahu k ostatním lidem, dalším živým bytostem a ke svému okolí, například k rostlinám nebo k architektuře. Další dimenzí tohoto pojmu je vztah jedince k sobě samému, ke své vnitřní skutečnosti, slovy Emmanuela Levinase jde o “vztah já k sobě“ (Levinas 1997: 63). Následuje pak dimenze vztahu k nejvyšší skutečnosti, lze říci k Bohu (Hay – Socha 2005). Na základě výše uvedeného lze konstatovat, že fenomén spirituality transcenduje ryze privátní sféru a vede k vnímání širších společenských a ekologických skutečností. Tato celostnost rovněž zahrnuje sféru individuální a společenské aktivity (Hay – Socha 2005).

Ve spirituální tradici lidstva lze najít mnoho skutečností, které souvisí s pojmem vědomí souvztažnosti v oblasti modlitby a meditace. V případě hinduistických náboženských textů lze uvést radu jogínovi v Bhagavadgítě, aby vyhledával samotu v lese. Podobně Ježíš vybízí v evangeliích lid, aby se modlil o samotu v zavřeném pokoji. Veřejné rituály totiž mohou vést k velmi povrchnímu jednání, jehož cílem je vytvořit si dobré jméno ve společnosti a k pokryteckému chování bez vnitřní hloubky a opravdovosti. Dalším aspektem individuální

modlitby a meditace je psychologické obohacení jedince v návratu k vnitřnímu vědomí, které je vlastní dětem do osmnácti měsíců života. Podle psychologičky Margarety Donaldsonové takto malé děti vnímají svět v naprosté bezprostřednosti. Právě taková bezprostřednost se objevuje v meditačních praktikách buddhistické vípassany nebo v duchovních cvičeních jezuitů (Hay – Socha 2005).

Vědomí souvztažnosti nepochybně motivuje ke vstupu do církví a náboženských obcí a k aktivní činnosti v nich. Ačkoli se Britové přestávají účastnit liturgie, i tak křesťanství a jiná náboženství nebo spirituální hnutí hrají v britské společnosti stále důležitou roli. Křesťanské církve mají více členů než politické strany nebo odborové organizace. Dalším zajímavým faktem je, že lidé, kteří jsou nábožensky aktivní, jsou také často společensky a občansky angažovaní. V Británii se jedná o 27 % z členů dobrovolnických organizací, kteří chodí každý týden do kostela. 47 % těchto dobrovolníků chodí do kostela jednou měsíčně (Markham 2009). Vyspělou občanskou společnost si nelze představit bez angažovaných občanů, kteří mají zájem o veřejné dění a svými aktivitami toto veřejné dění ovlivňují.

Šest podmínek pro rozvoj spirituality

Hayovu náboženskou pedagogiku lze rovněž vnímat jako reakci na přehnaně technickou a materialistickou kulturu, která potlačuje přirozenou, biologicky danou, lidskou spiritualitu. Z tohoto důvodu Hay ve spolupráci s Rebeccou Ney vytvořil systém šesti podmínek pro takovou náboženskou výchovu, která by posilovala vědomí souvztažnosti. První podmínkou je vytvoření vhodného prostoru. V tomto prostoru se žáci mají cítit dobře a bezpečně, tento prostor by měl umožňovat vytváření vztahů s ostatními a s Bohem. Další podmínkou je zaměření na proces, nikoli však na výsledek. Spiritualita má být nekončícím procesem, který nemá končit nějakou určitou úrovní či určitým stavem, naopak nemá nikdy vést ke stagnaci (Minor – Grant 2014).

Další podmínkou je imaginace. Kreativita a imaginace jsou dovednosti, které umožňují prohlubovat duchovní vývoj a zůstat otevřeným pro nové učení. Čtvrtou podmínkou jsou dobré mezilidské vztahy. Bez nich je spirituální vývoj obtížný. Důležitý je respekt k jakýmkoli názorům a duchovním postojům. Pátou podmínkou je intimita. Bez ní by bylo obtížné se plně otevřít a postoupit riziko pro vstup do hlubších prostor lidské psychiky. Poslední podmínkou je důvěra. Tím je myšlena důvěra vyučujícího ve spiritualitu a v žáky a jejich schopnosti (Minor – Grant 2014).

Neuroteologie

K diskusi o biologicky zakotvené dispozici ke spiritualitě přispívá nový vědní obor – neuroteologie. Tento vědní obor založil americký neuroradiolog Andrew Newberg. Při výzkumech medituujících a modlících se lidí byly zjištěny změny v mozkové činnosti. Výzkum těchto fenoménů vede Newberga k přesvědčení, že neurologie povede k hlubšímu pochopení náboženských a spirituálních otázek. K tomu má vést metoda neuroteologické hermeneutiky (Barret 2011).

Neurověda zjistila, že pravá hemisféra mozku umožňuje pochopit holistické koncepce, z náboženského hlediska lze hovořit o absolutní jednotě, o Bohu. Zároveň tato holistická funkce mozku umožňuje vytvářet takové myšlenkové systémy, které dokáží pojmut jsoucno ve své úplnosti, to jest svět Boha, lidí, zvířat, vesmír, atd. Kvantitativní funkce mozku naopak umožňuje rozeznávání počtu a čísel, v náboženské oblasti jde například matematické a geometrické modely v Pythagorově teologii nebo o číselnou symboliku v bibli. Binární funkce mozku zase umožňuje tvořit protiklady, například člověk a Bůh, dobro a zlo, atd. Příčinná funkce umožňuje hledat poslední příčinu, jíž je Bůh. Činnost čelních laloků v mozku umožňuje volní činnost, například plnění desatera, ale zároveň i podřízení se boží vůli. Temenní lalok umožňuje orientaci. Při modlitbě či meditaci zřejmě dochází ke snížení jeho funkce, což vytváří pocit osobní celosti a jednoty s Bohem (Sayadmansour 2014).

Neuroteologické výzkumy byly prováděny například při výzkumu fenoménu šamanizmu. Při společenských rituálech dochází k synchronizaci fyziobiologických funkcí tím, že šamani používají symbolické úkony, jimiž ovlivňují společenské vztahy ve své obci. Tyto rituály posilují funkce paleo-savčích mozkových struktur a tím i citové vazby v obci, evokují socioemocionální a psychodynamické procesy, posilují osobní a společenskou identitu a také zvyšují funkci serotoninových, opioidních a imunitních systémů (Winkelman 2002).

Při praktikování šamanských rituálů dochází u jejich účastníků ke stavům změněného vědomí, při nichž dochází k synchronizaci vzorce mozkových vln rozsahu theta a alfa. Ty jsou produkovány limbickými serotoninovými obvody do nižšího mozku. Výsledkem je produkce koherentních mozkových vln, které procházejí osou centrální nervové soustavy. Tato pomalá produkce mozkových vln vytváří koherentní soustavu, která synchronizuje přední části mozku a integruje neverbální informace do přední kůry mozkové a způsobuje vhléd do skutečnosti. Změněné stavy vědomí mají léčebné účinky, jelikož umožňují psychickou integraci, posilují opioidní receptory a produkci serotoninu, zpřístupňují potlačené emoce a posilují společenské vazby (Winkelman 2002).

DISKUSE

Myšlenka, že náboženství a spiritualita mají biologický základ, byla vždy kontroverzní. Když Alister Hardy tuto teorii prosazoval, musel čelit třem převládajícím teoriím náboženské zkušenosti a religiozity. První byla teorie Karla Marxe, která kladla hlavní důraz na společenskou realitu útlaku nemajetných a nízkých tříd ve společnosti. V Marxově pojetí si utlačovaný jedinec projíkoval svou bídu na osobu světce nebo ukřižovaného mesiáše a kompenzoval si svou situaci představou nebeského ráje, tedy spravedlivé společnosti. Touha věřícího po Bohu je vlastně pokřivená a transformovaná touha po spravedlivé společnosti. Náboženství jako celek tedy funguje jako opium lidstva, zmírňuje duševní trýzeň a frustraci ze společenské marginalizace a materiální bídy (Hay – Ney 2006: 27).

Pro Hardyho a Haya byla tato teorie správná pouze do určité míry. Podle těchto autorů společenský a materiální útlak také potlačoval přirozenou schopnost člověka rozvíjet vlastní spirituální potenciál (Hay – Ney 2006: 27). Podle těchto autorů lze spiritualitu rozvíjet právě tehdy, pokud jsou materiální a společenské podmínky dostatečně uspokojivé. Z tohoto důvodu je Marxův přístup v očích Davida Haya jednostranný a neúplný. Přestože náboženství a spiritualita mohou být zneužity pro mocenské účely, jejich původní, biologicky daná spirituální funkce vznikla proto, aby sloužila v pozitivním smyslu v průběhu evoluce člověka.

V období po první světové válce patřil mezi eminentní intelektuály francouzský sociolog Emile Durkheim, podle kterého byly náboženství a spiritualita primárně projevem kolektivního vzrušení ve velkých shromážděních. Námitka Alistera Hardyho směřovala k faktu, že náboženská zkušenost je většinou individuální a probíhá tehdy, je-li jedinec osamocen (Hay – Ney 2006: 28). Při interpretaci Durkheima Hardy zdůrazňoval, že si tento francouzský akademik byl vědom faktu, že náboženství posiluje věřícího při zdolávání a překonávání životních zkoušek (Hardy 1997). V tomto bodě se Hardy s Durkheimem shodoval v tom smyslu, že náboženství a spiritualita hrají pozitivní roli v životě člověka. Podle Hardyho především v tom smyslu, že spirituální dispozice je u člověka vrozená a má biologický základ (Hardy 1997).

Podstatná část dvacátého století byla silně ovlivněna naukou rakouského psychologa Sigmunda Freuda. V jeho pojetí je náboženská zkušenost projevem neurózy nebo dočasné psychózy. Za tohoto předpokladu lze tedy očekávat, že jedinci s náboženskou zkušeností prožívají život plný psychických trýzní a trápení. Podle dat z dostupných výzkumů však Hardy a Hay došli k opačnému závěru, že naopak lidé s náboženskou zkušeností žijí plněji a šťastnější životy než většina ostatních (Hay – Ney 2006: 28).

Dalším argumentem Sigmunda Freuda bylo tvrzení, že náboženství jako takové je kolektivní neuróza. Věřící, tedy lidé trpící touto kolektivní neurózou, jsou tudíž méně náchylní k onemocněním individuální neurózy. Tato argumentace se jevila Hardymu a Hayovi poněkud pochybná. Sigmund Freud vycházel ve své argumentaci z předpokladu, že náboženská zkušenost není reálná v tom smyslu, že by dotyčný skutečně zakusil něco substanciálního a proto se domníval, že náboženská zkušenost je iluzorní, podobně jako halucinace. Zde však Freud překračuje rámec empirické vědy a vstupuje na pole filosofie. Z filosofického hlediska však nelze takovou argumentaci přijmout jako jednoznačně platnou (Hay – Ney 2006: 28).

Argumentace Hardyho a Haye o povaze náboženské zkušenosti má řadu kritiků. Je jí vytýkáno, že poněkud podceňuje společenskou realitu. I v technologicky málo vyspělých kulturách existuje silné vědomí tradice a proto nelze opominout kulturní konstrukce, které se v nich vyskytují. V současné západní kultuře naopak nelze ignorovat vliv tradiční religiozity, která vytváří lingvistické formy pro vyjádření různých psychických stavů. Z lingvistického hlediska lze zpochybnit explicitně spirituální podstatu náboženských zkušeností uváděných Hardym a Hayem (Ellwood 1994).

Jedním z příkladů takových psychických stavů, které lze Hardyho slovníkem nazvat spirituálními, jsou vrcholné zážitky Abrahama Maslowa. Jazykem moderní psychologie nepochybně vyjadřujeme něco podobného, co je vyjádřeno ve spirituální tradici. Jedná se o pocity osvobození, autentické přítomnosti, odstranění bloků, splynutí se světem, radost a kreativitu (Ellwood 1994). Je zřejmé, že v podstatě mají takové psychické stavy mnoho společného s tím, co nalzáme ve spirituální tradici minulosti. Na druhou stranu interpretace těchto fenoménů tak jednoznačně nábožensko-spirituálně, jak dělají Hardy a Hay, je mezi odborníky problematizována (Ellwood 1994).

Objevily se názory, že mnohé náboženské zkušenosti jsou ve skutečnosti v podstatě běžnými zážitky, které však určití lidé vyjadřují velmi silnými výrazy, které jsou zprostředkovány náboženskou a spirituální tradicí. Definice pojmu náboženská zkušenost je poměrně velmi široká a proto pod ní spadají takové skutečnosti, jako je náboženská konverze, zázračné uzdravení nebo pocit sjednocení se světem. Je těžké najít jednoznačné pojítko všech těchto odlišných skutečností (Edwards – Lovis 2003).

Další námitkou, která se objevila, je skutečnost, že Hardy a Hay příliš ulpěli na biologickém pojetí namísto toho, aby se více věnovaly psychologickému a filosofickému rozpracování svých koncepcí. Vztah mezi duchem a hmotou v procesu evoluce vybízí k odkazu takových myslitelů, jak byli Hegel nebo de Chardin. Navíc je zde psychologické hledisko, které při analýze náboženských zkušeností hraje mimořádně důležitou roli. Je to především kreativní lidská mysl, která zpracovává psychickou a fyzickou realitu, a proto vyžaduje mimořádnou pozornost, jak je o tom pojednáváno v dílech Hillmana nebo Junga. V procesu psychologického zpracování této tematiky lze ostatně číst i odkaz Sigmunda Freuda jako určitý vedlejší produkt vývoje lidského chápání religiozity (Nieto 1994).

Hardy a Hay vychází z myšlenkové tradice individuálního náboženského zážitku. Jedná se o izolovaný a intimní jev v souladu s myšlenkovým světem romantického teologa Schleirmachera a dalších myslitelů, jako byli James, Otto, atd. Lidská bytost je chápána atomisticky jako v Descartově filosofii a svět spirituality je světem jednotlivce, který je konfrontován s iracionálnem (Ellwood 1994). Jedním z nejostřejších kritiků Davida Haje je v tomto bodě náboženský pedagog Andrew Wright. Romantické iracionálno vede podle Wrighta k univerzální romantické teologii, která v konečném důsledku stírá rozdíly mezi náboženstvími a vytváří iluzi jednoho náboženství, které má různé formy, například křesťanství, buddhismus atd., což vede v praxi k potlačení rozdílů mezi náboženstvími v anglické náboženské pedagogice (Filipsone 2009; Teece 2005).

Neuroteologie je vědní obor, který posiluje Hayovu koncepci biologicky zakotvené spirituální dispozice v člověku. Neurologické zkoumání spirituální praxe dokazuje existenci specifické mozkové činnosti, která má na člověka pozitivní vliv. Nicméně skeptik i v tomto bodě může namítnout, že mozková činnost a určité dispozice pro jistou specifickou neurologickou aktivitu ještě nedokazují reálnou existenci Boha nebo spirituálního světa (Barrett 2011).

Podobně jako v případě Sigmunda Freuda a jeho předpokladu, že spiritualita a náboženství jsou pouze iluze, se nevyhnutelně dostáváme k epistemologickým, po výtce filosofickým otázkám. Empirická věda zřejmě těžko může prokázat existenci Boha či spirituálního světa. Na druhou stranu přes veškerou snahu zarytých materialistů ji nemohou ani prokazatelně vyvrátit.

ZÁVĚR

Darwinizmus je mimořádně vlivný světový názor. David Hay se v návaznosti na dílo Alistera Hardyho pokusil doplnit tuto jednoznačně materialistickou teorii o spirituální dimenzi a vytvořit evolučně-spirituální koncept (Hardy 1997). Důležitou skutečností v jeho akademické práci hraje zkoumání náboženských zkušeností, které se v jeho pojetí velmi často vyskytují v životech našich současníků.

Tyto vědecké poznatky byly využity při tvorbě Hayovy koncepce náboženské pedagogiky, v které hraje ústřední roli pojem vědomí souvztažnosti. Tento pojem se stal konceptem rozvoje spirituality, jejíž základy podle domnění Davida Haje vznikly v procesu evoluce (Hay – Ney 2006). Hay se ve své práci odvolává také na výsledky v oblasti neuroteologie, která je silnou argumentační oporou pro jeho koncepci spirituální dispozice v člověku vzniklé během dlouhého procesu lidské evoluce (Hay – Ney 2006: 135).

Spojení empirické vědy s nábožensko-spirituální sférou je však problematické. Zdá se, že v epistemologii jeho koncepce chybí hlubší filosofické a psychologické rozpracování. Na filosofické rovině lze navazovat na hegelíánský odkaz, na teologické rovině lze navázat na práce de Chardina či Solovjova. V oblasti psychologie je možné využít práce C. G. Junga nebo Jamese Hillmana (Ellwood 1994).

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BARRET, N. (2011): Review of Principles of Neurotheology. *Ars Disputanti*, č. 1, 133–136. ISSN 1566-5399, ISSN 1469-8455.
2. EDWARDS, A. – LOWIS, M. (2003): Comparing Apples to Oranges: A Response to Schoenrade, to Hay, and to Boyatzis. *The International Journal of Psychology of Religion*, č. 1, 53–60. DOI: 10.1207/S15327582IJPR1301_06.
3. ELLWOOD, R. (1994): Religious Experience and Socialisation: A Response to David Hay. *The International Journal of Psychology of Religion*, č. 1, 25–28. DOI: 10.1207/s15327582ijpr0401_2.
4. FILIPSONE, A. (2009): Religious literacy or spiritual awareness?, *International Journal of Children's Spirituality*, č. 2, 121–128.
5. HARDY, A. (1997): The Significance of Religious Experience. *RERC Second Series Occasional Paper*, 12, ISBN 0-906165-20-2
6. HAY, D. – NEY, R. (2006): *The Spirit of the Child*. London: Jessica Kingsley Publishers. ISBN 978-1-84310-371-4.
7. HAY, D. – SOCHA, P. (2005): Science Looks at Spirituality. *Zygon*, č. 3, 589–613. ISSN 0591-2385.
8. LÉVINAS, E. (1997): *Čas a jiné*. Praha: Dauphin. ISBN 80-86019-33-0.
9. MARKHAM, I. (2009): Spirituality Meets Civil Engagement. *Implicit Religion*, č. 2, 125–133. DOI: 10.1558/imre.v12i2.125

10. MINOR, CH. – GRANT, B. (2014): Promoting spiritual well-being. *International Journal of Children's Spirituality*, č. 3–4, 213–227, DOI: 10.1080/1364436X.2014.960916
11. NIETO, J. (1994): The Biology of God or the Psychology of God? A Response to David Hay. *The International Journal of Psychology of Religion*, č. 1, 25–28, DOI: 10.1207/s15327582ijpr0401_3
12. SAYADMANSOUR, A. (2014): Considering Islam from the Perspective of Neurotheology, In: *Proceedings – The Second International Conference on Contemporary Philosophy of Religion, Iranian Association for Philosophy of Religion*, Iran: Tehran.
13. TEECE, G. (2005): Traversing the Gap: Andrew Wright, John Hick and critical religious education. *British Journal of Religious Education*, č. 1, 29–40. ISSN 1740-7931.
14. WINKELMAN, M. (2002): Shamanism as Neurotheology and Evolutionary Psychology. *American Behavioral Scientist*, č. 12, 1973–1885. DOI: 10.1177/0002764202045012010
15. YAMANE, D. (2000): Narrative and Religious Experience. *Sociology of Religion*, č. 2, 171–189. DOI: 10.2307/3712284.

ADDRESS & ©

Mgr. Karim SIDIBE
Katedra cizích jazyků
Ústav podnikové strategie
Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích
Okružní 10, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
sidibe@mail.vstecb.cz

4 RECENZE - REVIEWS

Jiří DUŠEK et al.: *Management rozvoje regionů ve středoevropské perspektivě*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2018, 129 s., ISBN 978-80-7556-030-8.

Jiří DUŠEK et al.: *Management of Regional Development in Central European Perspective*

Současná ekonomická situace v České republice je považována za velmi pozitivní. Rok 2017 vykazoval vysoký růst HDP, tempo růstu reálného HDP dosahovalo +4,6 %. Z pohledu nezaměstnanosti se dokonce jednalo o období, kdy některé obory, například strojírenství, stavebnictví, vykazovaly extrémní nedostatek pracovní síly. Dalším oborem, který čelil problémům s nedostatkem pracovníků, bylo zemědělství, kde především na Moravě v období sklizní byla téměř kritická situace. Firmy proto v některých případech zaměstnávaly ilegální pracovní sílu a dožadovaly se řešení na legislativní úrovni v podobě liberalizace a uvolnění trhu práce.

Kolektiv autorů předložené monografie byl jistě inspirován uvedenými myšlenkami, protože rozvoj regionu a jeho analýzy jsou stále aktuálním tématem. Publikace je členěna do tří hlavních kapitol, přičemž toto rozdělení věcně a logicky odpovídá struktuře současných monografií podobného charakteru.

První kapitola „MÍSTNÍ SPOLEČENSTVÍ A REGIONÁLNÍ ROZVOJ“ představuje velmi zásadní část nejen z pohledu teoretického, ale rovněž praktického fungování regionů. Především kapitola 1.3 „Místní akční skupiny jako funkční celky venkovského prostoru“ velmi přehledně monitoruje stav Místních akčních skupin a navrhuje možnosti využití Místní akční skupiny pro komunitní rozvoj regionu, přičemž závěr podkapitoly otevírá prostor pro další výzkum v jiných regionech.

Druhá kapitola s názvem „ZNALOSTNÍ SPOLEČNOST A ZNALOSTNÍ EKONOMIKA“ se zaměřuje na využití lidského kapitálu, tento koncept může být aplikován v různých oborech. Příkladem aplikace je kapitola 2.2 Preference generace Y v oblasti cestování a vnímání volby cílové destinace. Potřeba zaměřit výzkumné otázky aplikovaného výzkumu na generaci mladých lidí („třicátníků“) se ukazuje jako nezbytná, neboť tato generace je de facto novou spotřebitelskou skupinou. Závěry a výsledky zmíněné kapitoly jsou velmi zajímavé a důraz může být kladen nejen na zjištěný fakt způsobu výběru dovolené, který je pravděpodobně nový a aktuální.

Poslední, třetí kapitola, „INFORMAČNÍ SPOLEČNOST A E-GOVERNMENT“, je do jisté míry věcným uzavřením celé monografie. Bez nadsázky lze konstatovat, že žádná vyspělá a civilizovaná společnost nemůže existovat bez vlády. Způsob, jakým vláda komunikuje a pracuje s občany, se v posledních letech výrazně změnil směrem k využití internetu, mobilních aplikací a dalších způsobů. První část této kapitoly podává zajímavé výsledky o využití e-governmentu na Slovensku v komparaci s dalšími státy. Je tedy velmi přínosné zkoumat možnosti této moderní cesty a snažit se předat výsledky nejen odborné, ale i laické veřejnosti. Predikce možných směrů vývoje do dalších let jsou částečně patrné v závěru této části, jedná se např. o výzkum v oblasti umělé inteligence.

Komplexní pohled a názor recenzenta na monografii kolektivu autorů je více než kladný. Doc. Ing. Jiřímu Duškovi, Ph.D., stejně tak kolektivu autorů, se velmi zdařile podařilo zmapovat oblast managementu rozvoje regionů. Aktuálnosti tématu, stejně tak jeho rozmanitost, velmi sofistikovaně graduje ve zmíněné poslední části publikace věnující se umělé inteligenci. S určitou formou nadsázky lze konstatovat, že v budoucnu bude určitě rozvoj regionu řízen s využitím AI, ale doufejme, že lidský faktor bude vždy hrát primární roli. Monografie může být doporučena pro akademickou sféru, vědecké kruhy, zástupce měst a obcí, ale rovněž i laické veřejnosti.

ADDRESS & ©

Ing. Jiří ALINA, Ph.D.
Katedra ekonomiky
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
jalina@ef.jcu.cz

FORET, M. – HESKOVÁ, M. – LIESKOVSKÁ, V. – MELAS, D.: *Management integrované marketingové a podnikové komunikace*. Brno: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha, 2018, 135 s., ISBN 978-80-86747-48-4, ISBN 978-80-86747-49-2 (pdf).

FORET, M. – HESKOVÁ, M. – LIESKOVSKÁ, V. – MELAS, D.: *Management of Integrated Marketing and Corporate Communication*

Monografie renomovaného autorského kolektivu je věnována aktuálnímu tématu integrované marketingové a podnikové komunikace. Marketingová komunikace je předmětem celé škály publikací věnujících se nástrojům marketingového mixu, resp. marketingovému managementu, a to jak v obecné rovině, tak v rovině podnikové praxe. Přínosem tematického zaměření posuzované monografie je její komplexní pohled na integrovanou marketingovou komunikaci, která je doplněna řadou praktických ukázek a případovými studiemi. Monografie se dělí na sedm samostatných kapitol, ve kterých je aplikován princip integrované marketingové komunikace na různé oblasti. Vydání publikace je v tištěné i v elektronické podobě a čtenář najde přímo v textu odkazy na elektronické zdroje, např. na příslušná videa umístěná na YouTube, což nepochybně přispěje ke čtenářskému komfortu v podobě pohotovějšího a snazšího přehrávání videoukázek podle okamžité potřeby.

Text se věnuje k vybraným tématům marketingové a podnikové komunikace a jak je uvedeno v úvodu monografie „svým způsobem navazuje na monografii profesora M. Foreta (2011), do jisté míry se vlastně jedná o její elektronický doplněk“. Hlavním cílem marketingové a podnikové komunikace přitom zůstává úsilí o co nejefektivnější dosažení vytčených a požadovaných komunikačních výsledků.

První tři kapitoly jsou autorsky zpracované M. Foretem. Nejprve je obecně objasněna problematika managementu integrované marketingové komunikace (IMK) a řízení podnikové komunikace. Obě části obsahují řadu příkladů a jsou prezentovány výsledky vlastního marketingového výzkumu autora např. z oblasti lokálního pivního patriotismu a řízení podnikové komunikace. Pozornost je věnována i problematice image v kontextu IMK při řízení v podniku.

Autorka čtvrté kapitoly V. Lieskovská se zaměřila na IMK v oblasti maloobchodu. Příklady jsou voleny ze sféry družstevního slovenského obchodu a jsou doplněny pohledem na lokální patriotismus v reklamách společnosti Kaufland SR. V části je uvedena řada odvolávek na elektronické zdroje.

Pátá kapitola zpracovaná autorkou M. Heskovou je věnována příkladu vývoje od propagace k IMK ve společnosti Škoda Auto Mladá Boleslav. Snahou bylo upozornit na nejdůležitější momenty, které byly významné z hlediska vývoje společnosti od jejího vzniku, až po současný stav velkého automobilového koncernu, do kterého automobilka v současné době patří. Zde je možné konstatovat, že cílem nebylo detailně popsat všechny prvky komunikace v časových obdobích, ale upozornit, jaká je spojitost podnikového prostředí a trhu a jaké synergie je možné si představit v případě, kdy je aplikován princip IMK v marketingu společnosti.

Předposlední šestá kapitola D. Melase je věnována aplikaci IMK v oblasti vzdělávání, a to na příkladu vysoké školy. Jsou prakticky demonstrovány příklady konkrétních komunikačních nástrojů a jejich vliv na studenty, resp. cílový segment vzdělávání. Pozitivně lze hodnotit využívání sponzorství a společenských akcí a online reklamy prostřednictvím sociálních sítí a internetového marketingu.

Poslední kapitola upozorňuje na management integrovaného monitoringu kvality života – zpracovaná M. Foretem, která vhodně doplňuje předchozí části. Upozorňuje na problematiku kvality života a sociální ukazatele v současném marketingu.

Pro celkové hodnocení publikace je možné konstatovat, že monografie přináší inovační pohledy na IMK např. v podobě širšího česko-slovenského pohledu na danou problematiku. Tomu také odpovídá dvojjazyčná podoba samotného textu. Zhruba polovina je napsána v češtině a další ve slovenštině. Rovněž uváděné praktické příklady integrované marketingové a podnikové komunikace pocházejí výhradně z obou zemí. Ve srovnání např. s knihou *Foret, M. Marketingová komunikace. Brno: Computer Press, 2011* se jedná o prohloubení a konkretizaci vymezené problematiky praktického managementu integrované marketingové a podnikové komunikace v České republice i na Slovensku.

Monografie obohacuje problematiku integrované marketingové komunikace je přínosem jak pro studentskou čtenářskou obec, tak může být užitečným pomocníkem pro podnikovou praxi a zájemce z oblasti široké veřejnosti.

ADDRESS & ©

Ing. Eva JADERNÁ, Ph.D.
Katedra marketingu a managementu
ŠKODA AUTO Vysoká škola
Na Karmeli 1457, 293 01 Mladá Boleslav
Czech Republic
eva.jaderna@savs.cz

RECENZNÍ ŘÍZENÍ PRO Č. 2/2018

Jednotliví oponenti (14) recenzovali 1–2 články (vč. článků posléze vyřazených). Redakce od nich obdržela na každý příspěvek 1–5 posudků, celkem 32 posudků.

Ing. Jitka BUREŠOVÁ , Ph.D.	Katedra marketingu a obchodu, Ekonomická fakulta, Technická univerzita, Liberec, ČR
Ing. Lenka ČERVOVÁ , Ph.D.	Katedra marketingu a obchodu, Ekonomická fakulta, Technická univerzita, Liberec, ČR
Ing. et Ing. Miroslava DOLEJŠOVÁ , Ph.D.	Ústav statistiky a kvantitativních metod, Fakulta managementu a ekonomiky, Univerzita Tomáše Bati, Zlín, ČR
prof. Ing. Vladimír GAZDA , PhD.	Katedra financí, Ekonomická fakulta, Technická univerzita, Košice, Slovensko
Mgr. Jindřiška KAPITÁNOVÁ , Ph.D.	Katedra slavistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého, Olomouc, ČR
Ing. Josef KRNÁČ , Ph.D.	Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja, Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, Slovensko
Mgr. Josef KŘÍHA	Katedra právnických oborů a bezpečnostních studií, Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR
doc. Ing. Hana MOHELSKÁ , Ph.D.	Katedra managementu, Fakulta informatiky a managementu, Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové, ČR
doc. PhDr. Magdaléna ONDICOVÁ , Ph.D.	Katedra kriminologie, Akadémia Policajného zboru, Bratislava, Slovensko
Ing. Petr OŠLEJŠEK , Ph.D.	Hasičský záchranný sbor Olomouckého kraje, Olomouc, ČR
doc. RNDr. Danuše PROCHÁZKOVÁ , Ph.D., DrSc.	Ústav bezpečnostních technologií a inženýrství, Fakulta dopravní, České vysoké učení technické, Praha, ČR
doc. JUDr. Roman SVATOŠ , Ph.D.	Katedra právnických oborů a bezpečnostních studií, Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR
PhDr. Marta VÁGNEROVÁ , Ph.D.	Katedra slovanských jazyků a literatur, Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR
doc. PhDr. Eva VYSLOUŽILOVÁ , CSc.	v důchodu, pův. Katedra slavistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého, Olomouc, ČR

POČET OBDRŽENÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ:	19
POČET RECENZOVANÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ:	19
POČET OBDRŽENÝCH RECENZNÍCH POSUDKŮ:	32
POČET PUBLIKOVANÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ:	19
DO TISKU ČÍSLO 2/2018 PŘEDÁNO PO KOREKTURÁCH:	17. 12. 2018

INFORMACE O ČASOPISU

Základní charakteristika

Časopis *Auspicia* je nezávislým recenzovaným neimpaktovaným vědeckým časopisem pro otázky společenských a humanitních věd. Je založen na 5 základních principech: řádné a přísné recenzní řízení; mezinárodnost; otevřenost; výběrovost; kontinuální zvyšování kvality.

Historie

Vydáván od r. 2004 Vysokou školou evropských a regionálních studií (VŠERS) čtyřikrát ročně ve formátu B5. Ve 36 číslech bylo otištěno asi 846 příspěvků a recenzí. Rada pro výzkum, vývoj a inovace jako odborný a poradní orgán vlády ČR zařadila časopis *Auspicia* (ISSN 1214-4967) pro léta 2008–2013 a znovu pro rok 2015 (<http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=733439>) mezi recenzované neimpaktované časopisy, které uvedla v oborech Národního referenčního rámce excelence (NRRE). V r. 2016 byl recenzovaný vědecký časopis *Auspicia* zařazen do mezinárodní databáze ERIH PLUS.

Tematické sekce

- 1 Veřejná správa, řízení
- 2 Bezpečnost
- 3 Vybrané příspěvky z dalších humanitních oborů
- 4 Recenze
- 5 Varia (informační texty, diskuse, zprávy z vědeckých akcí)

Základní pokyny autorům článků (2019)

Jazyk:	čeština, slovenština, angličtina, němčina, ruština
Data uzávěrek:	1. číslo – 1. 2. • 2. číslo – 1. 8.
Recenzní řízení:	oboustranně anonymní, nezávislé, objektivní
Data vydání:	1. číslo – 1. 6. • 2. číslo – 1. 12.
Podrobný zdroj:	https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia

Autorský poplatek

Za výdaje spojené s uveřejněním vědeckého příspěvku v délce **max. 8 normostran** v sekcích 1.–3. hradí autor částku **1 600,- CZK** (*popř. částku zvýšenou o 200,- Kč za každou další normostranu*), nebo příslušnou částku v EUR dle aktuálního přepočtu, a to nejpozději do uzávěrky příslušného čísla (tj. před recenzním řízením) převodem na účet vydavatele (VŠERS) u Oberbank AG České Budějovice č. 7000012206/8040, IBAN: CZ83 8040 0000 0070 0001 2206, BIC: OBKL CZ2X (zahraniční plátcí si poplatek za převod hradí sami), nebo v hotovosti na ekonomickém oddělení VŠERS. Variabilním symbolem je IČO autoraova pracoviště a specifickým symbolem číselný kód 12342016. Do zprávy pro příjemce se uvede jméno autora / autorů a pracoviště.

Kontaktní údaje

Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice
00420 386 116 839 | auspicia@vsers.eu | <https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia>

INFORMATION ON JOURNAL

Basic characteristics

The *Auspicia Journal* is an independent, reviewed, non-impact scholarly journal dealing with social sciences. It is based on the five following principles: regular and strict review process; internationality; openness; selectiveness; continuous quality improvement.

History

It has been published since 2004 by the College of European and Regional Studies (VŠERS) four times a year in the B5 format. 846 scientific contributions and reviews have been published in 36 issues. Research, Development and Innovation Council, being a professional and advisory board of the Government of the Czech Republic, integrated *Auspicia Journal* (ISSN 1214-4967) into reviewed, non-impact scholarly journals which were involved in the topics of National Reference Framework of Excellence in 2008–2013, and it has been involved there in 2015 again (<http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=733439>). In 2016 The *Auspicia* reviewed scholarly journal was listed in the international database ERIH PLUS.

Thematic sections

- 1 Public administration, management
- 2 Safety
- 3 Selected contributions from other humanities
- 4 Reviews
- 5 Miscellaneous (informative texts, reports from scientific events)

Basic instructions to authors of articles (2019)

Language:	Czech, Slovak, English, German, Russian
Deadlines:	1 st issue – 1 st February • 2 nd – 1 st August
Review process:	anonymous, independent, objective
Publishing dates:	1 st issue – 1 st Juni • 2 nd – 1 st December
Detailed source:	https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia

Author's fee

The authors of the papers (contributions) are to pay the amount of **1,600 CZK** for the expenses connected with the publishing the scholarly contributions of **8 standard pages at maximum** (*or the amount increased by 200,- CZK per every other standard page*), or the appropriate amount in EUR in accordance with the current exchange rate in sections 1–3. They are to do this by the closing of a certain volume (i.e. before the review process) either by means of the payment order transferred to the publisher's bank account No. 7000012206/8040, Oberbank České Budějovice, IBAN: CZ83 8040 0000 0070 0001 2206, BIC: OBKL CZ2X (foreign payors pay the transfer charge by themselves), or they can pay it by cash at the economic department of College of European and Regional Studies. Registration numbers of authors' workplaces are variable symbols then, the specific symbol is a code of the following digits: 12342016. The information for payee involves the name of author / authors and workplace.

Contacts

College of European and Regional Studies
Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice
00420 386 116 839 | auspicia@vsers.eu | <https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia>

ИНФОРМАЦИЯ О ЖУРНАЛЕ

Основная характеристика

Журнал *Auspicia* – это независимый рецензируемый научный журнал, предназначенный для обсуждения вопросов, касающихся общественных и гуманитарных наук. 5 основных принципов журнала: тщательный и точный порядок рецензирования; международность; открытость; избирательность; постоянное повышение качества.

История

Журнал издается с 2004 г. Высшей школой европейских и региональных исследований (VŠERS), он выходит четыре раза в год в формате В5. В тридцати шести номерах было опубликовано примерно 846 научных статей и рецензий. Совет по исследованию, разработкам и инновациям, являясь специальным и рекомендательным органом Правительства ЧР, включил журнал «Ауспиция» (ISSN 1214-4967) на 2008–2013 гг. и снова на 2015 г. (<http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=733439>) в рецензируемые неимпактованные журналы, приведенные в категориях «Национального оценочного списка наивысшего уровня» (NRRE). В 2016 г. рецензируемый научный журнал «Ауспиция» был включен в международный банк данных «ERIH PLUS».

Тематические секции

- 1 Общественное управление, менеджмент
- 2 Безопасность
- 3 Избранные работы из других гуманитарных специальностей
- 4 Рецензии
- 5 Разное (информационные тексты, новости с научных мероприятий)

Основная инструкция авторам статей (2019)

Язык: чешский, словацкий, английский, немецкий, русский
Последний срок: 1 № – 1 февраля • 2 № – 1 августа
Рецензирование: анонимное, независимое, объективное
Даты выпуска: 1 № – 1 июня • 2 № – 1 декабря
Подробная инф.: <https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia>

Авторский сбор

За затраты, связанные с опубликованием научной статьи объемом **не больше 8 нормостраниц** в секциях с 1–3, автор выплачивает сумму в **1 600 чешских крон** (за каждую дополнительную нормостраницу доплачивается 200 чешских крон), или соответствующую сумму в евро по актуальному пересчету, это должно быть сделано не позднее последнего срока принятия материалов в соответствующий номер журнала (т.е. до рецензирования) на счет издательства (VŠERS) в Oberbank AG České Budějovice č. 7000012206/8040, IBAN: CZ83 8040 0000 0070 0001 2206, BIC: OVKL CZ2X (сбор за перевод иностранные авторы оплачивают сами). Переменным символом является ИНН места работы автора, специфическим символом цифровой код 12342016. В графе «Сообщение для адресата» необходимо указать ФИО автора / авторов статьи и место работы.

Контактные данные

Высшая школа европейских и региональных исследований
Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice
00420 386 116 839 | auspicia@vsers.eu | <https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia>